אשכול

THESAURUS PHILOSOPHICUS

LINGUAE HEBRAICAE ET VETERIS ET RECENTIORIS

AUCTORE

JAC. KLATZKIN

OPERIS COLLABORATOR

M. ZOBEL

PARS TERTIA

EX OFFICINA AUGUSTI PRIES / LIPSIAE 1930

יעקב קלצקין

אוצר המונחים הפלוסופיים

חלק שלישי

(בהשתתפות ד"ר מ' נ' צובֶּל)

ברלין / תר"צ

מוסדות זכרון לאלכסנדר קאהוט

ד״ר יהודה – חנוך אלכסנדר קאהוט, רב וחוקר בלשונות הקדם (נולד בי״ב אייר תר״ב – 22 אפריל 1842 – נפטר כ׳ אייר תרנ״ד – 25 מאי 1894), קנה לו שם ע״י המלון התלמודי הגדול ״הערך השלם״ (וינא 1878 – ניויורק 1892: שמונה כרכים וכרך נספח; מהדורה חדשה ה׳ כרכים, וילנא 1910–1913, לא נשלמה; הוצאה פוטוגרפית שלמה של המהדורה הראשונה, וינה 1925–1926). לזכרו ולשמו יסדה משפחתו, בסיוע בנו עמרם (גיאורג) אלכסנדר קאהוט, כמה מוסדות ספרותיים שתעודתם היא לעורר ולעודד עבודת המחקר השמי והמזרחי באברופה ובאמריקה.

הראשון למוסדות אלה נוסד בשנת 1915, במכללת יֵל (Yale) בניו־הבן, בשם ״קרן לפרסום ספרים לזכר אלכסנדר קאהוט״. בעזרתו פרסמה מכללת יל משנת 1915 ואילך כמה ספרים חשובים, המכילים טופסים וחקירות של חברי חבר־הפרופסורים במחלקה השמית; עומדים להופיע עוד ספרים שונים בזמנים קבועים. כמו כן נוסד בשנת 1919 ״פרס אלכסנדר קאהוט לחקירה בשפות השמיות״, הנתן ע״י מכללת יל מדי שנה בשנה; על יד מכללת יל מתקימת ג״כ ״ספריה ע״ש קאהוט״, כעין מדור מיוחד לעצמו.

בשנים האחרונות (1922–1925) נוסדו בצדם של בתי־מדרש לחכמת ישראל עוד ״מוסדות קאהוט״ מעין אלה, בוינה, בודפשט, ברלין, ניויורק. הם מתנהלם ע״י חבר של טובי חכמי ישראל, המשמש מעין ועד־מועצה שמכריע על הספרים הראויים להתפרסם. בסיוע של ״מוסדות־קאהוט״ אלה נתפרסמו הרבה ספרים חשובים במקצוע של ספרות ישראל, ביחוד במקצוע של מדע הלשון והדקדוק, פולקלור ודברי ימי הדת.

אף בהוצאת ספר זה של ד״ר יעקב קלצקין, ״אוצר המונחים הפלוסופיים״, השתתף יחד עם מוסדות אחרים גם ״מוסד קאהוט״, והוא ראוי לתודה.

חלק שלישי
נ—ק

נ

נָאֶה, בהוראה מוסרית: טוב, משובח (Das Gute, Lobenswerte).

אמנם המגונה והנאה הוא במפורסמות, לא במושכלות וכו׳ וכן בלשוננו יאמר על הקושט ועל הבטל אמת ושקר, ועל המגונה והנאה טוב ורע (מו״נ א׳ א׳). הכח אשר יוחד בו האדם, אשר בו ישכיל המושכלות וכו׳ ויכיר המגונה והנאה (מלות ההגיון י״ד). טוב ורע כמו נאה ומגונה (מורה המורה עמ׳ י״א; ע״ש). הדת הנימוסית וכו׳ לא תקיף אלא בנאה ובמגונה בלבד (עקרים א׳ ח׳).

עי׳ ערך התנאות; מגֻנה א׳.

נֶאֱהָב, מספרים נאהבים, עי׳ ערך מספר; וע״ע מאמרו של חיים יחיאל בורנשטיין, מחלוקת ר׳ סעדיה גאון ובן מאיר בס׳ היובל לכבוד נחום סוקולוב, עמ׳ קנ״ה.

נָאוֹת, הגון, ראוי, מתאים, מסכים (geziemend, angemessen, gehörig; übereinstimmend).

אך הלשונות והמכתבים וכו׳ מהם מה ששמותם נאותים הרבה בקרואים, ומהם רחוקים מהנאות להם (כוזרי ד׳ כ״ה). שהוא ראוי לשֵׁם ההוא ונאות לו (שם). ורמז מעט מסוד השם הנכבד וכו׳ שהוא נאות לעצם האלהי המתאחד אשר אין לו מהות (שם). והיה בדין שיהיה העולם הגשמי נברא בענין שהוא נאות לגשמיות בשם הנכבד השכלי הנאות לשם הגשמי (שם). החוש המשותף וכו׳ בו ישפוט האדם שזאת העוגה וכו׳ היא לחם והוא היותר נאות שבמזונות לו (אמונה רמה א׳ ו׳, כחות הנפש). ואם נבאר מה שצריך לבארו יהיה זה השתדלותנו בלתי נאות בהמון העם (מו״נ, פתיחה). אם בקשת נאות או בריחה ממה שהוא כנגדו (שם ב׳ א׳). וזה הוא הדין המוסכם הנאות ללשון המשנה (פי׳ המשניות לרמב״ם,

כתובות י׳ ד׳)· הבריחה ממה שהוא כנגד והכוון אל הנאות (מלחמות השם ו׳ א׳ ט׳)· שיברח מהמזיק אל הנאות (שם)· שהצורה הברזליית הולכת ומניעה הגשם בכללה אל האבן [השואבת]· להיותה נאותה לטבעו כהאותות המקום למקומם (פי׳ אפודי למו״נ ב׳· הקדמה ט׳)· משל נאות (עקדת יצחק לבראשית· דף מ״ו)· סדר נאות (נופת צופים ט״ו)· בדברים נאותי ההספקה (שם א׳ ה׳)· הנאות = τὸ πρέπον (אגרת המליצה לרי״ל מרגליות· ו:)·

עי׳ ערך אות (פעל)· האותות· הגון· יָאות·

נֵאוֹתוּת· לפעמים במקום האותות·

עי׳ ערך אותות· האתות· האותות· הגונות·

נֵאוֹתִי· נאות·

ההוראה הנאותית (תגמולי הנפש ג׳)·

נֶאֱמָנוּת· תכונת האיש הנאמן· אֵמון; אמונה (Treue; Glaube).

המדות החמודות וכו׳ דבר אמת ואהבת בני אדם וכו׳ והגמול הטוב והנאמנות (מבחר הפנינים לרשב״ג)· חברת נאמנות· כמו חברת אדם עם חברו (ר״י עקנין· ס׳ מוסר א׳ ו׳)· שקודם דבר זה לא האמינו בו (במשה) נאמנות שהיא עומדת לעולם· אלא נאמנות שיש אחריה הרהור ומחשבה (משנה תורה· יסודי התורה ח׳ א׳)· והם במעלת מי שיוקח ממנו ראיה על הנאמנות· ורצה לומר כי בשמרך ברית אחי האחים ראיה כי אהבתך שלמה אל האחים (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא· עמ׳ י״ח)· הכפרנות והנאמנות (עץ חיים לאהרן בן אליהו· פרק ק״ג)·

נֶאֱמָרוֹת· בל״י: נאמרה· מאמרים· סוגים עליונים; חמשת השמות שבס׳ המבוא (Kategorien; Prädikamente, Porphyrs „quinque voces“).

אינך צריך מהידיעה בנאמרות ליותר מהידיעה בסוגיהם ומיניהם ופרקיהם וסגולותיהם ושתופם וחלופם (מקור חיים לרשב״ג· ב׳ י״ד; עי׳ Mélanges למונק· עמ׳ כ״ג)· ודע שאני נמשכתי במלת מאמרות אחרי המעתיקים אשר לפני וכו׳· אך נראה לי שהיה ראוי להם לומר נאמרות או נאמרים· כי כן המלה הערבית לשון פעולות וכו׳· רוצים במלת נאמרות שכל אחד מהם נאמר על דבר· כלומר נשוא עליו במאמר (ר״ש ן׳ תבון· פי׳ המלות הזרות)· כמו ששֵם הנמצא נאמר על העצם בסתם ועל שאר הנאמרות· וע״כ התחייב שיהיה קודם על שאר הנאמרות· והיה נראה כי אין

תנועה בנאמרת העצם וכו׳ ואמר ארסטו כי אין תנועה בנאמרת העצם מפני שאין בה הפך (רש״ט פלקירא, מורה המורה עמ׳ ס״ו).
עי׳ ערך אמר, מאמר ה׳.

נֶאֱצָל, א׳) עי׳ ערך אצל, שכל (השכל הנאצל).
ב׳) נאצל = מקרה (Akzidens).
עי׳ חכמת השרשים להירץ אולמאן.

נִבְדָּל, א׳) בלתי גשמי, רוחני, וביחוד אחד השכלים מניעי הגלגלים (trans-zendent, unkörperlich, χωριστός, χωριστόν; einer der zehn Sphärengeister).
בעצמים השכליים הנבדלים הנכבדים אשר נקראם מלאכים (אמונה רמה ב׳ ב׳ א׳). כי אלו הענינים הנבדלים, ר״ל שאינם גשמים ולא כח בגשם, אבל הם שכלים, לא יצוייר בהם רבוי כלל (מו״נ א׳ ע״ד, ד״ה הדרך השביעי) ובעבור זה הענינים הנבדלים אשר אינם גוף ולא כח בגוף לא יושכל בהם מנין כלל, אלא בהיותם עלות ועלולים (שם ב׳, הקדמה ט״ז). ואם היה (מניע הגלגל) חוץ ממנו, לא ימלט מהיותו גשם או שיהיה בלתי גשם, ולא יאָמר בו אז שהוא חוץ ממנו, אבל יאמר נבדל ממנו, כי מה שאינו גשם לא יאמר שהוא חוץ לגשם וכו׳ (שם ב׳ א׳). והוא מן השקר היותו שנים או יותר, לשַׁקרות המנות הענינים הנבדלים אשר אינם גוף וכו׳ (שם). כן בלא ספק נותן הצורה צורה נבדלת וכו׳, עד שיהיה יחס השכל הפועל ליסודות ומה שיורכב מהם יחס כל שכל נבדל המיוחד לגלגל ההוא, ויחס השכל בפועל הנמצא בנו וכו׳ יחס שֵׂכל כל גלגל הנמצא בו אשר הוא משפע הנבדל ובו ישיג הנבדל ויציירהו ויכסוף להדמות בו ויתנועע (שם ב׳ ד׳). השכל אשר יניע הגלגל הסמוך לנו הוא עלת השכל הפועל והתחלתו, ואצלו תכלה מציאות הנבדלים (שם). השכל שני מינים, ראשון שכל נפרד נבדל מן החומר כהשם ית׳ והמלאכים, ושכל בחומר (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). גשם או נבדל (ר״ח קרשקש, אור ה׳ א׳ כ״ז). הנבדלים המופשטים מחומר (ר״י עראמה, יד אבשלום, משלי י״א). מטטרון שהוא הנבדל הראשון (רש״ט שפרוט, פרדס רמונים ל״ח:).
נבדל לגשם = χωριστὸς τοῦ σώματος; נבדל למוחשות = χωριστὸν αἰσθητῶν.

עי׳ ערך דעה א׳, חרוצי, נפרד א׳, נקי, ענין ו׳, פֵּרוּד, רוחני, שכל.

ב׳) הנבדלים, הכת הנבדלת, כך קורא ר״י אלחריזי לכת המעתזלה (Mutaziliten).

כי כשהתחילו הישמעאלים בזה הדרך היו כת אחת ונקרא שמם הנבדלים (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ ע׳). כת הנבדלים וכת המרגישים (שם).

ע׳ ערך כת, צדק ב׳.

ג׳) כמות נבדלת, ע׳ ערך כמות.

ד׳) שמות נבדלים, א׳) שמות המיוחדים במשמעות מסוימה (heteronyma, diversivoca).

וכאשר יהיו שמות משונים לענינים שונים שכָּל אחד יש לו שם מיוחד, הנה אלו השמות נבדלים וכו׳ ואמנם המים והאש והאילן הנם שמות נבדלים וכן כל השמות הדומים לאלו (מלות ההגיון י״ג). שמות נבדלים הם ענינים נבדלים בתבות נבדלות, שמות שאין להם שתוף או רדיפה (מקנה אברם צ״ז). שם נבדל הוא שם שאין לו חבר המורה על אותו דבר (דברי יושר לאברהם ב״ר מנחם שוואב, י״א).

ב׳) שמות זרים, עודפי אותיות או חסרי אותיות (verlängerte oder verkürzte Nomina).

שם נבדל וכו׳ ירצה בנבדל השמות המשונים בתוספת בם והחסרון מהם וההשמטה או ההפוך, ארצה בזה השמות אשר יקשה לדבר בם (באור אבן רשד לס׳ השיר, כ״ז).

ע׳ ערך שֵׁם.

ה׳) הקש תנאי נבדל = disjunktiver hypothetischer Schluß.

ואולם ההקשים התנאיים הנה הם שני מינים: תנאי מדובק ותנאיי נבדל וכו׳, והקש התנאי הנחלק, ר״ל הנבדל וכו׳ כאמרנו: זה המספר אם זוג אם נפרד וכו׳, אבל הוא נפרד, הנה יתחייב שלא יהיה זוג (מלות ההגיון ז׳).

ע׳ ערך הֶקש.

ו׳) מוחלט (absolut).

פעול נבדל (ס׳ מספיק ליעקב גולדנטל, ל״ג).

ז׳) רֹחק נבדל, רחקים נבדלים: רוחק פנוי שאין בו גשם, רקות (vacuum).

הנה כבר התבאר שאין בכל מה שאמר דבר לשום לב עליו בבטול רחק נבדל וכו׳ והנה רחקים נבדלים ענינם המקום הפנוי לקבל רחקי גשם (אור ה׳ לר״ח קרשקש, א׳ ב׳).

עי׳ ערך פנוי, פָּנַי, רקות.

גודל או שעור נבדל: גודל שאינו בגשם (unkörperliche, immaterielle Größe).

במופתים שסִדר בבאור הַמְּנעות מציאות גודל נבדל בב״ת, ונאמר שהמופת ההוא הוא הטעאיי וכו׳ וזה שהמניח גודל בב״ת אומר במציאות שיעור נבדל וכו׳ שאם הודינו במציאותו (של הרקות) לא ימנע מציאות שעור נבדל למוחשות (אור ה׳ לר״ח קרשקש, א׳ ב׳). ולזה התבאר שגודל נבדל אינו נמנע בעצמו, אבל אולי מחויב וכו׳ והפנאי בעצמו כבר יאמר בו גדול או קטן והוא משוער בחלק ממנו וכו׳ התבאר א״כ מציאות גודל נבדל וכו׳ ואיך שיהיה התבאר בהכרח מציאות גודל בב״ת, גשם היה או נבדל (שם).

נְבוּאִי, נְבִיאִי, מתיחס על הנבואה או על הנביא (prophetisch).

רומזים אליו ברמיזה הנבואית ובראיה הרוחנית (כוזרי ד׳ ג׳). אשר יאצל עליו רוח אלהי נבואי (שם ה׳ י׳). והתרדמה הנבואית (מו״נ א׳ י״ח). סגולת הנפש הנבואית (מאזני העיונים לאלגזאלי פי״א, אוצר נחמד ב׳ עמ׳ קצ״ז). לגדולי הפילוסופים כאפלטון וארסטו שהם מקיימים הדתות ומודים שהנפש הנבואית למעלה מן הנפש הפלוסופית (מאמר על ישמעאל לרשב״א). כחות הנפש הכללית חמשה על דעת הפילוסופים, והם הנפש הצומחת והחיה והמדברת והפילוסופית והנביאית (ר״י ן׳ לטיף, רב פעלים ו׳ ה׳). והנפש הנבואית היא המעולה והיקרה מכל הכחות הנפשיות (ר׳ מנחם בר זרח, צידה לדרך א׳ י״ט).

דמיונות נבואיים, דרך נבואי, השגה נבואית, ההתודעיות הנבואיות, כח נבואי, מדרגה נבואית, מראה נבואי, צווי נבואי, צורה נבואית, ראיה נבואית, שפע נבואי, והרבה כיו״ב.

נָבוֹךְ, נָבְךְ, בהשאלה: מי שהוא במבוכה רוחנית (verlegen, ratlos, unschlüssig).

ולזה נקרא המאמר הזה מורה הנבוכים (מו״נ, פתיחה). וזהו הענין שנבוכו בו כל הנבוכים (הקדמת מלמד התלמידים). לכי נבוכות כל

עשתונות ונבהלות כל החשבונות (שיר היחוד ה׳). „מורה נבוכי הזמן״ לרנ״ק.

כוכבים נבוכים, כוכבי הנבוכה, ע׳ ערך כוכב.

נִבְחָנִים, בהגיון: מין ממיני ההפכים (disparata).

מיני ההפכים ה׳: נגדיים, מעדירים או שוללים, נבחנים, מתנגדים, מצטרפים. הנבחנים הם המינים החלוקים שתחת סוג אחד או אישים תחת מין אחד (ס׳ ההגיון לרמח״ל, פ׳ ט״ו).

נִבְחָר, בתורת המליצה: מלות נבחרות = gewählte Ansdrucksweise.

דע כי ג׳ מיני מלות נמצא: עצמיות, מקריות ונבחרות וכו׳. אך הנבחרות ענינן הוא וכו׳, ולכן החכם עיניו בראשו ויבחר לו את אשר יותר תנעמנה והנועם הזה וכו׳ הוא יולד מהתרחקן מהדבור הפשוט התמידי (רמח״ל, לשון למודים ה׳, עמ׳ כ״ב:).

נְבִינוּת, הבנה, תבונה (Verständnis, Erkenntnis).

כי הידיעה היא יודעת מודעותיה בלי מחשבה ובלי תבונה, מפני שהיא נמצאת לעולם עם היותם בלי שנוי ובלי נבינות (ס׳ הגבולים והרשמים לר״י הישראלי, תרגום נסים בן שלמה; תהלה למשה עמ׳ קל״ה).

נָבָל, פחות, שפל, חסר (niedrig, unvollkommen).

אחר כך לא יסור יורד עד שיגיע אל צורות היסודות שהם היותר נבל שבצורות ומוצעיהם יותר נבל שבמוצעות, והוא החומר הראשון (ס׳ השכל והמושכלות לאלפראבי).

נִבְלָלִים, = mixibilia.

ע׳ ערך נדבקים ורמש״ש קל״ז, הערה רט״ו.

*__נָגַד__, בפִעל: נלחם בדבר מה, התקומם נגדו (entgegenwirken, entgegenstehen).

לא זכה מנגדתו (יבמות ס״ג). והיה זה העצם השפל בעביו וגסותו מנגד לעצם העליון בפשיטותו ודקותו (מקור חיים לרשב״ג, ב׳ כ״ו). ויש אל גלגלי הכוכבים אשר תחת זה תנועה אחרת נוטה ומנגדת לזאת (אשפירא א׳). ותנגד (נפש החולה המרפאת עצמה) מרביתם (מרבית

הַלֻּחוֹת) בחַסֵּר אותם, ורעתם בתַקֵּן אותם (אמונה רמה א׳ ה׳). והחומר אין הפך לו ולא העדר ינגדהו (התחלות הנמצאים לאלפראבי). לפי שהציור ינגד לענין הנצחיות ויסתור אותו (ר״י אברבנאל, מפעלות אלהים ט׳ ט׳).

מְנַגֵּד = מקביל (parallel).

עיגולות שהן מנגדות זו את זו ומקבילות זו את זו (צורת הארץ לראב״ח, עמ׳ ה׳).

נֹגֵד, הנוגדים הם מלות וניבים שכל עצמם לא נבראו אלא על דרך הנגוד למלות ולניבים אחרים. ד״מ הניבים מאמר זנבי, הוציא לחושך, צלוחית, שנתילדו על ברכי הנגוד לניבים מאמר ראשי, הוציא לאור, פלייטון וכו׳ (אוצר חכמת הלשון ללויאס, א׳ י״ב).

נֶגֶד, הפך, אחד משני הפכים (Gegensatz, einer von zwei Gegensätzen).

כי ההויה וההפסד לא יהיו כי אם על דבר שנושא הנגדיים ויפסד נגד לנגדו וכו׳, וכיון שגוף השמים אין לו נגד בתנועה, אין לו נגד בעצמו (עץ חיים לאהרן בן אליהו, פרק ו׳). מפני שתנועה הישרה יש לה נגד ותנועה הסבובית אין לה נגד (שם, פרק ט׳). ולפי זאת הכוונה צודק מאמר הפלוסוף כי העצם אין לו נגד ולכן לא יקרנו ההפסד (שם, פרק י״א).

עי׳ ערך הפך ב׳ התהפכות.

נַגְדוּת, נֶגְדִּיּוּת, תכונת הדבר הנגדי (Gegensätzlichkeit, contrarietas, oppositio).

כל שני כוכבים נחברים יחד וכו׳ אתה אומר שהם נראין זה אל זה ומשתתפין בנגדותם ונאותים וקשורים זה עם זה (חשבון מהלך הכוכבים לראב״ח, כת״י). החומר שאין בו נגדיות איך לא יהיה בו נצחיות ותמידיות (מכתב ר׳ מנחם גיצני לר׳ דוד הבבלי, לקוטי קדמוניות, נספחים עמ׳ מ״ט). וחומר הגלגל שאין בעצמו נגדיות וכו׳ הנה אינו הוה ולא נפסד (עץ חיים לאהרן בן אליהו, פרק ו׳). כי ההויה וההפסד אינם כי אם מצד הנגדיות (שם). מפני שראוי להיות הנגדיות מאודית מכל צד ופנה וכו׳ (שם). והשווי המזגי ונגדיותו הנקרא שימפאתיה ואנטיפאתיה (אילם ליש״ר מקנדיא, כתב ג׳ לזרח). ינגד ההקדמה וכו׳ נגדיות (פי׳ תאמסטיאוס לס׳ השמים והעולם של אריסטו, הוצ׳ לנדויאר, מ״ח). נגדיות מחלקת = oppositio contradictionis (שם).

נֶגְדִּי, הפכי, סותר, מתנגד; נגוד (gegensätzlich, entgegengesetzt; Gegensatz).

ומיוסד (העולם השפל) בד׳ טבעים וכו׳ נגדיים ומהופכים (מכתב ר׳ מנחם גיצני לר״ד הבבלי, לקו״ק, נספחים עמ׳ מ״ט). ולזה ברא השם ית׳ מה שבין אלו היסודות ההפכיות וכו׳ שתים אחרות נגדיות כמוהם וכו׳ כדי לבטל מחלוקת אשר בין ב׳ הנגדיים (פי׳ דונש בן תמים לס׳ יצירה). מפני שהפרוד והחבור שני נגדיים, ואיך אפשר היות נושא אחד לשני נגדיים? (עץ חיים לאהרן בן אליהו, פרק ג׳). כי אי אפשר היות דבר אחד סבה לשני נגדיים (שם). והחומר מקבל שני הנגדיים (שם, פרק י׳). ומה שנאמר בחכמת הדבר שהרע יש לו שני נגדיים: רע בערך יותר טוב ממנו וטוב בערך יותר רע ממנו (שם, פרק פ׳). והנגדיים שני מינים: המין האחד שני קיומים, כמו החום והקור, והמין השני קיום והעדר, כמו הראות והעורון והטוב והרע (שם, פרק פ״ז). אם תבוא תורה אחרת נגדיית לה, תהיה גם כן נגדיית היחס לענין השלמות (שם, פרק צ״ט). ויהיה צוויו (של השם) נגדיי לרצונו (שם, פרק ק״ג). ושני צלעיו הנגדיים הם מקבילים זה לזה ושתי זויותיו הנגדיות שוות זו לזו (יסוד עולם לר״י ישראלי, א׳ ד׳ כ״ח). כי הכחות הם נגדיים מהפעולות אשר אליהם (מלחמות השם א׳ ט׳).

נגדיים = contradictoria (בנגוד למתנגדים = contraria).

מיני ההפכים ה׳: נגדיים, מעדירים או שוללים, נבחנים, מתנגדים, מצטרפים. הנגדיים הם שהא׳ מקיים והא׳ שולל, ד״מ: הולך, לא הולך; המתנגדים הם שבאיכותם או בפעולתם מתנגדים זה לזה (ס׳ ההגיון לרמח״ל, פ׳ ט״ו).

מאמר נגדי = Antithese.

מאמר נגדיי — גדרו אשר נקביל במאמרנו ענינים נגדיים גם את זה לעומת זה, מצאנוהו בדברי החכם: עת ללדת ועת למות וכו׳ (לשון למודים לרמח״ל, ל״ו).

עי׳ ערך מאמר.

נִגְדָּר, עי׳ ערך גָּדַר, מָגְדָּר, נשרש.

נֹגַהּ, כוכב נֹגה, שם כוכב מכוכבי הלכת (Venus).

חוץ מן כוכב נוגה ומאדים וכו׳ (בראשית רבה י׳). האי מאן דבכוכב נוגה וכו׳ (שבת קנ״ו). כוכב הנוגה (פסיקתא רבתי כ׳; א״ב דר״ע,

אות ק׳; יוסיפון דף י׳; ברייתא דשמואל הקטן ו׳)· גלגל השלישי ובו נוגה כגברת בין חיליה (כתר מלכות לרשב״ג)· מהלך נוגה מתחבר מג׳ מהלכות (צורת הארץ לראב״ח, כ״ג)· וגלגל שלישי שלמעלה ממנו שבו נוגה (משנה תורה, יסודי התורה ג׳ א׳)· דע כי גלגל נוגה וכוכב יש מחלוקת בהם בין הראשונים מאנשי הלמודים אם הם למעלה מן השמש או תחת השמש (מו״נ ב׳ י״ט).

נִגּוּד, בחכמת הכוכבים = oppositio.

הרוצה לדעת לקות הלבנה יהיה מעיין בעת הנגוד, והיא עת היות הלבנה עומדת לנוכח החמה (חשבון מהלך הכוכבים לראב״ח, כת״י)· ואור הירח לא ימצא שלם אלא בעת הנגוד (מלחמות השם ה׳ ג׳ ח׳)· וגם בהוראת הקבוצים והנגודים במצבי הכוכבים (יד אבשלום לר״י עראמה, משלי ח׳ ו׳)· דבוק ונגוד (ר״י אברבנאל, נחלת אבות א׳ ו׳)· הדבוקים והנגודים והמבטים (אילם לישׁ״ר מקנדיה, כתב ג׳ לזרח)·

עי׳ ערך דבוק ג׳, חבור י״א, מבט, מחברת ב׳, נכח ב׳, קבוץ ד׳.

נִגּוּן, עי׳ ערך חכמה, לחן, נעימה, נֹעַם.

נִגּוּנִי, מתיחס על חכמת הנגון; חכם בחכמת הנגון (musikalisch; Musiker, Musikgelehrter).

והשעורים הכוכביים והשעורים הנגוניים (כוזרי ה׳ י״ב)· אמר לו המבקש: רצוני שתשיב לי על ארבע שאלות, ויען הנגוני: שאל (המבקש לרש״ט פלקירא, עמ׳ פ״ז)· כי לא ישיב על דרך משל על שאלה נגונית תשובה תכונית (ר״א ביבאגו, דרך אמונה ב׳)· הדרגות נגוניות (ר״מ ריאטי, מקדש מעט ג׳)· יחסים וערכים נגוניים (ר״י מוסקאטו, נפוצות יהודה א׳)·

עי׳ ערך לחני.

נִגְזָר, א׳) שם נגזר: נחצב, נסתעף משם אחר (abgeleitet).

והשם אשר מדרכו שישתנה הוא ההנחה הראשונה והמשתנה הוא הנגזר (ס׳ הגדרים)· פנים שם נגזר מפנה (מו״נ א׳ ב׳)· כל שמותיו יתעלה וכו׳ נגזרים מן הפעולות (שם א׳ ס״א)· כי כן היא הוראת כל שם נגזר (שם)·

עי׳ ערך גזר ד׳, חצב, שֵׁם.

ב׳) קצוב מראש (vorausbestimmt, determiniert, prädestiniert).
ולא הרוח הפילה העלים׳ אבל כל עלה נפל בגזרה מן השם וכו׳,
ואי אפשר שיתאחר זמן נפילתו או יקדם וכו׳ כי זה כולו נגזר מקדם.
והתחייב להם לפי זה הדעת שיהיו תנועות בעלי חיים ומנוחותיו נגזרות
(מו״נ ג׳ י״ז).
עי׳ ערך גזר ד׳ גזרה.

ג׳) בודד׳ מתבודד; בלתי נושב (einsam, zurückgezogen; unbewohnt).
המשניים ואנשי הקדמות ובעלי הרוחניות והנגזרים בהרים וכו׳
(כוזרי ג׳ כ״ג). ואביו לבדו השלים גידול הנולד ההוא באי נגזר (מו״נ ב׳ י״ז;
אלחריזי מתרגם: אשר לא עבר בה איש).

נְגִיעָה׳ בהשאלה: השגה שכלית (das Erfassen oder Begreifen).
וענין אלו שלשה השמות וכו׳ הוא הִדָּבק מדע ונגיעת השגה׳
לא השגת מקום. אמר מן הנגיעה בענין הדבק המדע: כי נגע אל
השמים משפטה (מו״נ א׳ י״ח).
עי׳ ערך מגע.
יחס נגיעה׳ עי׳ ערך יחס.

נִגְלֶה׳ א׳) מוחש׳ נראה; מבואר׳ גלוי לכל (sichtbar, offenbar, offenkundig).
הכמה והאיכות והמצב׳ ואלה השלשה ימצאו מונחים בגשמים׳
נגלים בהם וכו׳ ולו ושיפעל ושיתפעל וכו׳ לא יעלמו כהעלם השלשה
האחרונים ואינם נגלים כמו הראשונים (אמונה רמה א׳ א׳). וזה מבואר׳
נגלה (מו״נ א׳ כ״ט; ומצוי עוד בכמה מקומות במו״נ). נגלה המציאות (מאמר
אלגזאלי׳ הוצ׳ מלטר).
עי׳ ערך גלוי ב׳ נראה.

ב׳) המשמעות החיצונית׳ הפשוטה (Wortsinn, einfacher Sinn).
שהדבר שהוא בעל שני פנים׳ ר״ל שיש לו נגלה ונסתר׳ צריך
שיהיה נגלהו טוב ככסף׳ וצריך שיהיה תוכו טוב מנגלהו (מו״נ׳ פתיחה).
עי׳ ערך גלוי א׳ פשוט ג׳; נסתר׳ נעלם׳ סוד׳ פנימי׳
תוך.

ג׳) העולם המוחש (die wahrnembare, sichtbare Welt).
עי׳ מאמר אלגזאלי׳ הוצ׳ מַלטר (ברשימת המלים).

ד׳) השטח החיצוני, הגלוי (äußere Fläche, obere Fläche).

הטעם הנה הוא כח מונח בעצב הפרוש על נגלה הלשון וכו׳, התפִלה וכו׳ המתפשטת על נגלה הלשון (מאזני צדק לאלגזאלי, תרגום ר׳ אברהם בן חסדאי).

נָגַע, א׳) בהוראת השיג, קרה (zukommen, treffen).

אבל טעם השוכן בכאן אשר אין נדנוד ונענוע ולא תמורה ולא חליפין נוגעים (הגיון הנפש לראב״ח, ט׳:).

ב׳) נוגע, נוגע הקשת = Tangente.

שערך בקע תושבת א״ד אל בקע תושבת א״ב הוא כמו ערך נוגע הקשת העמודית ח״ד אל נוגע הקשת העמודית ג״ב (יש״ר מקנדיה, אילם, סוד היסוד א׳). ומצאו קוים אחרים זולת הבקעים, קראום נוגעים וחותכים (שם). הנוגע של איזו קשת הוא קו ישר היוצא מקצה קו החותך של אותה קשת וכו׳ (עמודי השמים לר׳ ברוך משקלוב, ל״ז). קו הפוגש את העגולה בנקודה אחת לבד וכו׳ ולא יכרות דבר משטחה הוא נקרא נוגע (כליל החשבון לר״ד פריזנהויזן, מפתח השמות). תחת הנוגע = Subtangente (חז״ס, יסודי חכמת השעור).

עי׳ ערך חתך.

ג׳) בהפעיל: בא לידי מציאות, יצא אל הפועל (ins Dasein treten, verwirklicht werden).

כי מה שלא יגיע בעצם אם לא בקדימת מה שאין לו סוף, הנה לא יגיע (אור ה׳ לר״ח קרשקש, מאמר א׳, הכלל הב׳, הפרק הג׳, בהקדמה השלישית). שהיום הזה שאנחנו בו הגיע, ואם לא הגיע אלא בקדימת מה שאין סוף לו לאומרים בקדמות העולם (שם; השוֵה כוזרי ה׳ י״ב: ומה שאין לו תכלית לא יצא אל הפועל, ועי׳ בספרו של וָלפסון Crescas' Critique of Aristotle, עמ׳ תצ״א ואילך). התנועה היא כל זמן שהיא בהגעה ולא הגיעה (כל מלאכת הגיון).

עי׳ ערך הגעה ב׳ מגיע.

נִגָּר, נוזל, נמס (tropfbar, flüssig).

אח״כ יוציא הליחה הלבנה בעבור שהיא נגרה ונתכת לשוויה לטבע המים (ס׳ היסודות לר״י הישראלי, עמ׳ י״ט). שלחות המים היא העושה את המים היותם נגרים ונשפכים וכו׳ (עולם קטן, הוצ׳ הורוויץ, עמ׳ ט״ו).

נָגַשׁ, בספרות הקראים: חיב, גזר (erfordern, mit sich bringen).

וספור נפש הקדמון יגוש היותו יכול (מחכימת פתי ליוסף הרואה). והיותו יכול ויודע יגוש היותו מצוא (שם; עי׳ פינסקר, לקו״ק, נספחים עמ׳ קצ״ט). וכבר בארנו בשאלה מופרדה חיוב הגמול וכו׳ ושלמנו אותו מה שיגוש בזה (ס׳ נעימות ליוסף הרואה; עי׳ לקו״ק, נספחים עמ׳ קצ״ו).

נָד, בהפעיל: הניע (bewegen).

ועשה שם (בגלגל) תנודות שמנידות אותו (תשובות הגאונים, הוצ׳ הרכבי, סי׳ י״ב).

נָד (בינוני), מלה דגושה.

להשם נד נִתנה ההוראה דגוש, בנגוד לנח, רפה (אוצר חכמת הלשון ללויאס, א׳ י״ב, הנוגדים).

עי׳ ערך נע ב׳; נח.

נִדְבָּקִים, אחד מי״ח הבדלי הדברים המנויים בס׳ אותות השמים לארסטו.

נקפאים, מתעבים, נתכים, נבללים, רכים, נלושים, נסחטים, מתלבדים, נמתחים, נדבקים, נרקעים, מתקשים, נשברים, מתפוצצים, נסדקים, נשרפים, מתלהבים, מקוטרים (פי׳ רלב״ג לקצור ס׳ אותות עליונות של אבן רשד; עי׳ רמש״ש קל״ז).

נִדָּה, נידה, תנועה (Bewegung).

ושבע כמיות וששת נדות*) (שיר היחוד ה׳).

עי׳ ערך גלגול, העתקה, זיזה, זעזוע, מהלך, מרוצה נדנוד, נוע, נידה, ניעה, נענוע, סבוב, עתיקה, רחישה, תנועה.

נִדְנוּד, תנועה (Bewegung).

אבל טעם השוכן בכאן אשר אין נדנוד ונענוע וכו׳ נוגעים (הגיון הנפש לראב״ח, ט׳:). ואל ימנע עצמו כלל מהתנועה והנדנוד (ר״י עקנין, ס׳ מוסר ב׳ ט״ז).

עי׳ הערך הקודם.

---

*) ששת נדות = ששת מיני התנועה, והם: ההויה וההפסד, הפריה והחסרון, השנו באיכות ותנועת ההעתק. עי׳ הערת רוו״ה לשיר היחוד.

נְהוּג, נֱהוּג, הנהגה (Leitung).

מדע והשכל וניהול ו נ י ה ו ג (פי׳ ס׳ יצירה לרס״ג, בסוף פי׳ ס׳ יצירה לר״י ברזלי). והכל צריכין לו (להיוצר) ומושכין ניהולו ו נ י ה ו ג ו וכו׳ כלומר ניהולו ו נ י ה ו ג ו בוקע בו (שם). ש ה נ י ה ו ג כניהול (תשובת דונש על רס״ג, עמ׳ קל״ט).

נֶהֱוֶה, נולד, הוה (entstanden, genitum).

מאמר מי שאמר שהוא יהיה נ ה ו ו ה לא יקבל ההפסד ובלתי נ ה ו ו ה יפסד (פי׳ תאמסטיאוס לס׳ השמים והעולם של ארסטו, הוצ׳ לנדויאר, נ״ד). שנאמר על ה נ ה ו ו ה אשר הויתו בזמן בלתי בעל תכלית (שם נ״ה). זולת נ ה ו ו ה = absque generatione (שם מ״ד).

ע׳ ערך הוה.

נְהוּל, נֱהוּל, נְהוּג (ע״ש), הנהגה, הדרכה (Leitung, Anleitung).

נ ה ו ל ואטות ולאוט (אשכל הכפר לר״י הדסי, ק״ב ח׳). שזאת הציצית צוה אותה נותן התורה היות על צד נ ה ו ל וליאוט (אהרן בן אליהו, גן עדן, ענין תפלה ו׳). שמצוות התוריות נ ה ו ל י ם למצוות השכליות (עץ חיים לאהרן בן אליהו, פרק ק״ב). בהיות מצוות התורה נ ה ו ל י ם למצוות השכל (שם) ואמנם מצוות שהם נ ה ו ל י ם וכו׳ כגון המילה והשחיטה וכו׳ ובבחינת עצמם הם על צד החמס (שם).

שֵׁם נ ה ו ל משמש גם בהוראת ס ד ר ה נ ה ג ת ה מ ת ר פ א (regimen sanitatis).

השער החמשה עשר יזכיר נ י ה ו ל המועיל לחליים הנקרין לנשים המעוברות (ס׳ רפואות, כ״י).

ע׳ ערך אט, אטות, הדרגה, הישרה, נהילה.

נְהִיגָה, הנהגה.

ולתקן נ ה י ג ת המדות (אבודרהם פ״ג:).

נְהִילָה, הנהגה.

והשלישי מהם השכל התחתון וכו׳ והוא על ג׳ חלקים: הא׳ נ ה י ל ת העדה, כ נ ה י ל ת המלך למדינות ולארצות, והב׳ נ ה י ל ת בני הבית, כ נ ה י ל ת המלך בני ביתו וקרוביו, והג׳ נ ה י ל ת האיש לנפשו וכו׳ (פי׳ י׳ הדברות לנסי בן נח, לקוטי קדמוניות, נספחים עמ׳ ט׳).

נוֹדָע, ידיעות נודעות: מושכלות ראשונות (Axiome, κοιναὶ δόξαι).
עי׳ בספרו של ולפסון Crescas' Critique of Aristotle, עמ׳ תס״ה.

נָוֶה, משכן, מושב (Sitz, Stätte).
כמו החי המדבר, גופו קטן מכל הגופות והוא נכבד מכל הגופות, לכך היה הוא נוה חיותו וחיותו נוה לשכלו (ר״מ תקו, כתב תמים, בשם פי׳ ס׳ יצירה לרס״ג; בכת״י מינכן של פי׳ ס׳ יצירה הנ״ל נמצא: ולפיכך נהיה מדור לחיותו וחיותו מדור למדעו).
עי׳ ערך מחנה ב׳, משכן.

נוֹחַ, מנוחה (Ruhe, Stillstand).
ואין נוח בעולם לישראל (תוספתא סוטה י״ד י׳). אבל יאמרו (המדברים): ההויה הוא קבוץ ופרוד ותנועה ונוח (מו״נ א׳ ע״ג, ההקדמה הא׳). שאלו העצמים הפרדים וכו׳ כל עצם פרדי מהם בעל מקרים לא ימלט מהם, כמראה והריח, והתנועה או הנוח (שם, ההקדמה הה׳).
עי׳ ערך השקט, מנוחה, ניחה, עמידה, שכון, שכינה.

נוֹלָד, הנולדים (בערבית: אלמואליד או אלמולודאת): שלשת מיני הנמצאים (die Naturreiche).
ונאמר עכשיו כי הנולדים השלשה, שהם המתכות והצמחים וב״ח, מורכבים מאלה היסודות הארבעה (עולם קטן, הוצ׳ הורויץ עמ׳ י״ג).

נוֹעַ, א׳) תנועה (Bewegung).
ובעבור כי הם עומדים ואין להם נוע, כי כל נוע הוא שנוי (ראב״ע ס׳ השם א׳). השחקים אשר אין נוע כנועם (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ב׳ א׳).
עי׳ ערך גלגול, העתקה, זיזה, זעזוע, מהלך, מרוצה, נדה, נדנוד, נידה, ניעה, נענוע, סבוב, עתיקה, רחישה, תנועה.

ב׳) שֵׁם שאול מלשון ערבי, והוראתו: מין (Art, species).
שאי אפשר לאישים מנועים ולנועים ממינים, ואם לאו לא יהיה מין, לפי שאין מין אלא שיש תחתיו נוע ואין נוע אלא שיש עליו מין וכו׳, ואם אמת דבר זה, ג״כ אמת שאין נוע בלי איש תחתיו

ואין איש שאין נוע עליו, שמעלת הנוע מן המין מעלת האיש מן הנוע שוה בשוה, הואיל והנוע מוכלל במין כמו שהאיש מוכלל בנוע. והנוע הזה אשר התכוונו אליו בכאן הוא נוע אחרון, כמו שהמין הזה מין קדמון (עולם קטן ב׳ ב׳ ג׳). *)

עי׳ ערך מין, סוג.

נוֹף, נרדף עם מחוז ואקלים (Zone, Himmelsstrich, Landschaft).

דע כי חלק הבורא עולמו ז׳ חלקים וכו׳ וחכמי לשון הקדש קראום ז׳ נופות, ואמר כי כל נוף ונוף האויר שלהם משונה זה מזה (ס׳ הגלוי לר״י קמחי, ב׳). כי היא הנוף האמצעי והוא משובח משאר הנופות ואוירה מזוג וכו׳ (רד״ק ליחזקאל כ׳ ו׳). ונוף ואקלים ופלך ומחוז הכל אחד (פי׳ ר״מ בוטריל לס׳ יצירה, בשם ברוך; עיין רמש״ש תרמ״ו, הערה שנ״ד). ז׳ נופות (ס׳ הגלגל הנדפס בסוף ס׳ צורת הארץ לראב״ח, ס״ג:). אנדלוס היא העיר הגדולה בנוף החמישי לפאת מערבית דרומית (הקדמה שבילי אמונה לר״מ אלדבי). וקראו לכל חלק וחלק אקלים והוא לשון ערבי, ובלשוננו הקדושה נקרא נוף (נחמד ונעים לר״ד גנז, ס״ו). שהישוב מתחלק לשבעה חלקים הנקראים אקלימים ובלשוננו נופים (תולדות יצחק לר״י קארו, ע״ט:).

עי׳ ערך אזור, אפק, אקלים, ישוב, מחוז ב׳ פלך א׳ רצועה.

נוֹצִי, ספוגי (elastisch).

הגוף אשר ישתנה ע״י לחץ מתמונתו הטבעית ובסור הלחץ ישוב לתמונתו הראשונה כאשר היה בתחלה, אותו הגוף נקרא גוף הנוציי, והכח ההוא המביא את הגוף לתמונתו הראשונה נקרא כח הנוציי (ברוך לינדא, ראשית למודים ב׳ ד׳). כח נוציי (תרגום מאמר הבֵרור הפלוסופי למנדלסון).

נוֹצִיוּת = Elastizität.

עי׳ ערך ספוגיות, קפיצות.

נוֹרָנִי (מלה ערבית), אורי, אורני (leuchtend, lichtartig).

העולם הנורני (מגלת המגלה לראב״ח, עמ׳ כ״ב; כצ״ל במקום הנודני).

עי׳ ערך אורני.

---

*) רמש״ש (עמ׳ ת״ט) משער שמתרגם ס׳ העולם הקטן הוא נחום המערבי, הרגיל להשתמש בשם נוע ונועים.

נוֹשָׂא, עי׳ נֹשֵׂא.

נוֹשָׁב, ישוב, ארץ נושבת (bewohntes Gebiet).

והשלישי יחקור הארץ, הנושב ממנה והחרב, ויבאר כמה היא הנושב וכמה חלקיה הגדולים ונקראים אקלימים וכו׳ ובאיזה מקום כל נושב מהם (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא, עמ׳ מ״ו).

נָזוֹר, כוכב נזור, נסוג אחור במהלכו (rückläufig, retrograd; reflektierend).

מקצת מן המזלות הנראות עולות כסדרן על אופן המפריש ומקצת עולות נזורות, והוא הדין בשקיעתם וכו׳ העולים נזורים שוקעים כסדרן והעולים כסדר שוקעים נזורים (ראב״ח, צורת הארץ ט׳). המהלך הנזור אשר לחמשת הכוכבים הנבוכים (מגלת המגלה לראב״ח, עמ׳ קי״ג). אור נזור (ראב״ח, יכודי התבונה ומגדל האמונה, כת״י; עי׳ כתבי רמש״ש א׳ ת״ב). אם יהיה הכוכב הרע נזור או ישר (ראב״ע, כלי נחשת כ״ד). מה שזכרו הקודמים מאלו הכוכבים הנבוכים שכאשר הם נזורים אין כח להם וכו׳ וזה שהם מצאו הרושם המגיע מאלו הכוכבים בהיותם נזורים חלוש מאד (מלחמות השם ה׳ ב׳ ט׳). ותניח (חכמת המבטים) ביחס מדובר על זויות נצוצים בתמונה ישר, נזור, מתהפך ונשבר (ר״מ ריאטי, מקדש מעט). יש מדינות שלהן עולין המזלות נזורים: שור לפני טלה וטלה לפני דגים (נחמד ונעים לר״ד גנז, קכ״ב). — בחכמת ההגיון: ויש מהן (מן הגזרות) שאינה נזורה, ואיזו היא הנזורה ותשאר כמותה? השללית הכללית וההינית הפרטית (מדרש החכמה לר׳ יהודה בן שלמה הכהן ן׳ מתקה, כ״י, שער ט״ו). — ובחכמת השיר: ואקום ואחבר זאת המליצה ההדורה, והיא ישרה ונזורה (מחברות עמנואל, מחברת י״א).

נִזּוּר, נסיגה לאחור (die scheinbar rückläufige Bewegung eines Planeten, Retrogradation; Reflexion des Lichtes).

ובעבור תנועת האורך בו (בכוכב שבתאי) ישתנה במיהור ואיחור ועמידה וניזור (מדרש החכמה לר׳ יהודה בן שלמה הכהן ן׳ מתקה, כת״י). ואולם עלת זו הקשת וכו׳ הוא ניזור הניצוץ בגוף הלטוש וכו׳ וראוי שתדע כי מרכז עגולות הניזור הוא בין המראה ושטח הענן (שבילי אמונה לר״מ אלדבי, ב׳ ד׳).

עי׳ ערך נזורות, נזירה, נטיה, נליזה.

נְזוֹרוּת, נְזוֹרִיּוּת, תכונת הדבר הנזור, נָזוּר.

והגלגלים הסובבים המתמידים נתן להם הפך זה, כמו הנזורות והירידה (אגרת בעלי חיים, תרגום קלונימוס בן קלונימוס, א׳ ז׳). למה היו הכוכבים ההולכים אשר ימצא להם נזורות יותר רבי התנועה בעת היותם במאה ושמונים מעלה וכו׳ (מלחמות השם ה׳ ב׳ ז׳). למה היה לירח רבוי הנטיות והנזורות (שם). כי תמצא תנועת הנזוריות בשמש על זולת מנהגו, כי תנועת הנזוריות אינה נמצאת אלא בגלגלי חמשת כוכבי הנבוכה וכו׳ (דרך אמונה לר״א ביבאגו, ע״ט:). שא״א שימצא להם (להכוכבים) תנועה ולא נזורות (שמים חדשים לר״י אברבנאל, ג׳).

נְזִירָה, נְזִירוּת, נִזּוּר.

נזירות (פי׳ רס״ג לס׳ יצירה, תרגום משה בן יוסף, כת״י; עי׳ רמש״ש תמ״ה). השער הששי במהלך הנזירה הקורה לחמשה כוכבי הנבוכה (צורת הארץ לראב״ח, עמ׳ ל״ב:). וימי נזירותו (של כוכב שבתי) הם קל״ו יום על הרוב (שם עמ׳ ל״ג; ועי׳ גם עמ׳ ל״א ול״ב) וללבנה לא יתואר יושר ולא נזירות ולא עכוב (אשפירא נ״ז:).

בחכמת ההגיון: יש מהן (מן הגזרות) מה שתשאר כמותה בנזירה וכו׳. וזה שאמרנו מדבר הנזירות יהיה בהקדמות המוכרחיות והבינוניות (מדרש החכמה לר׳ יהודה בן שלמה הכהן ן׳ מתקה, כת״י, שער ט״ו).

נִזְכָּרִי, בספרות הקראים: שֵׁם בלשון זכר, (männlich, masculinum).

נזכרי ונקבתי (אשכל הכפר ליהודה הדסי, א״ב קע״ג).

עי׳ ערך שֵׁם, נקבתי.

נֵזֶר, בהגיון: הפוך המשפט (conversio propositionis).

ההפרש שבין הנזר וההפך הוא חלוף חלקי הגזירה ויחזור מוצע מושא ומושא מוצע בלי שתשתנה בצדק ובשקר ולא בהין ובשלל, וההפך היא כשיתחלפו חלקיה ולא נשאר צדקה שמור (מדרש החכמה לר״י הכהן ן׳ מתקה, כ״י, שער ט״ו). *)

עי׳ ערך הפוך, הפך.

---

*) השוה מלות ההגיון שער ה׳: כל משפט שיחזור נשואו לנושאו ונושאו לנשואו, אם נשאר צודק כמו שהיה קראנו אותו הפוך המשפט, ואם לא יעמוד הצדק, אבל יכזב, נקרא זה הפך המשפט או משפט מהופך.

נָזַר, בקל: התהפך (umkehrbar sein).

ושתחסר כמותה בנזירה היא ההינית הכללית, לפי שהיא נוזרת הינית הפרטית ושאינה נוזרת היא השללית הפרטית וכו׳ אבל השללית הכללית אינה נוזרת כללית, והשללית הפרטית נוזרת שללית פרטית או אפשרית (מדרש החכמה לר״י הכהן ן׳ מתקה, כת״י, שער ט״ו). על כמה פנים ינזרו הגזרות? על ג׳ פנים (שם). בהפעיל: הזיר, מזיר, מנזיר = גרם נזירה (מצוי בספרי ראב״ח).

נָח, נרדף עם שוקט; מתמיד, מתקים; דבר שיצא מן הכח אל הפועל; בדקדוק: רפה, בלתי דגוש, בלתי נד (ruhend; dauernd, unveränderlich; aktualisiert; schwach, vokallos).

ולדעת רוחניות העולם הזה וגשמותו ומדַברו ודוממו ונחו ונעו (חו״ה, הבחינה ג׳). ומאשר היה האדם היושב נח, עומד על השלם שבעניני עמידתו ומנוחתו, הושאלה זאת המלה לכל ענין עומד, נח שלא ישתנה (מו״נ א׳ י״א). בעשותו ראיה בנמצא השלם, הנח (שם ב׳ י״ז). ויביא עלינו ראיות מטבע המציאות הנח, השלם, ההוה בפעל (שם). ואמנם יתחיבו הטענות האלה על מי שיאמר שטבע זה המציאות הנח יורה על היותו מחודש (שם). כל מתחדש וכו׳ יהיה טבעו אחר התחדשו והשָלמו ונוחו בלתי טבעו בעת התהוותו והתחילו ביציאה מן הכח אל הפועל (שם, בתחלת הפרק). שלמים ונחים, נח נראה ונח נסתר.

עי׳ ערך שכן; מיֻשב; מחֻלה, עלול, רפה; נד.

נֶחְבָּר, א) מחובר (verbunden).

כל שני כוכבים נחברים יחד וכו׳ (חשבון מהלך הכוכבים לראב״ח, כת״י). הכלל הנחבר מן הפרטים (ראב״ע לשמות ל׳ י״ב). כל שהוא נפרד ונחבר (הורית הקורא י״ב). וישים החבור ההוא לדבר אחר נחבר אל הבורא (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ כ״א; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: מצטרף לבורא).

ב׳) בחכמת החשבון: סכום (Summe).

עי׳ מעשה חושב לרלב״ג.

נָחוּץ, א׳) הכרחי (notwendig, dringend).

ראיתי כי הנחוץ שבדברים שאני צריך להם הוא לסמוך לו מה שירחיקנה (את הגאוה) מן האדם, והיא הכניעה (חו״ה, הכניעה, פתח השער). והנחוץ ממה שיעיין עליו היחיד הוא חלק הכל שיתננו ולא יתעלם ממנו (כוזרי ג׳ י״ט).

ב׳) מהיר (schnell, geschwind).

ויהיה העודף בין המהלך הנחוץ והמתון כפל זויות ב׳ ה׳ ג׳ (ראב״ח, צורת הארץ י״ד). מפני מהלכה המתון והנחוץ (שם ל״ז:). פעמים היא (הלבנה) הולכת מהלכה הנחוץ וכו׳, ופעמים היא הולכת מהלכה המתון (ספר העבור לראב״ח, כ״א).

עי׳ ערך מהיר.

נְחוּץ, מהירות, חפזון (Eile).

ונאמר: וככה תאכלו אותו וכו׳, כדי לצאת בנחוץ (אהרן בן אליהו, גן עדן, ענין פסח ט׳). בעבור הנחוץ ומהירות הענין (שו״ת רמ״א סי׳ ז׳).

עי׳ ערך מהור, נחיצה, נַחַץ.

נְחוּר, הפך החלָקות, שעירות (Rauheit, Unebenheit).

וספוגיותו ומקשיותו וחלקותו ונחורו (ס׳ הצמחים, תרגום קלונימוס בן קלונימוס, כת״י).

נְחִיצָה, מהירות, חפזון (Eile).

בא אלי במרוצה ונחיצה (פי׳ רשב״ם לשה״ש ב׳ ח׳). בנחיצה רבה (מצוי בספרות המאוחרת).

עי׳ ערך נְחוּץ ובערכים הנרדפים הרשומים שם.

נְחִישָׁה, נסיון (Versuch, Prüfung).

כי הנסיון והנחישה מועילות להשכיל ולהבין בכל דבר (מגלת המגלה לראב״ח, עמ׳ ס״ו). נחשתי כמו נסיתי (ראב״ע לבראשית ל׳ כ״ז).

נֶחְלָק, עי׳ ערך חָלַק.

נַחַץ, מהירות, חפזון; חוזק הפעולה (Eile; Nachdruck).

ענין הכל נחץ ומהירות (ס׳ השרשים לר׳ יונה בן גנאח, ש׳ חפז). נכתב בנחץ גדול (אגרת הרמב״ם לחכמי מונפליר).

עי׳ ערך הגעה, הפלגה.

נָחַץ׳ בפעל: עשה חזוק ותוקף לדבר (stärken, bekräftigen, nachdrücklich hervorheben).

במאד מאד׳ תוספת הבית בו לנחץ (ס׳ השרשים לר׳ יונה בן גנאח׳ ש׳ מאד)׳ אך ההגדות מהם שנוהגים דרך הצָעה והקדמה לענין שרוצים לנחצו ולאמצו וכו׳׳ לנחץ האמונה שיציאת מצרים היתה בכונה מאת האלהים יתברך (כוזרי ג׳ ע״ג)׳ הקדמה והצעה הלציית מנחצת הדבר הזה (שם)׳ שכבר מצאו בעלי הלשון שדרך הרבה מקראות לכפול תיבות לנחץ ולחזק (רמב״ן לשמות ד׳ ט׳)׳

נָחָשׁ בָּרִיחַ׳ הקו המחבר את ראש התלי עם זנבו (Drachenlinie).

ברוחו שמים שפרה חללה ידו נחש ברִח (איוב כ״ו י״ג)׳ נקרא התלי נחש בריח כי התלי היא צורה מברחת לרוחב מתילד מהפסק שני עגולים׳ כמו הפסק עגול השמש עם עגול הירח (ס׳ השרשים לר׳ יונה בן גנאח׳ ש׳ ברח)׳ דע שיש לירח ד׳ גלגלים׳ הגלגל האחד שהוא הגלגל העליון נקרא נחש בריח (ר׳ עובדיה בר דוד׳ פי׳ קדוש החודש לרמב״ם׳ י״ד א׳)׳ ונחש בריח הוא התנין׳ בראו הש״י ראשו במזל קשת וזנבו בתאומים ובין ראשו וזנבו שבעה מזלות (הקדמת תרגום ס׳ השמוש לאלזהראוי׳ כת״י; וע״ע הערת קֶסל לכוזרי ד׳ כ״ה)׳

עי׳ ערך תלי׳ תנין׳

נֶחְשָׁב׳ בל״ר: נחשבים׳ נחשבות׳ ענינים מונחים; מחשביים או מדומים (angenommen; gedacht, imaginär).

ובריחי הארץ נחשבים כגון [קו] עובר על אמצעית הארץ על הנקודה הנקראת בלשון ערבי מרכז (הגיון הנפש לראב״ח׳ כ״ד׳)׳ שביציאת המרכז ג״כ כבר מצאנו התנועה הסבובית הגלגלית לא סביב האמצע׳ אבל סביב נקודה נחשבת׳ יוצאה חוץ למרכז העולם (מו״נ ב׳ כ״ד; ר״י אלחריזי מתרגם: מחשבית)׳ נחשבות הם הדברים אשר תקנה אותם המחשבה עם השעור באפשרות סותרו (ס׳ הגדרים)׳

עי׳ ערך חשב׳ מחשבי׳

נְחֹשֶׁת׳ כלי נחושת: חוג החוזים׳ אצטרולב (Astrolab).

השער הראשון מזכרון כלי האצטרלוב וכו׳׳ וקראתיו כלי נחושת מפני שרובם עושים אותו מנחושת (ראב״ע׳ כלי נחושת א׳)׳ השיב החכם בכלי הנחושת הנקרא אצטרולאב וכו׳ (המבקש לרש״ט פלקירא׳ ע״ט)׳ כי

האורים והתומים הם היו כלי נחשת הנקרא אשתרולאב (מנחת קנאות לר׳ אבא מארי, סי׳ מ״ח).

עי׳ ערך הבטה, חוג, חזה.

נֶחְתָּךְ, א׳) מופת נחתך, עי׳ ערך חתך ג׳ מופת.

ב׳) נחתכים = sich schneidend.

הגשם הוא כל עצם אפשר שיונחו בו שלשה רחקים, ר״ל המשכים נחתכים על זויות נצבות (כונות הפילוסופים לאלגזאלי, כת״י).

עי׳ ערך חתך ב׳ נכרת.

נָטָה, א׳) בחכמת הדקדוק: שֵׁם נוטה, בנגוד לשם ישר, שֵׁם שאינו לא נושא ולא נשוא המשפט (ein im casus obliquus stehendes Nomen).

ואולם הענין אשר יקרא אותו מדקדק הערב הסמוך וכו׳, הנה נקרא השם ההוא נוטה (מלות ההגיון י״א). והשם ממנו מה שנקראהו שם ישר, וממנו אשר נקראהו שם נוטה (שם י״ג). והמדקדק יעיין בשם ראשונה במה שאפשר שיהיה ישר או נוטה (ר״א דבלמש, מקנה אברם).

ב׳) בחכמת הכוכבים: אופן נוטה = Mondekliptik.

והאופן השני וכו׳ נקרא אופן הנוטה ועליו אנו רואים מעמד הלבנה וכו׳ (צורת הארץ לראב״ח, י״ז:). האופן הנוטה אשר בכידור הלבנה (שם, י״ח). וגלגל האופן הנוטה על האופן הדומה יהיה חוסר מן המהלך הזה ג׳ שברי מעלה (שם, כ). שכל שני אופנים אשר הם נטוים על מרכז הארץ בכידור הלבנה הא׳ מהן מתעגל על שטח אופן המזלות ונקרא אופן המזלות, והשני נוטה מאופן המזלות ונקרא אופן נוטה (שם, ל״ג:).

הגלגל הנוטה = חגורת המזלות (Tierkreis).

ויותר רחוק מן השמש בזה הגלגל הנוטה, רצוני חגורת המזלות (אמונה רמה ב׳ ד׳ ב׳). והחמה סובבת ברקיע כנגד גלגל המזלות והוא נוטה מגלגל המישור לפאת צפון ולפאת דרום וכו׳ (ס׳ העבור לראב״ח, א׳ ב׳). ואין אופן המפריש עובר על נקודת הקוטבים, אבל נוטה מכל אחד מהם ט״ז חלקים וכו׳, וכן כל הכוכבים אשר בתחומו הנוטים ממנו עד ט״ז חלקים וכו׳ (שם ג׳). גלגלים נוטים = deferierende Kreise (אמונה רמה עמ׳ ס״ו). אופק נוטה (בנגוד לאופק ישר) = geneigter Horizont (עי׳ נחמד ונעים לר״ד גנז, ב׳ ל״ה).

עי׳ ערך אופן, אפק, חגורה, ישר.

ג׳) מצבה נוטה, שאין ראשה מתמעט עד שעור נקודה (frustum).
עי׳ ערך מצבה, מתמוטט, קטום, קצוץ.

ד׳) בעניני המזג והנטיה הטבעית: ובני אדם גם כן שונים זה מזה, כי רובם טבעיהם נוטים ויטה שכלם עם הנטייה ההיא, אם יטה עם המרה האדומה עמו המהירות והקלות, ואם יטה עם המרה השחורה עמו המִתּוּן והישוב (כוזרי ה׳ י׳). שתי הקצוות הרחוקות זו מזו שבכל דעה ודעה אינן דרך טובה וכו׳ ואם מצא טבעו נוטה לאחת מהן וכו׳ יחזיר עצמו למוטב (משנה תורה, דעות א׳ ג׳).
עי׳ ערך נטיה ג׳.

נְטִיָּה, א׳) נטית השמות; נטית הפעלים = Deklination; Konjugation.
עי׳ ערך נטה א׳, צרוף ד׳.

ב׳) נטית הכוכבים = Deklination, Abweichung.
גלגל השמש נוטה מגלגל משוה היום כ״ד מעלה מצד הימין וכ״ד מעלה מצד השמאל, הנטיה הימנית כלה היא ראש סרטן וכו׳, והנטיה השמאלית ראש גדי (פי׳ ס׳ יצירה לדונש בן תמים, נ״ט). והגלגל העליון נושא הכל וכו׳ ואין נטייה בתנועתו (כוזרי ב׳ ו׳). גלגל המזלות בנטיית חגורתו (אמונה רמה ב׳ ד׳ ג׳, עמ׳ ס״ה). נטיית גלגל המזלות (שם, עמ׳ ס״ו). ושהם (הצמחים ובעלי החיים) ממה שיעזור במציאות חמריהם הגלגל הישר, ובמציאות צורתם גלגל המזלות בנטייתו ונטיית מה שיקיף עליו מכוכבי לכת (שם, עמ׳ ס״ז). כי היו הלמודים בזמנו (של אריסטו) מעטים וכו׳, ולא היו יודעים שמנטיית הגלגל האחד יתחדשו תנועות רבות נראות, כאלו תאמר תנועת האורך ותנועת הנטייה וכו׳ (מו״נ ב׳ ד׳). הנטיה שנוטה הירח לצפון השמש או לדרומה היא הנקראת רוחב הירח (משנה תורה, קדוש החודש ט״ז ח׳). הרי נתברר לך שכל מעלה ומעלה ממעלות המזלות נוטה לצפון ולדרום ויש לנטייתה שעור וכו׳ ואלו הם השעורים של נטייות לפי מנין המעלות של מזלות (שם י״ט ו׳). נטיית הגלגל היא תנועה נמצאת בקצת כוכבי לכת, כאלו הוא נוטה מדרך תנועתו (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). שענין פגישת שתי העגולות האלו זו את זו על שתי נקודות התלי ונטייתם זו מזו לצפון או לדרום אין הוא דומה וכו׳ לפגישת חגורת המזלות עם גלגל המישור, אלא שתכלית הנטיה וכו׳ אינה אלא כדי חמש מעלות בלבד וכו׳, ועוד שקשתי הנטיות הפרטיות

לשָׁם הן לקוחות מאופני חצי היום ונקראת קשתי נטית החמה׳ וקשתי נטית הירח הן לקוחות מאופנים אחרים (יסוד עולם לר"י ישראלי׳ ג׳ ח׳)׳

עי׳ ערך נטה ב׳ נליזה׳ קשת׳

ג׳) חֵפֶץ ותשוקת הלב (Neigung, Zuneigung).

וכן בטבע מין ומין ממיני החיים נטיה ותאוה אל מין ממיני הצמחים (חו"ה׳ הבטחון ג׳)׳ הנטיה אל תאוות הגופות המגונות (שם׳ היחוד י׳)׳ ובני אדם וכו׳ רובם טבעיהם נוטים ויטה שכלם עם הנטייה ההיא (כוזרי ה׳ י׳)׳ והנטיה אל החכמה ואהבתה דבר אלהי גדול מאד (רש"ט פלקירא׳ אגרת החלום)׳ כי יש לאדם נטייה גדולה למה שגדל והורגל לשמעו מעת הנערות (ר"א ביבאגו׳ דרך אמונה מ"ג)׳

עי׳ ערך האותות׳ נטה ד׳׳

נִידָה׳ תנועה (Bewegung).

והאש קלה מן הכל והיא חזקה מן הכל וכו׳׳ ובזיזותה התדירה העולם מתקיים ועומד׳ ובנידתה הארץ עומדת בתוך הריק ככדור באמצע וכו׳׳ כך נידתה של אש מעמדת את הארץ באוירו של עולם (כתב תמים לר"מ תקו׳ בשם אמונות ודעות לרס"ג׳ אוצר נחמד ג׳ ס"ח)׳ מפני שנידתו לא כנידת המינים׳ בעבור שנידתו עגולה בגלגל ונידת האש והאויר עולה למעלה ונידות המים והעפר יורדות למטה (שם׳ עמ׳ ע"ו)׳ והזיזות והנידות מתחלפות (התרגום הקדום של אמונות ודעות לרס"ג; עי׳ כתבי צונץ ג׳׳ רל"ו)׳ ולך אודה בכל ניעה ונידה (שיר „לך נפשי" לר׳ יהודה הלוי)׳

עי׳ ערך נדה ובערכים הנרדפים הרשומים שם׳

נִיחָה׳ מנוחה׳ שביתה והפסק מתנועה (Ruhe, Stillstand).

וכן העמידה מן הדבור בא בו לשון ניחה (מו"נ א׳ ס"ז)׳

עי׳ ערך השקט׳ מנוחה׳ נוח׳ עמידה׳ שכון׳ שכינה׳

נִימוֹס׳ נִמּוֹס׳ חוקי המדינה וסדרי החברה; לפעמים גם: חוקי הטבע (staatliche und gesellschaftliche Ordnung, Staatsgesetz, allgemeine Sitte; Naturordnung).

או קח לך לדת הנימוסים השכליים אשר חברו הפילוסופים (כוזרי א׳ א׳)׳ הנהגות ונימוסים מנהגיים (שם א׳ ל"ה)׳ וכל נמוסי העמים אשר הם מתקנין בהם את כל מעשיהם ועסקיהם בעולם הזה (הגיון הנפש

לראב"ח, ל"ו.)· המאמר השלישי וכו׳ במדות וההנהגות והנמוסים והחוקים וכו׳ (אמונה רמה ג׳)· וזה ישלם בתקון המדות ראשונה, והנהגת הבית שנית, והנימוסים המדיניים שלישית (שם)· וכן חכמי האומות השלמות יניחו הנהגות ודרכים לפי שלמות כל איש מהם וכו׳ ויקראו אותם נמוסים, והיו האומות מתנהגים בנמוסים ההם (מלות ההגיון י"ד)· נימוסי האומות הסכליות (מו"נ ב׳ ל"ט)· זאת התורה לבד היא אשר נקראת תורת אלהית, ואולם זולתה מן ההנהגות המדיניות כנמוסי היונים והזיות הצאב"א וזולתם כל זה מפעולות אנשים מנהיגים, לא נביאים (שם)· ויהיה אצלך הבדל תכיר בו בין הנהגות הנימוסים המונחים (נ"א המושמים) ובין הנהגות התורה האלהית (שם ב׳ מ׳)· ואחר כך נתן (אפלטון) בספר הנימוסים ההנהגה השלימה אשר יהיו נמצאים באותה ההנהגה אנשי זו המדינה (ראשית חכמה לרש"ט פלקירא, עמ׳ ע"ז)· השכל ההיולאני שהוא כחיי על השגת נמוס אלו הנמצאות אשר בכאן וישרם וסדרם (מלחמות השם א׳ ו׳)· תורת נימוס של ישו ונימוס מהמוט הפסול (עץ חיים פרק צ"ז)· והחוקים אשר יחוקקו ביניהם אנשי מחוז אחד או מלכות אחת לשמור היושר ההסכמיי, ויקרא הסדור הזה נימוס (עקרים א׳ ה׳)· והתבאר שכל אחד ממניעי אלו הגלגלים משיג החלק מנימוס אלו הנמצאות בכללם (נוה שלום לר"א שלום, י"ג)· האל הוא נמוס הנמצאים וסדורם (אילם ליש"ר מקנדיה)· „ס׳ נימוסים" (מיוחס לאפלטון), כת"י. (עי׳ רמש"ש תתמ"ט)·

עי׳ ערך הנהגה, הנחה ד׳, הסכמה, חק ה׳, מנהג ב׳, סדור, סדר·

מיסד או מניח הנימוס = Religionsstifter, Gesetzgeber.

עי׳ ערך מיסד, מניח·

נִימוֹסִי, נְמוֹסִי, מענין הנימוס ההסכמי (politisch, ethisch, gesetzmäßig; herkömmlich, konventionell; fingiert, Menschensatzung).

כי יש מהם (מן ההנהגות) נבואיות אמתיות, ר"ל אלהיות, ויש מהם נימוסיות (מו"נ ב׳ מ׳)· והדת על ג׳ פנים: אם טבעית ואם נימוסית ואם אלהית וכו׳ והנימוסית היא מה שתסודר מחכם או חכמים לפי המקום ולפי הזמן וכפי טבע המונהגים בה (עקרים א׳ ז׳)· שדת הישמעאלים היא נימוסיית הנחיית ואינה אלהית (שם ג׳ כ"ה; ועי׳ רמש"ש ש"ט, של"ד ותמ"ט)· והיושר המדיני קצתו טבעי נימוסי וקצתו נימוסי, ר"ל

הנחיי (עי׳ מאמר שַׁוֵב בס׳ הזכרון לכבוד דוד קויפמן, עמ׳ קכ״ג). והרי הוא נכנס בחכמה הנימוסית והחקית (העגולות הרעיוניות, תרגום ר״ש מוטוט).

עי׳ ערך הנהגי, הנחי, הסכמי, חקי, מנהגי.

נִיעָה, תנועה (Bewegung).

והאנשים אשר אינם מאמינים שהוא גושם, אבל מאמינים שיש לו ניעה ועמידה כעס ורצון וכו׳ (כתב תמים לר״מ תקו בשם אמונות ודעות, אוצר נחמד ג׳ ע״ט). ולך אודה בכל ניעה ונידה (ר׳ יהודה הלוי, שיר „לך נפשי״).

עי׳ ערך נדה, נוע א׳, ובערכים הנרדפים הרשומים שם.

נִיצוֹץ, קרן אור (Lichtstrahl).

והראיה על מציאות הרצון וכו׳ לקוחה מהתנועה שהיא ברצון וצִלה וניצוצותיה (מקור חיים לרשב״ג, ה׳ נ״ח; וע״ש בתרגום מונק ובהערתו). ואשר נאמר וכו׳ כי האור ניצוץ מן השמש, אע״פ שהיא נסתרת, ונאמר שהאור והניצוץ מעצם השמש, ואינו כן וכו׳. אמר המחבר: כן, הכבוד ניצוץ אור אלהי, מועיל אצל עמו ובארצו (כוזרי ב׳ ז׳ וח׳). ורבו המדות והעצם אחד בעבור התחלפות הדבר המקבל, כהתחלפות הניצוצות והשמש אחד (שם ד׳ ג׳). והאופן השני התחלפות החמרים, כניצוץ השמש, והוא דבר אחד, יגה על הכלים העשויים מחומר וכו׳ ויקשה אותם, ועל הכלים העשויים משעוה וכו׳ ויתיכם, ועל יריעות הכובס וילבין אותם ועל פניו וישחירם (אמונה רמה ב׳ ד׳ ג׳). אמנם היות ניצוץ השמש מניע יסוד האש, זה מבואר מאד, כמו שתראה מהתפשט החום במציאות השמש ותגבורת קור ברחקו ממקום (מו״נ ב׳ י׳). ולפי שהוא (הראות) נהיה מוצע (= נושא) קודם לזה לניצוץ השמש וכו׳, נהיה מזוכך בפועל (ס׳ השכל והמושכלות לאלפראבי). כמו שניצוץ השמש או שאר הדברים המאירים מוציאים חוש העין מן הכח אל הפועל (רוח חן ג׳). ניצוצי אור הכוכבים וזהריהם (יסוד עולם לר״י ישראלי, ב׳ א׳). שבירת הניצוצות (אילם ליש״ר מקנדיה, מעין חתום ס״ב). כניצוץ השמש המכה על אבן קשה (ר׳ שלמה בן צמח דוראן, הקדמת תפארת ישראל). ניצוץ השמש המכה לפעמים בכדור הארץ (רמ״ע מפאנו, עשרה מאמרות, אם כל חי ב׳ ב׳). ניצוץ השמש המכה במראה הלטושה וחוזר ומתהפך כנגד מקורו (עסיס רמונים לר׳ שמואל גאליקו, א׳ ו׳). — בספרות הקבלה המאוחרת שגור שם ניצוצות בהוראת חלקי הקדושה שנדחו ממחיצתם ונפלו לרשות הטומאה. „בֵּרור

הניצוצות", "העלאת הניצוצות", וכיו"ב. גם בתורת הגלגולים:
מורי זלה"ה היה ניצוץ מדע"ה (ס' הגלגולים לרח"ו, ל"א).
עי' ערך קו, שביב.

נִיצוֹצִי, מתיחס על הניצוץ.

לפי ש[בעל] חכמת המבטים יעיין בקוים ביותר ממה שיעיין בו המהנדס, אבל המהנדס יעיין בהם במה שהם קוים לבד, ובעל חכמת המבט יעיין בהם במה שהם קוים ניצוציים (כל מלאכת הגיון, מופת, מ"ו). שכבר תראה לחוש במראות השורפות קוים ניצוציים רבים יתהפכו ויתחברו יחד בנקודה אחת וכו' (מלחמות השם ה' ב' ו'). והנה כאשר נדמה הקו הניצוצי בלתי בעל תכלית וכו' לא ימנע משיתנועע תנועתו הבלתי בעל תכלית בזמן בעל תכלית (אור ה' לר"ח קרשקש, ב' א'). חום ניצוצי (רשב"ץ דוראן, מגן אבות, חלק יעקב ד').

נִכָּה, חִסר, גרע מספר קטן ממספר גדול (subtrahieren).
עי' ערך גרע, חסר, פחת.

נִכּוּי, גרעון, חִסור מספר קטן ממספר גדול (Subtraktion).
עי' ערך גרעון, חִסור, מגרעת.

נֹכַח, א') מקביל, לעומת...; מתאים (gegenüber, entgegengesetzt, parallel; entsprechend).

ומאחר שכונתנו לעלות אל הקצה העליון מהנמצא, כלומר היסוד הכללי וכו', והסתכלנו בקצה השפל, כלומר היסוד הנושא למאמרות התשע, מצאנו אותו שהוא נכחו ושוה לו*), וכמו כן מצאנו צורת הכמות הנשואה בזה העצם נוכח הצורה הכללית (מקור חיים לרשב"ג, ב' י"ב). והיסוד נכח העצם, כלומר שהוא נברא לו, והצורה נכח תאר העצם**) (שם ה' ס"ז). והקו הישר אשר אין בו עקמימות הוא הנמשך לנוכח הנקודות העומדות על תכליתו אחת אל אחת (חבור המשיחה והתשבורת לראב"ח, א' ז'). והזוית השטוחה היא פֵּרוד שני קוים שנפגשו על נקודה אחת ונפרדו מעליה לשני צדדין שאינן על נוכח אחד (שם א' ט').

---

*) מונק מתרגם: que celle-ci correspond à l'autre (matière) et qu'elle est son analogue.

**) עי' קויפמן, תורת התארים (עמ' ק"ו), שהוא מתרגם: Die Materie entspricht der Substanz, d. h. sie ist von ihr geschaffen, die Form entspricht dem Attribut der Substanz.

נוכח הראש, נוכח הקדקד (בערבית: סמת אלראס): נקודת הגובה (Scheitelpunkt, Zenit).

ובהיות החמה בנקודות ההן היא עוברת על נקודת נכח הראש בחצי היום במקום ההוא ולא יהיה לכל גוף עומד בפני החמה צל כלל (ראב"ח, צורת הארץ ז:). שעגולת אבח"ז היא דמות אופן חצי היום וכו', ונקודת א' ממנו היא נקודת נוכח הראש לשם (ר"י ישראלי, יסוד עולם ב' י"א). הקו הישר הנמשך במחשבה בין מרכז האופק ובין הנקודה מהרקיע שנכח הקדקד וכו', והנקודה מהרקיע שכנגד נקודת נוכח הקדקד הקבועה באמצע הרקיע שמתחת (שם ב' ד'). וזה הקשת כל זמן שהוא קרוב לנקודת ד' וכו' הוא מתגדל, וכל זמן שהוא מתקרב אל נקודת א', והוא נכח הראש, הוא מתמעט (ר' עובדיה בר דוד, פי' קדוש החדש לרמב"ם, י"ז ו'). והקשת, ר"ל קו העגול היוצא מן האופק על יושרו ממטה למעלה בעקמימות הגלגל עד נקודת נכח הקדקד וכו' נקרא עגולת הגובה (נחמד ונעים לר"ד גנז, ב' ל"ה). נכח הראש היא נקודה מדומה בשטח הגלגל העליון, ירשמה ויחדשה קו מדומה יוצא ממרכז הארץ עובר באמצעה והולך אל יושר עד שיכלה אל הגלגל הגדול (ס' הגדרים).

הנוכח או נוכח השמש, עי' ראב"ע, כלי נחשת ה', — נכח הלבנה (ראב"ע, אגרת השבת ב').

ב') מבט נוכח, במשפטי הכוכבים = oppositio.
עי' ערך מבט, נגוד.

ג') בדקדוק הלשון: הגוף השני (die zweite Person).

והתי"ו סימן לנוכח (ראב"ע, צחות ב'). גוף השומע שעמו ידבר, הנקרא נוכח (בן־זאב, תלמוד לשון עברי סי' ק"נ). "מדבר בעדו, נוכח ונסתר". עי' ערך גוף ו', נמצא ב'.

נָכֹחַ, ישר ונכון (richtig, gerade).

כלם נכֹחים למבין (משלי ח' ט'). פֵּרוק ברור ונכון ונכוח (תשובת ר' האי גאון, תורתם של ראשונים ב' א'). לפרש וכו' הענין הזה וכו' בדרך נכוחה וישרה (הקדמת חבור המשיחה והתשבורת לראב"ח). אעפ"י שמקצת ראיות וכו' אינן נכוחות (שו"ת הרי"ף כ"ח). ובוקע ויורד מכוון דרך נכוחה עד התהום (פי' ר"ח לביצה כ"ה:). — נכֹחו: הלך נכֹחו (ישעיה נ"ז, ב'). צופה ממקומו אלפים אמה נכוחו, לא חסר ולא יתר (תשובות הגאונים, הוצ' הרכבי, סי' כ"ח). ואינו נוטה אילך ואילך, אלא יורד נכוחו (פי' ר"ח לביצה כ"ה:).

נָכְחוּת׳ נְכֹחוּת׳ נָכְחִיוּת׳ יושר׳ שווי׳ כוון; הקבלה; מבט נוכח׳ נגוד (בחכמת הכוכבים); מציאות בזמן ובמקום מסוים (gerade Richtung; Parallelismus, das Gegenüber; Richtigkeit; oppositio (in der Astrologie); Gegenwart (räumlich und zeitlich).

נכוחות = מבט נוכח (מגלת המגלה לראב״ח׳ עמ׳ קכ״ד וקכ״ו)· מופת הנכוחות (מאמר במערכת לר׳ משה בן יוסף נגארה)· והמצב הוא יחס מה שבין חלק מוגבל מן הגשם אל חלק מוגבל מן המקום· וזה היחס הוא נכחיות קצתו לקצתו (כל מלאכת הגיון׳ מאמרות׳ ח·)· נכחות = sinus (ס׳ מילאוס בתמונות הכדוריות; עי׳ רמש״ש תקי״ו)· שוכני האקלים הרביעי׳ כי לא ישרפו בהתמדת נכחיות השמש לראשיהם (קאנון א׳ א׳ ג׳ א׳)· כאשר הגיע אל משושו או שכנותו או נכחותו׳ (מאמר אלגזאלי׳ הוצ׳ מלטר; ע״ש ברשימת המלות)· וטיב ההכנה ונכחיות העיון (קאנון ג׳ י״א א׳ ג׳). ושום פגישה לא תעשה אלא מנוכחיות גבולים׳ כלומר נקודה לנקודה ושטח אל שטח כאשר ימששו ויגעו זה בזה (תגמולי הנפש לר׳ הלל בן שמואל׳ בסוף הס׳)· שכל מה שיצא לפעל מהתנועה היא משוער על נכחות התהוותו (מלחמות השם ו׳ א׳ י״ב)· כי אין בתנועה חלק ימצא בפעל׳ לפי שהתנועה תעדר על נכחות התהוותה (שם)· שלא יהיה הפסד השעה בשעה אחת היא אחריה׳ אבל תפסד על נכחותה בשעתה (שם ו׳ א׳ כ׳)· לפי שהזמן הוא מדובק ומתהוה כהתהוות התנועה על נכחותה (אור ה׳ לר״ח קרשקש׳ ג׳ א׳ ג׳)· השמש בהיותו בעגולת סרטן וכו׳ יחמם אותנו הרבה לנכחיותו׳ כי באים ניצוציו ביושר (ר״מ אלבילדה׳ ראשית דעת ס״ג:)· הקשת הוא דבר טבעי יתילד מנכחיות השמש והכאת ניצוציו בדבר הלח (ר״י אברבנאל לבראשית ט׳ י״ג)· כח המדמה אעפ״י שאינו צריך לנכחיות המוחש הנה הוא יצייר כל מקרי הגשמים (מנחת קנאות לר׳ יחיאל מפיסא׳ ל״ז)·

נָכְחִי׳ נְכֹחִי׳ א׳) מקביל (parallel, gegenüber).

עגולות מקבילות זו את זו או נוכחיות זו לזו כפי רצונך לקראן (צורת הארץ לראב״ח׳ ב·)· שכל האופנים והעגולות וכו׳ שהן נקראות נכחיות או מתנגדיות וכו׳ (שם ו·)· העיגולים השוים הנוכחיים (אשפירא ב׳)· והקוים הנכוחיים הם קוים שיהיה המרחק ביניהם שוה ושמור במשיכתן ואין אחד מהם פוגש את חברו בהלוכו וכו׳׳ והקוים אשר אינם נכוחיים הם קוים שאין המרחק ביניהם שמור לעולם (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח׳ סי׳ י״ב)· מרובע נכוחי — Parallelogramm (שם׳ סי׳ ל״ח)·

והמשלשות והמרבעות הנוכחיות אשר הן בקומתן שוות (שם, סי׳ מ״א). לא ימלט מהיות הקוטר נכחי לאופק או בלתי נכחי וכו׳ (מו״נ א׳ ע״ג, הערה). הולכות על סדר בקו ישר ונכוחי (פי׳ המאירי למשלי ט״ז). אנשים נוכחיים אלינו למטה מן הארץ (ר״י אברבנאל, שמים חדשים ב׳).

ב׳) נמצא במקום או בזמן פלוני (gegenwärtig).

ודע כי המוכיח את מי שאינו נוכחי וכו׳ כמנגן אל המתים או כצועק אל הצלמים (תקון מדות הנפש לר׳ שלמה בן גבירול). שהוא (הגלגל) יבקש שלמות יחסר לו כדי שיהיה נוכחי לכל צד (כוזרי, ה׳ י״ד)*. ההויה הנוכחית (ארבע כוסות לר׳ שלמה פפנהיים, כוס תנחומין ב׳).

עי׳ ערך נכח ג׳, נכחות.

ג׳) נשוא (Objekt, Gegenstand).

ואלה הכחות מתחלפים לפי הנכחיים (אובשיי בלע״ז), כלומר כשכח ימצא נכחי הראות יהיה כח חוש הראות (תגמולי הנפש לר׳ הלל בן שמואל, א׳ ז׳), אותו שהוא נוכחי שלו, אובייטו בלע״ז, כמו הצבע אל הראות, וזה הנוכחי לשכל וכו׳ הוא נקרא מדמה (שם). שההפרש שיש בין העיוני והמעשי הוא רק לפי הנוכחים (שם ב׳ א׳). כי נוכחי העיוני הם האמת והשקר לבד, ונוכחי המעשי הם הטוב והרע (שם).

עי׳ ערך מֶבט א׳ נושא ג׳ נשוא.

נִכְפֶּה, עי׳ ערך כפה ב׳.

נִכְפָּל, מספר כפול, מֻכֶּה (multipliziert).

והמספר המנוי במספר אחר הוא המספר הנכפל וכו׳ (ראב״ח, חבור המשיחה והתשבורת סי׳ כ״ב). אם היו המספרים הנכפלים אלה על אלה רבים, אתה צריך לכפול אותם במכתב ט׳ אותיות שהראיתיך (ס׳ המספר לראב״ע, א׳).

עי׳ ערך הכה, כפל, מנוי, נמנה.

נָכְרִי, זר, בלתי טבעי, בלתי נהוג (abnormal, unnatürlich, regelwidrig, ungebräuchlich).

ואעפ״י שאין התחלפות התנועות דבר נכרי (ס׳ השרשים לר׳ יונה ן׳ גנאח, שרש נוה). ואיננו נכרי בתכונה הראשונה רדיפת שלש תנועות וכו׳

---

*) דוד קויפמן מתרגם: „daß sie (die Sphäre) die ihr fehlende Vollkommenheit suche, um an allen Seiten gegenwärtig zu sein“ (תורת התארים קל״ב; ע״ש, הערה ל״ח).

אבל זה נכרי בתכונה השנית (כוזרי ב׳ פ׳). ויכבה חום הטבעי אשר בו ויבער החום הנכרי (שבילי אמונה לר״מ אלדבי, ה׳ ח׳).

נִכְרָכִים, מתדבקים, רצופים (kontinuierlich, stetig; anhaftend, ἐχόμενον).

נכרכים הם הדברים בלתי בעלי מצב כמו הזמן והתנועה כאשר ימשכו ויהיו תכליותיהם יחד (ס׳ הגדרים).

עי׳ ערך מתדבק, נמשך ו׳ נפגש; וע״ע בספרו של וָלפסון, Crescas' Critique of Aristotle, עמ׳ שע״ו.

נִכְרָת, נכרתים: מתחתכים, נפגשים (sich schneidend).

אך היא (צורת הגשם) ההתדבקות לבד, רצוננו לומר שיהיה בה לעצם עובי, אפשר בו שיונחו שלשה התפשטויות נכרתים על זויות נצבות (אמונה רמה א׳ ב׳). והעצם הגשמי הוא וכו׳ עצם שיש לו מן העובי והמקשיות מה שבהם אפשר שיונחו בו שלשה התפשטיות נכרתים על זויות נצבות (שם). גשם הוא כל עצם אפשר שיונחו בו שלשה שְׁלוחים נכרתים על זויות נצבות (ס׳ הגדרים).

עי׳ ערך חתך ב׳, נחתך ב׳.

נִלְאֶה, בלתי יכול, חלש, לואה (unvermögend).

ושניהם א״כ נלאים (אמונות ודעות ב׳, דפוס לייפציג עמ׳ מ״ג). ואם לא ישלם הדבר כ״א בהתחברם, אין לאחד מהם יכולת שלמה וכו׳, מפני שכל אחד מהם נלאה ומקצר וכ״א מהם חלש (חו״ה, היחוד ז׳). ואם לא ישלם המציאות ולא יתחבר אלא משניהם יחדיו, כל אחד מהם הוא נלאה מפני צרכו אל האחר (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ ע״ד, הדרך החמישית; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: לואה). כי כל שלא יפעל מה שאין בעצמו לפעול אותו לא נקרא נלאה, כי לא נאמר כי האדם חלוש ונלאה מפני שלא יניע אלף ככר וכו׳ (שם; בתרגום תבון: לואה).

עי׳ ערך חלש, לאה, מקצר; ועי׳ בתורת התארים לדוד קויפמן כ״ב, הערה מ״ד, רצ״ג, הערה קי״ו, ותמ״ה, הערה קכ״ז.

נִלְבָּב, נבון, משכיל (verständig, einsichtig, weise).

לאדם החכם הנלבב (תקון מדות הנפש לר׳ שלמה בן גבירול). לאיש המשכיל הנלבב (שם). והמשכיל הנלבב ישתדל להפשיט קליפות המלות וגשמותם מעל הענין (חו״ה, היחוד י׳). ואח״כ הסכימה דעתם למנות עליהם איש נכרי

נלבב ונבון (שם, עבודת האלהים ט׳). צריך האדם הנלבב להראות שכלו בעת צרתו (צרי היגון לרש״ט פלקירא, י״ד).

עי׳ ערך לִבּוּב.

נִלְוִים, נמשכים, באים זה אחר זה (nacheinander folgend, deinceps, ἐφεξῆς).

עי׳ בספרו של ולפסון, Crescas' Critique of Aristotle, עמ׳ שע״ו.

נְלוֹשִׁים = pastabilia (עי׳ ערך נדבקים ורמש״ש קל״ז, הערה רט״ו).

נְלִיזָה, נְלִיזוּת, נטית הכוכבים (Abweichung, Deklination).

ואם יהיה מקום הירח מכ״ה ממזל תאומים עד חמש מעלות ממזל סרטן וכו׳, לא תקח כלום, לפי שאן כאן נליזת מעגל (משנה תורה, קדוש החודש י״ז י׳). ועל המנהג הזה תהיה נטית כל חלק וחלק מהחגורה ונליזתה מגלגל המישור (יסוד עולם לר״י ישראלי, ב׳ ה׳). ענין נטית חגורת המזלות ונליזותה בחלקיה מגלגל המישור לצפון ולדרום (שם). נטית החמה ברקיע ונליזתה פעם לצפון ופעם לדרום (שם ב׳ ח׳) וכל מה שירח מוסיף אור ככה מתמעט ממנו הנליזה והקרנים (נחמד ונעים לר״ד גנז, ר״ט).

עי׳ ערך נְזוֹר, נזורות, נטיה ב׳.

נליזת מחט האבן השואבת = Deklination der Magnetnadel.

הנטיה מדרך הישר הזה נקראת נליזת מחט המאגנעט (למודי הטבע לר׳ מרדכי יאוועל, ג׳ ב׳ ד׳).

נְמִיכָה, תכונת המקום הנמוך, שפלות, עומק (Tiefe).

וכן אם תהיה הבקעה שפלה ונמוכה, נהוג בשפלותה ונמיכתה המנהג הזה (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, סי׳ קכ״ז).

נְמִיכוּת, קשת הנמיכות = die Schiefe der Ekliptik.

הקשת הנאחזת בין שני אופני המישור והמזלות, הנקראת קשת הנמיכות (חשבון מהלך הכוכבים לראב״ח, ג׳, כת״י). ואם אתה חושב בלבך אופן גדול נטוי ברקיע השמיני, ויהיה האופן הזה עובר על קטבי אופן המישור וקטבי אופן המזלות וכו׳ ותהיה הקשת מהאופן הזה וכו׳ שוה לקשת אשר בין שני הקוטבים, והקשת הזה נקראת קשת הנמיכות צורת הארץ לראב״ח, ה:).

עי׳ ערך קשת ג׳.

נִמְנֶה נכפל, מֻכּה (multipliziert).

והמספר המנוי במספר אחר הוא המספר הנכפל פעמים אשר מנינם כמנין האחדים אשר במספר השני אשר הוא נמנה בו (חבור המשיחה והתשבורת לראב"ח, סי' כ"ב).

ע' ערך הכה, כָּפֵל, מנוי, נכפל.

נִמְנָע, א') אי־אפשר (unmöglich, impossibile).

ויסודר הנמצא על מעלות הן יותר כוללות מאלו, והן המחויב והאפשר והנמנע וכו', והנמנע הוא העדר הנמצא והפסקו (מקור חיים לרשב"ג, ה' ל"א). הנה אתם בזאת ההקדמה תבחנו המחויב והאפשר והנמנע פעם בדמיון ולא בשכל וכו' (מו"נ א' ע"ג, הקדמה י'). לנמנע טבע קיים קיום עומד וכו', ומפני זה לא יתואר השם ביכולת עליו (שם ג' ט"ו). כי קצת אנשי העיון אומרים שזה מכת הנמנע וכו' ויאמרו אחרים שהוא מכת האפשר (שם). יש כת מבעלי העיון, והם המעתזל"ה, שחושבים שהוא אפשר, ואחרים אמרו שהוא משער הנמנע (שם). עד שיגזור האדם ויפסוק שזה נמנע בטבע (שם). ויתחייב לזה הדעת (של כת האשעריה) ג"כ שיהיה טבע האפשר בטל וכו' ושיהיו אלו הדברים כלם אִם מחויבים או נמנעים (שם ג' י"ז). לא יחסר הדבר ההוא אשר תחייבהו או תשלול אותו מהיותו הכרחי אליו או אפשר לו או נמנע עליו, והנמנע הכרת וכו', ואנחנו נקרא המחויב והנמנע הכרחי, כי אנחנו נאמר האדם חי בהכרח והאדם אינו מעופף בהכרח (מלות ההגיון ד'). הגזרה בבחינת יחס נשואה אל נושאה תחלק לאפשרית וכו', ולנמנעת וכו' ואל מחויבת וכו', והאפשר מלה משותפת בשני ענינים, אחר שכבר ירצה בו כל מה שאינו נמנע, ויכנס בו מחויב, ויהיו הענינים בזאת הבחינה שני חלקים: האפשר והנמנע (כונות הפילוסופים לאלגזאלי, כת"י ברלין). נמנע שֵׁם לדבר שא"א היותו כל עיקר, וכן הוא בלשון ערבי, והוא הפך מחויב (ר"ש ן' תבון, פי' המלות הזרות). והנה יש מן החכמים שאינם מודים במציאות האפשר, אך אומרים שכל דבר הוא אם ראוי, אם נמנע, ואולם המאמתים מן הפילוסופים חלקו הדברים על שלשה: דבר שא"א שלא ימצא יקראוהו הכרחי או מחויב, ודבר שא"א שימצא כלל יקראוהו נמנע, ודבר שאפשר שימצא ואפשר שלא ימצא יקראוהו אפשר (שם, ערך אפשר). החיוב והשלילה חולקין האמת והשקר תמיד בכל החמרים, ר"ל בהכרחי ובנמנע ובאפשר (עקרים ב' כ'). הנמנע

ממנו שהוא בהחלט, והוא הנמנע מפאת עצמו וכו׳, אמנם שאר הדברים כולם אינם נמנעות בשלוח ובהחלט, אבל המנעותם הוא בהקשר, ר״ל בערך ובחינת פועל מוגבל (מפעלות אלהים לר״י אברבנאל, ד׳ ב׳). נמנע בעצמו הוא כמו היות העבר עתיד והחיוב שלילה (ס׳ הגדרים).

נמנע המציאה: ומה שלא יפול ברשת הדמיון אצלו נעדר ונמנע המציאה (מו״נ א׳ מ״ט).

עי׳ ערך מנוע.

ב׳) בחכמת החשבון: דמיוני (imaginär).

עי׳ חז״ס, יסודי חכמת השעור.

נָמֵס, כלה, נפסד (vergänglich).

השער הרביעי שכל העולם הזה בכללו נמס ואין לו עמידה ולא קיום (עולם קטן א׳, עמ׳ ג׳).

נִמְצָא, א׳) בל״ר נמצאים או נמצאות, יש (גם בהוראת בינוני), עצם (Wesen, Seiendes, ens; existierend).

אין ערוך אליך מכל דמות וכו׳ ולא כמוך בכל הנמצאים (בקשה לרס״ג, קובץ מעשי ידי גאונים קדמונים, ח״ב עמ׳ ע״ד). צריך שנאמין כי הנמצאות על תכונתם לא ישנה אותם בוראם וכו׳ (אמונות ודעות ג׳ ד׳ לייפציג עמ׳ ע״ו). אתה נמצא וכו׳ (כתר מלכות לרשב״ג). ואם היה לדברים כולם יסוד כללי, יתחייב לו מהסגולות שיהיה נמצא, עומד בנפשו וכו׳, והונחה לו המציאות, מפני שהנעדר לא יהיה יסוד לנמצא וכו׳ (מקור חיים לרשב״ג, א׳ ו׳). והנתינה לכל עצמו ושמו, מפני שהיותו נושא לכל, יחייב היותו נמצא בכל (שם). הנמצאים הנראים, הנמצאים הפנימיים (שם א׳ ז׳; ר״ל: הנמצאים המוחשים והבלתי מוחשים, הרוחניים). האחד האמתי וכו׳ אשר ברא כל הנמצאות לאות על אחדותו (הקדמת חו״ה). ובחר באדם להיות תרומת נבראיו וסגולת נמצאיו (שם, הקדמת המתרגם). החקירה על שרשי הנמצאות (הגיון הנפש לראב״ח, א׳). ותמצא גדר הגוף הכולל את הנמצאות הוא רוחב ועומק ואורך (שם ב׳). אבל על האמת והעיקר אין לפני יצירת הנמצאים וכו׳ שום עת ולא זמן (שם). דע שכל הנמצאים לא ימלטו מאחד הארבעה חלקים וכו׳ (עולם קטן א׳ ב׳, עמ׳ ח׳). ויוכללו בהם הנמצאות כלם (כוזרי ה׳ י״ב). הנמצאים נחלקים חלוקה ראשונה אל עצם ומקרה, והעצם הוא הנמצא הבלתי צריך לנושא וכו׳, והמקרה הוא

הנמצא בדבר והוא בו לא כחלק ממנו (אמונה רמה א׳ א׳). והתואר היותר ראוי לו הוא שהוא נמצא (שם ב׳ ג׳). כתארנו הנפש בשהיא נמצאת ושכחותיה נמצאים ושהשכל נמצא (שם). יסוד היסודות וכו׳ לידע שיש שם מצוי ראשון והוא ממציא כל נמצא (משנה תורה, יסודי התורה א׳ א׳). הענין אשר בו נתעצם הדבר והיה מה שהוא, והוא אמתתו מאשר הוא הנמצא ההוא (מו״נ א׳ א׳). ואין הפרש בין אמרך היה או נמצא בלשון העברי וכו׳, ופירושו כן: הנמצא אשר הוא הנמצא, כלומר המחויב המציאות (שם א׳ ס״ג). דע כי זה הנמצא (= העולם הנמצא, וכך תרגם ר״י אלחריזי) בכללו הוא איש אחד, לא זולת זה (שם א׳ ע״ב).

נמצא בעצמו: והנבדל אשר אין אפשרות בו כלל, אבל הוא נמצא בעצמו, הוא האלוה יתברך (מו״נ ב׳ א׳, עיון רביעי).

״ס׳ הנמצא״, המיוחס להרמב״ם (עי׳ רמש״ש רע״ד, תל״ז, תשע״א ותשע״ד). ״ס׳ הנמצאות המשתנות״ (שם ר״צ). ״ס׳ התחלות הנמצאים״ לאלפראבי. ״מאמר המציאות והנמצא״ או ״מאמר הנמצא והמציאות״ (de Esse et essentia) לאיגידיוס (שם רס״ג ותצ״א).

עי׳ ערך דבר, יש, כלום, ממש, מצוא, מצואי, עצם.

ב׳) בדקדוק: נוכח, הגוף השני (die zweite Person).

והנדברים הם בשלשה דרכים: נסתר, נמצא, מדבר בעדו (רד״ק, מכלול).

עי׳ ערך נֹכח ג׳.

נִמְשָׁךְ, א׳) תולדה (Schlußfolgerung, conclusio; Nachsatz).

וזה מופת אמתי, כי נעשה בו הקש תנאי מתדבק וכו׳, וחוייב ממנו נמשך כוזב, אחרי כן נעשה מקביל הנמשך והוליד מקביל הקודם (אמונה רמה א׳ ו׳, עמ׳ כ׳). הנמשך הוא הפך הקודם, כי ימשך בהכרח, ולא כמסובב (לשון למודים לרמח״ל, למוד ג׳, י״א:). — וביחוד במשמעות תשובת התנאי: חלקי התנאי ב׳, קודם ונמשך, החלק שבו התנאי — קודם, הב׳ — נמשך, ד״מ: אם תיגע בלמודים תתחכם ודאי — ״אם תיגע בלמודים״ הוא הקודם; ״תתחכם ודאי״ הוא הנמשך (ס׳ ההגיון לרמח״ל, פרק י״ט).

עי׳ ערך דיוק, הרדפה, יציאה, מסקנה, משיכה ג׳, רדיפה, תולדה, תנאי, תשובה; קֹדֶם ב׳.

נמשך מזה (גם: נמשך אחר זה, מקור חיים לרשב"ג, ד' כ') = **יוצא מזה** (hieraus folgt, ergibt sich).

התועלת הנמשך מזה (עקרים א' י"א).

ב') רגיל, מתמיד, תכוף (häufig vorkommend, dauernd, anhaltend, ununterbrochen).

ותהיה נדיבותו מתמדת וחסדו נמשך (חו"ה, הבטחון ב'). **והקבלה הנמשכת אשר היא כראיה** (כוזרי ה' י"ד). **וזה נמשך בפירושו** (מו"נ א' כ"ז). **אבל זה נמשך בדברי הנביאים** (שם; ר"י אלחריזי מתרגם: מורגל). **כי ישעיה הנהיג דבריו על אלו ההשאלות הנמשכות** (שם ב' כ"ט; תרגום אלחריזי: המליצות המורגלות). **סוף דבר: עקר דעתו (של אריסטו) שכָּל מה שיראהו נמשך, לא יפסד וכו', הוא אומר שהוא בהנהגה, כלומר שההשגחה האלהית מחוברת אליו, וכל מה שיראהו בלתי נמשך על הקש ולא שוקד על סדר וכו', יאמר שהוא במקרה, לא בהנהגת מנהיג** (שם ג' י"ז, הדעת הב').

הנמשכות = השמועות התכופות (אמונה רמה ב' ה' ב', עמ' ע"ח), **כלומר: הענינים המפורסמים שנתאמתו ע"י תכיפות ספורי בני אדם** (allgemein bekannte, landläufige Wahrheiten).

נמשכות הם הדברים אשר יָוָדעו בספור דברים, כדעתנו במציאות ירושלים ומצרים, ואעפ"י שלא ראינום (ס' הגדרים). **והנמשכות וכו' כידענו במציאות מכות מצרים, ואם לא ראינום** (כונות הפילוסופים לאגזאלי, כת"י).

ע' ערך מֻרגל, מְפרסמות, מְקבל, תכוף.

ג') נמשך על..., נמשך אחרי... = מסכים עם..., מתאים אל...; הולך בעקבות... (übereinstimmend; folgend).

והוא דעת שלא ימָשך ענינו על סדר המציאות (מו"נ ב' כ"ב). **שכל מה שזכר אריסט"ו מתחת גלגל הירח נמשך על הקש** (שם ב' כ"ד). **דעת אריסט"ו והנמשכים אחריו** (שם ב' י"ג). **בדברי אדם מן הנמשכים אחר תורת מרע"ה** (שם ב' כ"ו).

ד') שמות נמשכים = נרדפים (Synonyme).

והשמות בכל לשון נחלקים חלק הכרחי לשלשה סוגים: או מופרשים או נמשכים או משותפים, והוא שהענין האחד כשיהיו לו שמות רבים הם נמשכים וכו', והמשל בזה אמרֵנו בעברי הכבש והאיל לזה המין

מן החי בעצמו, ושם הסייף והחרב לזה הכלי בעצמו, אלו הם שמות נמשכים (אחיטוב בר יצחק, תרגום מלות ההגיון י"ג).

עי' ערך בא ב', נרדף, שֵׁם, תכוף.

ה') בחכמת המספר: מספרים נמשכים = Zahlenreihe; נמשכים בדרך המספר = natürliche Zahlenreihe; נמשכים בזולת דרך המספר = nicht natürliche Zahlenreihe (מעשה חושב לרלב"ג).

נמשכים = arithmetische Reihen; Hinterglieder einer Proportion.

עי' ערך מספר.

ו') דבק, מחובר (anhaftend, inhärent, sich beziehend).

הזמן מקרה נמשך אחר התנועה ודבק עמה (מו"נ ב', הקדמה ט"ו). ויש מהם אומרים: הטוב והרע נמשכים על צד ההסכמה מצד תכלית מכוונת (עץ חיים לאהרן בן אליהו, פרק פ'). שלפי זאת הדעת אין הצווי והאזהרה נמשכים לפי טבעי עצמי הענינים וכו', רק הענינים נמשכים בטוב וברע לפי הצווי והאזהרה (שם). קבלת הדברים באדם נמשכת אל שמיעת האזנים (עקרים ב' י"ד). "והוא נמשך בזה אל מה שאמר..." "נמשך אל אומרו..." והם (השדים) אינם עצם הבריאה, אבל הם נמשכים לבריאה (באר הגולה למהר"ל מפראג).

ז') נמשכים = Modifikationen.

נמשכיו (התחיה ב' י"ב).

עי' ערך אפניה.

ח') נמשכים = נלוים (ע"ש).

ההויה הנמשכת, בנגוד להתחלת ההויה (אוֹר ה' לר"ח קרשקש, א', כלל ב', פרק י', בהקדמה הי"ד).

נִמְשָׁל, בנגוד למשל: הענין המבואר ע"י משל (Dasjenige, was durch ein Gleichnis veranschaulicht wird).

שיהיה כל המשל מגיד על כל הענין ההוא הנמשל וכו' (מו"נ, פתיחה). לא תקוה למצוא כל עניני המשל בנמשל (שם; ומצוי הרבה).

נִמְתָּח, נִתָּן להמתח, נוצי (ausdehnbar, elastisch).

נמתח – אשר ימשך מאחד מצדדיו ויתארך ולא ישבר (ס' הגדרים).

נמתחים = extensibilia (רמש"ש קל"ז).

עי' ערך נדבקים.

נִסְחָטִים, נִשְׁחָטִים = expressibilia (רמש"ש קל"ז).

הנשחטים — אשר ישקע בהם האצבע ולא תשאר התמונה על ענינה, אבל תשוב מעצמה אל ענינה הראשון, כמו הענין בצמר (באור ס' האותות העליונות לאבן רשד).

עי' ערך נדבקים.

נִסִּי א') מופתי (bewiesen, beweiskräftig).

ראיות נסיות (חבור המשיחה והתשבורת לראב"ח, עמ' י"ח).

עי' ערך מופתי.

ב') על דרך הנס והפלא (wunderbar).

כי כל היעודים שבתורה בהבטחות או בהתראות כולם מופתיים וכו', וכן תזהיר בכאן בכרת שהוא ענין נסי (רמב"ן, ויקרא י"ח כ"ט). שאם לא היתה (הנבואה) דבר טבעי, אלא דבר נסיי וכו' (אור ה' לר"ח קרשקש, ב' ד' ג'). אם היו הדברים הנסיים מהסבות וההתחלות הטבעיות, אין ספק שיצדק בהן גדר הדברים הטבעיים (מפעלות אלהים לר"י אברבנאל, י' י').

עי' ערך טבעי.

נִסָּיוֹן, א') בחינת האמת והכרתה ע"י מעשה (Erfahrung).

ומנסיון מלאכת ידיו שנסה בחכמת הרפואה (ס' המרקחות לר' שבתי דונולו). כי זה איננו משעורים וחכמתם, אבל הוא מנסיונות שמצאום (כוזרי ג' כ"ג). שהנפש אין מדעיה הווים בנסיון, כי מה שיהיה בנסיון אין גוזרין עליו גוזר גמור (שם ה' י"ב). כי הדברים ההם בזמן ההוא היו חושבים בהן שהוציא אותם הנסיון וכו', כי כל מה שנתאמת נסיונו באלו, אע"פ שלא יגזרהו ההיקש הוא מותר לעשותו (מו"נ ג' ל"ז). וכן כל מה שהוציא הנסיון וכו' אמת (מלות ההגיון ח'). בעבור זה התחכם הש"י לאמת התחלות התורה בנסיון וכו', כי מה שנתאמת בנסיון וכו' אי. אפשר שיפול הספק בו (עקרים א' י"ז). למה שתגיע להם ידיעתו בנסיון (ראשית חכמה לרש"ט פלקירא, ב' ב'). וכבר למדנו החכם שהנסיון גובר על ההקש (ר"י אברבנאל לשמואל א' ח'). "הנסיון היומי".

עי' ערך בחינה ג', מחישה.

ב') חכמת הנסיון = גזרת הכוכבים, משפטי הכוכבים (Astrologie).

מלאכת הנסיון (צורת הארץ לראב"ח, א'). והשנית חכמת הנסיון, להודיע משפט הכוכבים על הקיום או על הכליון (מקדש מעט לר"מ ריאטי, ט"ז). חכמת הנסיון (כלב אפנדופולו, עי' MGWJ 40, 93).

עי' ערך גזרה ב', הוראה ג', חזיון, חכמה (חכמת האצטגנינות, החזיון, משפטי הכוכבים, הנסיון, רשמי הכוכבים, החכמות השמימיות, התכונה המשפטית), מולד, מערכה א', משפט ה'.

נִסְיוֹנִי, מדרך הנסיון (experimentell, erfahrungsgemäß, empirisch).

כי אלה הענינים הם נסיוניים (מלחמות השם ב' ד'). מיני הוכוח הן ד', ואלה שמותם: נסיוני, נצוחי ומתוחבל ותלמודי וכו', כי הנסיוני הוא הוכוח המובא בנסיון וכו' (אגרת תשובה לר"י ן' לטיף, מ"ט). אני אתן לו בו מופת נסיוני (שערי צדק לר' ש"ט ספרדי מעיר ליאון, הוצ' גרשום שלום, קרית ספר א' קל"ו).

נְסִיחָה, נסיחת הנפשות = גלגול (Seelenwanderung, Metempsychose).

העתק או העתקה או נסיחה או גלגול כלם הם שמות לאמונת התגלגלות הנפש מגוף לגוף (הערת דוד קויפמן בס' מנחת קנאות לר"י מפיסא, צ').

עי' ערך גלגול ד', העתק ב', העתקה ב', השנות.

נָסִיךְ, אברים נסיכים, אברי האדם הראשיים: המוח, הלב והכבד; חלקים נסיכים, חלקי העולם הראשיים: הגרמים השמימיים והגלגלים.

וכאשר יש בגוף האדם איברים נסיכים ואיברים משרתים, צריכים בקיומם להנהגת האיברים הנסיכים אשר יתקנו אותם, כן יש בעולם בכללו חלקים נסיכים וכו' וחלקים משרתים (ר"י אלחריזי, מו"נ א' ע"א; ר"ש ן' תבון מתרגם: איברים ראשיים, חלקים ראשיים).

נִסְכָּל, בלתי ידוע, מוסכל (unbekannt).

והיותך מאמין שהוא עצם אחד יש לו תארים נסכלים (מו"נ א' ס'). יתבארו לך סבות מצות רבות, היו סבותיהם נסכלות קודם ידיעת אלו הכוונות (שם, ג' ל"ג). ויחשב בזה המין ממיני המופת אשר יאמר לו דיאלילוס, כלומר הנסכל בנסכל ומופת ההקפה (פי' תאמסטיאוס לס' השמים והעולם, הוצ' לנדויאר, ע"ט). הנסכל בנסכל = ignotum per ignotum, διάλληλος.

עי' ערך מֻסכל, סכל.

נִסְמָךְ, א׳) בדקדוק: השם המוגבל, הסמוך (im status constructus stehendes Nomen; nomen regens).

עי׳ ערך מגביל, מְיֻחס, מצטרף, סמוך, סמיכות.

ב׳) מיוחס (zugeschrieben, beigelegt).

כל אשר יבוא מענין שמיעה ונסמך לבורא יתעלה ירחיקהו אנקלוס הגר (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ מ״ז; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: מיוחס לאל יתעלה) מבוא לס׳ התכונה הנקרא אלמגסטי הנסמך לבטלמיוס (עי׳ רמש״ש תקכ״ד).

עי׳ ערך מְיֻחס, סמוך.

ג׳) מחובר, תלוי (verbunden, abhängig von...).

שהוא (הבורא) אשר מציאות כל צורה בעולם וקיומה נסמך באחרונה אליו ובו קיומה (מו״נ א׳ ס״ט).

נִסְתָּר, א׳) הכונה הנעלמה הפנימית; פנימיות (die geheime, innere Bedeutung; das Innere).

שהדבר שהוא בעל שני פנים, ר״ל שיש לו נגלה ונסתר, צריך שיהיה נגלהו טוב וכו׳ (מו״נ, פתיחה; ר״י אלחריזי מתרגם: ענין נעלם). אבל הכונה הראשונה למעט התאוה ולנקות הנגלה אחר נקוי הנסתר (שם ג׳ ל״ג). החושים הנסתרים, ההרגשות הנסתרות (כוזרי א׳ ל״ג, ב׳ כ״ו, ה׳ י״ב) = כחות הנפש (Seelenkräfte, innere Sinne).

עי׳ קויפמן, החושים עמ׳ מ״ו ומ״ז; ועי׳ ערך חוש, פנימי.

אנשי הנסתר, שֵׁם סיעה מסיעות המושלמים = Bâtiniten.

אנשי הנסתר, והמעתיק (במו״נ ב׳ כ״ה) העתיק בעלי התוך, ואינו יפה (רשב״ץ, קשת ומגן). חכמת הנסתר, חכמה נסתרה (ח״ן), חכמת הקבלה (Mystik, Kabbala).

עי׳ ערך בעל (בעלי הנסתר), חכמה (חכמת הנסתר), נעלם, סתר, פנימיות, קבלה ב׳, תוך.

ב׳) בדקדוק: הגוף השלישי (die dritte Person).

ושָׂם (אנקלוס) כנוי הנסתר בפניו שב אל משה רבנו (מו״נ א׳ כ״א). גוף נסתר (לוית חן לר׳ עמנואל ב״ר יקותיאל בינבינטו, כ״א; מערכי לשון עבר סי׳ ס״ה). „מדבר בעדו, נוכח, נסתר״.

עי׳ ערך גוף ו׳, נֹכח ג׳.

נָעַ׳ א׳) מתנועע (sich bewegend).

ולדעת רוחניות העולם הזה וגשמותו ומדַברו ודוממו ונחו ו**נעו** וכו׳ (חו״ה׳ הבחינה ג׳). כל **נע** בחפץ הרגש **נע** (כוזרי ה׳ י״ב). וכן החי לא ירגיש ו**ינוע** מצד שהוא גוף וכו׳ (שם). **בהפעיל**: כי כל גשם **שיניע** גשם אמנם **יניעהו** כשיתנועע גם הוא בהנעתו (מו״נ ב׳, הקדמה ט׳). אני הצעיר יוסף אלבו היושב פה שוריאה אשר **הניעני** הֵנה המניע הראשון (עקרים, הקדמה). איזו סבה וכו׳ **הניעתהו** לבקש רעתו (מגלת ספר לר׳ שלמה בן צמח דוראן, ע״ב). — **בהָפעל**: כמו הציור יניע המצייר ואמנם הוא לא **הונע** (שער השמים לר׳ גרשון בן שלמה, י״א). — **בהתפעל**: ואם יהופכו (בעלי הקשקשים) על גביהם **יתנועעו** (כוזרי ה׳ י״ב). הנה כבר נתבאר שאין דבר **יתנועע** מאליו בשום צד וסבה, אך כל תנועה אמנם היא ממניע (אמונה רמה א׳ ה׳). כל מחובר **שיתנועע** בכללו יאָמר שכבר חלקו **התנועע** (מו״נ ב׳, הקדמה ו׳).

עי׳ ערך מניע, מתנועע, תנועה.

ב׳) בדקדוק: הָגוּי במבטא, בעל תנועה; גם דגוש (lautbar, mit Vokal oder Dagesch versehen).

האות **הנעה** היא אשר יהגו בה באחת משבע תנועות (ס׳ דקדוק לר״י חיוג, עמ׳ ד׳). ו**תנוע** אות העתידות פעם בפתח גדול ופעם בסגול (ר׳ יונה ן׳ גנאח, הרקמה ט״ו). ״שוא **נע**״. — **בנפעל**: וממה שדומה למה שקדם וכו׳ חֲסרם התנועות מאותיות שהיו חייבות **להנוע** (שם, כ״ה). ו**הניעו** מה שלפניה בשבר (שם, ז׳; שבר = חירק). ויש אנשים **שיניעו** השוא השני שהוא בסוף המלה (ראב״ע, מאזנים ב:). — **בהָפעל**: ואם תאמר למה **הונע** וי״ו צלמָוֶת והונח וי״ו קדרות וכו׳ (תשובות תלמיד דונש הלוי על דברי תלמידי מנחם, ערך **בצלם**). כמו אל״ף אשר באַל תְּאַטֵּר וכו׳ שהיא בשוא נחה ולא **הונעה** באחד מן המלכים וכו׳ (ס׳ דקדוק לר״י חיוג, עמ׳ ו׳). — **בהתפעל**: כי אין האל״ף **מתנועע** בשוא ופתח וכו׳ (ראב״ע, שפת יתר י״ד).

עי׳ ערך נד; נח.

נֶעְבָּד, בנגוד **לעובד**: כח ראשי, מושל, שיש תחתיו כחות משרתים.

והמוליד **נעבד** והזן עובד והמגדל עובד ו**נעבד** (כוזרי ה׳ י״ב). ולה (לנפש הצומחת) שלש פעולות יקָראו ראשיות, להיותן **נעבדות** מזולתם (אמונה רמה א׳ ו׳, עמ׳ כ״ה). והפועל הממונה על זאת הפעולה יקרא

כח הזן, והוא נעבד מארבע כחות (שם). כחות עובדות וכחות נעבדות (רשב"ץ, מגן אבות ל"ה:). עובדות ונעבדות (תורה אור לר' יוסף ן' יחייא, עמ' ע"ז).

עי' רמש"ש י"ט, הערה 122 c.

עי' ערך נסיך, פֹּעל ד', ראשי; משרת, עֹבד.

נֶעְדָּר, הפך הנמצא; נפסד (nichtexistierend; vergänglich, vergangen, entschwunden).

מפני שהנעדר לא יהיה יסוד לנמצא (מקור חיים לרשב"ג, א' ו'). ע"כ נתחייבנו לספר אותו בנמצא (לתאר את הבורא בתואר נמצא), מפני שהתקיים בשכלנו כי הנעדר לא יהיה ממנו פֹּעל ולא שום מעשה (חו"ה, היחוד י'). כי הנעדר לא יסופר באחד ולא ברב (שם). כי לא יתכן שתהיה הצורה הנעדרת היא המקבלת (אמונה רמה א' ב'). וראו שהם וכו' ישימו השם נעדר אם לא יהיה גוף בעל פנים ויד כמותם (מו"נ א' א'). ומה שלא יפול ברשת הדמיון אצלו נעדר ונמנע המציאה (שם א' מ"ט). וזה כמאמר אחרים: הענינים, רוצים בזה הענינים הכללים, אינם נמצאים ולא נעדרים (שם א' נ"א).

עי' ערך אפוס, העדר, עָדַר.

נְעִימָה, בחכמת המוסיקה: קול, הברה, תנועה; נגון (Ton, Laut; Melodie).

הראשון מהם שיעורה שלש נעימות סמוכות וכו', והשניה שלש נעימות [סמוכות] אחת נחה ואחת נעה (אמונות ודעות י'; עי' בספרו של גוטמן ע"ד הפלוסופיה של סעדיה, עמ' רפ"ז, שהוא מתרגם: Anschläge oder Intervalle. ועי' קויפמן, החושים עמ' קל"ג). וציור דבקות הצורה ביסוד כדבקות האור באויר וכדבקות הנעימה, כלומר התנועה, בקול (מקור חיים לרשב"ג, ה' ז'). כי הקול יסוד כללי נושא לכל הקולות הפרטיים הנושאים לנעימות והתנועות וההפסקות וכו', וארצה לומר ביסודות הפרטיים הנעימות (שם ה' ע"א). וישתנו הנעימות כפי אריכות הרוח וקוצר הקול (פי' ראב"ע לתהלים ק"נ ו'). המאמר בהוציא הנעימות וידיעת מספר הנעימות וכמה מיניהם (ראשית חכמה לרש"ט פלקירא, עמ' מ"ו). והנעימות קולות שוות (ס' המבקש לרש"ט פלקירא, עמ' ע"ו). והלחן וכו' הנה הוא מורכב מג' דברים: מנגון ונעימה מסכמת ומאמר אשר בו הלחן (באור אבן רשד לס' ההנהגה המדינית של אפלטון, כת"י). בנעימות והלחנים (מעשה אפד לר' יצחק בן משה

הלוי, עמ׳ כ״א). כי הנפש וכו׳ לא יצטרך לכלי ולא לאותיות המבינים לעניינים ולא אל הנעימות (ס׳ העצמים החמשה המיוחס לאמפֶּדוקלס, סי׳ רכ״ד).

עי׳ הערך הסמוך וערך לחן, נֹעַם; וע״ע רמש״ש, לקוטים מחכמת המוסיקא.

נְעִימוּת, א׳) נעימה, קול נגוני (Ton).

והרמת קול והנעימות מאין סדר מורה על ענין וכו׳ והרמת קול והנעימות בסדר ובחבור מורה על ענין (מקור חיים לרשב״ג, ג׳ ל׳).*)

ב׳) נועם, אושר, עונג (Glückseligkeit).

נעימות העולם הבא שהיא הנעימות האמתית והמעלה האמתית (עולם קטן עמ׳ ע״ו, ע״ש).

נֶעְלָם, נסתר, בלתי ידוע (verborgen, unbekannt, unbegreiflich).

והתבנית נעלם מהגוון, והגשמות יותר נעלם מהתבנית, והעצם נעלם מהגשמות, והטבע נעלם מהעצם, והנפש נעלמת מהטבע, והשכל נעלם מהנפש (מקור חיים לרשב״ג, ה׳ כ״ו). וההצטרפות ואנה ומתי, ואלה ענינים חלושי המציאות, מאד נעלמים (אמונה רמה א׳ א׳). וזה, כמו שהודעתיך, באור הנעלם במה שהוא נעלם ממנו (מו״נ א׳ ע״ה, הדרך השלישי). נשגב מכל נשגב ונעלם מכל נעלם (שיר היחוד ה׳). — נעלם = implicitus, בנגוד למפורש = expressus: הקשר הוא מה שיקשר הנשוא בנושא, ויוכל להיות מפורש ויוכל להיות נעלם. המפורש שתהיה מלת הוא או מה שיורה עליה בין הנושא והנשוא, והנעלם שיהיה הנשוא פועל (ס׳ ההגיון לרמח״ל, פרק י״ז). בחכמת המספר: מַשְׁוָיָה ממדרגה השניה עם שני נעלמים = Gleichung zweiten Grades mit zwei Unbekannten (י׳ מ׳ גוטמן בהקדמתו להוצ׳ חבור המשיחה והתשבורת).

עי׳ ערך מֻסכל, נסכל, נסתר.

נֹעַם, א׳) נגון (Melodie).

על נועם נגונו (ראב״ע בפרושו לתהלים כ״ב א׳, ועוד שם בכמה מקומות). על הנועם של אותה קינה (אברהם גבישון, עומר השכחה קי״ט).

עי׳ ערך לחן, נגון, נעימה.

---

*) Les mots והרמת קול désignent la simple émission de la voix . . ., tandis que le mot נעימות désigne le son, comme élément de la modulation et du chant (הערת מונק, עמ׳ נ״ו).

ב׳) עונג׳ הצלחה (Glückseligkeit).

שהנועם אשר בעולם הזה אינו טוב על אמת (עולם קטן עמ׳ ס״ח). שאין בעולם הזה נֹעם כלל (שם, עמ׳ ע״ו). טוב העולם הבא שהוא הטוב האמתי וכו׳ והנעם התם (שם, עמ׳ ע״ז).

נָעַם׳ בהתפעל: התענג (genießen, sich erfreuen).

וכאשר כבשו ארץ כנען ונכנסו בה והתנעמו בטובה (חו״ה, הפרישות ז׳). — בהפעיל: הנעימות שהנעים בה על עבדיו וכו׳. אבל ההטבה לרשע נועם ממנו, שהוא ממתין עליו ומנעים עליו עד שישוב (עולם קטן עמ׳ ע״ב).

נִעְנוּעַ׳ תנועה (Bewegung).

אמנם הבורא יברא בזה הקולמוס נענוע אחר נענוע, וכן תמיד כל זמן שהקולמוס יתנועע (מו״נ א׳ ע״ג, ההקדמה הו׳; ר״י אלחריזי מתרגם: תנועה). ואשר יורה לחדוש הדק הוא היותו שוכן או מתנועע ולא יתערה מן השכינה או מן הנענוע, והשכינה והנענוע מתחדש אחר מתחדש (עץ חיים לאהרן בן אליהו, פרק ד׳). וכי הדבר אשר יקרא בשם הויה אינו שכינה ולא נענוע (שם). אלא הפרוד כחוש החבור והשכינה כחוש הנענוע (שם). ויש מקרים נמשכים לחמר מאשר הוא חמר וכו׳, כגון אורך, רוחב ועומק, מקום, נענוע, משוש וכו׳ (שם פרק י״ט; נענוע בהוראת תנועה נמצא גם במחברת מנחם, ע״ש ערך אבק וערך אדם).

עי׳ ערך גלגול, העתקה, זיזה, זעזוע, נדה, נידה, עתיקה, רחישה.

נִעְנַע׳ הניע; התנועע (bewegen; sich bewegen).

והוא (הקב״ה) מנענע כל בעלי חיים (פי׳ רס״ג לס׳ יצירה; עי׳ אוצר נחמד ג׳ ע״ב). והיא (הנפש) מנענעת את גופנו זה המורגש לנו (תגמולי הנפש לר׳ הלל בן שמואל). כל גוף שינענע גוף צריך שיתנענע גם הוא עמו (שם). הגלגל ינענע בזמן או לא בזמן, ואם יאמר ינענע בזמן, נמצא שהתנועה אינו עצם הזמן (עץ חיים לאהרן בן אליהו, פרק ו׳). ואם המנענע לגוף השמים אינו מתנועע כלל, הלכך ברור כי הוא מנענע כמו שינענע הדבר הנחמד המושכל, כי הנחמד והחשוק ינענע ולא יתנועע (שם, פרק י״ד). והעד על זה שלא ינענע האבן

השואבת את הברזל על איזה רוחק שיזדמן, רק על רוחק משוער (שם, פרק ט״ו). שאם יהיו שנים, והאחד רצה להשקיט והאחר רצה לנענע וכו׳ (שם, פרק ס״ד).

עי׳ ערך מְנַעְנֵעַ, מְנֻעְנָע.

נֶעֱרָךְ, א׳) בעל ערך שוה; משוער (ebenmäßig, proportional; proportioniert).
כאשר תראה ההויות הטבעיות משתערות ומתאזנות ונערכות בהמזגם מן הטבעים הארבעה (כוזרי ג׳ נ״ג). כי כל איש הוא נערך האברים על הרוב (מו״נ ב׳ מ״ז).

נערכים = חלקי ההערכה (Glieder einer Proportion).
כל ארבעה נערכים מוקשים על סדר אחד שיהיה ערך האחד מן השני כערך השלישי מן הרביעי (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, עמ׳ ע״א).

ב׳) נערך על הדרוש = petitio principii.
שהמופת ההוא הוא הטעאיי, נערך על הדרוש (אור ה׳ לר״ח קרשקש, א׳ ב׳).

עי׳ ערך דרוש, מערכה ב׳.

ג׳) נערך: סכום ההכאה = Produkt (מעשה חושב לרלב״ג).
עי׳ ערך ממון, נקבץ, ערך ג׳, צֵרוף ה׳.

נַעֲשֶׂה, א׳) עשוי בידי אדם, מלאכותי (mechanisch, künstlich).
ואין הנעשה כמו טבע (כוזרי ג׳ נ״ג).

ב׳) מאמר שיתפעל (Kategorie des Leidens, pati, πάσχειν).
נעשה — כך נקרא מאמר שיתפעל במחברת התיגאן י״ב.
עי׳ ערך מאמר ה׳ (בהערה), מְפֻעָל, נפעל, פעול, שיתפעל.

נֶעְתָּק, א׳) מתנועע או מוּנָע ממקום אל מקום אחר; משתנה ומתפעל (sich bewegend, fortbewegend, bewegt; affiziert).
שהכאב הוא העתק הדבר הטבעי אל לא טבעי, ולא ימלט כל דבר נעתק משני דברים: פועל ומתפעל וכו׳, ונקח ראיה על זה מהגופים העליונים וכו׳, שהגופים העליונים הם בעלי חוש, אלא שאינם מתפעלים ולא נעתקים מטבעם ועצמם (ס׳ היסודות לר׳ יצחק הישראלי, עמ׳ ס״ט). לוּ, והוא יחס בין הגשם וגשם אחר שוה אליו, נעתק בהעתקתו (אמונה רמה

א׳ א׳). ואם היה ההעתק עצמותי לחי ונכנס בגדרו, לא היה אפשר שיהיה חי בלתי נ ע ת ק (שם א׳ ח׳).

עי׳ ערך ה ע ת ק א׳ ה ע ת ק ה א׳ ת נ ו ע ה.

ב׳) נפשות נ ע ת ק ו ת = מתגלגלות (מגלת המגלה לראב״ח, עמ׳ נ״א).

עי׳ ערך ג ל ג ו ל ד׳ ה ע ת ק ב׳ ה ע ת ק ה ב׳ נ ס י ח ה.

נִפְגָּשׁ, מתדבק, נוגע, ממשש (kontinuierlich; berührend, anstoßend).

שאם היה מחיוב מה שנאמר בגדר המתדבק, ה נ פ ג ש והנמשך, ר״ל שהדברים המתדבקים הם אשר תכליותיהם אחדים, ואם ה נ פ ג ש י ם הם אשר תכליותיהם יחד (הבאור האמצעי לס׳ השמע הטבעי, כת״י; עי׳ רמש״ש תתקצ״ב).

עי׳ ערך מ מ ש ש, מ ת ד ב ק, מ ת מ ש ש, נ כ ר כ י ם, פ ג ש.

נִפּוּשׁ, = Beseelung.

ה נ י פ ו ש ה נ צ ח י (פי׳ תאמסטיאוס לס׳ השמים והעולם של אריסטו, הוצ׳ לנדויאר, עמ׳ ס״ו). ה נ י פ ו ש והחיות (שם).

עי׳ ערך מתנפש, מתנשם, נשם.

נְפִילָה, א׳) בטול (Grundlosigkeit, Hinfälligkeit, Absurdität).

כי המאמר בשהיה גרם השמש יותר מקשיי מהגלגל אשר הוא בו הוא מאמר מבואר ה נ פ י ל ה (מלחמות השם ה׳ ב׳ ו׳).

עי׳ ערך ב ט ל ובערכים הנרדפים הרשומים שם.

ב׳) ביאת דבר, הגעה אל המציאות (Eintreffen, Stattfinden).

וזה גם כן הישרה נפלאה ל נ פ י ל ת האמת בזה הדרוש (מלחמות השם א׳ ב׳). שכבר הביא ראייה שהשם יתברך פועל אלו הדברים, מפני שהוא יודע נ פ י ל ת ם טרם בואם (שם ב׳ ד׳).

נְפִישָׁה, מנוחה, השקט (Ruhe, Stillstand).

והעוזב הראיה והדרישה וכו׳ ויבקש לנפשו המנוחה וה נ פ י ש ה כמדומה לי יחטא על נפשו (מחכימת פתי ליוסף הרואה; עי׳ תורת התארים לדוד קויפמן, עמ׳ רנ״ח). ולפי שמטבעה להיות תמיד בתנועה בלא נ פ י ש ה (יש״ר, מצרף לחכמה פרק כ״ח).

עי׳ ערך השקט, מנוחה, נוח, ניחה, עמידה, שִׁכּוּן, שכינה.

נָפַל, א׳) נפל תחת… = unter etwas fallen, unterliegen, unterworfen sein.
והיו הדברים נופלים תחת כחותיו (מקור חיים לרשב״ג, א׳ א׳). והזמן נופל תחת הדהר (שם ג׳ ז׳). כי כשתסתכל כל הנמצאים תמצאם וכו׳ כולם נופלים תחת צורת השכל שהיא האחדות, מאחר שהיה כל המספר נופל תחת האחדות (שם ד׳ י״ט). וכל מה שלא תמצא לו תנועה אינו נופל תחת הזמן (מו״נ ב׳, הקדמה ט״ו).

נפל ב…, חל, קרה, נכנס (stattfinden, eindringen u. ä.).
הדברים הנופלים במקרה (אמונות ודעות א׳, הדעת התשיעית). והחלוף בין הנמצאים הנראים הוא נופל בצורות הנראות, וכן החלוף בין הנמצאים הפנימיים אמנם נפל בצורות הפנימיות (מקור חיים לרשב״ג, א׳ ז׳). ומה שלא יפול ברשת הדמיון אצלו נעדר ונמנע המציאה (מו״נ א׳ מ״ט). ואשר נפל בו חלוף בלתי מה שנפלה בו ההסכמה בלי ספק (מאמר ר׳ יוסף ן׳ עקנין במחויב המציאות).

נפל על…, צָדק על פלוני או על דבר פלוני, הורה על דבר פלוני (auf jemand oder etwas anwendbar sein, etwas bezeichnen).
וזהו שֵם שלא יפול על השי״ת כלל וכו׳, אמנם צלם הוא נופל על הצורה הטבעית (מו״נ א׳ א׳; השוֵה גם פי׳ רש״י לבמדבר י״ד ל״ב ובכ״מ). שֵׁם השכל נופל על פנים רבים (ס׳ השכל והמושכלות לאלפראבי). — **בהפעיל**: כי בעל דיננו המאמין קדמות העולם יפיל שֵם האפשר וכו׳ על בלתי הענין אשר יפילהו עליו המדבר (שם א׳ ע״ד). ונמנעים שיפילו זה השם על מי שהיה טוב ההתבוננות וכו׳ (ס׳ השכל והמושכלות לאלפראבי).

ב׳) נעשה, נהיה (eintreffen, verwirklicht werden).
ולא יתכן שיפול חֵפץ שניהם, אלא חפץ אחד משניהם, ואם כן כשיפול חפץ האחד מהם וחפץ האחר לא יפול, האחד שלא נפל חפצו חלש (עץ חיים לאהרן בן אליהו, פרק ס״ד).
עי׳ ערך נפילה ב׳.

נִפְסָד, א׳) כָּלֶה, מזומן לכליון (vergänglich).
שאין כל העצמים הבעלי צורה הם הנשארים תמיד, אך מהם נפסדים וכו׳, ומהם בלתי נפסדים, והם כל צורה משכלת (אמונה רמה א׳ ב׳). שלא ישתנו אישיהם (של השמים) כאשר ישתנו אישי הווי הארץ ונפסדיה (מו״נ א׳ י״א). הנמצאות ההוות הנפסדות (שם). ולא ימלט הענין

משלשה חלקים וכו׳ והוא אם שיהיו הנמצאות כלם בלתי הוות ולא נפסדות, או כלם הוות ונפסדות, או יהיו קצתם הוה נפסד וקצתם בלתי הוה ולא נפסד (שם ב׳ א׳, עיון שלישי). כל הגשמים ההווים הנפסדים לא ישיגם ההפסד רק מצד החמר שלהן, לא זולת זה (שם ג׳ ח׳). ברואים שהן מחוברים מגולם וצורה והם הווים ונפסדים תמיד (משנה תורה, יסודי התורה ב׳ ג׳). הואיל וכל הנפסד יפרד ליסודות אלו (שם ד׳ ד׳). נפסד הוא תואר מה שתפסד צורתו ותאבד בהשתנות החומר הנושאה וכו׳ זהו ענין כל נפסד לפי דעת אריסט״ו שאין אצלו נפסד אל העדר גמור ולא הווה מהעדר גמור, ואולם אצל המאמינים חדוש העולם וכו׳ יהיה הנפסד שני מינים: נפסד אל דבר ונפסד ללא דבר. אך המאמינים חדושו עם נצחותו כמו שנראה שהיא אמונת הרב ז״ל וכו׳ אין אצלם רק מין אחד מנפסד כדעת אריסט״ו (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות).

עי׳ ערך הפסד א׳, חָלף, כָּלה, נמס, עבר ב׳.

ב׳) בטל, הבל (absurd).

עי׳ ערך בטל, הפסד ב׳ ובערכים הנרדפים הרשומים שם.

ג׳) מוטעה, משובש, מזיק (falsch, verderblich).

והטוב לי שאלמד ואתחדד בהשבת הדעות הנפסדות הסכלות (כוזרי ה׳ א׳). והנה כבר נתפתית לדמיונות נפסדות (שם ה׳ י״ד). הסברות הכוזבות והדעות הנפסדות והתאוות הבטלות (אמונה רמה א׳ ו׳, ד״ה מדמה ומחשב, עמ׳ ל׳). שאין צריך אדם למהר ולעיין במחשבות הנפסדות (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ ל״א). ״דעות נפסדות״.

עי׳ ערך מְפסד.

נִפְסָק, כלה, בלתי מתמיד, בלתי תכוף (vorübergehend; unterbrochen, intermittierend).

ואני רואה כי ענין אות המן יותר נפלאת מכולם, כי הדבר המתמיד יותר נפלא מהנפסק (אמונות ודעות, הקדמה). ואלה נמשכו אחר המורגל מתנועות הבעלי חיים, שהם תנועות חלקיות נפסקות וכו׳ שתכליות תנועותיהם תכליות חלושים, נפסקים (אמונה רמה א׳ ח׳, עמ׳ מ״ב). והרגָשים כולם הם חסרון בבחינת השכל וכו׳ ולפעמים הם נפסקים וחלושים כשאר האברים (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ מ״ו; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: מתפסקים).

עי׳ ערך מתפסק.

נִפְעָל, א׳) מקבל פעולה ושנוי (leidend, passiv, affiziert).

ואצל עליו צורה יתרה, נקראת השכל ההיולאני הנפעל (כוזרי ה׳ י׳). כי האש גוף דק, חם, פועל, והקורה גוף מתלחלח, נפעל, ומדרך הדק הפועל שיעשה בנפעלו (שם ה׳ כ׳). כגון שתספר האדם באיכות נפעלת ובנפעלות (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ נ״א; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: באיכות המתפעלת ובהפעליות). ולא הוא מקבל כח זולתו ואינו נפעל (שם).

ב׳) מאמר שיתפעל (Kategorie des Leidens, πάσχειν, pati).

ועל הנפעל אין חושבים שמאומה מההפעלות נופל על הבורא וכו׳ (אמונות ודעות ב׳). ותמצא הפועל נוכח הרושם מאלו העצמים וכו׳, ותמצא הנפעל נוכח המתרשם מהעצמים והמקבל (מקור חיים לרשב״ג, ג׳ כ״א). וכבר אמר הפילוסוף כי סוגי הסוגים הם עשרה, והם עצם וכמה וכו׳ ומצב וקנין ופועל ונפעל (חו״ה, היחוד ז׳).

עי׳ רמש״ש תת״ר ואוצר הלשון ללויאס, א׳ עמ׳ פ״א; וע״ע ערך מאמר ה׳ (בהערה), מִפעל, נעשה, פעול.

נִפְרָד, א׳) עצם רוחני, מלאך, וביחוד: השכלים הנבדלים מנהיגי הגלגלים (geistiges Wesen, insbesondere einer der zehn Sphärengeister).

הדעות הנפרדות (מו״נ א׳ ל״ז). מציאות השכלים הנפרדים (שם ב׳ ב׳). ואצלו (אצל השכל הפועל) תפָסק המצאת הנפרדים, וכל נפרד תשפע ממנו ג״כ המצאה אחת וכו׳ (שם ב׳ י״א). ואין זה שנוי בחק הנפרד וכו׳, והראיה על זה השכל הפועל וכו׳, אשר הוא נפרד וכו׳, (שם ב׳ י״ח). ואמנם יאָמר לפעולות הצורות הנשואות בחמרים ולפעולת הנפרד פעולה בשתוף השם, ולזה לא יתחייב מהיות הנפרד בלתי עושה בעת אחת הפעל אשר יעשהו אחר כן שיהיה יוצא מן הכח אל הפעל (שם). צורות נפרדות זו מזו (משנה תורה, יסודי התורה ב׳ ג׳). לאחת מהצורות הטהורות הנפרדות מן הגולמים (שם ד׳ י״ב). שֵׂכל נפרד ושֵׂכל נבדל — שמות נרדפים לשם ית׳ והמלאכים, והנרצה בנפרד נפרד מן החומר (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות).

עי׳ ערך דעה א׳, חרוצי, נבדל, נקי, ענין ו׳, פָּרוד, רוחני, שכל, שניים.

ב׳) מספר חסר, פֶּרֶט; גם: מספר פשוט, בלתי מתפרך (ungerade Zahl; Primzahl).

ושנים תחלת מספר הזוגות ושלשה תחלת מספר הנפרדים (ראב"ע לשמות ג׳ ט"ו). המספר נחלק לב׳ חלקים ראשונים, והם הזוג והנפרד וכו׳ והנפרד הוא המספר שאינו יכול להתחלק בינתים (ראב"ח, יסודי התבונה ומגדל האמונה). או המספר הזוג יתוסף עליו נפרד ויהיה נפרד, או בהפך (אמונה רמה א׳ א׳, האיכות). ומהם (מההפכים) מה שאין אמצעי ביניהם כזוג ונפרד, כי כל מספר אם זוג ואם נפרד (מלות ההגיון י"א). וכן הענין בזוג הזוג ובזוג הנפרד (מלחמות השם ו׳ א׳ י"א).

עי׳ ערך זוג, מספר, פשוט ב׳; וע"ע תורת התארים לדוד קויפמן, עמ׳ רפ"ט, הערה ק"ח.

ג׳) אישי, פרטי (singular).

נפרדות פרטיות (באור תאמסטיאוס על מאמר הנרשם באות למ"ד מס׳ מה שאחר הטבע, הוצ׳ לנדויאר י"א). לא הצורה הכללית, אבל הנפרדת (שם).

עי׳ ערך אישי, חלקי, מְיֻחד, מתבודד, פרטי.

ד׳) בנגוד למורכב: בפני עצמו; נִתָּן להפרד (separatim, χωρίς; trennbar).

אלא שאם היה שלא יצדקו נפרדים וכו׳, הנה יצדק מורכב (אור ה׳ לר"ח קרשקש, א׳ ב׳ א׳). וזה אמנם יתאמת בדברים אשר כאשר יצדקו נפרדים יצדקו מורכבים (קצור אבן רשד לס׳ ההטעאה). המקרה וכו׳, והוא שני מינין — האחד מקרה מתמיד, בלתי נפרד מהדבר שהוא נמצא בו וכו׳, כשחור שאינו נפרד מן העורב והפחם וכו׳, והשני מקרה נפרד, יִמָּצא עת ויִפָּקד אחרת ונושאו קיים (ר"ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות).

ה׳) כמות נפרדת, עי׳ ערך כמות.

ו׳) מלות נפרדות, עי׳ ערך מלה ג׳.

ז׳) פשוט; עצם פרדי (einfach; Atom).

והנפרד הוא אשר אין לו טבעים מתחלפים (מאמר אלגזאלי בתשובת שאלות, הוצ׳ מַלטר עמ׳ ל׳).

נֶפֶשׁ, א׳) ביחוד: נפש האדם; אך לפעמים מְצַיֵּן שֵׁם נפש את הכח החיוני בכלל, בנגוד לשכל, שהוא הכח הדברי.

וההגון שבדברים בשיתחילו בתחלה לעיין בו וכו׳ העיון בעצם הנפש וכחותיה ומקריה וכו׳, מפני היות הנפש היא המונחת לידיעות וכו׳, וכשתעיין בחכמת הנפש תדע מעלתה וכו׳ (מקור חיים לרשב"ג, א׳ ד׳).

חלוק העצם לפשוט ומורכב וחלוק הפשוט אל השכל והנפש (שם ב׳ י״ט). ותמצא מיניו השבעה (של הכמות) נוכח מספר העצמים הפשוטים השבעה, כלומר: היסוד והצורה והשכל והנפשות (=הנפש הטבעית, החיונית והמשכלת) והטבע (שם ג׳ כ״א). הנפש הצומחת; הנפש החיונית; הנפש המדברת (שם ג׳ כ״ח—ל׳). הנפש החיונית והטבעית ממוצעת בין הנפש המושכלת והגוף (שם ה׳ י״ג). הנפש הכללית; הנפש הפרטית (שם ה׳ י״ט). הנפש החיה, הנפש הבהמית; הנפש ההוגה (הגיון הנפש לראב״ח, י״א). נפש מתאוה וצמחה; נפש חיה, טבעית, יצרית, בהמית; נפש חכמה, הוגה, דברנית (מגלת המגלה לראב״ח, עמ׳ ג״ה, נ״ח, נ״ט, ע״ג). נפש הצומח; נפש החי; נפש החכמה (עולם קטן ב׳ ב׳). ההיולי והצורה, ואחר כן היסודות וכו׳, ואחר כן הנפש, ואחר כן השכל (כוזרי ה׳ ב׳). וכן החי לא ירגיש וינוע מצד שהוא גוף, אך מצד שיש לו צורת החיות, והיא הנקראת נפש וכו׳, והנפש שלמות לגשם טבעי כליי בעל חיות בכח (שם ה׳ י״ב). ומדרגת הנפש מהשכל ומדרגת הטבע מהנפש (שם). כי הנשמה היא החכמה ומושבה במוח הראש, וממנה יצא כח כל ההרגשות ותנועת החפץ, והרוח בלב ובו חיי האדם וכו׳, והנפש בכבד והיא המתאוה וכו׳ (ראב״ע לשמות כ״ג כ״ה; ועי׳ גם פרושו לקהלת ז׳ ג׳). וקראנוהו אנחנו נפש וכו׳ מפני שהגשמים ינפשו בו, אם בהתנשמות או בהתכה הנעלמת (אמונה רמה א׳ ו׳). ואם נרצה נאמר שהוא (הנפש) שלמות לגשם טבעי [כליי] בעל חיות בכח, הנה כבר גדרנו הנפש כפי מה שיגדרה הפילוסוף (שם). ודעת אבוקראט וכו׳ שהנפש מזג, וגאלינוס ג״כ יראה מקצת דבריו שיאמין זה הדעת וכו׳. וזה הדעת וכו׳ יבוטל במופתים אמתיים (שם, ד״ה אם הנפש עצם או מקרה). ולא אמר אחד מן החכמים שיש להם (להמחצבים) נפש, אך אמנם יוליכם על שלמותם האפשרי להם הדבר אשר נקראהו טבע לבד (שם, ד״ה כחות הנפש). כל נפש אמנם תתחדש חדוש, ואינה נמצאת קודם הגשם עצם פשוט, בלתי נתלה בחומר (שם, ד״ה אם הנפש קדומה או מחודשת). אמנם מקום הספק הוא, מה שחשבו על אפלטון שבאדם נפש צומחת, ואחרת חיונית, ושלישית מדברת, כל אחת מהן לבדה ובמקום לבדו (שם, ד״ה אם הנפש אחת או רבות). נפש שֵם משותף, הוא שם הנפש החיה הכוללת לכל מרגיש וכו׳, והוא גם שם הנפש המדברת, כלומר צורת האדם וכו׳, והוא שם הדבר הנשאר מן האדם אחר המות וכו׳ (מו״נ א׳ מ״א). ודע כי הכחות המגיעות מן הגלגלים לזה העולם וכו׳ ארבע כחות: כח יחייב הערוב וההרכבה, ואין ספק שזה מספיק בהרכבת המחצבים, וכח יתן הנפש

הצומחת לכל צמח, וכח יתן הנפש החיה לכל חי, וכח יתן כח הדברי לכל מדבר (שם א׳ ע״ב). כח הווית המחצבים, וכח הנפש הצומחת, וכח הנפש החיה, וכח נפש המדברת (שם ב׳ י׳). נפש כל בשר היא צורתו שנתן לו האל, והדעת היתרה המצויה בנפשו של אדם היא צורת האדם השלם בדעתו וכו׳ ואינה הנפש המצויה לכל נפש חיה שבה אוכל ושותה ומוליד ומרגיש ומהרהר, אלא הדעה שהיא צורת הנפש (משנה תורה, יסודי התורה ד׳ ח׳). דע שנפש האדם אחת ויש לה פעולות רבות חלוקות, יקראו קצת הפעולות ההן נפשות, ויחשוב בעבור זה שיש לאדם נפשות רבות, כמו שחשבו הרופאים, עד ששָׂם ראש הרופאים פתיחת ספרו שהנפשות ג׳: טבעית וחיונית ונפשית, ופעמים שיקראו כחות וחלקים, עד שיאמר: חלקי הנפש וכו׳ ואינם רוצים וכו׳ שהיא מתחלקת כהחָלק הגופות, אבל הם מונים פעולותיה החלוקות וכו׳ ומפני זה אומַר שחלקי הנפש הם חמשה: הזן, והוא הנקרא צומח, והמרגיש והמדמה והמתעורר והשכלי (ח׳ פרקים לרמב״ם, א׳). לאה — הנפש המרגשת ובניה ה׳ חושים והכח המשותף וכו׳ רחל — רוח אל, והיא הנפש המשכלת וכו׳, כדרלעמר וההֹ׳ מלכים אשר לא עמדו כנגדו הם חמשה כחות הנפש, הזוכר והמתעורר ושלשת חלקיו (חשן משפט לר׳ שמעון בן יוסף; עי׳ ס׳ היובל לכבוד צונץ, חלק עברי, עמ׳ קנ״ח וקנ״ט). כל מין מין מאשר לו נפש יש לו נפש אחת בלתי נפש האחר, ויתחייב מנפש זאת פעולות ומנפש זאת פעולות אחרות וכו׳ (שם). נפש מחצבית (מאמר במהות הנפש לאלפראבי, חמדה גנוזה א׳).

הנפש הטבעית, הצומחת, המתאוה, נפש הצומח, הזן		anima vegetativa, Ernährungsvermögen
הנפש החיונית, נפש חיה, נפש החי		anima vitalis, sensibilis, vis vitalis, Lebenskraft
״ הבהמית, היצרית, המרגשת		
״ המדברת, המשכלת, הנפשית, החכמה, ההוגה,		anima intellectualis, rationelles Vermögen
״ הדברנית, הכח הדברי, השכלי		

עי׳ ערך בהמי, דברי, דברן, הגיון, זן, חי, חיוני, טבע ג׳, מדבר א׳, מרגיש, נשמה, צמח, צמחוני, רוח.

ב׳) בהוראת עצם וכנוי הגוף החוזר (Wesen, das Selbst). נפשו = עצמו (sich selbst).

ואמתת הצטיירות הנפש את נ פ ש ה (כוזרי ה׳ י״ב). וזה מבואר ב נ פ ש ו (מלחמות השם ג׳ ב׳). שהדק דק ל נ פ ש ו ולא יחָלק בהכרח (עץ חיים לאהרן בן אליהו, פרק ד׳). „מאמר סותר נ פ ש ו״.

עי׳ ערך לנפשו, עצם ד׳.

ג׳) בבחינת נ פ ש נ ו = subjektiv (מיזס).

עי׳ ערך בחינה ב׳.

***נָפַשׁ**, בנפעל: נָח, נשקט (ruhen, sich erholen).

וקראנוהו אנחנו נפש, גזרנו לו זה השם מפני שהגשמים י נָ פ ש ו בו, אם בהתנשמות או בהתכה הנעלמת (אמונה רמה א׳ ו׳ עמ׳ כ׳; תרגום וייל שם אינו מחוור). בהתפעל: היה בעל נפש (beseelt sein). — גופים מ ת נ פ ש י ם ומרגישים (תגמולי הנפש ב׳). כל מ ת נ פ ש בפועל (שם). או שיהיה גוף מ ת נ פ ש או שיהיה גוף בלתי מ ת נ פ ש (שם ג׳). אבל הפועל לצורות העצמיות, ובלבד (= וביחוד) ה מ ת נ פ ש ו ת, הוא נמצא נבדל (מורה המורה לרש״ט פלקירא, עמ׳ מ״ז). וזה נמנע שיהיה ה מ ת נ פ ש וכו׳ עומד (ס׳ העצמים החמשה המיוחס לאמפֶּדוקלס, הוצ׳ קויפמן עמ׳ ל״ג).

עי׳ ערך מתנפש, מתנשם.

נַפְשִׁי, מתיחס על הנפש (seelisch, psychisch).

כי עצם הנפש יקבל הצורה השכלית מעצם השכל בחלום נ פ ש י ת, כלומר: דמיונית, ואחר כן תראה אותה בהקיץ גופנית, יסודית (מקור חיים לרשב״ג, ג׳ כ״ז). וכן הצורות ה נ פ ש י ו ת המושגות בחלום דמיון לצורות השכליות הפנימיות (שם ד׳ כ״ד). בחושיו וכחותיו ה נ פ ש י י ם והגופיים (כוזרי ג׳ ה׳). ונקראת סבתם נפש או כח נ פ ש י (שם ה׳ י״ב). וה נ פ ש י ו ת (הכחות הנפשיות) או החיוניות וכו׳ הם אשר בהם תהיינה ההשגות הנגלות והפנימיות והתנועות (אמונה רמה א׳ ו׳, כחות הנפש). ישימו (הרופאים) הכחות החיוניות לבדנה והכחות ה נ פ ש י ו ת לבדנה (שם). הכחות כלם, הטבעיות וה נ פ ש י ו ת והחיוניות (מו״נ ג׳ י״ב). שהנפשות ג׳: טבעית וחיונית ו נ פ ש י ת (ח׳ פרקים לרמב״ם, א׳).

עי׳ ערך חיוני, רוחני, שכלי.

נַפְשָׁנִי, נפשי.

ואנו אומרים כי הזכות והפרעון הוא נ פ ש נ י ואינו גופני (ר״י ברזלי, פי׳ ס׳ יצירה, עמ׳ קנ״ג). והחיוני וה נ פ ש נ י (תגמולי הנפש).

עי׳ הערך הקודם.

נִפְתֶּה, נוח להתפתות, קל בדעתו להאמין כל דבר (sich betören lassend, leichtgläubig).

ועל הדרך הזה היו בני אדם קודם משה וכו׳ נפתים בנימוסי הכוכבים והטבעים (כוזרי א׳ ע״ט). ואלו היה להם היום הפרסום ההוא, היית רואה אותנו ואתהם היום נפתים להם, כאשר אנחנו נפתים לשארית ההבלים מאיצטגנינות ולחשים וכו׳ (שם ד׳ כ״ג). ומי לנו בנפש סובלת שאיננה נפתית לדעות העוברות עליה מדעת הטבעיים והאצטגנינים וכו׳ (שם ה׳ ב׳).

עי׳ תורת התארים לדוד קויפמן, עמ׳ קכ״ו, הערה כ׳.

נִפְתָּל, עי׳ ערך מְרֻבָּע, פתילות.

נִצָּב, א׳) זוית נצבה (rechter Winkel; Rechteck).

נצבה — שֵׁם לכל א׳ משני זויות שתרשם קו ישר עומד על קו ישר, ישים שתי הזויות משני צדדיו שוות, ויקָרא קו עומד על קו זוית נצבה כשיחדש בעמדו זוית כזאת, ויקרא שטח עומד על שטח זוית נצבה כשיעמד עליו בענין אשר כשהוצג מנקודה אחת מן הקו המשותף לשני השטחים, הוא מקום חבורם, קו ישר באחד השטחים וממנה בעצמה קו ישר בשטח האחר יחדשו זוית נצבה. ולא יאמרו הפילוסופים רק קו נצב על קו או שטח נצב על שטח, ורוצים בכלם: נצב על זוית נצבה, כי מלת נצב יורה אצלם ע״ז (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). שכל חתיכה יקיף בה קו ישר וחתיכת נצב הנה היא דמיון ושליש אצל המשולש אשר תושבתו תושבת אותה החתיכה וגבהו שוה לגבהה (בכדור ובאצטוונא לארשמידאס, תרגום קלונימוס בן קלונימוס, כת״י; עי׳ רמש״ש תק״ב, הערה י׳).

עי׳ ערך זוית.

ב׳) בהגיון: נצב = adjacens.

הנסמך מתחלק לנצב ומהלך. הנצב או חונה על הנושא עצמו או נמצא יחד עמו או סובב ומגביל אותו וכו׳. ד״מ הלבוש חונה על הגוף וכו׳, הזמן מגביל הפעולה וכו׳. המהלך (comitans) מקדים לנושא או בא אחריו וכו׳ (ס׳ ההגיון לרמח״ל, פרק ט׳).

ג׳) מאמר העצם (Kategorie der Substanz, οὐσία).

ולא נחשבהו לעָקר ונצב וכו׳ (שיר היחוד ה׳; גם בתרגום הקדום של אמונות ודעות נקרא מאמר העצם בשם נצב).

עי׳ ערך יש, מאמר ה׳ (בהערה), נציב, עיון, עצם, עקר.

ד׳) הזמן ההוה (Gegenwart).

ויבדיל בו עבר מן הנצב ומן העתיד (דקדוקי הטעמים לבן אשר, הוצ׳ בֶּר ושטרַק, עמ׳ ל״ה).

נִצּוּחַ, אומנות הנצוח, חכמת הנצוח, מלאכת הנצוח = Dialektik.

אומנות הנצוח הוא האומנות אשר בה יושג לאדם הכח להחיל על אשר יפעל מן מוקדמות גלויות הקש וכו׳ (אומנות הנצוח לאלפראבי; עי׳ רמש״ש מ״ז). אך שכָּל אלה בנצוח באמת ובהתעיה בספק (שם). ואולם מלאכת הנצוח וכו׳ הוא העיון המפורסם אשר יבוקש בו קיום הדבר ובטולו וכו׳ ואולם התחלותיה ההתחלה המפורסמת אשר נרשמה בספר הנצוח (כל מלאכת הגיון, מופת, מ״ה:). והמופתים ההולכים על דרך מלאכת הנצוח שקורין אותה אנשי חכמת הדבור בלשון ערבי אלגדאל (הקדמת חו״ה). וזכרם ארסטו בספר הנצוח והפכם אלפראבי אל ספר המקומות (אמונה רמה ב׳ ד׳ ג׳, עמ׳ ס״ה). וכאשר תהיינה הקדמות ההקש או אחת מהן מהמפורסמות נקראהו הקש הנצוח, ועשית אלו ההקשים וידיעת תנאיהם היא מלאכת הנצוח (מלות ההגיון ח׳). והספר החמישי הוא ספר הנצוח (שם י׳). ובפנים רבים מורכבים ממחלוקת נצוח והטעאה (מו״נ א׳ נ״א). נצוח ההגיון (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ ע׳, עמ׳ ע״ח). והוא בעל חכמת הנצוח הנקרא גדול (מורה המורה לרש״ט פלקירא, קנ״ב).

„ס׳ הנצוח”, „מחלוקת הנצוח” או „המקומות הנצוחיים” לארסטו = Topica.

עי׳ ערך אמנות, גִבּור, גָדול, הקש, וכוח, חכמה, מחלקת ב׳, מלאכה, מקום ד׳.

נִצּוּחִי, ע״ד הנצוח, מתיחס על הנצוח; בעל חכמת הנצוח (dialektisch; Dialektiker).

והגזרות המולידות תולדות הכרחיות מופתיות או נצוחיות וכו׳ (כוזרי ה׳ י״ב). המלאכות החמשה, שהם המופתית והנצוחית וההטעאה וההלצה והשיר (כל מלאכת הגיון, מבוא; אוצר החכמות לאבונצר אלפראבי, כת״י). והשני ההקש הנצוחי, והוא שהמבוקש מהקדמותיו שיהיו מפורסמות (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות, ערך מאמר הגדי). ויבדילו בין הדרכים הנצוחיים ובין הדרכים הזיופיים (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא, עמ׳ ל׳). ומיני ההקשות והמאמרות וכו׳ חמשה: או שתהיינה מופתיות או נצוחיות

או זיופיות או מליציות או שיריות (שם, צמ׳ ל״ה). כשירצה האדם שיהיה נצוחי מופלג, כמה דברים צריך שילמוד וידע (שם, צמ׳ ל״ט).

ע׳ ערך גָדלי, מנצח.

נִצָּחוֹן, = נצוח; מחלוקת הנצחון = מחלוקת הנצוח.

שתשמיעני דברים קרובים ומבוארים בשרשי האמונות על דרך המדברים בדרך הנצחון (כוזרי ה׳ א׳). ואינו מופת גוזר אלא אצל מי שלא ידע ההבדל בין המופת ובין מחלוקת הנצחון, והוא חלק מן ההגיון, ובין ההטעאה (מו״נ א׳ ע״א).

נִצְּחוֹנִי, מתיחס על הנצוח (dialektisch).

והמלאכה הנצחונית (תרגום אגרת אלפראבי בפתיחת ההגיון, כת״י; ע׳ רמש״ש מ״ד, הערה 7b).

נַצְחוּת, גם בהקבלה אל מושג הקדמות: קיום לנצח (ewige Dauer).

והסכימו (הפילוסופים) על הנצחות והקדמות לעולם (כוזרי א׳ ס״ב). אמנם הנצחות בו הנה כתוב (מו״נ ב׳ כ״י). ולא נשמע כלל בדברי נביא ולא הכם שכסא הכבוד יפסד או יעדר, אבל הכתובים אומרים בנצחותו (שם ב׳ כ״ו). ואין לו (לספר קהלת) פסוק יורה על הקדמות וכו׳, ואמנם יש לו פסוקים מורים על נצחותו (של העולם) וכו׳, וכאשר ראו כתובים מורים על נצחותו חשבו שהוא מאמין שהוא בלתי מחודש, ואין הענין כן (שם ב׳ כ״ח, ע״ש).

ע׳ ערך דהר, השאר, השארה, השארות, התמדה, נצחיות, עמידה ב׳, קיום ג׳.

נִצְחִי, קַיָם לָעַד (ewig, unvergänglich).

האלהים קיים, קדמון, לא כר וכו׳, האלהים נצחי, לא יחלוף (כוזרי ה׳ י״ח). ותארנו איתו בשהוא תמיד, נצחי, אמנם ענינו שהוא לא התנועע ואיננו מתנועע ולא יתנועע וכו׳ (אמונה רמה ב׳ ג׳, עמ׳ נ״ד). הנצחי העומד אשר לא ישתנה (מו״נ א׳ י״א). ואריסטו יראה שכמו שהוא נצחי ולא יפסד, כן הוא קדמון ולא נתהוה (שם ב׳ כ״ט). נצח ונצחית ונצחי ענינם השארות תמיד ללא תכלית וללא סוף (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות).

ע׳ ערך מתמיד, נשאר, עמד, קַיָם, תמידי; קדמון.

נִצְחִיּוּת = נִצְחוּת (Ewigkeit, ewige Dauer).

ואולם אם אפשר בה (בנפש) הנצחיות והקיום אחר הִשָּׁלְמָה במושכלות וכו׳, הנה זה ממה שנחקור בו במה שאחר זה (מלחמות השם א׳ ה׳). ולזה שמנו שורש שאין לו התלות בזמן, כדי לכלול הקדמות והנצחיות כאחד (עקרים ב׳ י״ח).

עי׳ ערך נצחות ובערכים הנרדפים הרשומים שם; ועי׳ ערך קדמות.

נְצִיב, א׳) נְצָב (ע״ש), עצם (Substanz, *οὐσία*).

ומי הקים לנו שהנפש הוא נציב שכלי (ס׳ האמונות לר׳ ש״ט ב״ר ש״ט, עמ׳ ט״ז).

עי׳ ערך עצם ובערכים הנרדפים הרשומים שם.

ב׳) מאמר המצב (Lage, *κεῖσθαι*).

עי׳ ערך מאמר ה׳ בהערה ואוצר חכמת הלשון ללויאס, א׳ פ״א.

נִקְבָּץ, א׳) סכום המספרים המוכים (Multiplikationsprodukt).

אם אתה מונה אחד מהמרחקים האלה בשני, והנקבץ מהם תמנה אותו בשלישי, יהיה הכל של״ו (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, עמ׳ צ״ח, סי׳ קנ״ח).

עי׳ ערך ממון, נערך ג׳, ערך ג׳, צֵרוף ה׳.

ב׳) סכום המספרים המקובצים (Summe).

נקבץ הנמשכים בדרך המספר וכו׳ הוא כשיחובר אחד עם שנים ועם שלשה וכו׳; נקבץ הנפרדים הנמשכים בדרך המספר וכו׳ הוא כשיחובר אחד עם שלשה ועם חמשה וכו׳; נקבץ הזוגות הנמשכים בדרך המספר וכו׳ הוא כשיחובר שנים וכו׳ עם ארבעה ועם ששה וכו׳ (מעשה חושב לרלב״ג, הוצ׳ גרשון לַנגי, עמ׳ ב׳).

ג׳) מורכב, מחובר (zusammengesetzt).

הוי יודע כי המספר או המנין הוא הרבוי הנקבץ מהאחדות (יסודי התבונה ומגדל האמונה לראב״ח; עי׳ הקדמת המו״ל חבור המשיחה והתשבורת, עמ׳ XI, והשוֵה חו״ה, היחוד ח׳: גדר המנין כלל מורכב מן האחדים).

נְקֵבָתִי, בספרות הקראים: שם בלשון נקבה (femininum).

נזכרי ונקבתי (אשכל הכפר ליהודה הדסי, א״ב קע״ג).

עי׳ ערך נזכרי, שֵׁם.

נְקֻדָּה, א׳) החלק היותר קטן של הקו (Punkt).

כי התחלת הגדולים הנקודה שהיא התחלת הקו, ואחריו הקו אשר הוא התחלת השטח ואחריו השטח שהוא התחלת הגשם (העגולות הרעיוניות, הוצ׳ קויפמן עמ׳ י״ט). וכמו שצורת הכמות תתך אל הנקודה והאחדות, כמו כן צורת השכל תתך אל היסוד והאחדות (מקור חיים לרשב״ג, ב׳ י״ג). קימת השטחים בגרמים וקימת הקוים בשטחים וקימת הנקודות בקוים (שם ב׳ כ״ג). וכן ידומה התחלק השטח בקו והתחלק הקו בנקודה (אמונה רמה א׳ א׳, ד״ה והכמה). נקודה אחת יש בשמש וכן בשאר גלגלי השבעה כוכבים וכו׳, ונקודה זו היא הנקראת גובה השמש (משנה תורה, קדוש החדש י״ב ב׳). הנקודה שעליה יֵחָלֵק הקו הוא סוף לאחד החלקים וראש לחלק האחר וכו׳, סוף דבר: יחס העתה אל הזמן הוא יחס הנקודה אל הקו (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות, ערך עתה). הנקודה מחברת הקו והעתה מחברת הזמן (רב פעלים לר״י ן׳ לטיף, סי׳ כ״ב). הפלוסופים לא יאמינו שהקו מורכב מנקודות והשטח מקוים והגוף משטחים, ואם יבדיל בהם הפילוסוף, הוא על צד ההתר, לא על צד החלוק והפרוד (עץ חיים לאהרן בן אליהו, פרק ד׳).

בספרות הקראים וזולתם מצויה נקודה גם בהוראת חלק שאינו מתחלק, עצם פרדי (Atom).

אך חכמי המחקר אמרו כי הגוף מורכב משטחים והשטח מקוים והקו מנקודות, וזהו הדק שקוראים אותו חכמינו חתיכה (עץ חיים לאהרן בן אליהו, שם). ואלו נקראים עצמים פרדיים או עצמים בלתי מתחלקים או נקודות, כי טבע הנקודה הוא שלא יתחלק (פי׳ שם טוב למו״נ א׳ ע״ג, ד״ה ההקדמה הראשונה).

נקודות היושר (ס׳ העבור לראב״ח, עמ׳ י׳; מגלת המגלה לראב״ח, עמ׳ קמ״ד) או שתי הנקודות (צורת הארץ לראב״ח, עמ׳ ה׳ ול״ד) = Äquinoktialpunkte; נקודות היתרות (שם כ״א) Kardinalpunkte des Horizonts; נקודת הנֹכח, נקודת נֹכח הראש (שם ז׳ וכ״ו) = Zenith; נקודות התמורה (ס׳ העבור לראב״ח, עמ׳ י׳) = Solstitien.

ב׳) נקודה או נקודה אמצעית = מרכז (Mittelpunkt, Zentrum).

האמת כנקודה בתוך העגולה (הקדמת ראב״ע לפי׳ התורה). אי אפשר למקיף מבלי נקודה, כאשר הנקודה אי אפשר לה מבלי מקיף וכו׳, א״כ יהיה המתנועע המקיף הוא הגלגל, והנקודה השוקטת היא הארץ

(עולם קטן עמ׳ י״א). כי החֵלק אשר יקיפנה גזר כל מרחק העיגול הגדול בזמן אשר גזר בו החלק הקרוב מנקודתה העגולה הקטנה (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ ע״ב, ההקדמה השלישית; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: אשר הוא קרוב לנקודת מרכזו). מרכז מלה ערבית וכו׳, והוא שֵׁם לנקודה האמצעית שבתוך העגולה וכו׳ וכן יש בתוך הכדור נקודה באמצע וכו׳, היא מרכז הכדור ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). *)

עי׳ ערך מוצק ג׳, מסלול ב׳, מרכז, עמוד ב׳, ציר א׳.

נִקְדָּם, קודם (früher, vorangehend).

וידוע הוא שהלילות נקדמים בסדר העולם (הגיון הנפש לראב״ח, כ״ג:). כקו א״ב אשר בצורה הנקדמה (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, עמ׳ ל״ג, סי׳ נ״ב). כי אין הזמן אלא מנין גלגול החלוף על הנמצאות בנקדם ובמאוחר (מגלת המגלה לראב״ח, עמ׳ ח׳).

נָקִי, בהוראת נבדל, נפרד, רוחני (unkörperlich, geistig, transzendent).

והשכל קבולו חזק וכו׳, ועל כן יתחייב שיהיה עצמו יותר דק ויותר נקי מכל העצמים שתחתיו (מקור חיים לרשב״ג, ב׳ ו׳). צורה קיימת ומכל חומר נקיה ומורמת (מכתב מנחם גינצי לר׳ דוד הבבלי, לקו״ק, נספחים עמ׳ מ״ח). השגת הנקי מן החומר, הערום מן הגשמות לגמרי (מו״נ א׳ מ״ט). ואיך יהיה ענין דעותינו כשישתדלו להשיג הנקי מהחומר, הפשוט בתכלית הפשיטות וכו׳ (שם א׳ נ״ח). המחויב המציאות נקי מן החומר (כונות הפילוסופים לאלגזאלי, תרגום ר׳ יהודה בן שלמה נתן, כת״י).

עי׳ ערך נבדל, נפרד, ובערכים הנרדפים הרשומים שם.

נִקָּיוֹן, א׳) הפשטה מהחמריות והפרטיות (Abstraktion).

וכבר זכרנו כי יש מדרגות במושכל ושהוא צועד ומתעלה בנקיונו וכללותו (רנ״ק, מונה״ז י״ז, ע״ש).

ב׳) משבר במצב החולה, גבול (Krisis).

כי גבול החולי נקרא בל׳ ערב אלבחראן, וכבר נהגו המעתיקים לקראו בהעתקתם הנקיון וכו׳ (פי׳ ישעיהו בן נתן לס׳ הראשון של הקאנון, כת״י;

*) מתרגם ס׳ עולם קטן משתמש בשם חֵלק להוראת הנקודה במשמעותה הרגילה (punctum), ולמרכז הוא קורא נקודה, כמו ראב״ע וזולתו; עי׳ תורת התארים לדוד קויפמן, עמ׳ שי״א, הערה קנ״ח ועי׳ רמש״ש ת״ט, הערה ר״צ.

עי׳ רמש״ש תרפ״ח, הערה ר״מ). מאמר בהשתנות ימי נקיון מטבע תכונת הירח (ס׳ בקדחות לר׳ יצחק הישראלי, כת״י; עי׳ רמש״ש תש״ס, הערה ל״א). ענין שם נקיון הוא מלחמה והתנצחות בין הטבעים והחולי אשר יתעורר בו הטבע וכו׳ (שם, הערה ל״ב).

עי׳ ערך בחראן, גבול ז׳.

נִקְיוֹנִי, מתיחס על הנקיון, על גבול המחלה (kritisch, krisenhaft).

המאמר בימים הנקיוניים (ס׳ בקדחות לר״י הישראלי, ד׳ ו׳, כת״י).

עי׳ ערך בחרני, גבולי.

נְקִיוּת, נקיות מדבר מה = חפשיות, הסתלקות (Freiheit von . . .).

עי׳ רשימת המלות שבסוף מאמר אלגזאלי בתשובת שאלות, הוצ׳ מַלטר.

נִקְנֶה, השכל הנקנה, עי׳ ערך אצל, קנוי, שכל.

נִקְפָּא, א׳) דומם, מחצב (Gestein, Mineral).

שהאדם משותף עם הבהמות וכו׳, כאשר ישתתף עם הצמחונים וכו׳ וישתתף ג״כ עם הנקפאים (עולם קטן ב׳ א׳ ג׳, עמ׳ ל״ב). הדברים הנקפאים (שם, מאמר בנפשות השלש, עמ׳ ל״ח). ידיעת העצמים האבניים הנקפאים (המבקש לרש״ט פלקירא, מ״ד:).

עי׳ ערך דומם, מוצא, מוצק, מחצב, מעדן, מקור, קפא; וע״ע רמש״ש ל״ד, רל״ו ות״י.

ב׳) גוף מקשה (fest, dicht, kompakt).

שגוף השור והסוס והצלם, שהוא דבר נקפא, ממלא כל אחד מקום, שעֲלת הגשמות כוללת את כולם (עולם קטן ב׳ ב׳ ג׳, עמ׳ ל״ט).

עי׳ ערך גושי, מקשה, מקשי.

ג׳) נקפאים = congelabilia.

עי׳ ערך נדבקים ורמש״ש קל״ז, הערה רט״ו.

נִקְצָב, דבר שיש לו גבול וקצבה (endliches, begrenztes Ding).

ולא למין וכל און וכל נקצב (שיר היחוד ה׳).

נִקְרָא, נקראים, עי׳ הערך הסמוך.

נִקְרֶה, א׳) חל, נשוא; נושא מקרה מה (zukommend, stattfindend; ein Akzidens besitzend).

כי המקרה לא יהיה נקרה במקרה אחר וכו׳ והנה אנחנו מוצאים הנפש נקרית במקרים רבים (אמונות ודעות ו׳ א׳).

עי׳ ערך מקרה, קרה.

ב׳) שמות נקרים או נקראים = שמות משותפים (Homonyme, nomina aequivoca).

נקרים, ר״ל משותפים (פי׳ ס׳ המבוא לאברהם בן משולם אביגדור, כת״י; עי׳ רמש״ש ע״ה). הנוצרים מעתיקים נִקראים,! ר״ל שמשתתפים בקריאה בלבד (שם). שהדברים ששמותם נקראים, ר״ל משותפים, פי׳ והשתוף מקרה בהם (פי׳ לס׳ המאמרות, כת״י; עי׳ רמש״ש ס״ח).

נִקֶשׁ, בחכמת החשבון: האבר השני או הרביעי של ההערכה (Hinterglied).

רבוע המוקש מן שני הנערכים האחרונים כרבוע המוקש! מן האחרונים אל הנוקש מן הראשונים (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, סי׳ קי״ד, עמ׳ ע״א).

עי׳ ערך מֻקש, נערך א׳.

נִרְאֶה, א׳) הנגלה, המשמעות הפשוטה (Wortsinn, einfacher Sinn).

הדרשות כולם, אשר הנראה מהם מרוחק מאד, מן האמת (מו״נ, פתיחה; ר״י אלחריזי מתרגם: פשוטיהם). זה כולו על צד הֶמשך אחר הנראה (שם ב׳ מ״ה, ד״ה המדרגה י״א). נראה החסרון (מו״נ א׳ מ״ז) = מבואר החסרון.

עי׳ ערך גלוי, נגלה, פשוט; נסתר, נעלם, סוד, פנימיות, תוך.

ב׳) הנראה = הדבר המושג בחוש הראות; מוחש das sichtbare Ding, Sinnending).

ידיעת הנראה הוא מה שישיגהו האדם באחד מן החמשה חושים (הקדמת אמונות ודעות). כל הנראים והנשכלים והמדעים בעשר כלולים (שיר היחוד ה׳).

ג׳) נראה בנגוד לדבר בעצמו (ע״ש) = חזיון (Phänomenon).

עי׳ גבעת המורה.

ד׳) הנראה = הקרוב לודאי (das Wahrscheinliche).

עי׳ ערך הראות.

נִרְגָּשׁ, מורגש, מוחש (wahrnehmbar, Gegenstand der Wahrnehmung).

תכלית ההרגשה טביעית(?) הִלּוּך הנרגש במרגיש, כי הנרגש במעלת הפועל וכו׳, ויאמר זה בהפך, והוא שישים המרגיש במקום הפועל והנרגש במקום הפעול, ולא ימצא לה אמת וכו׳. ואשר יעבור (כצ״ל) הפעל ויצא ממנו לאחֵר כנרגש במרגיש, כי פעל הנרגש יעבור (כצ״ל) אותו ויצא אל המרגיש וכו׳. וכן לא הנרגש הוא היפך למרגיש, אבל מתחבר בו ומוסיף בו וכו׳ (ס׳ הגבולים והרשמים לר׳ יצחק בן שלמה הישראלי, תרגום נסים בן שלמה; תהלה למשה, חלק עברי עמ׳ ק״מ). נראה ונרגש ומצויר ומדומה בך (רנ״ק, מונה״ז י״ז).

נִרְדָּף, שמות נרדפים: באים זה אחר זה (Synonyme).

והשמות בכל לשון יֵחָלקו חלוקה הכרחית אל שלשה סוגים: אם נבדלים, אם נרדפים ואם משותפים, וזה כי הענין האחד כאשר יהיו לו שמות רבים הם נרדפים וכו׳, דמיון זה בלשון העברי אדם, איש, אנוש לזה המין מן החי, סכין, מאכלת לזה המין מן הכלי, אלה הם שמות נרדפים (מלות ההגיון י״ג).

עי׳ ערך בא ב׳, נמשך ד׳, שֵׁם, תכוף.

נִרְוָח, זוית נרוחת, רחבה (stumpfer Winkel).

עי׳ ערך זוית, מרויח.

נִרְמָז, נרמז אליו: ידוע, מיוחד, מסוים (τόδε τι, bestimmt, konkret).

כי זה ראובן הנרמז אליו וכו׳ (מו״נ א׳ נ״ב). אמנם הדבר הנברא מהעדר אין שָׁם דבר נרמז אליו לא בחוש ולא בשכל שיקדים לו אפשרות (שם ב׳ י״ז). ולהיות החמר בעצמו משולל מכל צורה וכו׳, ולכן אשר ייחדהו ויגבילהו וישימהו נמצא בפעל, נרמז אליו הוא הצורה (אור ה׳ לר״ח קרשקש, מאמר א׳, כלל א׳, פרק כ״ב, בבאור ההקדמה הכ״ב).

עי׳ ערך מַבט, מסַגל, מעָין, רמוז; ועי׳ רמש״ש שנ״ט, הערה תשמ״ד.

נִרְצֶה, כונה, מכוון (Meinung, Absicht, Zweck).

כי לא יספיק לנו שנבאר שהיא (הנפש) עצם, עד שנבאר באיזה ענין הוא נרצה (אמונה רמה א׳ ו׳, ד״ה אם הנפש עצם או מקרה). וא״א שיהיה הנרצה בו ג״כ שהוא ית׳ אדון על כל מה שיחשב בו אלהות מאבן ועץ וכו׳, ואמנם הנרצה שהוא ית׳ שופט על השופטים וכו׳ (מו״נ ב׳ ו׳).

עי׳ ערך מבֻקש ב׳, מכֻון.

נִרְקָעִים, אחד מי״ח הבדלי הדברים = extensibilia.

אמנם המחצבים, לפי שהיה חומר האד בם יותר גובר והוא יותר לח, לזה הם נרקעים בפטיש, אמנם האבנים הנה ממה שחומר העשן בם יותר גובר, ולזה הם יבשים, בלתי נרקעים בפטיש (אמונה רמה ב׳, זכרון ההקדמה, עמ׳ מ״ד).

עי׳ ערך נדבקים ורמש״ש קל״ז.

נָשָׂא, יֵאָמר על מה שהוא מקום ומרכבת לדבר אחר (Substrat oder Träger sein).

העצם הנושא למאמרות התשע (מקור חיים לרשב״ג, ב׳ י״א). צורת הכמות נושאה לכל צורות הגוף ומקריו (שם ב׳ י״ג). ולא יסופק לך במה שאמרנו כי העצם מקום לכמות, כי אמרנו זה להודיע שהוא נושא אותו ושקימתו וקיומו בו, כי אינו נמנע שיאמר בעצם שאינו גוף שהוא מקום לגוף כשיהיה נושא אותו, כמו שאינו נמנע שיאמר בגוף שהוא מקום למה שאינו גוף כגוונים והתבניות והקוים והשטחים ושאר המקרים הגופנים (שם ב׳ כ״ד). ההקדמה התשיעית (של המדברים) היא אמרם כי המקרים לא ישאו קצתם את קצתם (מו״נ א׳ ע״ג). והחומר הוא בעצמו וטבעו נמצא בעבור הצורה, וישותו הוא שישא הצורה (התחלות הנמצאים לאלפראבי). והמקרים הנזכרים בלתי מורגשים ג״כ וישאם עצם שאינו מורגש, והוא הנפש, והמקרים המורגשים כמו השחרות והלובן וכו׳ ישאם עצם מורגש, והוא הגשם וכו׳, וכל גשם שאין בו נפש מדברת לא תשא עמו שום דבר מן המקרים שאינם מורגשים (מאמר במהות הנפש לאלפראבי). — ולפעמים משמש פעל נשא (בבנין הקל) בהוראת השיא (prädizieren): כאמרך כל אדם גוף צומח, מרגיש, מדבר, הנה נשאת על האדם הגוף הצומח החי המדבר וכו׳, וכן אמרך כל עורב שחור נשאת עליו מקרה האיכות, וכן תשא עליו כל סוגי האיכות וכו׳, וכן תשא שהוא גדול או קטן, והוא כמות (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות, ערך איכות). כי בנשאנו מתחלקים על הכונה הראשונה אמנם יהיה על זה לבד (פי׳ תאמסטיאוס על ס׳ השמים והעולם, הוצ׳ לנדויאר ג׳). — בבינוני פעול: נשוא, נשוי = getragen, enthalten, prädiziert. שהליחות כלם הם נשואות בדם (ס׳ היסודות לר״י הישראלי, עמ׳ י״א). שהאיכויות מקרים טבעיים נשואים ביסודות (שם, עמ׳ ל״א). והיסוד האישי המלאכותי נשוא ביסוד האישי הטבעי, והיסוד האישי הטבעי נשוא ביסוד הכללי הטבעי, והיסוד הכללי הטבעי נשוא ביסוד הגלגלי וכו׳ (מקור חיים לרשב״ג, ב׳ ג׳). והכמות בכללו נשוא בעצם, וכן כל

העצמים המושכלים נשואים מקצתם במקצתם וכו׳ וכל הצורות נשואות ביסוד הראשון (שם, ב׳ ט׳ וי׳). והחומר נושא והצורה נשואה, ולא יהיה נושא מבלי נשוי (עולם קטן, הוצ׳ הורוויץ עמ׳ ח׳). שצורת הגוף נשואה בהיולי (שם, ט׳). הנפש החיה היא בלב, נשואה בדם הנקי המתולעי אשר בלב (שם, כ״ח). שכחות הנפש החיה נשואים בדם אשר בלב (שם, כ״ט). והאיכות דבר נשוי בעצם (שם, נ״א). כי המקרה עמידתו בגוף הנושא, והמקרה מעולל לגוף, הולך אחריו, נשוא עליו (כוזרי ה׳ י״ח). כי ענין הנושא בלתי ענין הנשוא עליו (מו״נ א׳ ס׳). ודע שאני נמשכתי במלת מאמרות אחרי המעתיקים אשר לפני וכו׳ אך נראה לי שהיה ראוי להם לומר נאמרות או נאמרים, כי כן המלה הערבית וכו׳ והיא סובלת ענין נשואות או נשואים על דבר, רוצים במלת נאמרות שכל אחד מהם נאמר על דבר, כלומר נשוא עליו במאמר (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות, ערך איכות). וכל המדות הטובות והרעות נשואות על הנפש (מאמר במהות הנפש לאלפראבי). וההיולי נופל תחת הצורה והצורה נשואה עליה (שם). כי השלול נשוא בשלילה, כמו שהמחויב נשוא בחיוב (כונות הפילוסופים לאלגזאלי). — בנפעל: כהנשא התבנית והגוון בכמות וכהנשא הכמות בעצם (מקור חיים לרשב״ג, ב׳ ס׳). וכאלו הוציאך הענין וכו׳ שהאל יתעלה נושא אחד ינשאו עליו קצת נשואים וכו׳ (מו״נ א׳ ס׳). האיכות בכלל הוא שם ותכונה אשר בה יאמר לאישים, כלומר הפרטים, איך הם נשאים (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). וגדר העצם הכללי הוא כל דבר שיכול לעצמו ואינו צריך למציאותו שינשא על ענין אחר (רוח חן). והכללים שני מינים: מין יודיע מכל נושא אשר ינשא עליהם וכו׳ עצמותו ומהותו וכו׳ (כל מלאכת הגיון, המאמר במאמרות). כאשר לוקח בשמו הנגזר וינשא על עצם מהעצמים (שם). „איש הוא אשר לא ינשא על רבים״. — בהפעיל: השיא = prädizieren, zuschreiben. שאין ראוי לאדם שישיא זה עלינו לעזות מצח ועז לבב (מו״נ ב׳ י״ט). הנה הסוגים הנה ישיאם על מורים עליה בשמות (מה שאחר הטבע לאבן רשד, כת״י).

נֹשֵׂא, א׳) עצם או חומר שהוא מקום למקרים או לאיכויות (Träger, substratum, ὑποκείμενον).

כי המוחשים לא השגנו כמותם ואיכותם כ״א בחושינו, ויגזור השכל כי הם נשואות בנושא, והנושא ההוא יקשה להעלות צורתו על לב, ואיך נעלה על לב צורת דבר שאין לו כמות ולא איכות, וישפוט הרעיון

שמציאותו שקר, והשכל משיב עליו כי הכמות והאיכות מקרים לא יעמדו בעצמם ואי אפשר להם מאין נושא, וקראו הפילוסופים הנושא הזה היולי (כוזרי ה׳ ב׳). כי המראה והריח והטעם והחמימות והקרירות כבר יתחלקו בהחלק נושאם, ואם לא יתחלקו בעצמותם (שם ה׳ י״ב). כי המקרה עמידתו בגוף הנושא (שם ה׳ י״ח). והעצם הוא הנמצא הבלתי צריך לנושא (אמונה רמה א׳ א׳). נושא הצורה האוירית (שם א׳ ב׳). ואם היה נמצא לו ית׳ תאר מזה החלק, היה הוא יתעלה נושא המקרים (מו״נ א׳ נ״ב; ר״י אלחריזי מתרגם: נעשה הבורא מקום למקרים). וכאלו הוציאך הענין בחיוב התארים (כצ״ל) שאמרת שהאל יתעלה נושא אחד וכו׳ לא הנושא ההוא כאלו הנושאים וכו׳, ויהיה תכלית השגתנו בזאת האמונה השתוף וכו׳, כי ענין הנושא בלתי הענין הנשוא עליו (שם א׳ ס׳; ר״י אלחריזי מתרגם: מוסד, מוסדים). וכל מה שהוא בכח אי אפשר לו מבלתי נושא, סובל הכח ההוא, כאדם על דרך משל (שם א׳ כ״ח; אלחריזי מתרגם: מוסד, נושא הכח ההוא). וא״א מבלתי פועל, ר״ל מניע, הניע הנושא עד שהכינו לקבל הצורה ההיא (שם ב׳, הקדמה כ״ה; אלחריזי מתרגם: מוסד). והנושא למעשה נושא אחד (שם ב׳ א׳, ד״ה דרך אחר ביחוד; אלחריזי מתרגם: והמזומן לפעול בו הוא מזומן אחד).*) ואחרים חקקו העצם שהוא דבר נמצא לא בנושא (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). הכח הוא ממה שיצטרך אל נושא (מלחמות השם א׳ ה׳).

עי׳ ערך חניה, מוחל, מוסד, מְנח, מַצע, מְצע, מקום, מרכבת, משכן, עצם.

שני הפכים בנושא אחד: וב׳ הפכים לא יתקבצו בנושא אחד ברגע אחד (פי׳ ס׳ יצירה לאבו סהל בן תמים, ו׳). או יתקבצו שני הפכים יחד בזמן אחד ונושא אחד, וזה שקר (מו״נ א׳ ע״ה). שנודע לכל אדם שהכל גדול מן החלק וכו׳ ושלא יתקבצו שני הפכים בנושא אחד בעת אחת (רוח חן ג׳). והסותרים הם אשר אי אפשר שיתקבצו יחד בנושא אחד מצד אחד בעת אחת (כל מלאכת הגיון, הקש, כ״א).

---

*) ר״ש ן׳ תבון אינו מבחין בתרגומו בין המונח הערבי מחלّ (מקום) ובין מונח מוֹצָע (מוֹצָע) והרי הוא משתמש בשם נושא לשני המושגים כאחד, אעפ״י שיש הבדל ביניהם. מחלّ הוא substratum שברומית ומצַין את הנושא בבחינת מקריו הנשואים בו בלבד, ואלו שֵׁם מוֹצָע מקביל ביותר למושג subjectum. אלחריזי מתרגם מחלّ = מקום; מוֹצָע = מוסד. עי׳ בספרו של י. אפרת ע״ד המונחים הפילוסופיים שבמו״נ, ערך נושא, ובספר נפש האדם וכחותיה של שמעון שייארי, עמ׳ ל״ז.

ב׳) בדקדוק ובהגיון: הדבר אשר נחיב אליו או אשר נשלול ממנו ענין מה (Satzgegenstand, Subjekt).

השם אשר יקראהו מדקדק הֲעָרָב התחלה הוא אשר יקראהו בעל מלאכת ההגיון הנושא (מלות ההגיון א׳). שכל גזרה מורכבת משני גבולים: נושא ונשוא וכו׳ והתולדה ג״כ תהא מורכבת משני גבולים וכו׳ והנושא בתולדה יהיה גבול קטן (עץ חיים לאהרן בן אליהו, פרק י״ב). הענין המקויים או המשולל נקרא נשוא, והדבר שבו יקויים או ישולל ממנו נקרא נושא (דרך תבונות לרמח״ל, פרק ג׳). נושא המשפט, הגזרה, המאמר, וכיו״ב.

בבחינת נושא = subjektiv; בבחינת העצם, בבחינת עצמו = objektiv (מקור חיים לרח״י פולאק, עקדת יצחק ב׳ קל״א)*.

עי׳ ערך מֶצַע.

ג׳) בכלל: דבר, ענין, נשוא; חומר, תוכן (Gegenstand, Objekt; Thema, Inhalt, Sujet).

אמנם נושא העיון הזה הנה הוא מבואר שהוא פילוסופיא מעשית (אמונה רמה, זכר כלל)**. והנה אין בכאן נושא יותר נכבד מהנושא אשר בו הדרישה (הקדמת מלחמות השם). כי המושכל כבר יהיה צודק כשיהיה לו נושא חוץ לנפש (מלחמות השם א׳ ט׳). נושא ההכרה = Objekt der Erkenntnis; נושאי חכמת ההנדסה (גבעת המורה). יקבל נושאיו = seine Objekte (כרם חמד ב׳, מכתב י״ב, עמ׳ ק״י). נושא הדרוש, נושא הספר וכיו״ב.

עי׳ ערך חֹמר ד׳, מֶבט א׳, נכחי ג׳.

ד׳) בפיסיקה ובחכמת התנועה: נושא הלחיצה = Druckhebel; נושא הסֵבל = Traghebel (צ״ה רבינוביץ, המנוחה והתנועה).

ה׳) בחכמת המספר: נושא = Element in der Kombinationslehre (מעשה חושב לרלב״ג).

---

*) רגיל השמוש: בבחינת המשיג = subjektiv; בבחינת המושג = objektiv. שלמה מימון כותב: בדמיון = subjektiv; במושג חיצוני = objektiv. גם נמצא: בבחינת נפשנו = subjektiv; בבחינה נשואית, בבחינת עצמותם = objektiv (מיזס).

**) וייל מתרגם: „Was aber das Objekt dieser Untersuchung betrifft" (עמוד ה׳).

נִשָּׂא, בחכמת ההלצה: הדבור הנִּשָּׂא או המפואר (gehobene Redeweise).
דבור הנשא, הבינוני והשפל (נופת צופים מ״ט). המין הב׳ הוא ההלציי וכו׳, ואמנם המליצים שמו מחלקותם ויתנו אל המין הזה ג׳ ראשים, והם: נִשָּׂא, או נקראהו מפואר, בינוני ושפל (לשון למודים לרמח״ל, למוד ה׳, י״ח).
עי׳ ערך בינוני ב׳.

נִשְׁאָר, מתמיד, תמידי (dauerhaft, bleibend, dauernd).
כי העושה לא יכתים בנשאר, והראיה כי לא יכתים העושה בנשאר היא הכתיבה אשר לא יוכל להוסיף בה בעת שהיא נשארה, ואין עלה לזה אלא כי אליל מן העושה שיכתים בנשאר (ישועה בן יהודה, בראשית רבה). וצדקתו עומדת לעד — קיימת ונשארת (מו״נ א׳ י״ג). כי נצב עליו מתמיד, קיים, נשאר (שם א׳ ט״ו).
עי׳ ערך מתמיד.

*__נָשַׂג__, בהפעיל: א׳) קרה, אֵרע, חל (zukommen, treffen).
וישיגהו גשמות או משיגי ההגשמה (מו״נ א׳ כ״א). ולא ישיגהו דבר ממשיגי החומר (שם ג׳ י״ב). ולא ישיגוהו מאורעות הגופים (פי׳ המשניות לרמב״ם, סנהדרין י׳ א׳, היסוד הג׳).
עי׳ ערך משיג ג׳.

ב׳) תפס בשכל או בחושים (begreifen, erkennen, wahrnehmen).
עי׳ ערך השגה א׳, מֻשָּׂג, משיג א׳.

ג׳) השיג על דברי פלוני: טען עליהם, השיב עליהם (einwenden, widerlegen).
עי׳ ערך השגה ב׳.

נָשׂוּא, המסופר על הנושא, הדבר המיוחס אל נושא או עצם מה (Satzaussage, Prädikat; Objekt).
ואשר יקראהו המדקדק ספור ההתחלה הוא אשר יקראהו בעל מלאכת ההגיון הנשוא, בין שיהיה הספור שם או פועל או מלה או כלל, כל זה יִקָרא נשוא וכו׳, וכלל הדבור המורכב מהספור והמסופר ממנו וכו׳, ר״ל הנושא והנשוא יחד, יִקָרא משפט או גזרה (מלות ההגיון א׳). הענין המקויים או המשולל נקרא נשוא (דרך תבונות לרמח״ל, פרק ג׳).

נשואים הגיוניים = logische Objekte (מיזס). נשוא הציור = Objekt der Vorstellung (גבעת המורה).

עי' ערך מֶבט א', מַשָׂא, נכחי ג', נושא ג'.

נְשׂוּאִי, בבחינת הנשוא; משאי (prädikativ; objektiv; kategorisch, unbedingt).

הגזרה נחלקת לנשואית וכו' ולתנאית מתדבקת (ר"י אלבלג, תקון הפילוסופים, הוצ' אויאֶרבַך עמ' י"ח). הנה זה הוא המאמר בכל מיני ההקשים הנשואיים*), וראוי אחר זה שנלך אל המאמר בהקש התנאי (כל מלאכת הגיון, הקש, י"ט:). וההקש התנאי בכלל יתחבר בשתי הקדמות, גדולה וקטנה. והגדולה תתחבר משני הקדמות נשואיות (שם).

בבחינה נשואית = objektiv (מיזס).

עי' ערך מַשָׂאִי.

נִשְׁוֶה, שוה (gleich, gleichartig).

ושהדברים השוים לדבר אחד כולם נשוים (עולם קטן עמ' ה').

נְשִׂיאָה, נְשִׂיאוּת, תכונת הנושא ויחסו אל הנשוא, משא (Trägerschaft, Inhärenz, Prädikament).

ואם היה לדברים כולם יסוד כללי יתחייב לו מהסגולות שיהיה נמצא וכו', אחד העצם, נושא לחלוף וכו', והונחה לו המציאות, מפני שהנעדר לא יהיה יסוד לנמצא וכו', והונחה לו האחדות, מפני שאנחנו נבקש יסוד אחד לדברים כולם, והנשיאה לחלוף, מפני שהחלוף יהיה בצורות והצורות אינן קמות בעצמיהן (מקור חיים לרשב"ג, א' ו'). כי אתה תמצא לכל אחד מהסוגים העשרה הנמצאים בקצה השפל מה שהוא נכחו בקצה העליון, ותמצא היסוד הכללי נוכח העצם, ותמצא הכמות נוכח צורת השכל וכו', ותמצא ההנחה (=המצב) נוכח הנשיאה (שם ג' כ"א)**). והכללים שני מינים: מין יודיע מכל נושא אשר ינשא עליהם נשיאות טבעי עצמותו ומהותו וכו' (כל מלאכת הגיון, מאמרות, ו.). מתהפך בנשיאות = נִתָּן להתהפך, שיהיה הנשוא במקום הנושא (שם, מבוא, ד':). "נשיאות דבר על דבר", וכיו"ב.

---

*) ההקשים הנשואים = המשאיים, ע"י מלות ההגיון ז'; ויש משתמשים במונח הקש נשואי למושג Mittelgliedschluß (ונקרא ג"כ הקש חבורי).

**) מונק מתרגם: La situation y aura son correspondant en ce qu'elles se portent (les unes les autres).

נשיאות ראשון, נשיאות ראשונית: הנָשא מקרה בעצם ממש ולא במקרה זולתו (unmittelbare Inhärenz).

וירצה בזה שהם (חמשת מיני הכמות) אם כמה, כזמן והמספר, ואם נושאי הכמה נשיאות ראשון, לא כלובן הבגד, כי הוא יש לו כמה באמצעות היות הכמה לבגד (אמונה רמה א' א', ד"ה והכמה*). "ההקדמה התשיעית (של המדברים) היא אמרם כי המקרים לא ישאו קצתם את קצתם, ולא יאָמר אצלם שזה המקרה נשוא על מקרה אחר ואחר על העצם, אבל המקרים כלם אמנם הם נשואים נשיאות ראשונית על העצם בשוה (מו"נ א' ע"ג; אלחריזי מתרגם: משא ראשון). אריסטו יַתנה במקדמות המופתיות וכו' שיהיו הכרחיות ועצמותיות וראשונים, והוא אשר יקראהו הנשיאות על הכל וכו', וראוי שנחקור מה הוא רוצה בנשיאות ראשון (השאלות הדבריות והדרושים אשר לפילוסופים, כת"י; עי' רמש"ש ק"ד).

עי' ערך מקרה (ד"ה מקרה נשוא על מקרה), משא א'.

חמרי הנשיאות: בחינות יחס הנשוא אל נושאו, אם "הוא מחויב או אפשרי או מציאויי (Modalität des Urteils).

עי' ערך חֹמר ג'.

נְשִׁירָה, הפסד, כְּלָיה („excisio").

כשתהיה נשירתו דבקה (פו' תאמסטיאוס על ס' השמים והעולם לאריסטו, הוצ' לנדויאר עמ' ע"ב).

נִשְׂכָּל, מושכל, (Objekt der Erkenntnis, intellectum, νοητόν).

כל הנראים והנשכלים והמדעים בעשר כלולים (שיר היחוד ה').

נִשְׁלָם, משפט נשלם, עי' ערך משפט.

***נָשַׁם**, בהתפעל: התנפש; שאף רוח (beseelt werden ; atmen).

ממנו התנשם רוח החיים (אסף הרופא). ב' חוטמי האף הם הנחירים המתנשמים ברוח נשמת החיים ומריחים ריח טוב ורע (חכמוני לר' שבתי דונולו).

עי' ערך מתנשם, נֶפֶש.

נִשְׁנֶה, הקש נשנה, עי' ערך חבורי.

---

*) וייל מתרגם: daß sie... unmittelbare Träger der Quantität seien.

נִשְׁקָע, שקוע, דבר הנתון בתוך דבר אחר המקיפו כולו (umschlossen, eingesenkt).

עי׳ רמש״ש רצ״ו, הערה ר״ד.

נִשְׁקָף, [מקום] גבוה, רם (hochragend).

ובמקומות נ ש ק פ י ם (כוזרי ד׳ ז׳; עי׳ תורת התארים לדוד קויפמן, רכ״ד, הערה ר״י).

נִשְׁרָשׁ, מספר נ ש ר ש = radizierte Zahl.

תדע כי כל כפל הכאת חשבון על עצמו הוא הנקרא מספר נגדר או נ ש ר ש (חז״ס, יסודי חכמת השעור).

עי׳ ערך גדר ה׳.

נִתּוּחַ, א׳) חכמת הנתוח = Anatomie.

וכבר בארנו זה בנתוח שאיברי הנקבה כאיברי הזכר, אלא שהם מהופכים אל פנים (כוזרי ד׳ כ״ה).

עי׳ ערך חכמה, חתוך ב׳ חֹתך ב׳.

ב׳) בהשאלה: נתוח המאמר, וכיו״ב = הפרדה, בתור (Zerlegung, Analyse).

נתוח המגבלים Analysis finitorum; נתוח הבלתי מגבלים = Analysis infinitorum (תרגום מאמר הבֵרור הפילוסופי למֶנדלסזון).

עי׳ ערך הפרדה ב׳ התוך ב׳ התכה, התר ג׳ חתוך א׳ חתך ד׳.

נֶתַח, אחת ההנחות של חלוקה הגיונית (der eine Fall einer Alternative, sectio).

א״כ בהבטל זה הנתח מן ההבדלים ונשאר בהכרח הנתח האחר (תגמולי הנפש לר׳ הלל בן שמואל, הוצ׳ שזח״ה, מ״ה: וכיו״ב שם, נ״ג. — עי׳ רמש״ש שם: חלוקת הענין לצורך מופת הנקרא חפושי).

עי׳ ערך חֵלק ב׳.

נְתִיצָה, בספרות הקראים: סתירה (Widerspruch, Widerlegung).

ועל זה אין בדבורנו הכחשה ולא נ ת י צ ה (הקדמת ס׳ העריות לישועה בן יהודה, הוצ׳ שריינר, עמ׳ ט״ז).

נָתַךְ, התפרד, כלה (sich auflösen, zerlegt werden).

וכמו שצורת הכמות תתך אל הנקודה והאחדות, כמו כן צורת השכל תתך אל היסוד והאחדות (מקור חיים לרשב"ג, ב' י"ג).

בהפעיל: הפריד, התיק; נתח (auflösen, zersetzen; zergliedern, zerlegen, analysieren).

ומדרך החום שיתיך הלחות תמיד (אמונה רמה א' ו', ד"ה נפש צומחת). ושהשכל יתיך המורכבות אליהם וירכיב מהם (כוזרי ה' י"ד). במה שנתיך זה המבוקש אל חלקי הסותר וכו', עוד נתיך המבוקש אל נשוא ונושא וכו' (כל מלאכת הגיון, הקש, כ"ז). — בהָפעל: ויביא עליה תמורת מה שיותך ממנה, ושיהיה הבא עליה מן החמרים יותר מאשר יותך ממנו (אמונה רמה א' ו', ד"ה אם הנפש עצם או מקרה). אחד מהם ימשך אליו מלחיות הארץ חלקים נאותים שיהיו תמורה ממה שיותך מן הגשם (שם, נפש צומחת). והיותר אמתי בשם האחד הוא הקו, שהוא מרחק אחד בלבד ואינו מחובר מדברים יותך אליהם לא בפעל ולא במחשבה (עקרים ב' י'). בנפעל: וכאשר יעבדום אלו הכחות הורידו הם בגשם המוֹתר מה שנִתַּךְ ממנו (שם).

עי' ערך התוך א', התכה.

נִתְלֶה, תלוי, מתיחס (abhängig, sich beziehend).

אמר הכוזרי: זהו הענין האלהי באמת, ומה שנתלה בו מן המצות ראוי לקבלו (כוזרי א' פ"ד). ויחדנו המאמר השני לענין הדת ונזכור חלקיו ונבאר הנתלים מהם באמונה וכו' (אמונה רמה, זכר כלל, עמ' ג'). אבל רוב מה שדברו בו הוא במאמרי הנבואה הנתלים בדינים או במוסר דרך ארץ (מו"נ, פתיחה). הנה הנתלה בפוֹעֵל מציאות הפעולה, לא העדרה (מאמר אלגזאלי בתשובת שאלות, הוצ' מלטר עמ' מ"ג). והחלק הג' הנפשות וכו', כי הן נתלות בגשמים מין מה מן ההתלות (עקרים ב' י"א). שמציאותו נתלה בזולתו (שם). בנתלה בהנהגה, בנתלה בהגיון, בנתלה בטבעיות, בנתלה בלמודיות, בנתלה באלהיות, בנתלה ברפואה (חלוקת ס' הגדרים).

עי' ערך התלות.

נִתָּק, נִתָּךְ, נפרד (aufgelöst, zerfallen).

או מתי ראינו אותם נִתָּקים אל אלה הארבעה בעינם? (כוזרי ה' י"ד). והחלק הנִתָּק אל דמות המים אינו מים וכו', והחלק הנִתָּק אל דמות האויר היה איד או קיטור (שם).

*נָתַר, בהפעיל: א') פתר, פֵּרק, תֵּרץ (Zweifel, Schwierigkeiten etc. lösen).

והנני מתיר לך כל אלו הספקות (מו"נ ג' כ"ד). — בהָפעל: יותרו קשרים בענין יתבארו ספקות וכו', והתר הקשר בענין באור הספק (ר"ש ן' תבון, פי' המלות הזרות, אות הקו"ף).

עי' ערך התר א'.

ב') השתמש במלה בהוראה קבועה (ein Wort in einem bestimmten Sinne gebrauchen).

אמנם זה המציאות המיוחד לכלל העולם וכו' התיר עליו ברא, שהוא אצלנו המציאה מהעדר (מו"נ ב' ל'; אלחריזי מתרגם: נאמר עליו במלה מוחלטת). ויתירו על הפֹּעַל ההוא בלשונות שהשם פְּעָלוֹ או צוה בו או אמרו (שם ב' מ"ח; אלחריזי: ויאמרו על הפעל ההוא במלה מוחלטת כי הבורא עשה אותו וכו').

עי' ערך מתיר.

ס

סָבַב, א׳) התנועע תנועה סבובית (kreisen, umkreisen).

שהתנועה המזרחיית לגלגל הגדול תֲּרָאֶה סובבת בכל יום ולילה פעם אחת, והתנועה המערבית לכוכבים הקיימים וכו׳ לא תסוב סבוב שלם כ״א באלף שנה (אמונות ודעות א׳, ד״ה והדעת הח׳). ובתשעה ועשרים יום יסוב גלגלו (כתר מלכות לרשב״ג, ד״ה מי יחוה גדולתך). שהגלגל סובב תמיד (משנה תורה, יסודי התורה א׳ ה׳). כל גלגל וגלגל וכו׳ נחלק לגלגלים הרבה וכו׳, מהן גלגלים סובבים ממערב למזרח, ומהן סובבין ממזרח למערב (שם ג׳ ב׳). אבל בזמן הזה כבר סבבו מעט, לפי שכל הכוכבים שבגלגל שמיני כולם סובבים כמו השמש והירח, אלא שהן סובבין בכבדות (שם, ג׳ ז׳). תחלת זה העמיד גלגל היקף סובב על גלגל אחר (מו״נ ב׳ כ״ד). וכלם יסבו סביב מרכז הארץ (שם). כי זה הגלגל הוא חוזר, כלומר סובב (ר״ש ן׳ תבון, יקוו המים פרק י׳, עמ׳ נ״ב).

ב׳) כלל והקיף דברים רבים (umfassen).

ושנדיבתו כוללת וחסדו סובב (חו״ה, הבטחון ב׳).

הבינוני של הבנין הקל, סובב, הוראתו: א׳) הקף העגולה (Kreis-umfang, Peripherie).

קו הסובב (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, עמ׳ ס״ב; בעמ׳ ל״ד כותב ראב״ח: קו המקיף). והיה שיעור סובב הארץ ידוע (מו״נ ג׳ י״ד; אלחריזי מתרגם: עיגול מקיף).

ע׳ ערך מקיף א׳.

ב׳) הגלגל התשיעי, היומי (die neunte, alles umfassende Sphäre).

וכאשר היינו המון האנשים למטה שבתחתיות במקום ובמעלת המציאה בערך לסובב וכו׳ (מו״נ א׳ י׳; אלחריזי מתרגם: כשנעריכנו אל הגלגל המקיף).

ע׳ ערך גלגל, ישר, כדור, מקיף ב׳.

בפִּעֵל: א׳) סָבַב (kreisen, umkreisen). — פני מזרח ופני מערב פעמים מהלכתן ופעמים מסבבתן (ערובין נ״ו)· הירח עצמו מסבב בגלגל קטן וכו׳, והגלגל הקטן עצמו מסבב בגלגל הגדול המקיף את העולם (משנה תורה, קדוש החודש י״ד א׳). ב׳) הניע, גרם שִׁיִּסּוֹב (kreisen machen, bewegen). — שהגלגל סובב תמיד ואי אפשר שיסוב בלא מסבב, והוא ברוך הוא המסבב אותו בלא יד ובלא גוף (משנה תורה, יסודי התורה א׳ ה׳)· כי אמרו רוכב שמים ענינו מסבב הגלגל המקיף ומניעו ביכלתו ורצונו (מו״נ א׳ ע׳)· ג׳) גרם (verursachen, veranlassen). — ובענין אליהו ז״ל כאשר סבב השם לו פרנסתו וכו׳ (מו״נ ב׳ מ״ח)· יבוא עליהן בעלילות עד שיסבב הריגתן (משנה תורה, רוצח ד׳ י׳)· „מסבב הסבות״, וכיו״ב·

בהתפעל: תנועה מסתבבת = סבובית (ר״י אלחריזי, מו״נ ב׳ ט״ז)·

סִבְּבִי, = סִבִּי, (ursächlich, kausal).

כי מהמהות הסובבי והמתעלה לא נרד אל המשותף ורחוק כי אם במיצוע המהות הצוריי והשלם (שער השמים לר׳ אברהם כהן אירירה, ה׳ ח׳)·

עי׳ ערך סִבִּי·

סִבָּה, נרדף עם עלה*) (Ursache, Grund, causa).

סבת נפילת הספיקות לבני אדם (אמונות ודעות, הקדמה)· והיו הדברים המושגים בחוש נופלים בהם הספיקות בא׳ משני סבות (שם)· ואי זה סבה העלתהו מן הארץ או היתה לסבה ההיא סבה אחרת (שם א׳, ד״ה והדעת העשירי)· ואין במציאות אלא שלשה, כלומר היסוד והצורה והעצם

*) שם סבה בהוראת גזרה מן השמים כבר נמצא במקרא: כי היתה סבה מעם ה׳ (מלכים א׳ י״ב ט״ו; בדה״י ב׳ י׳ ט״ו: נסבה)· מתרגם עשרים המאמרים של דוד הבבלי אלמקמץ משתמש בצורית מסבה: והוא (הקב״ה) התואנה לכל המאונה והמסיבה לכל המסובב, ונראה כי תואנה הוא תרגום השם הערבי עלה, ומסבה מתאמת להמונח הערבי סבב· חכמי הלשון הערביים מבדילים קצת בין השמות הנרדפים עלה (עלה) וסבב (סבה); שֵׁם סבב משמש אצלם ביחוד למושג הסבה הכליית· — סבה במשמעותה המָפשטה נמצאת לבאורה ראשונה בתשובה המיוחסת אל הגאון ר׳ האי בר נחשון מסורא, ששמש בגאונות משנת ד״א תרנ״ו עד שנת תרס״ו; עי׳ שערי תשובה עמ׳ קמ״ג· אבל לוי גינצברג סובר שאין תשובה זו לר׳ האי בר נחשון, אלא היא מאוחרת הרבה· עכ״פ אין ר׳ יהודה ן׳ תבון הראשון שהשתמש במונח זה בתרגומיו, שכן הוא נמצא פעם בהגיון הנפש לראב״ח הנשיא וגם מצוי הוא הרבה בספרי הראב״ע ובמשנה תורה לרמב״ם·

הראשון וכו׳ והסבה שאין במציאות אלא אלו השלשה מפני שאי אפשר לעלול מעלה וכו׳ (מקור חיים לרשב״ג, א׳ ג׳). ונשים אותו מדרך הסיבה לכתחלה כי הוא האדם (הגיון הנפש לראב״ח, ו:) שלכל הגזרות הקודמות בידיעת הבורא סבות ולסבות סבות (חו״ה, הבטחון ג׳). והכל שב אל הסבה הראשונה, לא בעבור כונה ממנה, אבל הוא אצילות נאצלת ממנה סבה שנית וכו׳ והתדבקו הסבות והמסובבות והשתלשלו וכו׳ ולכל איש מאישי העולם סבות שבהם יגמר וכו׳, ויש איש שנשלמו סבותיו ובא שלם ואיש שחסרו סבותיו ובא חסר (כוזרי א׳ א׳). גדר אותו הפילוסוף כי הוא (הטבע) ההתחלה והסבה אשר בה ינוח וינוע הדבר וכו׳ (שם א׳ ע״ז). כבר הודה בסבות אמצעיות ושבהם עמידת המתאחרות (שם ה׳ כ׳). המעשים יהיו אלהיים או טבעיים או מקריים או מבחריים, והאלהיים וכו׳ אין להם סבה זולת רצון האלהים יתברך, והטבעיות מסבות אמצעיות מוכנות להם וכו׳ והמקריים מסבות אמצעיות ג״כ, אך הם במקרה וכו׳, אבל הבחיריים סבתם חפץ האדם וכו׳ ולבחירה סבות משתלשלות אל הסבה הראשונה וכו׳, א״כ אין לבחירה מצד שהיא בחירה סבה הכרחית (שם). ואין ידיעת הדבר סבה להיותו וכו׳, כי אין הידיעה במה שיהיה היא הסבה בהיותו, כאשר הידיעה במה שהיה איננה סבה להיותו (שם). וההקדמה השנית ההודאה בסבות אמצעיות, אך אינם פועלות, אבל הם סבות על דרך החומר או על דרך הכלים (שם). והוא (האחד) סבת כל מספר, זוג ושאינו זוג, ואינו מספר, ולא ירבה ולא יתחלק, והוא סבת כל רבוי וכל חלוק (ראב״ע, ס׳ האחד). ומאשר היה זה ענינם וכו׳, נסתפקו עליהם סבותיהם וחשכו להם דרכיהם (אמונה רמה, זֵכר כלל). וענין אמרֵנו בהסכמה הוא השֵם אשר יאָמר על דברים רבים מצד השתתפם בענין אחד בשוה, לא יאָמר על אחד מהם ראשונה, ואחַר על האחֵר בסבת הראשון (שם א׳ א׳, עמ׳ ה׳). והסבות ארבעה: צוריית וחמרית ופועלת ותכליתית (שם א׳ ז׳, עמ׳ ל״ח). הנה כבר היו הסבות וכו׳ מהם אל היות וכו׳ ומהם טבעיות ומהם מקריות ומהם בחיריות (שם ב׳ ו׳ ב׳, עמ׳ צ״ז). סבות הסתירה או ההפך הנמצא בספר מן הספרים וכו׳ אחת משבע סבות (מו״נ, הקדמה). שהוא יתעלה אין לו סבות קודמות שהם סבת מציאותו (שם א׳ נ״ב). הפילוסופים, כמו שידעת, יקראו השם ית׳ העלה הראשונה והסבה הראשונה, ואלו הידועים במדברים יברחו מזה השם מאד ויקראו אותו פועל וכו׳ והכונה הֵנה אמנם היא להשוות בין שני השמות ושהוא, כמו שנקראהו פועל וכו׳, כן ראוי שנקראהו עלה וסבה בזה

הענין עצמו וכו׳. כבר התבאר בחכמה הטבעית הִמָּצֵא הסבות לכל מה שיש לו סבה ושהם ארבעה: החומר והצורה והפועל והתכלית, ושמהם קרובים ומהם רחוקים, וכל אחד מאלו הארבעה יקרא סבה ועלה וכו׳ ולזה אמרו שהוא ית׳ עלה וסבה שיכלול אלו השלש סבות, והוא שיהיה פועל העולם וצורתו ותכליתו (שם א׳ ס״ט). וזהו האלוה יתברך שמו, ר״ל הסבה הראשונה המניעה לגלגל (שם ב׳ א׳). מבואר הוא שכל מחודש יש לו סבה פועלת בהכרח (שם ב׳ י״ב). וכן נמצא סבות כל מה שיתחדש במציאות ממחודשים תהיה סבתם המזגות היסודות וכו׳, ר״ל שסבת חדושם קריבת גוף אל גוף או רוחק גוף מגוף (שם). מבואר הוא מאד שכל דבר מחודש א״א לו מבלתי סבה קרובה חִדשה אותו, ולסבה ההיא סבה, וכן עד שיגיע זה לסבה הראשונה לכל דבר וכו׳ ומפני זה יחסרו הנביאים פעמים בדבריהם הסבות ההם האמצעיות כלם וכו׳. דע כי הסבות הקרובות כלם אשר מהם יתחדש מה שיתחדש, אין הפרש בין היות הסבות ההם עצמיות טבעיות, או בבחירה או במקרה (שם ב׳ מ״ח). ויהיו סבות בעצם או במקרה או בבחירה או ברצון (שם). סבת התכלית, הסבה התכליית (שם ג׳ י״ג). סבה ומסובב כענין עלה ועלול, שמות נרדפים (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). סבה תמימית ותכליתית (כונות הפילוסופים לאלגזאלי, תרגום יהודה בן נתן, כת״י). בין [הסבה] הרחוקה והמסובב אמצעיות הרבה, בין הקרובה למסובב אחת, בין הסמוכה והמסובב ולא כלום (ס׳ ההגיון לרמח״ל, פרק ד׳). סבה מעוררת וכו׳, ד״מ תאות הריוח היא המעוררת את הסוחר לטרוח בסחורתו; [הסבה] הכליית וכו׳, ד״מ הגרזן לחוצב (שם). סבה מולידה, מקיימת ומפסדת (שם). הבחנה י׳: הסבה וכו׳ ויש בה ב׳ מינים, הא׳ סבה מולדת, והב׳ פועלת. ד״מ העץ לפרי היוצא ממנו סבה מולדת, אך דאזלא מחמתיה (ע״ז ט״ו) היא סבה פועלת, וכן (יומא ע״ו:) חמרא וריחני פקחין הם סבה פועלת (דרך תבונות לרמח״ל, פרק י״א).

סבה אלהית	göttliche Fügung
〃 אמצעית	causa intermedia, Mittelursache
〃 בחירית, בבחירה	,, libera, durch freien Willen herbeigeführte Ursache
〃 גורמת	bewegende Ursache
〃 חיצונית	causa externa
〃 חלקית	,, partialis

סבה חמרית, היולית	materielle Ursache
״ בחפץ = סבה ברצון.	
״ טבעית	natürliche „
״ טבועה מבפנים*)	causa immanens
״ יוצאת חוץ*)	„ transiens
סבת היש	„ essendi
סבה כליית	„ instrumentalis
״ לכתחלה	Annahme a priori
״ מולידה	causa procreans
״ מכוונת, סבה אי מכוונת*)	causa adaequata, causa inadaequata
״ מספקת	zureichender Grund
״ מעוררת	causa impulsiva, Beweggrund
״ מפסדת	„ corrumpens
סבות מקדימות = סבות קודמות.	
סבה מַקימת	causa conservans
״ מקרית, במקרה	„ per accidens
״ משלימה, מתמימה, שלמית = תכליתית.	
״ נאותית	„ pulchra
סבת הסבות, כל הסבות	„ causarum (Gott)
סבה סמוכה	causa propinqua
״ עצמית, בעצם	substantielle, wesentliche Ursache
סבת עצמו, סבה שבעצמו*)	causa sui, causa per se
סבה פועלת	„ efficiens, wirkende Ursache
״ פנימית	„ interna
״ פרטית*)	„ singularis
״ פשוטה	einfache Ursache
״ צורית	causa formalis
סבות קודמות, קדומות	vorhergehende Ursachen (Gattungs- und Artmerkmal)
סבה קצוית	causa finalis
״ קרובה	„ proxima, unmittelbare Ursache

*) עי׳ בבאורים למונחים שבסוף תרגומי „תורת המדות" לשפינוזה.

סבה ראשונה	causa prima (Gott)
" ראשית	,, primaria
" רחוקה	,, promota
" רצונית, ברצון	auf Instinkthandlungen beruhende Ursache
" תכליית, תכליתית, תמימית	causa finalis

עי׳ ערך גלגול ב׳, מסבה א׳, מצוע א׳, עלה, תואנה.

ב׳) סבת מסבב מה: הענין המסובב על ידו (Wirkung, Effekt).

ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים – יתקיימו סבותיו, כלומר מסובביו (מו״נ א׳ י״ג; ע״ש בפי׳ אברבנאל). ועמדו רגליו וכו׳, ר״ל קיום סבותיו, כלומר הנפלאות אשר יֵרָאו אז במקום ההוא, אשר הוא יתברך סבתם (שם א׳ כ״ח).

ג׳) הקדמת ההקש (Prämisse eines Syllogismus).

ודע כי הנביאים האמתיים יגיע להם השגות עיוניות בלא ספק, לא יוכל האדם בעיון לבד להשיג הסבות אשר יתחייב מהם הידוע ההוא (מו״נ ב׳ ל״ח).

עי׳ ערך הנחה ב׳, הצעה ב׳, הקדמה ב׳.

סִבּוּב, א׳) הקפת הגרמים השמימיים; תנועה סבובית (Kreislauf der Himmelskörper; Bewegung im Kreise, Rotation).

וכאשר ישיבו עליו מחום השמש הוא אומר כי אין עצמה חם, אבל היא מחמימות האויר מרֹב סבובה, ויגיע אליו חומו (אמונות ודעות א׳, ד״ה והדעת השמינית). כי תנועת האש עצמה הטבעית היא הסבוב (שם). ועל הערך הזה לא תסוב סבוב שלם כ״א באלף שנה (שם). ומהלך הרקיע וצבא השמים נפרד ממהלכות האלה, מפני שהוא סבוב וגלגול וכו׳ (הגיון הנפש לראב״ח, ד:). שם התקופה לקוח מן הקפה, אשר טעמה חזרה וסבוב וכו׳, ותראה מכאן כי ההקפה היא השלמת הסבוב עד סופו (ס׳ העבור לראב״ח, עמ׳ ע״ט; ראב״ח מבדיל בין סבוב ובין הקפה, כי לדעתו הקפה מצַינת את סבוב הגלגל השלם). וזה בסבובי הגלגל (כוזרי ד׳ כ״ה). כי סבת רִבּוֹת הדברים הוא סבוב הגלגל (שם). יציאת הצורות המתחלפות וכו׳ וסבוב כוכבי לכת עליהם (אמונה רמה ב׳ ד׳ ג׳, עמ׳ ס״ה). כשיתנועע הרכב סבוב שלם (מו״נ א׳ ע״ב, הקדמה ג׳). ולא יהיה סבובו סביב מרכז הגלגל

ההוא הנושא אותו (שם ב׳ כ״ד). שיהיה הסבוב לא סביב מרכז העולם (שם). תהיה זאת התנועה סבוב סביב לא דבר קיים (שם).

גלגל סבוב: גלגל הקף (Epizykel).

עי׳ ערך גלגל א׳ הקף ב׳ מהלך א׳ מסבה א׳ מרוצה א׳ סביבה.

ב׳) אחד מארבעת הדרכים שבהם יניע מניע חיצוני את הגשם (Drehen, Rollen, Wälzen, δίνησις).

משיכה, דחיה, משא וסבוב (אבן רשד, הבאור האמצעי להשמע הטבעי, ז׳ ג׳; עי׳ בספרו של ולפסון, Crescas' Critique of Aristotle, עמ׳ תקס״ב).

ג׳) סבוב או הקש הסבוב = Zirkelschluß.

או יהיו סבות המציאות בסבוב, והוא נמנע (אמונה רמה ב׳ ב׳ ב׳, עמ׳ מ״ט).

עי׳ ערך הקש.

ד׳) בהלצה: אחד ממיני ההעתק, הסבת המשמעות מענין לענין (transumtio).

המין הו׳ (ממיני ההעתק) וכו׳ קראנוהו סבוב, גדרו העתק נסבב בו מענין לענין להבין את כונתו וכו׳ (לשון למודים לרמח״ל, למוד ח׳, מ״ה:).

ה׳) מקור הפעל (Infinitiv).

הסבוב שהוא מקור הפעל ומוצאו (עובדיה, תרגום ס׳ ההשגה לר׳ יונה ן׳ גנאה, כת״י רומי, עמ׳ י״ב; עי׳ "Opuscules" הוצ׳ דירנבורג, הקדמה, עמ׳ קכ״ד, הערה ג׳). בסבובי הפעל ומקוריהם (שם, עמ׳ נ״ז). סבוב ומקור (שם, עמ׳ ע״ו). וכבר ראיתי להחכם ר׳ יונה שקרא המקורות הסבובים, וזה בספר ההשגה (מעשה אפד עמ׳ ב׳).

סְבוּבִי, א׳) תנועה סבובית = תנועה בסבוב (Kreisbewegung).

והגשם החמישי וכו׳, והם כדורים רבים אחד תוך שני וכו׳, כולם מתנועעים תנועה סבובית שוה (מו״נ א׳ ע״ב; אלחריזי מתרגם: תנועה מסובבת). שאי אפשר שיהיה דבר ממיני השינוי מדובק, כ״א תנועת ההעתק בלבד והסבובית ממנה (שם ב׳, הקדמה י״ג). וכן המאמר בתנועה הסבובית אין התחלה לה הוא אמת וכו׳ (שם ב׳ י״ז; אלחריזי מתרגם: בתנועה המסובבת). שביציאת המרכז ג״כ כבר מצאנו התנועה הסבובית הגלגלית לא סביב

האמצע (שם ב׳ כ״ד; בתרגום אלחריזי: התנועה הסובבת הגלגלית). וכל התנועות מתהפכות זולתי התנועה הסבובית שבגוף העגול, שהיא מתנענעת בשוה לכל צד (פי׳ כ״ה הקדמות לר׳ הלל בן שמואל, תגמולי הנפש ל״ו:)

ב׳) הקש סבובי, הקש הסבוב (Zirkelschluß).

סִבָּי, מתיחס על הסבה (ursächlich, kausal).

ושהוא מוצל ונאצל ומשתלשל ממנה באופן צוריי מה שסבתו הוא באופן סביי ומתעלה (שער השמים לר״א אירירה, ה׳ ז׳).

עי׳ ערך סובבי.

סְבִיבָה, סבוב (Kreislauf).

סביבת הגלגל (ס׳ העבור לראב״ח, עמ׳ ג׳).

***סָבַךְ,** בהתפעל: השתרג (verflochten, verzweigt sein).

ואם שכנו אלה המושכלות הכוללות משכן מתחלק והסתבכו והתפשטו בו, התחלקו בהתחלקו (אמונה רמה א׳ ז׳, עמ׳ ל״ד).

עי׳ ערך מסתבך.

סָבַל, א׳) נשא, היה מקום למקרים (Träger, Substrat sein).

והצורה אינה יכולה להרָאות אל העין או להיות אחד מחושי הגוף מכיר אותה אם אינה מלבשת את ההיולי הסובל אותה (הגיון הנפש לראב״ח, ב.).

עי׳ ערך נשא.

ב׳) נִתַּן להתפרש, וכיו״ב (eine Deutung usw. zulassen).

שתסבלהו הסברא (אמונות ודעות ז׳, ד׳ לייפציג עמ׳ קל״ה). ואם יסבור סובר שאלה הפסוקים סובלים סברות אחרות וכו׳ נבאר שהדבר איננו כמו שסבר (שם ט׳, ד׳ לייפציג עמ׳ קס״ז). אבל ראוי לך וכו׳ לעיין בספר תורת האלהים וספרי נביאיו וכו׳ ותרגיל עצמך לפרשם ולבארם ולהתבונן במלותם ולשונם ומה שסובלות מן הענינים (חו״ה, חשבון הנפש ג׳, ד״ה והארבעה ועשרים). אך כל שטח הנה כבר יסבול שיתחלק, וכן כל קו הוא סובל החלוקה (אמונה רמה ב׳ א׳, עמ׳ מ״ט). ולא תרחיק היות זה הענין העמוק וכו׳ סובל פירושים רבים, כי זה לא יזיק במה שאנחנו בו (מו״נ א׳ כ״א). והוא מאמר יסבול הפירוש מאד (שם ב׳ כ״ו). אלו הדעות

אשר מנינו הם על מספר החלקים אשר תסבלם החלוקה בזה המבוקש (מלחמות השם ד׳ א׳).

ג׳) אופן סובל (צורת הארץ לראב״ח, י״ב וי״ז), גלגל הסובל (ס׳ העבור לראב״ח, כ׳), רקיע הסובל (ס׳ העבור לראב״ח, י״ט) = der deferierende Kreis der Epizykel.

סֵבֶל, א׳) מדת הסבלנות (Geduld, Ergebung).

ונהגתי בו הדרך אשר צוה בו הבורא לצוות בסבל (אמונות ודעות ז׳, עמ׳ קל״ב). והסבל הטוב מדה טובה (חו״ה, חשבון הנפש ג׳, ד״ה והשבעה ועשרים, ע״ש). הסתכל אחי מה בין שני הסבלים (שם).

ב׳) בספרות הקראים: סבל הירושה = המסורת הדתית (מצוי הרבה; עי׳ למשל גן עדן לאהרן בן אליהו, דף פ״ב, ובספרי אליהו בשיצי, יהודה הדסי וזולתם).

עי׳ ערך העתקה ד׳, קבלה.

סָבַר, שֵׁער בדעתו, דִּמָּה, חשב; פֵּרַשׁ, באר (annehmen, vermuten, wähnen; auslegen, erklären).

וכאשר בארתי טעותם במאמרם במקרה, כן אבארהו בשאר מה שסברו וחשבו (אמונות ודעות א׳, ד״ה והדעת התשיעי). מורה אמרם זה על שהם סוברים שהכוכבים כשיעור החול או הבדולח אשר ימצא בארץ וכו׳ (שם). כדי שיתבאר לי היש על מה שסוברים ההמון וכו׳ טענה (שם ז׳, ד׳ לייפציג עמ׳ קל״ב). אולי יתכן לסבור בפסוקים האלה סברות אחרות (שם, עמ׳ ק״מ). כי אם יתחייב או יכשר שנסבור פרשיות האלה וכו׳ על הדרכים האלה וכו׳, יתחייב ויכשר על הדרך הזה לסבור במצות השמעיות וכו׳ סברות אחרות, עד שלא ישאר מהם דבר כפשוטו (שם). ואם יסבור סובר שאלה הפסוקים סובלים סברות אחרות וכו׳, נבאר שהדבר איננו כמו שסבר (שם ט׳, עמ׳ קס״ז). ועם יעלה על הדעת שהוא (האדם) גדל בלי נפש צומחת, כן נוכל לסבור בצמחים (עולם קטן ב׳ א׳ ב׳, עמ׳ כ״ה). והוי יודע כי הטפח הזה יכול לסבור בו ב׳ סברות (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, סי׳ קצ״ד, עמ׳ קי״ד). וסברת אבן גבירול וכו׳ שהעצם הנושא למאמרות הוא מושכל בלתי מוחש, וסובר ג״כ שהוא מתנועע בלתי מניע (אמונה רמה א׳ א׳, ד״ה והכמה). ואני הנני מביא בברית נאמנה וכו׳ לכל מסתכל בספר הזה לבל יסבור סברה ואל יחשוב מחשבות בדבר מכל הרמזים אשר אני כותב בסתרי התורה (פתיחת הרמב״ן לפֵרושו עה״ת).

הסוברים = בעלי הסברא (Rationalisten, Anhänger der Spekulation) ולא יתכן להחזיק בסכלים אנשי הקבלה או **הסוברים** בזה (כוזרי ג' מ"ט).

סְבָרָא, סְבָרָה, א') נרדף עם דעת, הכרה, הקשה, התבוננות, התחכמות, מחשבה, שכל, תבונה, וכיו"ב (Spekulation, Denken, Vernünftelei, Urteil, Erkenntnis, Meinung, Annahme, Vermutung, Auslegung u. ä.).

עד אשר קיימו אותו אמתות כפי מחשבתם **וסברתם** (אמונות ודעות, הקדמה). והרביעית שלא תתקיים מה שטרחו בו וכו', מפני שאין ראיה מעמדת על דבר מהם, אבל הם מחשבות **וסברות** (שם א', ד"ה והדעת השני). כי ההגדה (= הקבלה) יפול בה ההפסד מה שלא יפול במוחש משני צדדין: אחד מהם מדרך **הסברא**, והאחר מדרך ההזדה*), וכאשר השתדלנו באלה השני ענינים וכו' מצאנו בשכל כי **הסברא** וההזדה אינם נעלמים אלא מן היחיד, אך הקבוץ הרב **סברותם** לא יסכימו (שם ג', ד"ה ואח"כ אבאר ענין ספרי הקדש; לפנינו בתרגום ר"י ן' תבון נמצא: סברותם לא יתחלקו, אבל עפ"י הנוסח הערבי הנכון שבכ"י אכספורד צ"ל: לא יסכימו). אולי יתכן לסבור בפסוקים האלה **סברות** אחרות (שם ז', עמ' ק"מ). והוי יודע כי הטפח הזה יכול לסבור בו ב' **סברות** (חבור המשיחה והתשבורת לראב"ח, עמ' קי"ד). ובבטול **סברא** זאת תכיר האמת (עולם קטן ב' א' ב', עמ' כ"ה). אם תאמרו שהגוף הוא עצם או כלל עצמים **כסברתכם** הסכלית (שם עמ' ל"ה). אמר הכוזרי: אין בכאן מקום **לסברא**, אך **הסברא** מרחקת רוב הדברים האלה**) (כוזרי א' ה'). ומי שישתדל וכו' לקבל הענין ההוא במחקר **וסברות** והקשות (שם א', ע"ט). ואין בעבודת האל **סברא** ולא הקשה ולא התחכמות (שם א' צ"ט). וכבר שבנו אל ההקשה **והסברא** השכלית והתחכמות (שם ב' מ"ט). ודעת החכמים סמוכה על קבלה מהנביאים, ואלה **סברא** גרידא בלבד (שם ג' ל"ח). ועם **הסברא** והתחכמות ישובו הדינין האלו בהפך, על כן אל תהלך אחר **סברתך** והקשתך בתולדת המצות (שם ג' מ"ט). כאשר תרחיק

*) יעקב גוטמן בספרו על הפילוסופיה הדתית של רס"ג, עמ' קמ"ז, מתרגם: „... weil die Überlieferung nach zwei Richtungen hin einer Fälschung unterliegen kann, die bei der sinnlichen Wahrnehmung ausgeschlossen ist, nämlich infolge irrtümlicher Auffassung oder absichtlichen Betrugs".

**) דוד קַסל מתרגם: „Hier ist für Vernunfttätigkeit gar kein Raum, ja die Vernunft verwirft das Meiste von dem Gesagten."

המחשבה והסברא העדר הֲרקות, וההקשות השכליות מחייבות זה (שם). וסברת אבן גבירול וכו׳ שהעצם הנושא למאמרות הוא מושכל בלתי מוחש (אמונה רמה א׳ א׳, ד״ה והכמה). והשיגוהו השגה אמתית, מבלתי נטות אל דעת ואל סברא (מו״נ א׳ ל״א). ועם הודאתנו לו בזאת המחשבה והסברא (שם ב׳ כ״ב). שֶׁכָּל מה שאמרו אריסט״ו בכל הנמצא אשר מתחת גלגל הירח עד מרכז הארץ הוא אמת בלא ספק וכו׳, אמנם כל מה שידבר בו אריסט״ו מגלגל הירח ולמעלה הוא כדמות מחשבה וסברא (שם; אלחריזי מתרגם: שיעור וקירוב). ולא שמתי במקומו (במקום מלת היקש) סברא, מפני שמלת סברא בלשון חכמינו ז״ל פעם נאמרת על ההיקש וכו׳, ופעם נאמרת על המחשבה שאפשר שאינה אמתית וכו׳, ופעם נאמרת על הדעת כמו האמונה בדבר וכו׳ (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא, עמ׳ כ״ז, ע״ש). ואמנם יש מין ראיה אחרת שאינה לא מאמתת לגמרי ולא מכחשת לגמרי, אלא מטה הדעת לאחד מן הצדדין, ונקרא זה סברא (דרך תבונות לרמח״ל, פרק ח׳, כ״ג:).

הסברא המשתתפת (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ ע״ב, הקדמה י׳) = הדעת המשותף (der gemeine Verstand). — סברא גוברת (פי׳ קול יהודי לכוזרי ה׳ י״ב) = מחשבה גוברת (vorwiegende Meinung).

בעלי חכמת הסברא וכו׳, כי יש בדורנו אנשים וכו׳ מספרי קבלה פרושים, והם הכמים מחוכמים בחכמת הסברא (מאמר ההוראה לר׳ אברהם בן אליעזר הלוי; עי׳ מאמר רמש״ש באוצר נחמד ב׳ קמ״ז).

״ס׳ האמונות והסברות״ (כך קורא ר׳ שלמה ן׳ לביא, מתרגם ס׳ האמונה הרמה, את ספרו של רס״ג; עי׳ אמונה רמה ב׳ ו׳ ב׳, עמ׳ צ״ח). ״דרכי הראיות בסברות הדת״ לאבן רשד, כת״י.

ונמצא בל׳ רבים גם סברים: וגם זה אומרים כדי לקיים סברים והרהורים שלהם (ס׳ כתב תמים לר׳ משה תקו, אוצר נחמד ג׳ עמ׳ פ״ב).

עי׳ בערכים הנרדפים הרשומים למעלה בראש הערך; וע״ע בתורת התארים לדוד קויפמן ק״כ, הערה ד׳ וה׳, קכ״ב, הערה ח׳, ורל״ד, הערה רכ״ה.

ב׳) הקש (Syllogismus).

במיני הסברא, ומיני הסברא הן תתקע״ב, כיצד? כי שתי הקדמות שמהן יתחבר הסברא ישתנו בכמות ובאיכות וכו׳ (מדרש החכמה לר׳ יהודה בן שלמה הכהן, כת״י, שער ט״ו). ס׳ הסברא לאריסטו (שם, בהקדמה; עי׳ רמש״ש ב׳) = ס׳ ההקש (Analytica priora).

סְבָרִי׳ סִבְרִי׳ מתיחס על הסברא; הקשי (spekulativ, auf Vernunfterwägungen oder Vermutungen beruhend; syllogistisch).

וזה היה מעצת מי שהיה ביניהם מן החוזים והאצטגנינים, חשבו שיהיו פעולותם הסבריות קרובות מן המעשים האמתיים*) (כוזרי א׳ צ״ז). והטענה תחָלק אל ג׳ חלקים, ר״ל סבריית, ראויה ומשפטית וכו׳. הטענה הסבריית היא כאשר תפול המחלקת על הענין בעצמו, והמשל: נהרג אדם מה, וראינו אחד יוצא עם חרב בידו, מלאה דם וכו׳. והנה אם נקבע אותו אל השופט וכו׳ וישיב: לא הרגתי, זאת היא הטענה הסבריית (נופת צופים לר׳ יהודה בן יחיאל, א׳ י׳). באיכות הצורות הסבריות וכמותן (מדרש החכמה לר׳ יהודה בן שלמה הכהן, כת״י, שער י״ז).

עי׳ ערך אמדני, הקשי, מחשבי ג׳.

סִגּוּל׳ בספרות הקראים: הקנאה; סגולה, יחוד (Aneignung; Eigentümlichkeit, Spezifikation).

***סָגַל׳ בפְעל**: רכש, קנה (erwerben, sich aneignen).

ובא כמו כן בדברי חכמינו ז״ל פועל מזו המלה (סגולה), כמו שאמרו בתלמוד ירושלמי (ב״ב פרק ט׳, י״ז.): מה שסגל סגל לעצמו, כלומר: מה שייחד, וקדמוני משוררינו זכרו זה בשיריהם (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא, עמ׳ כ״ו). — בספרות הקראים מצוי גם השמוש בבנין הפעיל, הֻפעל ונפעל: הסגיל, הסגלה, מוסגל, יסגל, וכיו״ב. — בהתפעל: הסתגל = sich anpassen (מצוי בספרות החדשה).

עי׳ ערך מְסֻגל ג׳.

סְגֻלָּה׳ א׳) תכונה משותפת לכל אישי מין מה, מבלתי היותה עצמית לאותו המין; בכלל: תכונה מיוחדת (unwesentliches Merkmal, ἴδιον, peculiare; Eigentümlichkeit).

ועל כן עמדה הסגולה במסוגל בו מקום הגבול במוגבל (ס׳ היסודות לר״י הישראלי, עמ׳ ל״ג). והגדרת היסוד הכללי והצורה הכללית אינה ממה שאפשר וכו׳ אבל לרשם אותם אפשר מצד סגולותיהם המתחייבות להם, ורשם היסוד הכללי הלקוח מסגולותיו הוא שהוא עצם קם

*) דוד קַסל מתרגם: „... ihre selbsterdachte Anbetungsweise führte eher zu Gott als die wahrhaften (gottesdienstlichen) Verrichtungen.“

בעצמו וכו׳ (מקור חיים לרשב״ג, ה׳ כ״ט). הסוגים והמינים וההבדלים והסגולות והמקרים (כוזרי ה׳ י״ב). וכל מה שימצא לכל אישי המין תמיד ולא יהיה מעמיד למין ההוא נקראהו סגלה (מלות ההגיון י׳). וכאשר נבאר כונת מין מאלו המינים, הנה כשנזכירהו בסוגו והבדלו נקראהו גדר, ואם נבארהו בסוגו וסגלה מסגלותיו נקראהו רשם או חק (שם). כי מסגולות שני המצטרפים ההתהפך בשוי (מו״נ א׳ נ״ב). הסגולה הוא הנפרד אשר נמצא למין אחד ולכלו תמיד, מבלתי שיודיע עצמו, כשוחק לאדם ונובח לכלב ונוער לחמור, ומבואר הוא שהסגולה היא שוה למין שהיא סגולתו וכו׳ והיא מתהפכת עליו במשא וכו׳ כאמרו: כל שוחק אדם וכל אדם שוחק (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). הנה הוכחתי היטב בראיות מופתיות שהנפש היא בלתי גוף, בלתי מקרה, בלתי סגולה (תגמולי הנפש לר׳ הלל בן שמואל, ג׳). והסגולה הוא הכללי הנפרד, יִבָּדל בו כל אחד מהמינים הנחלקים מהמין המשותף לו לא בעצמותו וכו׳ וכאשר הוא מתהפך בנשיאות, כמו: כל אדם נצב הקומה, שהנה יצדק בְּשֶׁכָּל נצב הקומה הוא אדם (כל מלאכת הגיון, מבוא, ד׳:). שלברזל תנועה טבעית אל המגניטס וכו׳ אם להאותות אשר לו אל המקום, ואם בסגולה בו, אשר לא נשער אלא שאמתהו החוש (אור ה׳ לר״ח קרשקש, א׳ ב׳ ו׳).

סגולות ההבדל וההשתתפות (מו״נ א׳ ע״ג), עי׳ ערך הבדל ב׳ השתתפות ב׳.

עי׳ ערך גדר, חק א׳ חקיקה ב׳ מסְגל ב׳ מְרשם ב׳ פרָט ב׳ רשם.

ב׳) מבחר, מיטב (Auslese).

והייתם לי סגלה (שמות י״ט ה׳). ובחר באדם להיות תרומת נבראיו וסגולת נמצאיו (חו״ה, הקדמת המתרגם). אך אנו חייבים בה מפני שהוציאנו ממצרים והתחברות כבודו אלינו מפני שאנחנו הסגולה מבני אדם (כוזרי א׳ כ״ז). ואלה היו לב האדם וסגולתו וכו׳ והשאר כקלפות וכו׳ (שם א׳ מ״ז). והחכמה שהיא ירושה מאדם וכו׳ איננה כי אם בזרע שם שהוא סגולת נח, לא פסקה החכמה ולא תפסוק מן הסגולה ההיא מאדם (שם א׳ ס״ג). ואברהם סגולת עבר ותלמידו וכו׳ ועבר היה סגולת שֵׁם, ושֵׁם סגולת נח וכו׳ וסגולת אברהם מבניו יצחק וכו׳ וסגולת יצחק יעקב (שם א׳ צ״ה). ונמשכת הסגולה והלב דור אחר דור וזמן אחר זמן, ויצא המון בני אדם זולת הלב ההוא קלפות ועלים ושרפים (שם ד׳ מ״ו). ויתעורר להבין היחיד סגולה פנימיות אותן הרמיזות וכו׳

ויסתפק ההמוני בנגליהם (אמונה רמה א׳ ב׳, ד״ה כתובים רומזים). ולפי אלו הסבות היו אלו הענינים נאותים מאד ביחידים (כצ״ל) סגולה, לא בהמון (מו״נ א׳ ל״ד; אלחריזי מתרגם: ליחידים הפרטים המעטים מאד). הוא דעתנו כלנו, ההמון והסגולות (שם ג׳ כ״ו; אלחריזי מתרגם: והיחידים). סגולה — תאר לחשובים מבני אדם כענין יחידים, מיוחדים (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות).

עי׳ ערך לב, מיוחד ב׳; וע״ע תורת התארים לדוד קויפמן, קע״ח הערה קל״ז, ורכ״ו, הערה רי״ב.

ג׳) סגולות, ברפואה העממית = Specifica, sympathetische Heilmittel.

״סגולות איפוקרט״, ״סגולות האבנים״ המיוחס לאריסטו ״סגולות״ לאבן היתם, ״זכרון הסגולות״ ליהודה נתן, ״רפואות וסגולות״ למחברים שונים, בכת״י ובדפוס.

סִדּוּר, א׳) אצילות, השתלשלות (Emanation).

סדור הנמצאות מן הסבה הראשונה (מאזני העיונים לאלגזאלי, פרק א׳). שכבר התבאר שלא יתכן שיהיה במציאות נמצאים בפועל בעלי סדור (= השתלשלות) בלתי בעל תכלית (אמונה רמה א׳ ה׳). ולא יקיימו (הפילוסופים) שהעולם מותחל המציאות וכו׳, אבל הוא קדום כקדמות מחויב המציאות, והוא עלולו, כמו שנבאר באיכות סדור הדברים ממנו (מאמר ר׳ יוסף ן׳ עקנין במחויב המציאות ואיכות סדור הדברים ממנו). ואיכות סדור המציאות ממנו (מאמר אלגזאלי בתשובת שאלות, הוצ׳ מַלטר עמ׳ ס״ה).

ב׳) סדר, שטה; סדר זמנים (Anordnung, System, Plan; Reihenfolge).

וכל אחד מאלו מסודר כפי סדור החשבון, כי המציאות מסודר במעלת האחד וכו׳, והמהות מסודר במעלת השנים וכו׳, והאיכות מסודרת במעלת השלשה וכו׳ (מקור חיים לרשב״ג, ה׳ ל׳). כאשר נסתכל בעולם הזה נמצאהו מחובר ומורכב, אין חלק מחלקיו מבלי חבור וסדור (חו״ה, היחוד ו׳). הודיע אותנו כי הסדור אחד מהמסדר האחד יתברך (כוזרי ד׳ כ״ה). וכל מה שזכרנוהו מזה הסדור אין רצוננו בו שהאל ית׳ ברא החומר ונשאר רֵק מצורה, ואחר כן השפיע עליו צורת גשם וכו׳, ואמנם רצוננו בזה הסדור שהוא כן אצל השכל, לא בזמן, כי כבר נמצא דברים קצתם קודם לקצתם וכו׳ והם יחד בזמן (אמונה רמה א׳ ב׳). ההדרגה

והסדור (מאמר היחוד לרמב"ם, עמ' ט"ז). **הנהגה וסדור** (ס' חזיון, כת"י; עי' רמש"ש רע"ג). **סדור הנהגת המתבודד** (ר"מ נרבוני, פי' אגרת אפשרות הדבקות; עי' רמש"ש קצ"ג, הערה תרכ"א). שילמד זאת החכמה **בסדור** יותר חשוב (אבן רשד, באור מה שאחר הטבע, כת"י). שהשכל הפועל הוא **הסדור** המושכל לאלו הדברים אשר בכאן (מלחמות השם א' ד', עמ' כ"ז). כי הוא (הבונה) בונה מצד **הסדור** הנמצא בנפשו מהבניה, לא מצד מה שהוא אדם (שם עמ' כ"ח).

ג') בחכמת המליצה: הרצאה בסדר נכון (dispositio).

חלקי המליצה המוטלים על המליץ לעשותם וכו': המצאה, **סידור**, תיקון, אמירה (לשון למודים לרמח"ל, למוד ג', ט'). עתה אשכילך **הסידור** וכו', כי אחרי המצא הענין האחד והענינים מאמתיו תתחייב לסדר אותם על נכון (שם למוד ד', ט"ו).

ד') משקל השיר, חבור (Metrum).

כי **הסדור** מַהֲנֶה השֵׁמע וכו', אבל אני רואה אתכם קהל היהודים שאתם טורחים להגיע אל מעלת **הסדור** ולהדמות בזולתכם מן האומות ותכניסו העברית במשקליהם (נוסח בכוזרי א' ע"ג; ברוב ספרי הדפוס וכה"י נמצא: החבור).

עי' ערך **חבור** ד' ובערכים הנרדפים הרשומים שם.

סִדּוּרִי, מספר **סדורי**, עי' ערך **מספר**.

סַדָּן, בהוראת **קוטב** (Pol).

וככה שמים, כי הם שני **סדני** הגלגל, שהם כמו מסמרות נטועים שעליהם משענות הגלגל (ראב"ע לשמות י"ב ו').

עי' ערך **מסמר**, עמוד ד', ציר ב', **קֹטב** א'.

סֵדֶר, א') עי' **סדור** ב'; ביחוד: סדרי בראשית, סדר הבריאה והנמצאים (Weltordnung, Naturordnung).

והפנה השנית סימן החכמה הנראה במין האדם אשר הוא העולם הקטן, אשר בו השלמת **סדרי** העולם וכו' (חו"ה, הבחינה ד'). ושָׂם **סדר** הכל על מה שהוא עליו מהכמות והאיכות והתמונות (כוזרי ב' ו'). ומי שמחשב בבריאת האיברים ותועלותיהם וכו' יראה בזה **מהסדר** והסדור החכמי (שם ג' י"א). והשגחה אחת הולכת על **סדר** אחד בעולם הגדול ובאדם ובסדור הגלגלים (שם ד' כ"ה). הנה שב הזמן א"כ בעל הנחה **וסדר**

(מו"נ א' ע"ג, הקדמה ג'). הזמן אינו בעל הנחה וכו', ואם הוא בעל ס ד ר מה, לפי שקצתו יבא אחר קצתו (פי' שם טוב, שם) גדר ה ס ד ר הוא התחלה קיימת, מוגבלת, נמצאת (פי' אפודי שם). הנה אחר שבאר בהקדמה השנית המנעות מציאות בלתי בעל תכלית בדברים אשר להם ס ד ר במצב, כגודלים, באר המנעות מציאותו בדברים אשר להם ס ד ר בטבע, כעלות ועלולים (אור ה' לר"ח קרשקש, א' א' ג'). ס ד ר תשומיי (מפעלות אלהים לר"י אברבנאל, ט' ד', עמ' ס"ב). כללות ו ס ד ר וחוק (מונה"ז לרנ"ק, שער י"ז, ע"ש).

ס ד ר הדברים = המשך הענינים (Zusammenhang).

אע"פ שאינם כולם מכונת המאמר, ס ד ר הדברים הביא אליו (מו"נ ג' ח').

עי' ערך ג ל ג ו ל ג', ה מ ש ך ד'.

נוהג על ס ד ר אחד, הולך על ס ד ר אחד (חבור המשיחה והתשבורת לראב"ח, עמ' ס"ח, סי' קי"ג).

ב') ס ד ר י ם, בהגיון: נקודות־מבט כלליות, מקומות (Gemein-plätze, loci communes, τόποι).

ב ס ד ר י ם אשר יעשו בהם ההקשים, והם הנקראים מקומות (כל מלאכת הגיון, הקש, כ"ד:). שאנחנו אמנם נזכור מ ה ס ד ר י ם ההגיוניים בזה המבוא ה ס ד ר י ם הידועים לבד (שם כ"ה.).

עי' ערך מקום ד'.

ג') שטה, דרך (System, Methode).

אמנם קצתם מן המעתזלה יאמרו כי קצת המקרים ישארו מדה אחת וקצתם לא ישארו שני זמנים, ואין להם בזה ס ד ר ישובון אליו וכו' (מו"נ א' ע"ג, הקדמה ו'). ס ד ר והדרגה (הפלת ההפלה לאבן רשד; עי' פי' נרבוני למו"נ ב' י"ט; חשק שלמה לר' יוחנן אלימאנו בשם האורות האלהיות לאלגזאלי; שו"ת חות יאיר קכ"ג). פירוש ה ס ד ר הוא דרך ישרה שההולך בה יגיע אל תכליתו על נכון בלי נטות ממנו (ס' ההגיון לרמח"ל, פרק כ"ג).

עי' ערך ד ר ך ב', ה ד ר ג ה.

ד') ס ד ר י ם, בהלצה: אחד מיפויי המליצה (figurae).

הנה כבר ראית כי ג' מפארי המאמר הם סדר הענינים, ס ד ר המלות, העתק הלשונות (לשון למודים לרמח"ל, למוד ו', כ"ג.). ס ד ר הענינים = figura sententiarum; ס ד ר המלות = figura verborum; העתק לשון = translatio.

סָדַר, בִּפְעֵל: תקן, ערך, קבע (ordnen, regeln). — וכן תניח (הנהגת המדינה) דרכי היושר, יסדרו בהם קבוציהם סדור נאה (מלות ההגיון י"ד). — בְּפֻעַל: נאצל, נשתלשל (emanieren). — מן האחד לא יסודר אלא אחד (פי' ר' יעקב בן חיים לכוזרי ה' י"ב, כת"י; עי' רמש"ש קנ"ט ורע"ג; וע"ע מאמר אלגזאלי בתשובת שאלות, הוצ' מַלטר, עמ' נ"ד). הטוב המסודר מפאת ההשגחה האישית (אור ה' לר"ח קרשקש, ב' ד' ב').

עי' ערך מְסַדֵר, סדור א'.

סוּג, מין כללי (Gattung, genus, γένος).

הלוקח מן הסיטון וחזר ולקח ממנו שניה לא יעשר מזה על זה אפילו מאותו הסוג, אפילו מאותו המין (דמאי ה' ו'; פי' הרמב"ם: סוג—קופה גדולה). הסוגין הגדולים (כלים ט"ז ג'; רמב"ם: הן הקופות הגדולות מאד אשר יניחו בהן הקמח). הלא מאמר בעל הגיון שהסוגים והמינים הם נכנסים תחת ידיעה, ידועים אצל השכל, והאישים אינם נמנים ולא מוגבלים אצל השכל (ס' היסודות לר"י הישראלי, עמ' ע"ב). אינך צריך מהידיעה בנאמרות ליותר מהידיעה בסוגיהם ומיניהם ופרקיהם וסגולותיהם וכו', כי כל אלו הסוגים צורות לעצם המונח להם (מקור חיים לרשב"ג, ב' י"א). והלמות יחייב העלה אשר בעבורה יצא כל אחד מהסוגים והמינים והאישים מהכח אל הפועל (שם ב' י"ז). וכאשר נערוך המינים אל סוגיהם הכוללים אותם יהיה מספר הסוגים פחות ממספרם, כי תחת כל סוג מהסוגים מינים רבים, וכל אשר יעלו יהיה מספר הסוגים פחות, עד אשר יגיעו אל סוגי הסוגים (חו"ה, היחוד ז'). בהצטיירות האמתות הדבריות כמו הסוגים והמינים והחלקים וכו' (כוזרי ה' י"ב). וההתחלה והעלה והעצם והמקרה והסוג והמין וכו' (שם). ונחלקהו בחלוקה ראשונה לשלשה סוגים, והם סוג הכחות הצמחיות וסוג הכחות החיוניות וסוג הכחות האנושיות (אמונה רמה א' ו', כחות הנפש). ובתאריו ית' דבר הוא כסוג, והוא שהוא נמצא וכו', אכן הסוג איננו סוג, כי הסוג יאָמר על כל נשואיו בהסכמה וכו', ואין לראשון ית' סוג ואין לו הבדל (שם ב' ג', עמ' נ"ג). הענין הכולל אשר יכלול מספר אישים וכו' נקראהו מין וכו', והענין הכולל אשר יכלול שני מינים או יותר ויהיה מעמיד להם נקראהו סוג וכו', ויקרא החי סוג, להיותו כולל מספר מינים, כאדם וכסוס וכעקרב וזולתם (מלות ההגיון י'). וכמו שהגשם הנזון יכלול החי והצמח, והוא סוג גדול, כן הגשם הבלתי נזון, שיכלול השמים והכוכבים והיסודות

המקוריים, הוא ג"כ סוג ראשון וכו׳ ונקרא הגשם המחלט הסוג העליון וכו׳ ונקרא החי הסוג האמצעי, או המין האמצעי, כי הוא סוג בסמיכות אל מה שתחתיו ממיני החי, והוא מין בסמיכות אל הגשם הנזון אשר עליו וכו׳ וכן הצמח ג"כ סוג אמצעי למה שתחתיו ומין אמצעי למה שעליו (שם). וכאשר נבאר כונת מין מאלו המינים, הנה כשנזכירהו בסוגו והבדלו נקראהו גדר, ואם נבארהו בסוגו וסגולה מסגולותיו נקראהו רשם או חק (שם). והרבו המשלים ושָׂמוּם מתחלפים במין ואף בסוג (מו"נ, פתיחה; אלחריזי מתרגם: במיניהם הפרטים, גם במיניהם הכללים). כי היחס אמנם יִמָּצא לעולם בין שני דברים שתחת מין אחד וכו׳, אמנם כשיהיו תחת סוג אחד אין יחס ביניהם (שם א׳ נ"ב). דע שהפילוסופים וכו׳ מנו הענינים הנפרדים הכלליים חמשה, והם הסוג והמין והמבדיל והסגולה והמקרה וכו׳, הסוג חקקוהו שהוא נאמר על רבים שונים במין וכו׳, וכן חקקוהו חק אחר, אמרו: הסוג הוא הכולל יותר שבשני נשואים נפרדים שיתדמו בו שני דברים במראיהן ובעצמיהם וכו׳, המובן משניהם שהסוג הוא דבר כולל דברים רבים חֲלוּפי הצורות המיניות, כצומח עד"מ שכולל האילנות למיניהם ועשבי האדמה וכו׳, הנה הצומח סוג להם כלם, גם האילן סוג לתמר ולתאנה ולגפן ולרמון וכו׳. והיוצא ממה שבארו שיש בנאמרים וכו׳ מה שהוא סוג ואינו מין כללי, ומה שהוא מין ואינו סוג כללי, ומה שהוא מין בערך למעלה ממנו וסוג בערך לאשר תחתיו וכו׳, והסוג שאינו מין כל עיקר הוא הנקרא סוג הסוגים והסוג העליון (ר"ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות, ערך איכות). והמין השני מלות נמצאות במשנה או בתלמוד, אינם ידועים אך לקצת חכמים, כמלת איסטיס וסוג (שם, פתיחה). סוג בלתי עצמי וראשון (אור ה׳ לר"ח קרשקש, א׳ ב׳ י"א). והסוג והמין יֵאָמר כל אחד מהם בהקש אל חברו, ולזה כאשר היו כללים יותר מאחד וכו׳, והיה קצתו יותר כולל מקצת, הנה היותר כולל סוג והיותר פורט מין, ואם יִמָּצא בהם כללי אין יותר פורט ממנו, הנה הוא סוג ואינו מין, והוא סוג הסוגים (כל מלאכת הגיון, מבוא, ד׳).

עי׳ ערך גנס; הבדל; מין, נוע.

סוגי הסוגים או הסוגים העליונים = עשרת המאמרות של אריסטו (Kategorien, summa genera).

וכבר אמר הפילוסוף כי סוגי הסוגים הם עשרה וכו׳ (חו"ה, היחוד ז׳). והאיכות, והוא הסוג העליון, מקרה מן המקרים (מו"נ א׳ נ"ב; אלחריזי מתרגם: המין העליון). ודע כי הסוגים העליונים לכל הנמצאות לפי מה

שבאר אריסטו י׳ מינים וכו׳ ואלו י׳ הסוגים העליונים אשר יקראום מאמרות (מלות ההגיון י׳). נקרא שֵם העליון סוג הסוגים (ר״מ ריאטי, מקדש מעט כ״ו).

עי׳ ערך כת ג׳, מאמר ה׳, מין א׳, נאמר, ראש (ראשים כללים).

ב׳) בענינים מפשטים ורוחניים: סוגים = חלקים, מינים, כתות (Klassen, Arten, Abteilungen, Kategorien).

והענינים המטעים שמנה סוגים, מהם במקרה, ומהם המשיגים, ומהם מקומות וכו׳ (כל מלאכת הגיון, המאמר בדבורים, נ״א:).

עי׳ ערך כִת ב׳, מין ב׳.

סוּגִי, מתיחס על הסוג, כללי (generell).

נתחלפו הראשונים בכמות היסודות חילוף סוגי (ס׳ היסודות לר״י הישראלי, עמ׳ ס״ב). ויתבאר ענין הנפש הכללית הסוגיית בבחירת הפעולות וכו׳ (כוזרי ה׳ י״ב). נמצאת מציאות העולם בכללו קו אחד סוגיי מדובר, מחודד דרך משל כדמיון חדוד האצטוונה (צורת העולם לר״י ן׳ לטיף, פרק י״ג).

סוֹד, סודות, סתרי התורה והחכמה; ההוראה הפנימית (Geheimnis; Geheimlehre, Mystik; geheimer Sinn).

וזה מעיד על סוד גדול, והוא כי כל הנמצאים כלם עצורים ברצון ותלויים בו (מקור חיים לרשב״ג, ב׳ י״ט). אמר הכוזרי: כבר התבאר לי סוד המדות ונתגלה לי הבנת ענין כבוד ה׳ (כוזרי ב׳ ז׳). יכול שהיה להם (לחכמי התלמוד) סודות נעלמות ממנו (שם ג׳ ע״ג). וסוד המספר איננו כי אם בעשרה וכו׳, ולהם סוד חתום, למה עמד החשבון על עשרה, לא פחות ולא יתר (שם ד׳ כ״ו). וכאשר קראת עמי מה שקראת ממלאכת ההגיון נקשרה תוחלתי בך וראיתיך ראוי לגלות לך סודות ספרי הנבואה (מו״נ פתיחה), והם (הענינים הטבעיים) ג״כ סוד מסודות החכמה האלהית (שם).

חכמת הסוד = חכמת הנסתר. „ס׳ הסוד״ לר׳ יוסף כספי; „סוד הסודות״ (Secreta secretorum) המיוחס לאריסטו; „ס׳ רפואות וכו׳ ושמו סוד הסודות״ ליהודה נתן, כת״י מינכן; „סוד המלאכה״ (Secretarius practicus med.) ליואן יעקבי, כת״י; „סודות המורה״ לר׳ אברהם אבואלעפיה, כת״י; והרבה שמות ספרים כיו״ב.

עי׳ ערך חכמה, נסתר, נעלם, סתר, פנימיות, תוך.

סוֹדִי, מתיחס על הסוד, נעלם (geheim, verborgen, mystisch).

דברים רבים מחכמת הכוכבים וענינים פלאיים וסודיים מחכמה ההיא (משפטי הכוכבים לעלי אבן אבי אלרג'אל, תרגום שלמה דוין, כת"י; עי' רמש"ש תתר"ג).

סוּלָמִי, המופת הסולמי, המתבאר ע"י צורת הסולם (das Argument der Stufenleiter).

ונתחיל עתה בבאור המופת הסולמי (פי' אלתבריזי לכ"ה הקדמות של הרמב"ם, תרגום יצחק בן נתן, כת"י; עי' בספרו של וולפסון Crescas' Critique of Aristotle עמ' שפ"א). אחד מהם יאָמר לו מופת התדבקות, והב' מופת הנכוחות, והג' מופת הסולמי (מאמר במערכת לר' משה ב"ר יהודה נגארה).

סוּמָא, משפט סומא, עי' ערך משפט.

סוּס, אחד מחלקי כלי הנחשת (Bestandteil des Astrolabs).

טבעס וכרס ואם ובנות ורשת ובריח וסוס ורוכבו (כלי נחושת לראב"ע; עי' רמש"ש תקפ"ג, הערה של"ט).

סוֹף דָבָר, בהלצה: אחד מענפי סדר הענינים (acclamatio).

הענף הכ"ח וכו' נקראהו סוף דבר, גדרו כלל אשר נשים בסוף דבר אשר סופר ממנו באורך וכו', וייטב זה באחרית הדרושים והאגדות להחזיקם (לשון למודים לרמח"ל, למוד ו', ל"ז:).

סוֹפִי, בעל תכלית, מכולה (endlich).

עי' ערך אין־סופי; מְכֻלה, קצוי, תכלי, תכליתי.

סוֹפִיסְטָאנִין, (ע"ד הערבית), מהבילים, בעלי ההטעאה (Sophisten).

שהדרכים שנאחזו בם האנשים האלו לדרוש ולחקור הם דרכים משובשים ומעורבים מדרכי הטענות וההטעאות סופסטאניה (עולם קטן עמ' מ"ז; עי' תורת התארים לדוד קויפמן, עמ' רע"ג, הערה נ"ח). וכבר ידעת שאלו כולם דעות קדמוניות, היו מתפארים בהם הסופיסטאנין ואומרים שהם אמרום תחלה (מו"נ א' ע"ג, בסוף הפרק; בתרגום אלחריזי — הנדפס בסוף החלק השלישי של הוצ' שלוסברג, עמ' צ"א —: ויתנחלו אותם המבדילים, ונראה שצ"ל

המהבילים)׳ וידיעת הדרכים שבהם מטעין ומהבילים תקרא מלאכת הסופִסטאנית (מלות ההגיון ח׳, תרגום אחיטוב הרופא)׳

ע׳ ערך בעל ב׳ (בעלי העקשות)׳ הטעאי׳ זיופי׳ חכם׳ כזבני׳ כת א׳ מהביל׳ מַזִיף׳ מטעה׳ מתחכם׳ מתעה׳ מתעקש ב׳ שלי׳

סוּר׳ ע׳ סרי׳

סוֹתֵר׳ ע׳ סָתרי

סִימָן׳ סִמָּן׳ א׳) מין ממיני ההקש ההלצי׳ ונקרא ג״כ טענה (Enthymema).

המאמרים אשר ישתמשו באלו ההלצות המפורסמות שני חלקים: משלים וטענות׳ והוא הנקרא בזאת המלאכה סימן (כל מלאכת הגיון׳ הלצה׳ ס״א:)׳ המאמרים המַקימים בזאת המלאכה (במלאכת ההלצה) והמבטלים שני מינים: אחד מהם דומה לחפוש׳ והוא ההמשל׳ והאחר דומה להקש׳ והוא הסמן׳ והסמן אשר יחָשב בו שהוא סמן׳ ואינו סמן׳ ידמה ההקש אשר יחָשב בו שהוא הקש׳ ואינו הקש וכו׳׳ והסמן אם כן הוא ההקש ההלצי׳ וההמשל הוא החפוש ההלצי (באור אבן רשד לס׳ ההלצה)׳ וההמשל בהלצה יותר מספיק מהסמן׳ לפי שהסמן תודרך הסתירה אליו יותר מדריכתה אל ההמשל (שם)׳ כמו מאמר האומר ששתית הסכנגבין יועיל פלוני לפי שהוא מוקדח׳ וזה הוא אשר יִקָרא סמן (שם)׳ כי המשובח בזאת המלאכה שנשמיט המחייב ונביא הדבר אשר יתחייב וכו׳׳ ויהיה ההקש בהכרח סמן׳ ר״ל מחוסר אחת משתי הקדמותיו׳ ולזה נקרא סמן׳ אחר שהיתה אחת משתיהן מסומנת (שם)׳

ע׳ ערך המשל׳ חפוש׳

ב׳) מין ממיני העתק הלשון (Onomatopöe).

המין הז׳ וכו׳ קראנוהו סימן׳ גדרו העתק נקח בו תחת הענין סימניו׳ בדברי הנביא: משתין בקיר׳ ונבין בו הכלב׳ וכזה יהיה השאגה לאריה׳ הגעיה לשור וכו׳׳ נקחם ונבין בהם הענין עצמו (לשון למודים לרמח״ל׳ למוד ח׳׳ מ״ה:)׳

סִיעָה׳ כת (Schule, Sekte, Gemeinschaft).

שהם סיעה אחת מהמדברים וכו׳׳ כסיעת פיתאגוריש וסיעת אבנדקליס וסיעת אפוקראט וסיעת ארסטו וסיעת אפלטון וזולתו ובעלי החשך והאור וההולכים׳ והם מסיעת ארסטו (כוזרי ה׳ י״ד)׳

ע׳ ערך בעל ב׳׳ כת א׳׳

סִכּוּם, הצעת הכלל העולה מכל האמור = Zusammenfassung, Résumé
(מצוי בספרות החדשה).
עי׳ ערך כלל.

סָכַל, (ע״ד הערבית), לא ידע (nicht wissen, ignorare).
ועוד: שישכיל האדם הוא ענין, ושישכיל שהוא ישכיל, עד שיהיה לו הפרש בין מה שישכילהו ובין מה שיסכלהו, הוא ענין אחר (אמונה רמה א׳ ז׳). שאין סכלות מי שסכל מדת מחודד האיצטוונה, או סכל כדוריות השמש כסכלות מי שסכל אם השם נמצא או אין לעולם אלוה (מו״נ א׳ ל״ו). כי המקצר בהשגת אמתת דבר אחד הוא המשיג קצתו ויסכל קצתו (שם א׳ ס׳). כאלו אמר שעצמך ואמתתך לא יסכל אותה אדם וכו׳, ואמנם הרחיק שיאמר לשם יתעלה שיש מי שיסכל זה הנמצא (שם א׳ ס״ג). וזה מופת אין ספק בו ולא מחלקת ולא דחיה אלא למי שיסכל דרך המופת (שם ב׳ א׳, עיון שלישי). שאנחנו כמו שנסכל חכמתו אשר חייבה שיהיו הגלגלים תשעה, לא יותר ולא פחות וכו׳, כן נסכל חכמתו בהמציאו הכל אחר אשר לא היה מזמן קרוב וכו׳, אלא שאנחנו נסכל סכלות גמורה דרך החכמה ההיא ומשפטה (שם ב׳ י״ח, הדרך השלישי). וכאשר נמצא את עצמנו מעוצמים בהשתכלות המושכלות אשר מתחלה סכלנום וכו׳, אז נדע בודאי וכו׳ עתה שבנו היות משכילים בפועל (תגמולי הנפש לר׳ הלל בן שמואל, י״א). בלתי ראוי שייוחס לו חסרון הסכלות, ר״ל שיסכל דבר מהדברים (מלחמות השם ג׳ ב׳).
עי׳ ערך מְסכל, נסכל.

סָכָל (בדבר פלוני), בלתי יודע אותו (einer Sache unkundig).
וכמו הלקות אם יהיה בזה החדש אם לא, כי זה אפשר אצל הסכלים בתכונה ובהשואת הכוכבים וכו׳ (אמונה רמה ב׳ ו׳ ב׳, עמ׳ צ״ו). אשר לא יכחיש דבר ממה שזכרנוהו וכו׳, אלא אחד משני אנשים: אם סכל בדבר הברור וכו׳, או מי שיבחר להחזיק בדעת אחת קודם ויַטעה עצמו (מו״נ א׳ ע״ב).

סִכְלוּת, בהוראת חסרון ידיעה (Unkenntnis, Unwissenheit).
ושאין מזיק הסכלות בידיעת האלהים אלא כחזקת הסכלות בידיעת הארץ שהיא משטח (כוזרי ד׳ י״ג). ואמנם יקרה להם זה מצד סכלותם בתנאי הקדמות המופת (אמונה רמה א׳ ח׳). שאין סכלות מי

שסכל מדת מחודד האיצטוונה וכו׳ כסכלות מי שסכל אם השם נמצא וכו׳ (מו״נ א׳ ל״ו). ושָׁם סכלותם לשמו, לא לנקרא בשם ההוא (שם א׳ ס״ג). אלא שאנחנו נסכל סכלות גמורה דרך החכמה ההיא ומשפטה (שם ב׳ י״ח, הדרך השלישי). בלתי ראוי שייוחס לו חסרון הסכלות וכו׳ (מלחמות השם ג׳ ב׳). הסכלות שני מינים: הא׳ אשר יהיה על דרך ההעדר, והוא שלא יהיה אצלו בדרוש סברא כלל, והשנית היא הסכלות על דרך הקנין, והוא אשר אצלו בדרוש סברא מוטעית. הראשון יִקָרא סכלות העדרי, והשני סכלות קניני (ס׳ הגדרים).

עי׳ ערך אולת.

סִכֵּם, הרצה את הכלל העולה (resumieren).

עי׳ ערך כלל, סִכּוּם.

סִכַּנְגָּבִין, (מלה שמוצאה מלשון פרס), מין מאכל מתוקן מחומץ ומדבש (Oxymel).

הקדים אריסט״ו הקדמה, והוא כשימָצא דבר מורכב משני דברים, וימָצא אחד משני הדברים בפני עצמו וכו׳, מתחייב מציאות האחר בהכרח חוץ מן הדבר ההוא המורכב ג״כ וכו׳, והמשל בו כשימצא הסכנגבין, וימצא ג״כ הדבש לבדו, יתחייב בהכרח המצא החומץ לבדו (מו״נ ב׳ א׳, עיון שני). ההרכבות מינים רבים, האחת ההרכבה בעירוב הנפרדים שהורכב המורכב מהם ובהמזגם, עד שתפָסד צורת כל אחד מהם, כסכנגבין ובלע״ז אוקשימ״ל מחומץ והמים והדבש וכו׳ (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות, ערך הרכבה שכנית). והמשל בזה, כשימצא הסכנגבין, שהוא מורכב מן החומץ והדבש, וימצא הדבש לבדו, יתחייב בהכרח המָצא החומץ לבדו (עקרים ב׳ ה׳). והמין השני וכו׳ כמו שיאמר שפלוני יקבל תועלת בשתית הסכנגבין, לפי שפלוני קבל תועלת בו, וזהו אשר יקרא ההמשל (באור אבן רשד לס׳ ההלצה; וע״ע באגרות הרמב״ם כ״ח:).

סִלּוּק, א׳) הסתלקות, העדר, שלילה; הרחקה (Nichtvorhandensein, Abwesenheit, Aufhebung, privatio; Abwehrung, Abweisung).

ויעלה במחשבה סלוק רצוץ החוטם וירקרוקת העין ולא ישָׁחת ענין האדם, ואם יעלה במחשבה סלוק השכל ישחת ענין האדם (עולם קטן ב׳ ב׳, עמ׳ ל״ד). שאין ראוי לומר למה לא ברא קודם, או למה לא ברא אחר כך, שאין שָׁם לא קודם ולא אַחַר מפני סלוק הזמן והמקום

(שם, עמ׳ נ״ד). שכבר התבאר במופתים והטענות במה שהקדמנו במאמר השלישי בסלוק הצורך ממנו מכל וכל וכו׳ (שם, עמ׳ ס״א). וכבר שם (אונקלוס) השתדלותו בסלוק ההגשמה (מו״נ א׳ כ״ז; ר״י אלחריזי מתרגם: והיה כל מאודו להרחיק הגוף מהבורא יתעלה). שהאומר שהש״י יש לו תארים עצמיים ושהם בלתי מחייבים רבוי בעצמותו, הנה הוא כאלו קבץ בין הסלוק והקיום ולא ירגיש בזה (עקרים ב׳ כ״ב). קצות הסלוק והקיום (מאמר אלגזאלי בתשובת שאלות, הוצ׳ מַלטר עמ׳ כ״ג).

עי׳ ערך אפיסה, הסרה, הסתלקות, העדר, העלות, הפקד, רִחוּק.

ב׳) עליה (Aufstieg).

כל מה שירד למטה העצם יתרבה עם הירידה ויתאחד עם הסלוק (מקור חיים לרשב״ג, ג׳ ה׳; עי׳ הערת מונק שם, עמ׳ 39).

סִלֵּק, בפִעל: הסיר, הרחיק, (aufheben, abweisen, abwehren).

כבר הקדמנו שלא ימצא חומר מבלי צורה, אבל במחשבה נוכל לסלק הצורה ולהשאיר החומר (עולם קטן א׳ ב׳). ועל זה אמר הפילוסוף: יותר אמת לסלק החיוב מן הבורא מלחייב לו שום דבר (שם ג׳, מאמר במדות הבורא, עמ׳ נ״ח). ויתבאר לך שההתדבקות הוא צורת הגשם וכו׳, וזה שהסתלקות התדבקות הגשם יסלק עצמות אותו הגשם, ולא יהיה אותו הגשם (אמונה רמה א׳ ב׳). הנה לא עשה האל ית׳ זה החסרון, אבל לא עשה השלמות המסלק זה החסרון (שם ב׳ ו׳ ב׳, עמ׳ צ״ד). יחוייב לסלק ממנו כל דבר שידומה בו חסרון, כמו הסכלות והלאות ודומיהם (עקרים ב׳ ז׳). — בפֻעל: מסולק = נעדר; משולל. — ולא יתכן שיהיה המסולק הנעדר הוא המקבל לצורת המתחדש (אמונה רמה א׳ ב׳). ויתבאר ג״כ שהוא מסולק מן החסרונות (עקרים ב׳ ה׳). סִלֵּק = הוסר, פסק. — וכאשר סולק החלוק, סולק הפרוד (מאמר אלגזאלי בתשובות שאלות, הוצ׳ מלטר עמ׳ ל״ב). — בהתפעל: צורות מתחדשות חוזרות חלילה על החומר, תסתלק אחת ותחול אחרת (אמונה רמה א׳ ב׳). וכל מה שיסתלק עצמות הנושא בהסתלקותו הוא צורה בו (שם). כי צורת הביצה תסתלק ואז יהיה עוף (שם). ודע שהפילוסופים, לְמה שנִתן להם מן החכמה שעור נסתלקו [בו] ממדרגת מורגשיהם אל מדרגת מושכליהם, חשבו היות אפשרי להם ידיעת כל דבר (שם ב׳ ו׳ א׳, עמ׳ פ״ז). כי האור הוא ענין באויר יתחדש בו כשהזריח עליו גשם מאיר, וכאשר סר הגשם המאיר וכו׳ נסתלק

ממנו הענין המתחדש (שם ב׳ ו׳ ב׳, עמ׳ צ״ד). ואין ספק כי בהסתלק הגשמות יסתלקו כל אלו (מו״נ א׳ כ״ו).

סָמוּךְ, א׳) מיוחס (zugeschrieben, beigelegt).

וכל לשון נשיאה שהיא סמוכה לבורא יתעלה הוא מזה הענין האחרון (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ כ׳; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: שבאה מיוחסת לבורא ית׳). כי כל אשר תמצא מכל המדות הסמוכות לאל בספרי הנביאים וכו׳ (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ נ״ח; בתרגום ר״ש ן׳ תבון: התארים המיוחסים לשם).

ב׳) בדקדוק: שֵׁם סמוך=נסמך, דָּבוּק (im status constructus stehend).

ויש אומרים כי בראשית לעולם סמוך, והטעם: בראשית הערב או הלילה או החשך (ראב״ע לבראשית א׳ א׳; ומצוי הרבה).

עי׳ ערך דָּבוּק א׳, יחס, מגביל, מְיֻחס ב׳, מצטרף ד׳, נסמך.

ג׳) קרוב, מצרני (anstoßend, angrenzend).

הגשמים אפשר שיתערבו וימזגו, ואפשר שימשש הא׳ את חברו וכו׳, ואפשר שיהיה האחד סמוך לחברו ולא ימשש אותו וכו׳, וזה המקרה השלישי נקרא סמיכות (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות, ערך סמיכות). שבתמונת הששיות יתמלא כל השטח והפנוי אשר במוגשים ממששים סמוכים זה לזה (עקרים, הקדמה). שאם יעשו הבתים עגולות כדמות אסטואנה סמוכות זה לזו ישאר מקום רב ביניהם (שם). בגדר המתדבק והפוגש והסמוך, כלומר שהענינים המתדבקים הם אשר סופם אחד, ושהפוגש הוא אשר אחריתם יחד, (והמתתלי) [והסמוך] הוא אשר בינו דבר מסוגו וכו׳ (אבן רשד, הבאור האמצעי להשמע הטבעי, תרגום זרחיה בן יצחק, כת״י; עי׳ רמש״ש תתקצ״ב).

עי׳ ערך ממשש, מצרני.

סְמִיכוּת, א׳) יחס, צרוף; גם מאמר המצטרף (Verhältnis, Beziehung; relatio, πρός τι).

לפי שאין בין הבורא וברואיו לא עת ולא גבול ולא הקש וכו׳ ולא דבר מן הערכים והסמיכות (עולם קטן, מאמר בחפץ, עמ׳ נ״ד). ונקרא החי הסוג האמצעי או המין האמצעי, כי הוא סוג בסמיכות אל מה שתחתיו ממיני החי, והוא מין בסמיכות אל הגשם הנזון אשר עליו

(מלות ההגיון י׳). **הנכנסים בשער הסמיכות** (פי׳ תאמסטיאוס על ס׳ השמים והעולם לאריסטו, הוצ׳ לנדויאר ט״ז).

עי׳ ערך הצטרף, הצטרפות, הקש א׳, יחוס, יחס א׳, מאמר ה׳ (בהערה), ערך א׳, צרוף א׳ וב׳.

ב׳) בדקדוק: יחס ההצטרפות או הקנין (status constructus).

עי׳ ערך דביקה א׳, דבק ה׳, נסמך, סמוך ב׳.

ג׳) קרבת מקום, שכנות, מגע (Anlagerung, Berührung, Kontakt).

כי בהסתלק הגשמות יסתלק המקום ותבטל כל קריבה ונגיעה וכו׳ או משוש או **סמיכות** (מו״נ א׳ י״ח; ר״י אלחריזי מתרגם: או תכף). ואפשר שיהיה [הגוף] האחד סמוך לחברו ולא ימשש אותו, אך יהיה ביניהם גוף אחר, אויר או זולתו, וזה וכו׳ נקרא **סמיכות** (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות).

עי׳ ערך דָבוק א׳, מגע, משוש, פגישה, רציפות, שכנות, תכיפה, תכף.

ד׳) דבקות התואר במתואר, חבור עצמי (Inhärenz, untrennbare Verbindung).

והחומר נושא והצורה נשואה, ולא יהיה נושא מבלי נשוי, מפני שזה מדרך **הסמיכות** (עולם קטן א׳ ב׳, עמ׳ ח׳).

עי׳ ערך חיוב ה׳.

ה׳) השאלה, העברה (figürliche Redeweise, übertragener Sinn).

וכפי זאת **הסמיכות** נאמר: ועברתי בארץ מצרים (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ כ״א; בתרגום ר״ש ן׳ תבון: ולפי זאת **ההשאלה**). ומן **הסמיכות** הזאת היא אצלי ויעבור ה׳ על פניו (שם; תרגום תבון: ולפי זאת **ההשאלה**). וכבר בארנו **סמיכות** לשון הקדש לקול — העברה (שם; בתרגום תבון: וכבר ביארנו **השאלת** הלשון לקול — העברה). פנים הוא שם משתתף, ורֹב שתופו בא על דרך **סמיכות** (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ ל״ז; תבון: על צד **ההשאלה**).

סָמַךְ, יִחס, השאיל (zuschreiben, beilegen).

וכן **סמכוהו** אל הקול הפושט באויר וכו׳, אחר כן **סמכוהו** לרדת האור והשכינה וכו׳, וכן **סמכוהו** למי שיעשה שום מעשה ויצא בו מקום המישור וכו׳, וכן **סמכוהו** למי שיעזוב מקום שהיתה מגמתו אליו (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ כ״א; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: ואחר כן **הושאל**, וכבר **הושאל** עוד). ע״כ **סמכו** למלאכים זאת התנועה וכו׳, ולא **סמכו** זאת

השלמות המדומה, ר״ל התנועה המעופפת, לבורא בשום פנים (ר״י אלחריזי, שם א׳ מ״ח; תבון: וע״כ יחסו להם זאת התנועה וכו׳, ולא יחסו זה השלמות המדומה וכו׳ להשם בשום פנים).

ב) בקל ובהפעיל: הוסיף, המשיך (fortsetzen, folgen lassen).
עוד סמך לזה המאמר; ואח״כ סמך לזה הדבר; וסמך אל זה הענין; ויסמיך לענין זה וכו׳ (פי׳ רס״ג לס׳ היצירה בתרגום נחום המערבי, גם בתרגום משה בן יוסף, כת״י; עי׳ רמש״ש שצ״ט).

סָעַד, עָזַר, סִיַּע (helfen, stützen).
לא יצטרך [השכל] בקיומו אל שיהיה הגוף חומר לו, ולא ג״כ יצטרך בדבר מפעליו אל שיסעד בפועל כח נפשיי בגשם (ס׳ השכל והמושכלות לאלפראבי). אבל יצטרך בפעליו או ברבים מהם אל שיעסיק כח גשמיי ויסעד בפעלו (שם). ושתהיה שם סבה אחרת תסעדנו בתת לו החומר שבו יפעל (שם).

סַף, במלאכת הגורלות (גיאומנטיה): סף נכנס = linea intrans; סף יוצא = linea exiens.

סְפוֹגִי, הפך המְקשה, מתלבד; נוצי (porös, locker; elastisch).
לא כמו הנוצה והספוג והתבן או מה שדומה להם ממה שחלקיו ספוגיים הרבה (אמונה רמה א׳ ו׳, ד״ה השמע, עמ׳ כ״ח). המתלבדים הם הדברים הספוגיים שכאשר נשחטו לא ישובו (באור ס׳ האותות העליונות לרלב״ג, כת״י).

סְפוֹגִיוּת, סְפוֹגוּת (בנגוד למקשיות, לקושי וכיו״ב), תכונת הגשם הספוגי (Porosität, Lockerheit, raritas; Elastizität).
והקושי והרכות והספוגיות והפכו (מו״נ ב׳ כ״א). והספוגיות והמקשיות (אור ה׳ לר״ח קרשקש, א׳ ב׳). ספוגות הוא התפרד חלקי הגשם קצתם מקצת להכנס בם גשמים חדים (אחרים?), מים או זולתו (ס׳ הגדרים). ספוגי שֵׁם משותף, יאָמר ספוגות לתנועת הגשם משעור אל שעור רב יחויב לו שתהיה עמידתו יותר חזקה, ויאמר ספוגות איכות זאת העמידה, ויאמר ספוגות בתנועת חלקי הגשם מקורבה מהם אל רוחק ויצטרך אליהם גשם יותר חזק מהם, וזה התנועה בהנחה, ויאמר ספוגות לתכונת

הנחת חלקי זה (שם). ספוגות (באור תאמסטיאוס על מאמר הנרשם באות הלמ"ד מס' מש"ה, הוצ' לנדויאר ל"ב, ל"ג).

סִפּוּק, א') הספקה, דבר מספיק, דַיּוּת (Genügen, suffisance; Befriedigung).

שאין לעצם ספוק בלי מקרה ולא למקרה ספוק בלי עצם (עולם קטן ג', מאמר בחדוש הדברים, עמ' מ"ח). ההלצה מלאכה הקשית כונתה הספוק בכל הסוגים העשרה (ס' ההלצה, כת"י סרואל; עי' רמש"ש ס"ג, הערה קכ"ז). וזאת טענה גרידא, אין בה ספוק (כוזרי ד' כ"ה). ודברים הם בספוק למטה מספר יצירה (שם ה' י"ד). והמאמרות המליציות הן אשר דרכן לבקש בהן הספוק באותו הדבר ושתטה מחשבתו אל אותו הדבר והוא מצדיקו (ראשית חכמה לרש"ט פלקירא, בחכמת ההגיון וחלקיה, עמ' ל"ו). ספוק במליצה, ספוק בראָיה (שם, עמ' מ'). ספוק בקדימה ואיחור (אור ה' לר"ח קרשקש).

ב') שתוף מסופק של שני שמות (unvollständige, zweifelhafte Homonymie, Amphibolie, ambiguitas).

בהשתתפות גמור אשר אין דמיון ענין ביניהם כללי, ולא תחשוב שהם יאָמרו בספוק, כי השמות אשר יאָמרו בהסתפק הם אשר יאָמרו על שני דברים שביניהם דמיון בענין אחד והענין ההוא מקרה בהם וכו' (מו"נ א' נ"ו; אלחריזי מתרגם: בספק). המין הרביעי מלות משתתפות לענינים רבים מצד השאלה או מצד הספוק (ר"ש ן' תבון, פי' המלות הזרות, פתיחה). שֵׁם מסופק — זה משותף ג"כ, ואולם שתופו מצד ספוק וכו' (שם, ערך שם משותף).

עי' ערך הסתפק, מְסֻפָּק ב'.

ג') ספק, טענה (Bedenken, Einwand).

ואם תתקיים התשובה עליו או הספוק במה שנשיב או נספק עליו וכו' (מו"נ ב' י"ד; אלחריזי מתרגם: ספק). והנה אראה לך אופני הביא הספוק עליהם (שם ב' י"ז בסוף הפרק; אלחריזי מתרגם: הספקות).

סִפּוּר, א') תֵּאוּר, תֹּאַר (Beschreibung; Attribut, Eigenschaft).

אך המדות האלהיות הפעליות הם המדות אשר יסופר בהן הבורא ית' וכו', ואפשר שישתתף בספורם עם קצת ברואיו (חו"ה, היחוד י'). לפי שהיה פועל הדבר חֵלֶף הדבר וכו', לא יספרו את הבורא בספורי

המחודשים (עולם קטן ג׳, מאמר שהבורא לא יתכן להיות יותר מאחד, עמ׳ נ״א). לא אמרנו שהעצם ישיגהו ספור או דמות שום דבר מהנבראים (שם ד׳, עמ׳ ס״ה). וכל שכן בחקו יתברך אשר התעלה על כל ספור (מו״נ א׳ נ״ג; ר״י אלחריזי מתרגם: תאר). ולא סר בה מִסַפר ענינים טבעיים, אם ספור יסודות או ספור אותות עליונות או ספור טבעים ממיני בעלי חיים (שם ג׳ כ״ג). אבל מה שהרחיבה הלשון בזה הענין וכו׳ דע כי הוא ספור לגדולתו וכבודו (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ ס׳; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: הוא תואר עצמותו וגדולתו). דע כי ספור הבורא ית׳ בשמות המונעים הוא ספור אמתי וכו׳ אך ספורו בשמות המחייבים יש בו מן השתוף והחסרון (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ נ״ז; ן׳ תבון מתרגם: תואר, תארו). ספוריו = תאריו (פי׳ רס״ג לס׳ יצירה, תרגום משה בן יוסף, כת״י; עי׳ רמש״ש ת״א). כי כל דבר וכו׳ לא יהיה אלא לדבר, וזה ספור הגוף (ישועה בן יהודה, בראשית רבה כת״י)*). כי המתחברים בספור הנפש חוב שיתחברו במשפטיהם (שם).**) כי תלייתו (של הדבור) באשר יתָּלה בו יהיה בו ספור עושהו (ישועה בן יהודה, פתיחת ס׳ העריות).***) וכל ספור שיסופר החי וכו׳ (עץ חיים לאהרן בן אליהו, ע״ה).

עי׳ ערך אשור, מדה, מִסְפָּר ב׳, תֹאַר; ועי׳ תורת התארים לדוד קויפמן, רס״ז, הערה מ״ד.

ב׳) בדקדוק: ספור ההתחלה = נשוא (Satzaussage, Prädikat).

ואשר יקראהו המדקדק ספור ההתחלה, הוא אשר יקראהו בעל מלאכת ההגיון הנשוא, בין שיהיה הספור שֵׁם או פועל או מלה וכו׳, ואין הבדל בין שיהיה הספור חיוב או שלילה וכו׳. וכלל הדבר המרכב מהספור והמסופר ממנו וכו׳, ר״ל: הנושא והנשוא יחד, יִקָרא משפט או גזרה (מלות הגיון א׳).

ספר הגדה וספור (מו״נ ג׳ מ״ט; אלחריזי: ספר במליצות) = ס׳ ההלצה של אריסטו.

עי׳ ערך הגדה ד׳.

---

*) שריינר בספרו „חקירות ע״ד ישועה בן יהודה" (Studien usw., Berlin 1900) עמ׳ ל״א מתרגם: „und das ist eine Eigenschaft des Körpers".

**) שריינר (שם עמ׳ ל״ב) מתרגם: „denn denjenigen Dingen, denen ein wesentliches Attribut gemeinsam ist, kommen die nämlichen Urteile zu".

***) בתרגום שריינר (שם עמ׳ פ״א): „daß der Zusammenhang, in welchem die Rede mit dem steht, womit sie zusammenhängt, ein Attribut ihres Urhebers ist".

א׳) **דבר האל** (das Wort Gottes, *λόγος*).

סְפָר וספור וסֵפר וכו׳ ורצה בספור הדבור והקול, אבל הוא דבור אלהי, קול דברי אלהים חיים, תהיה בו מציאות התכונה והצלם אשר דובר בה וכו׳ הנה שב הספָר והספור והסֵפר בחק האל דבר אחד ובחק האדם שלשה (כוזרי ד׳ כ״ו).

עי׳ ערך אמרה, מאמר י׳, מלה ד׳.

ה׳) **ספורים התכופים** = ההגדה המתמדת, הקבלה הבלתי פוסקת (ununterbrochene Überlieferung).

כי הם מפורסמים מהספורים התכופים אשר נדבק תכיפותם מני אלפים וארבע מאות ושבעים ושנים שנה לא הפסיקם מפסיק (אמונה רמה ב׳ ה׳ ב׳, עמ׳ ע״ח; עי׳ תורת התארים לדוד קויפמן, עמ׳ רמ״ז, הערה רמ״ז).

עי׳ ערך נמשך ב׳, קבלה א׳, שמועה, תכוף.

סָפוּר, מנוי (gezählt)

וזה שכל מספר בפעל הוא ספור בפעל, וכל ספור בפעל הוא אם זוג ואם נפרד (אור ה׳ לר״ח קרשקש, א׳, כלל א׳, פרק ג׳, בבאור ההקדמה השלישית).

סִפּוּרִי, מתיחס על הספור, ביחוד: הגדי, הלצי (rhetorisch).

ההקש ההגדי או הספורי, והוא שהקדמותיו מספיקות וכו׳, והמאמר שהוא מזה המין יִקָרא מאמר הגדי או ספורי (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות, ערך מאמר הגדי).

עי׳ ערך דבורי, הגדי, הלצי, מספיק.

סְפִירָה, א׳) בחכמת הקבלה: עשר ספירות = מדרגות או מדות בהשתלשלות האצילות והבריאה.

עשר ספירות בלימה כמספר עשר אצבעות וכו׳ (ס׳ יצירה פרק א׳). עשר ספירות קבועות בגלגל (שם). וסוד המספר איננו כי אם בעשרה, כמו שאמר: עשר ספירות בלימה וכו׳, ולהם סוד חתום (כוזרי ד׳ כ״ו). דע כי כל הספירות נקראות כבוד (פי׳ י׳ ספירות לר׳ עזריאל). והנה המקובלים נחלקו בענין זה לשתי כתות: יש מהם שהאמין שמי׳ ספירות הוא הסבה הראשונה ית׳, ומהם מי שהאמין שהסבה הראשונה לא ידובר ממנה לא ברמז ולא בפירוש וכו׳, וקרה זה למקובלים כמו שקרה לחכמי המחקר אם המניע הראשון עלול או הוא הש״י (נוה שלום לר״א שלום, ה׳ י״א, פ״א:). לפי שחכמי הקבלה יחסו כל יום מימי בראשית אל

עלול אחד מן הז׳ שכלים האחרונים ויקראו העלולים ספירות וכו׳ ויאמרו שהשכל האחרון, שהוא השכל העשירי והוא השכל הפועל, והוא הספירה העשירית שיקראוהו שבת, נתרעמה לפני השם וכו׳ (עקרים ב׳ י״א).

ב׳) מאמר הכמות (Kategorie der Quantität, Quantum, ποσόν).

עי׳ ערוגת הבשם לרמב״ע, ציון ב׳ קי״ט; ועי׳ ערך כמה, כמות כמיה, מאמר ה׳ (בהערה).

סַפִּירִי, בהיר, זקיק, שקוף (durchscheinend, durchsichtig).

כי המזלות הם ספיריים, מרובעי הצלעות וכו׳ (אשפירא, כת״י). וכבר זכר אבונצ״ר בתוספותיו על ספר השמע דבר זה לשונו אמר: בין הגלגל והכוכבים הפרש, כי הגלגל ספירי והכוכבים אינם ספירים (מו״נ ב׳ י״ט). אמנם נקרא האש היסודי בזה השם (חשך) להיותה בלתי מאירה, אבל ספיריית (שם ב׳ ל׳). שעצם המוח עצם דק, רוצה לומר ספירי, זך העצם (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ד׳). אמנם בבת עין ובדברים ספירים כמו באויר ובמים הוא (אור השמש) מתחקה בהם עם התחלפות אורות וגוונים יחד, וזה מפני שהספירי הוא רחוק מפשיטות השמש פחות מהמקשי (וכוח על האהבה לר׳ יהודה אברבנאל, פ״ג:). ספיריי הוא הגשם אשר אין לו מראה מעצמותו והוא מראה המראים כלם מאחריו וכו׳, והאור יעבור בגשם הספיריי וכו׳ והיה עצמותו ספוגי (ס׳ הגדרים).

הספיריי, האמצעי הספיריי = Kristallinse des Auges.

כי האור ישיב המראים נראים בפועל אחר שהיו נראים בכח במקרה, וזה יהיה בשיכין האמצע הספיריי אל שיהיו בו המראים בפועל באופן מה (מלחמות השם א׳ ו׳). הספיריי אשר באישון (יוסף בן ש״ט, פי׳ לאגרת אפשרות הדבקות, כת״י; עי׳ רמש״ש קצ״ו, הערה תרנ״ב, וע״ע רמש״ש קפ״ו).

עי׳ ערך אמצעי, בהיר, זהיר, זך א׳, זקיק, שקוף.

סַפִּירִיּוּת, סַפִּירוּת, תכונת הגשם הספירי, בהירות (Durchsichtigkeit).

שאני לא אלמד הראיה מן הסַפִּירוּת, אבל מן התנועות (מו״נ ב׳ י״ט). וענין הספירות הוא הבהירות המתחדש בגוף מעמידת המאיר בנכחו (ס׳ הגדרים). ועם היות שאבונצ״ר לא שער ביניהם חלוף כ״א מעט מפני שלמדו מהספיריות, הנה הרב עשה אותו חלוף עצום מפאת התנועה וכו׳ (פי׳ ר״י אברבנאל למו״נ ב׳ י״ט). היא ההארה והספירות (מאמר אלגזאלי בתשובת שאלות, הוצ׳ מלטר עמ׳ נ״ה).

עי׳ ערך בהירות, זהר.

סֵפֶק, בנגוד למותרות: ההכרחי (Bedürfnis, Notwendigkeit).

ואח״כ יברור לו מגשמי העולם מה שיש בו הנאת גופו וכו׳ כפי הצורך והספק בלבד, ויעזוב שאר מותרי העולם ומשכיותיו וכו׳ (חו״ה, הבחינה ג׳). וכשהוא (המשכיל) עושה לעולמו יעשה לו כמי שעושה בשל אחרים כדי הצורך והספק בלבד (שם).

עי׳ ערך הכרחי, הסתפקות, צרך.

סָפֵק, לפעמים בהוראת שאלה חמורה, קושיא (Zweifel, Ungewißheit; Schwierigkeit, Einwand).

והדעת השנים עשר דעת העמידה, אלה האנשים וכו׳ אמרו כי העיון רב ספקות וכו׳ (אמונות ודעות א׳). וס׳ ההשואה, והוא ספר יעדנו שנבאר בו ספיקות הדרשות כולם אשר הנראה מהם מרוחק מאד מן האמת (מו״נ, פתיחה). אלא שהֲנה מקום הספק אשר הביאם לזה (שם א׳ נ״ג). ועוד שמאמרו שהעולם צריך למכריע, יכריע מציאותו על העדרו, מקום ספק גדול מאד (שם א׳ ע״ד). הנה כבר נדחה מעלינו זה הספק הגדול אשר סִפֵּק עלינו האומר בקדמות העולם (שם ב׳ י״ח). והתרת זה הספק כבדה והיא דקה מאד (שם). ולפי זה הדעת האמתי וכו׳ יותַּר הספק אשר חייב לר׳ יהודה ברבי סימון שיאמר וכו׳ (שם ב׳ ל׳). והנני מתיר לך כל אלו הספקות (שם ג׳ כ״ד). יותרו קשרים בענין יתבארו ספקות וכו׳ (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות, אות הקו״ף). וקודם שנאמר דבר בהתר הספק הראשון (מלחמות השם ו׳ א׳ י״ח). בהתר הספק העצום הזה אשר לא סרו הקודמים להסתפק עליו, והוא: איך יסכים היושר האלהי בגמול ועונש עם החיוב (אור ה׳ לר״ח קרשקש, ב׳ ד׳). כי לא טעם טעם שמחה מי שלא טעם שמחת ספיקות והתרתם (שו״ת רמ״א סי׳ ה׳).

בחכמת ההלצה: אחד ממניעי המאמר (dubitatio).

הז׳ (ממניעי המאמר) וכו׳ נקראהו ספק, וזה בבא במאמרנו מלה מורה הספק וכו׳: מה נאמר לאדוני מה נדבר ומה נצטדק, ובדברי הנביאים: מה אדבר ואמר לי והוא עשה (לשון למודים לרמח״ל, למוד ט׳, מ״ח:). ואמנם בזה יבחן ויתחלף הסדר הזה (מבוכה) מן הספק וכו׳, כי שם איננו רק מלה אחת תניע המאמר בדרך מסופק וכו׳, ונקראהו ספק ולא מבוכה (שם למוד ו׳, ל״ה.).

עי׳ ערך מבוכה, מניע ג׳, סִפּוּק.

***סָפֵק**, בפִּעֵל: סִפֵּק על פלוני = טען עליו, הטיל ספק בדבריו או בדעותיו (einwenden, in Zweifel ziehen).

ומן החזק שבשלָחיו (כצ״ל) אשר יורה אותך וילחם אותך בהם שישתדל לספק עליך אמתותיך ולשבש מה שנתברר לך וכו׳, ויספק עליך מה שנתברר לך מאמונתך ודתך (חו"ה, יחוד המעשה ה׳). ואם תתקיים התשובה עליו או הספוק במה שנשיב או נספק עליו בדבר מהם וכו׳ (מו"נ ב׳ י"ד). הנה כבר נדחה מִעלינו זה הספק הגדול אשר סִפק עלינו האומר בקדמות העולם (שם ב׳ י"ח). וכבר יסַפק מסַפק על מה שבארנו ממהות השכל הפועל וכו׳ (מלחמות השם א׳ ו׳).

בהתפעל: הסתפק מ..., בהוראת יש בו די עד שאין צורך ב... (nicht nötig haben, enthoben sein).

מאמר שהדבר לא יברא עצמו. לא ימלט הדבר הפועל או שיהיה מצוי בשעת פעולתו או אפס. אם היה אפס, אין לו מציאות באותו העת, ומה שאין לו מציאות לא יפעל דבר מן הדברים; ואם היה מצוי, כבר היה באותה שעה פעול והסתפק ממציאותו נפשו (ר״ל: לא היה צריך להמציא את עצמו) הואיל והמציאו זולתו (עולם קטן ג׳, מאמר בחדוש הדברים, עמ׳ מ"ט).

שֵם מסופק, שם מסתפק, ע׳ ערך הסתפק, מסֻפק ב׳, סִפוק ב׳, שֵם.

סְפָר, מספר, מנין (Zahl, Zählung).

סְפָר וספור וספר — רצונו בסְפָר השיעור והפילוס בגופים הנבראים, כי השעור וכו׳ לא יהיה כי אם במנין, והמדה והמשורה והמשקל וערך התנועות וסדור המוסיק״א הכל במנין, רוצה לומר סְפָר (כוזרי ד׳ כ"ו; ע"ש בהערות קסל).

ע׳ ערך מספר א׳ ובערכים הנרדפים הרשומים שם.

סָפַר, מנה; שִמש יסוד ומדה לחשבון (zählen; als Zahl- und Maßeinheit dienen).

כי גדר החלק אינו כי אם שעור נפרד משעור, כי השעור הקטן סופר את הגדול (חו"ה, היחוד ד׳). האחד סופר את עצמו ואין אחר סופרו, והוא יספור כל מספר (ס׳ האחד לראב"ע).

בפַּעֵל: תֵּאֵר (bezeichnen, qualifizieren, ein Attribut beilegen).

והטעם שאנו מספרים אותו באלה המדות, להורות על ענינו ואמתת מציאותו וכו׳, והוצרכנו לספר אותו בנמצא וכו׳, אך מה שאנו מספרים אותו בו מן הקדמות וכו׳, אך מה שנספר עליו שהוא אחד וכו׳ (חו״ה, היחוד י׳). וכל אשר תספר אותו בו מן המדות צריך שתבין מהם ריחוק שכנגדם ממנו (שם). כי הדחק הביאנו להגשים הבורא יתברך ולספר אותו במדות הברואים (שם). ועוד לפי שהיה פועל הדבר חֵלֶף הדבר וכו׳, לא יספרו את הבורא בספורי המחודשים (עולם קטן ג׳, מאמר שהבורא לא יתכן להיות יותר מאחד, עמ׳ נ״א). אמר החבר: רחוק מה שיש בין בעל התורה ובין הפילוסוף, כי בעל התורה מבקש האלהים לתועלות גדולות וכו׳, והפילוסוף אינו מבקש אלא שיספרהו על אמתתו, כאשר הוא מבקש שיספר הארץ על הדמיון שהיא במרכז הגלגל הגדול וכו׳ (כוזרי ד׳ י״ג). הדמיון הראשון כמו שתספר על אדם שיש לו קנין מקניני העיון וכו׳; הדמיון השני כגון שתספר הדבר כי יש בו כח טבעי וכו׳; הדמיון השלישי כגון שתספר האדם באיכות נפעלת ובנפעלות וכו׳ (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ נ״א; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: בתארך). — בפֻּעַל: אך באור המדות האלהיות המושכלות והכתובות המסופר בהן הבורא ית׳ וכו׳ (חו״ה, היחוד י׳). כי הנעדר לא יסופר באחד ולא ברב (שם). כי האפס לא[יסופר לא בקדמון ולא בחדש (שם). אך המדות האלהיות הפעליות הם המדות אשר יסופר בהן הבורא ית׳ מצד פעולותיו (שם). שֶׁכָּל מצוי אי אפשר ממציאות מיוחדת לו ומדה שיסופר בה (עולם קטן ג׳, מאמר לסלק הצורך ממנו, עמ׳ נ״ב). אבל השולליות כמו חי ואחד וראשון סוּפַּר עליו באלה כדי לשלול ממנו הפכם, לא לקיים לו אלה וכו׳ (כוזרי ב׳ ב׳).

סָר, א׳) פסק (aufhören).

כי העולם קדמון ולא סר האדם נולד מאדם שקדמו (כוזרי א׳ ב׳). א״כ לא סר האדם הווה משכבת זרע ודם והדם מהמזונות והמזונות מהצמח וכו׳ (שם ה׳ י״ד). האלהים קיים, קדמון, לא סר (שם ה׳ י״ח). ולא סרתי לדחותך מזה ולצוותך לקחת הדברים על הסדר (מו״נ, פתיחה). ומה שלא סר היותו מבין מדעתו או הבינהו זולתו (שם). שאני לא סרתי היותי מתירא הרבה מאד לחבר הדברים אשר ארצה לחברם בזה המאמר (שם). אמנם הבורא יברא בזה הקולמוס נענוע נענוע אחר נענוע, וכן תמיד כל עוד שהקולמוס יתנועע, וכשינוח לא ינוח עד שיברא בו ג״כ מנוחה, ולא

יסור מברוא בו מנוחה אחר מנוחה כל עוד שהקולמוס נח (שם א׳ ע״ג, הקדמה ו׳). ולא יסור סכלות יאבד וסכלות יִבָרא תמיד כל עוד שיתמיד הסכל סכל בדבר אחד (שם, הקדמה ג׳). לא סר, לא יסור — לא סר כך או לא יסור מהיות כך, ענינם שתמיד היה כך ללא תכלה, או לא היה עת שלא היה כך, ולא יסור מהיות כך שתמיד יהיה לעתיד ללא תכלה (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). בהתר הספק העצום הזה אשר לא סרו הקודמים להסתפק עליו (אור ה׳ לר״ח קרשקש, א׳ ב׳). ואחַר יתחיל להחלץ מן החומר ולהפשיטו מעליו מעט מעט וכו׳, ולא יסור כן עד שיהיה נבדל מן החומר לגמרי (העגולות הרעיוניות לאלבטליוסי). ולא יסור לרדת עד שישוב אל האישים המוחשים וכו׳ (שם).

ב׳) סר, סרה, בהוראת שקר, בטל (unwahr, absurd).

סרה—דבר המוסר מן העולם שלא היה ולא נברא (רש״י לדברים י״ג, ו׳). סרה—דבר שאינו (רש״י לדברים י״ט, ט״ז; רס״ג מתרגם סרה מחאל, שענינו בערבית דבר בטל)*) ״וזה סר״.

עי׳ ערך בטל ובערכים הנרדפים הרשומים שם; וע״ע בבאורים והערות למונחים שבסוף תרגומי ״תורת המדות״ ערך בטל.

ג׳) סרה: דעה משובשת, דעה נפסדת (Irrtum, Irrlehre).

ולא הייתי מגנה דבריו לולי שדבר סרה גדולה על האומה (אמונה רמה, זכר כלל, עמ׳ ג׳). דברו הפילוסופים על השם יתעלה וכו׳ סרה גדולה מאד (מו״נ ג׳ ט״ז). ואם הפילוסופים דברו סרה גדולה בידיעתו ית׳ (עץ חיים לאהרן בן אליהו, הוצ׳ דֶליטש עמ׳ ק״י). ואע״פ שיש בדברי הפלוסופים דבור סרה בענייני ההשגחה (נוה שלום לר״א שלום, פרק ג׳).

סַרְטָן, אחד מי״ב המזלות (Sternbild des Krebses, cancer).

ולרביעי והוא סרטן (כתר מלכות לרשב״ג). ובמחצית הזאת שש מזלות צפון, והן טלה, שור, תאומים, סרטן, אריה ובתולה (ס׳ העבור לראב״ח, עמ׳ י׳). והם המזלות ששמותם טלה, שור, תאומים, סרטן וכו׳ (משנה תורה, יסודי התורה ג׳ ו׳). ותקופת תמוז היות השמש בראש מזל סרטן (שם, קדוש החדש ט׳ ג׳).

סֶרֶךְ, דרך בלתי ישר, עקיפין (Umweg).

עי׳ ערך מְצָוּת.

*) כתבי רס״ג (Oeuvres complètes), הוצ׳ דירנבורג עמ׳ רע״ד ורפ״ב, שורה י״ח.

סַרְסוֹר, בהוראת מליץ, מתרגם (Dolmetsch, Mittler, Übersetzer).

אמר הסרסור העברי; הסרסור המעתיק העברי; סרסור ומליץ (תרגום ס׳ כלי הרובע, כת״י; ע׳ רמש״ש תרי״ח). ונראה בעיני כמחויב אני להוציאם ולהעתיקם ולהיות סרסור ומליץ בינותם (תרגום ס׳ האצטרובלין, כת״י; שם תרל״ה).

סַרְעָף, כמו שַׂרעף שבמקרא: מחשבה, הכרה (Gedanke, Erkenntnis).

מדרך הסרעף והמזמה (פי׳ רס״ג לס׳ יצירה, תרגום משה בן יוסף, כת״י, ומצוי גם בתרגום הקדום של אמונות ודעות; ע׳ רמש״ש תמ״ז). וכל סרעפים וכל הרהורים נלאים לתת בו שעורים (שיר היחוד ה׳).

סָתוּם, א׳) נעלם, בלתי ברור, בלתי מיוחד (verborgen, unklar, unbestimmt).

שהוא סתום ולא נגדר בהקף (מלות ההגיון ב׳). הבנת העמוקות והסתומות (מו״נ, פתיחה). הזר והסתום והחשוך וכו׳. הסתום הוא אשר תסתם כונת המאמר ולא תובן, ויולד זה מחסרון אשר יהיה במלותיו או בהיות המלות לא נאותות אל הענין וכו׳, או בנפול ספק בהבנתו וכו׳, ועוד תסתם ע״י רוב המלות הנרדפות או בהיות הפועל והפעול בענין אשר לא נבחין ביניהם מבלי היות להם הכרע (לשון למודים לרמח״ל, למוד ה׳, עמ׳ כ׳).

ע׳ ערך סתמי.

ב׳) צורה סתומה, הצורה העליונה הבלתי דבקה בחומר.

ושני חלקי הצורה שיש ממנה צורה סתומה וחתומה, וטהורה מהדבק אל ההיולי וקדושה מהתחבר בו, והחלק השני צורה חלולה ופתוחה וראויה להדבק אל ההיולי ולהתחבר אליו ולהתהפך בו (הגיון הנפש לראב״ח, ב.).

סִתּוּם, הדבור הסתום (Unklarheit, Dunkelheit).

רק כי תשמר לך מן הסיתום אשר זכרנו למעלה, כי לא תקח מלות רחוקות מאד וזרות אשר תתעלם בהן כונתך (לשון למודים לרמח״ל, למוד ה׳, כ״ב:).

סָתוּר, נסתר, נעלם (verborgen, unbekannt; unbestimmte Größe).

סתור מכל סתור ועמוס מכל עמוס ומכל כמוס (שיר היחוד ה׳) והצלע הסתור א״ד והידוע ד״ג (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, עמ׳ ל״ד, סי׳ נ״ג). סתורה או מכוסה (ס׳ העבור לראב״ח, עמ׳ ל״ט).

סְתִירָה, דבר הסותר לדבר אחר (Widerspruch, contradictio).

ואם חובר באחד משניהם (משני המשפטים המתנגדים) הקף כללי ובאחד הקף חלקיי הנה נקראים משפטים סותרים, וזה הענין נקרא הסתירה (מלות ההגיון ד'). סבות הסתירה או ההפך הנמצא בספר מן הספרים וכו' אחת משבע סבות (מו"נ, פתיחה). הבדל יש בין הסתירה וההפך, כי סתירה היא שיתחלפו בכמות ובאיכות, והמשל בזה: כל אדם כותב, ואח"כ יאמר: אין אדם אחד כותב וכו', וההפך הוא שיתחלפו באיכות לבד, כאמרך: האדם לבן, האדם שחור (פי' אפודי שם; וע"ש גם בפי' קרשקש ושם טוב). ופעולת הסותרים תקרא סתירה (ר"ש ן' תבון, פי' המלות הזרות, ערך הפך). שני חלקי ההקבלה והסתירה (כל מלאכת הגיון, מליצה, י"א).

„חק הסתירה".

עי' ערך הפך, הקבלה, התנגדות, נתיצה, סתר.

סְתָם, בסתם = בהחלט, דרך כלל (schlechthin, im allgemeinen).

ואפשר שישנם המכוין ההוא ויכוין כונה אחרת, ואמנם לא כל כונה בסתם (מו"נ ב' י"ט; אלחריזי מתרגם: אבל לא כוונה שתזדמן במלה מוחלטת). סתם ביחוד, סתם במוחלט (פי' כ"ה הקדמות המורה לר' הלל בן שמואל, הקדמה ד').

לשון סתם = unbestimmt, undeterminiert.

אלא שהוא לשון סתם וכו', כי פעמים מתארין הנודע בסתם בלשון העברים, כאשר נאמר את הכבש אחד וזולתו (ס' השרשים לר' יונה ן' גנאח, שרש אדר, עמ' י"ד).

סְתָמִי, בלתי מיוחד (unbestimmt, unpersönlich).

ואם לא יחבר בנושא המשפט הקף כללי, כאמרנו: האדם כותב, קראנו זה המשפט סתמי, רצוננו לומר שהוא סתום ולא נגדר בהקף (מלות ההגיון ב'). כשילקח השנוי סתמי בשלוח (אור ה' לר"ח קרשקש, א', בבאור ההקדמה הד'). כנוי סתמי = unpersönliches Fürwort; מאמר סתמי = unbestimmter Satz.

עי' ערך כנוי, מאמר, משפט.

סֹתֶר, הפך, נגוד, סתירה; מתנגד; שני משפטים או תארים סותרים זה את זה (Gegenteil, Gegensatz; widersprechend; Gegensatzpaar).

או מי שקדמו לו דעות, ירצה להרחיק מהם כל סותר ולשמרם (מו"נ ב' כ"ב). הבספקות יבטל דעת או יתקיים סותרו? (שם). שאסכנדר

כבר באר שכל מה שלא יעמד עליו מופת צריך שיונחו שני קצוות הסותר בענין ההוא, ויראה מה יתחייב לכל אחד משני הסותרים מן הספקות ויאָמן המעט בהם ספקות (שם). אין מופת על אחת משני הסותרים בה (שם). ואם חובר באחד משניהם (משני המשפטים המתנגדים) הקף כללי ובאחד הקף חלקיי, הנה נקראים משפטים סותרים וכו׳ ואלו הם שני מינים, המין האחד שיהיה האחד מחַיב כללי והאחד שולל חלקיי, כאמרנו: כל אדם חי, אין כל אדם חי וכו׳ והמין השני שיהיה המשפט האחד שולל כללי והאחד מחייב חלקיי, כאמרנו: לא אדם אחר מעופף, קצת אדם מעופף, שני אלו גם כן סותרים (מלות ההגיון ד׳). וענין הסותרים הם שני מאמרים שהא׳ מחייב נשוא לנושא והאחר שולל הנשוא ההוא מן הנושא ההוא, בחברו מלת לא או אין אל הנשוא (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות, ערך הפך). שידיעת השם יתברך בדברים העתידים להתחדש לא תחייב שיהיה הדבר הידוע מחויב, אבל ישאר סותרו אפשר (מלחמות השם ג׳ ב׳). מה שמובן בסותר הסכלות איננו מה שיובן בסותר הלאות (אור ה׳ לר״ח קרשקש).

שני קצות (קצוות) הסותר = Extreme.

עי׳ ערך הפך, כחוש, מכחיש, מתנגד.

סֶתֶר, הסתר המבדיל = הקרום החולק (Zwerchfell).

ועוד כי יש לאיברים שהם למטה מהסתר המבדיל סוד וכו׳ וסתר המבדיל מכריע בין עולם הטבעה ועולם החיים (ר׳ יהודה ן׳ קרדינאל, תרגום ס׳ הכוזרי ד׳ כ״ה; הוצ׳ קסל שמ״ו).

עי׳ ערך קרום.

ע

עָב, עָבֶה, בנגוד לדק, לרקיק, לרוחני: גשמי, גס (grob, körperlich, materiell, sinnlich).

ואם יהיה היסוד עב תחלש הצורה מלפלש ומלהתפשט בו (מקור חיים לרשב"ג, ג' כ"ג). שהעצם הגשמי מסודר על שלש מדרגות, והם הגשם העבה והגשם הרקיק והיסוד והצורה שמהם הורכב (שם ד' ג'). שהרקיק מהעצמים מונח לעבה מהם (שם ד' י"ד). כי הן גשמיות, עבות (שם, ד' כ"ב). והיה העצם הנושא אותן גשמי, עב (שם ד' כ"ט). השכל הוא עצם רוחני נגזר מן העולם העליון הרוחני והוא נכרי בעולם הגופים העבים (חו"ה, עבודת האלהים ב'). כמה טבענו עבה וערפנו קשה ואמונתנו מעוטה (שם, חשבון הנפש ג'). ורובנו משתנה מקרבת המתים והקברות ומתבלבלת נפשנו זמן מה וכו', ומי שהוא עב הטבע אינו משתנה לזה (כוזרי ב' ס'). ומרוב שמחתו (של משה) במה שהשיג לחם לא אכל ומים לא שתה, כי התחזק השכל עד שנתבטל כל כח עב שבגוף, ר"ל מיני חוש המשוש (מו"נ ג' נ"א). וכן כשילמדו ויבינו זה העב הטבע רב הלחות, ידע ויבין, אבל בקושי (שמנה פרקים להרמב"ם, ח').

עי' ערך גושי, גס, גופני, גשמי, גשמני, חמרי, עכור.

עָבָה, בהתפעל: התעבה, נהיה גס, גשמי (gröber werden, sich verdichten).

והתעבה העצם מפני זה ונתגשם (מקור חיים לרשב"ג, ב' כ"ו). ואמנם היסוד כל מה שיושפל יתעבה (שם ד' כ"ב). והתעבה עצמה (של הנפש) והיתה במעלת המראה הזכה אשר בדבקה בעצם עכור, עב יתעכר אורה ויתעבה עצמה (שם ה' ס"ה). ותתעבה ותתגסה ותרד עד שתהיה גופנית ממש (אגרות הרמב"ם, אגרת אל ר' חסדאי הלוי).

עי' ערך גס (פעל), גָלם, גָשם, לבש.

עֹבֵד, בנגוד לנעבד: כח משרת.

והמוליד נעבד והזן עובד והמגדל עובד ונעבד (כוזרי ה׳ י״ב). כחות עובדות וכחות נעבדות (רשב״ץ, מגן אבות ל״ה:). עובדות ונעבדות (תורה אור לר׳ יוסף ן׳ יחייא, עמ׳ ע״ז).

עי׳ ערך משרת; נעבד.

עֲבוֹדָה, בנגוד לעבֵרה או למרי: עבודת האלהים (Gottesverehrung, Gehorsam gegen Gott, Frömmigkeit).

בעבודה והמרי והצדק וההכרח (אמונות ודעות ד׳). כי הבורא אין לו שום הנהגה במעשי בני אדם ואיננו מכריחם לעבודה ולא למרי (שם). הודיענו אלהינו יתברך כי עבודות האדם אותו כשהם רבות נקראו זכיות ושהמרותיו כשירבו נקראו חובות (שם, מאמר ה׳). בגדר העבודה וחלקיה ומעלותיה (חו״ה, עבודת האלהים, פתח השער). המאמר הרביעי מכלל העבודה והעברה והגמול והעונש (עולם קטן עמ׳ נ״ט). וחלקתי מאמר זה לשני חלקים: החלק האחד בעבודה ובעברה (שם). דע אחי שאמתת העבודה ועניננה להשלים העבד מצות אדוניו וענין העברה הפך זה (שם).

„העבודה הנבטיה", „העבודה הנבטית" (בתרגום חריזי: העבודה המצרית, עבודת האכרים המצריים), ספר מפורסם בספרות הערבית שחברו אבו בכר מחמד בן עלי אבן וחשיה, והוא כולל תורת עבודת האדמה בצרוף „שגעונות עובדי עבודה זרה ... עשיית הטלסמאות והורדת הרוחניות והכשוף והשדים והמזיקים" (עי׳ מו״נ ג׳ כ״ט והערת מונק שם; וע״ע כוזרי א׳ ס״א; ראב״ע לשמות ב׳ י׳; פתיחת הרמב״ן לפי׳ התורה ופרושו לבראשית י״א כ״ח).

עִבּוּר, א׳) בחכמת הקבלה: יסוד העבור, התאצלות השפע האלהי והתפשטותו בעולם התחתון. — סוד העבור: גלגול הנשמות (Metempsychose).

הנה מלא כל הארץ כבודו, שהוא יסוד העיבור שביסודות כבודו (אור ה׳ לר״ח קרשקש, א׳, הכלל הב׳, הפרק הא׳, העיון הב׳). פוקד עון אבות על בנים, זהו סוד העבור (פי׳ ר׳ בחיי לשמות ל״ד ז׳). ויתעבר ה׳ בי, רמז לסוד העבור (שם, לדברים ג׳ כ״ו).

ב׳) חכמת העבור, עי׳ ערך חכמה.

עֳבִי, תכונת העצם העב; גשמיות, עכירות (Dichte, Masse; Körperlichkeit, Stofflichkeit).

והעצם הגשמי נמנע שישפיע עצמו לעובי הכמות ואפלתו (מקור חיים לרשב"ג, ג' י"ג). וכל מה שיחזור מן העצם ויצא אל הכמות ומהכמות אל התבנית ומהתבנית אל הגוון יהיה גס אצלו הנמצא ויתגלה לעוביו וכו' (שם ג' ל"ו). התבאר בזה כי החולשה והעובי והעכירות וכו' שיקרה לאור המתפשט ביסוד אמנם היה מפני היסוד, לא מפני הצורה בעצמה (שם ד' כ"ב). עכירות החומר ועוביו (שם). יתרון נפשך על גופך וכו' ודקות עצמה מעביו (חו"ה, חשבון הנפש ג'). וזה ארע לנפש מפני דקותה וארע לגוף מפני עביו (עולם קטן א', עמ' ד'). אך היא (צורת הגשם בהחלט) ההתדבקות לבד, רצוננו לומר שיהיה בה לעצם עובי וכו' (אמונה רמה א' ב'). והעצם הגשמי וכו', והוא עצם שיש לו מן העובי והמקשיות מה שבהם אפשר שיונחו בו שלשה התפשטיות נכרתים על זויות נצבות (שם). עוד יוליד אכילת קצת הבע"ח עובי ועכירות ואטימות בנפש (עקרים ג' ט"ו).

עי' ערך גופניות, גושיות, גסות, גשמות, חמריות, מקשיות, עכירות.

עָבַר, א') ע"ד הערבית: היה אפשר (möglich, zulässig sein).

זה זולת עובר (= אי אפשר, לא יתכן) משני פנים (פי' רס"ג לס' יצירה, תרגום משה בן יוסף, כת"י; עי' רמש"ש תמ"ח). שאנחנו נדע בבירור כי כל דבר יעבור שיהיה ויעבור שלא יהיה (ישועה בן יהודה, בראשית רבה, כת"י; עי' שריינר, חקירות על ישועה בן יהודה עמ' כ"ט). כי לא יעבור שיהיה כהל לנפשו (שם, עמ' מ"ב). היעבור על השחור להשאר, והוא אלבקא. נ"ל אבל, יתם עליו להשאר וכו' (שם, עמ' מ"ו). היעבור מציאת השחור בזולת המוחל אם לא (שם, עמ' מ"ז). איך יעבור שיהיה במציאות דבר אין לאל ית' ממשלת עליו (אמונה רמה, זכר כלל, עמ' א'). הם (המדברים) יראו כי כל מה שהוא מדומה הוא עובר אצל השכל (מו"נ א' ע"ג, הקדמה י'). אבל זה אפשר בלי ספק ועובר אצל השכל היותו (שם). ואפשר ועובר שמות באים זה אחר זה על דבר אחד (ר"ש ן' תבון, פי' המלות הזרות, ערך אפשר). אמונת המאמינים מן (הדברים) [המדברים?] שכל מקרה דבר עובר ואפשר שיהיה בכל גשם (שם, ערך העברה). הדברים נחלקים לג' דרכים: חובי, אסורי, עובר (אהרן בן אליהו, גן עדן פ"ב, ד'; עובר = מותר). עובר והעברה שמשו חכמינו ז"ל

לענין אפשר ואפשרות (יוסף שלמה רופא לוצקי, פי׳ טירת כסף לס׳ המבחר של אהרן בן יוסף הרופא, י״ז). **וזה כי הוא עובר** (פי׳ תאמסטיאוס על ס׳ השמים והעולם לארסטו, הוצ׳ לנדויאר קמ״ט). **ועבר שיפשוט צורתו** (אלגזאלי, מאמר בתשובת שאלות, הוצ׳ מלטר עמ׳ כ״ה). **לו היה כן, עבר שיהיו שנים** (שם). — **בהפעיל:** הַתאמרו כי הקב״ה הוא העושה לעולם בלא בינוני, אם **תעבירו** כי הוא ית״ש ברא חי והחי ההוא ברא העולם (ישועה בן יהודה, בראשית רבה, כת״י; עי׳ שריינר, חקירות וכו׳, עמ׳ מ״א). **והם עם זה מסכימים שהתקבץ שני ההפכים בנושא אחד ובעתה אחת שקר ולא יתכן ולא יעבירהו השכל,** והם יאמרו ג״כ כי היות עתה אין מקרה בו כלל או מקרה לא בנושא, כדברי קצתם, נמנע, לא **יעבירהו** השכל (מו״נ א׳ ע״ג, הקדמה י׳). **יעביר** לו מה **שיעביר** על עצמו מיושר הטענות (שם ב׳ ט״ו; ע״ש בפי׳ קרשקש). **בנתפעל: נתעבר** = יתכן (מצוי אצל יוסף הרואה; עי׳ פינסקר, לקו״ק, נספחים עמ׳ ר׳).

עי׳ ערך אפשר, העברה ב׳, כָּשֵׁר, צדק, תם.

ב׳) חלף, כלה (vergehen, vergänglich sein).

העובר בעצמותו הוא הזמן והעובר בזולתו הוא התנועה, כי היא **תעבור בעבור** הזמן (אלגזאלי, הפלת הפילוסופים). **העולם הזה עולם עובר** וכו׳ (בקשה לרס״ג). ״החליפו עולם עומד בעולם **עובר**״.

עי׳ ערך חלף, כלה, נפסד.

העובר או **הֶעָבָר**: הזמן החולף (Vergangenheit).

עתידות **ועוברות** לך הם יחד (שיר היחוד ג׳). **והזמן ידוע שהעתה מחלק אותו בעבר ובעתיד ומשתף ביניהם** (אמונה רמה א׳ א׳, ד״ה והכמה). אם ראובן הוא עומד עתה או היה עומד במה **שעבר** וכו׳ (מלות ההגיון שער ג׳). בזמן ידוע **עבר** או עתיד (שם). עתה הוא בלשוננו שֵׁם לזמן העומד שהוא אמצעי לפי הדעת ההמוני בין הזמן **העובר** והזמן העתיד וכו׳, ואולם לפי האמת בעצמה אינו רק שני זמנים: **עובר** ועתיד וכו׳ (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות, ערך עתה). **העבר אין, והעתיד עדין, וההוה כהרף עין** (מראה המוסר ה׳). והזמן אמנם יהיה נגדר לפי מרחקו מן עתה אם **בעבר** ואם בעתיד (כל מלאכת הגיון, מאמרות, ח).

עבר בודד או נשלם = perfectum; **עבר** בלתי נשלם = imperfe-ctum; **עבר** כבר נשלם = plusquamperfectum.

עי׳ ערך חלף, הוה ג׳, זמן, נכחי, עמד ג׳, עתה, עתיד.

ג׳) עובר = על דרך ההעברה׳ ההשאלה (uneigentlich, figürlich, im übertragenen Sinne).

בעבור שאינם יודעים ענין האחד האמת וענין האחד העובר אלא הסגולה מאנשי היחוד שהעמיקו בחכמה וכו׳ (חו״ה׳ היחוד ב׳)׳ אך באור אופני האחד האמתי והאחד העובר הוא שהאחד וכו׳ נאמר על שני ענינים׳ האחד מהם מקרי והוא העובר׳ והשני עצמי׳ קיים׳ והוא האמתי (שם׳ היחוד ח׳)׳ וכי ד׳ ית׳ אחד האמת׳ לא על עובר (מחכימת פתי ליוסף בן אברהם הרואה; עי׳ פינסקר׳ לקו״ק׳ נספחים עמ׳ קצ״ח). — בהפעיל: העביר הכונה׳ דִבֵּר ע״ד ההעברה׳ — ותאמר מלת העברה לדבר שיעשה או יאמר לא בדקדוק כראוי׳ אך הרחיב בו שלא כראוי׳ כלומר: העביר הכונה (ר״ש ן׳ תבון׳ פי׳ המלות הזרות׳ ערך העברה)׳

עי׳ ערך העברה א׳ ובערכים הנרדפים הרשומים שם

ד׳) עבר = יצא מנושא מה אל נושא אחר (übergehen, überschreiten, transire).

כי אמרו (המדברים) שהמקרה לא יעבור נושאו וכו׳׳ שזה הבגד הלבן וכו׳ לא האיסטיס השחירו׳ כי השחרות מקרה בגשם האיסטיס׳ לא יעבור לזולתו (מו״נ א׳ ע״ג׳ הקדמה ו׳)׳

פעל עובר או מתעבר (בנגוד לעומד): יוצא (transitives Verbum).

עי׳ ערך מתעבר; עמד ז׳׳ עצמוני׳

ה׳) עבר על פלוני דבר = השיגהו׳ נפל בו׳ צדק עליו (zukommen).

כי החמס לא יעבור על השי״ת (מחכימת פתי ליוסף בן אברהם הרואה; עי׳ פינסקר׳ לקו״ק׳ נספחים עמ׳ קצ״ח)׳

עֲבָרָה׳ אפשרות (Möglichkeit, Denkbarkeit, Zulässigkeit).

עברה בהוראת אפשרות מצויה בספרות הקראים וביחוד בספרי יוסף בן אברהם הרואה (עי׳ פינסקר׳ לקו״ק׳ נספחים עמ׳ ר׳)׳

עי׳ ערך עבר א׳

עֲבֵרָה׳ עי׳ ערך עבודה׳

עִגּוּל, עֲגֻלָּה,*) א׳) שטח עגול שכל נקודות קצהו שעור מרחקן ממקום מרכזו שוה (Kreis).

העגול התמים, העגול הפגום (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, עמ׳ ס׳). ואחר שידענו הקו הסובב והקוטר אנו יודעים תשבורת כל **העגולה**, שהיא מחצית הקוטר במחצית הקו הסובב (שם, עמ׳ ס״א). **שטח העגול** (שם, ועמ׳ ט׳). **מרכז העגולה** (שם). **חצי עגול, מחצית עגולה** (שם, עמ׳ ס״ב). **תשבורת העגול** (שם). **העגול הפגום** היא הצורה הדומה לצורת קשת (שם, עמ׳ ס״ב). **שברי העגול, שבר עגולה** (שם). **הקפת העגול** (שם, עמ׳ ל״ד). **ציר העגול** הנקרא מרכז (שם). **אלכסון העגול** (שם, עמ׳ ט׳). **קוטר העגול** (שם, ועמ׳ ס״ד). **חצי קוטר העגול** (שם, עמ׳ ס״ו). **עגול מקיף** (צורת הארץ לראב״ח, עמ׳ ב׳; ר״י אלחריזי, מו״נ ג׳ י״ד). האמת כנקודה בתוך **העגולה** (הקדמת ראב״ע לפי׳ התורה). **קו העגולה** (שם). א״כ תנועת המקיף יותר ממהרת מתנועת **העגולה הפנימית** (מו״נ א׳ ע״ג, הקדמה ג׳). והגלגל סובב **בעיגול** (משנה תורה, תשובה ה׳ ד׳). **העגולה** שסובבת בה הירח תמיד היא נוטה מעל **העגולה** שסובבת בה השמש תמיד (שם, קדוש החודש ט״ז א׳). **עגולה** — נגזר מֵעָגֹל סביב (מלכים א׳, ז׳ כ״ג ול״ה) — שָׁמוהו שֵׁם לשטח עגול שבתוכו נקודה שכל הקוים הישרים היוצאים ממנה אל הקו הסובב בשטח ההוא שוים, והנקודה ההיא נקראת מרכז **העגולה** (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). **עגולים דומים** — הם אשר יהיה יחס חק כל תמונה מהם אל קטר תושבתה כיחס חק התמונה האחרת אל קטר תושבתה (ס׳ הגדרים). **עגולת המזלות** — היא **העגולה** אשר ירשמה השמש בתנועתו מהמערב אל המזרח וכו׳ (שם). **עגולת משוה היום** — היא **העגולה** אשר תלך במרכז העולם ומרחקה מן הקטבים מרחק אחד, והיא תבדיל העולם לשני חצאים (שם). **עגולת חצי היום** — היא **העגולה** אשר נדמה אותה עוברת בקטבי העולם ובנקודת נכח הראש באיזה אופק שיהיה וכו׳. **עגולת חצי היום** — היא **עגולה** גדולה עוברת בכדור השמים על ב׳ קטבי משוה היום ועל נכח הראש וכו׳ (שם). **עגולה נכחית** — היא **עגולה** גדולה נצבת תלך לנכח הראש,

---

*) חכמי התלמוד לא השתמשו אלא בצורת **עיגול**, ואִלו **עגולה** אינה יוצאת בספרות התלמודית ממשמעות תואר השם (לנקבה). אבל במשנת המדות, שנתחברה בתקופת הגאונים, ובמחברת מנחם כבר נמצא שֵׁם **עגולה**. עי׳ ערך מְרֻבָּע בהערה; וע״ע בהערות לוי גינצברג לספרו של ישראל אפרת "המונחים הפילוסופיים שבמו״נ".

והוא קֶטב האופק׳ ובמרכז העולם נצבת על האופק על זוית נצבת וכו׳ (שם). **עגולות** נוכחיות (צורת הארץ לראב״ח׳ עמ׳ ו׳ ול״ה). **עיגולה** קטנה (שם׳ עמ׳ ו׳) = שאינה עוברת בנקודות נכח הראש והרגל׳ **עגולים** הנכחיים (מופתי כלי ההבטה לבטלמיוס׳ כת״י; עי׳ רמש״ש תקל״ה). **עגלת** השוה = עגולת משוה היום (מאמר אלגזאלי בתשובת שאלות׳ הוצ׳ מלטר עמ׳ ל׳).

הקפת העִגול׳ קו העגולה׳ עִגול מקיף	Kreisumfang, Kreislinie
חצי עִגול׳ חצי עגולה׳ מחצית עגולה	Halbkreis
מרכז העגולה׳ ציר העִגול	Mittelpunkt des Kreises, Zentrum
קוטר העִגול׳ אלכסון העִגול	Durchmesser
חצי קוטר העִגול	Halbmesser, Radius
שבר העִגול׳ שבר עגולה׳ עִגול פגום	Kreisabschnitt, Segment
שטח העִגול	Kreisfläche
תשבורת העִגול	Flächeninhalt des Kreises
עגול האופק	Horizont
עגולת חצי היום	Meridian
〃 משוה 〃 ׳ עגלת השוה	Äquator, Himmelsäquator
עגול העמדת השמש׳ עגול ההפוך	Wendekreis
עגולת המזלות	Ekliptik, Tierkreis
עגולה נכחית׳ עִגול נכחי	Parallelkreis, Breitenkreis
עגול הקטב (הצפוני׳ הדרומי)	Polarkreis
עגול תמים	Vollkreis

עי׳ ערך אופן׳ גלגל׳ מסבה.

ב׳) כדור׳ גלגל (Kugel, Sphäre).

ואחד כן צייר מן החלקים ההם הרוחניים צורה אצטרובולית וברא מהם **עִגְלת** האש׳ ואחר כן צייר מהם צורה שמיניה וברא ממנה **עִגְלת** האויר וכו׳ אמונות ודעות א׳, ד״ה והדעת השני). הקצה העליון גרם השמש והתחתון ניצוציה המתפשטים על **עגולת** הארץ (מקור חיים לרשב״ג׳ ב׳ י״ב). ואמנם נקראו אלו העצמים הפשוטים גלגלים **ועגולות** (שם ג׳ מ״א). כי **העגולות** הגשמיות נוכח **העגולות** הרוחניות (שם ד׳ א׳). והתחייב מזה שיהיו **העגולות** המוחשות משולחות **מהעגולות** המושכלות (שם ד׳ ח׳). וכל **עִגול** אשר ברקיע סובב ומתגלגל אנו קורין אותו גלגל (ראב״ח׳ ס׳ העבור ב׳). **העגול** החלבי = Milchstraße (באור ס׳ האותות העליונות לן׳ רשד׳ תרגום קלונימוס בן קלונימוס׳ כת״י; עי׳ רמש״ש קל״ט).

בביאור אמרם כי סדור הנמצאות מן הסבה הראשונה יחקה עגולה רעיונית, כלומר נמשל דרך חקוי לעגולה מדומה דרך מחשבה ורעיון, תשובתה אל התחלתה בצורת האדם (העגולות הרעיוניות לאלבטליוסי, הוצ' דוד קויפמן עמ' ב'; עי' רמש"ש רפ"ז, שהוא מתרגם את שם הספר: imaginäre Sphären; קויפמן מתרגם: bildliche Kreise). וכן השכלת האדם בצורת סדור הנמצאות תחקה עגולה רעיונית (יוסף שלמה רופא לוצקי, פי' טירת כסף לס' המבחר של אהרן בן יוסף הרופא, כ"ב:).

עֲדִי, בהוראת עדות, הוכחה (Zeugnis, Beweis).
ואם יאמר הפילוסוף שהמציאות עֲדי וכו' ובו אבחן הראוי והעובר והנמנע, יאמר לו בעל הדת: ובזה הוא המחלוקת (מו"נ א' ע"ג, הקדמה י', הערה). ודי בו עד (אגרת השמד להרמב"ם; עי' רמש"ש תתקכ"ט, הערה קע"ג).

עָדוּף, מעולה, יתר על ... (vorzüglich, überlegen).
והנה המציאות הכוללת היא עדופה מאד בערך חלקיה (יוסף שלמה רופא, פי' טירת כסף לס' המבחר של אהרן בן יוסף, עמ' כ"א:).

עֲדִיפָה, עודף, יתרון (Überschuß).
ונמצא הרבוע עודף בתמונה הזאת מפני עדיפת האלכסון (חבור המשיחה והתשבורת לראב"ח, עמ' ס'). ומדת העדיפה במקום הזה וכו' אינה מוספת על שעה אחת (ס' העבור לראב"ח, עמ' י"א).
עי' ערך יתרון ב' מותר ד'.

עָדַף, בהפעיל: מעדיף על... = יתר על..., עודף (mehr, größer als...).
הרוצה לדעת תשבורת העקום אשר הוא מעדיף על חצי עגולה וכו' (חבור המשיחה והתשבורת לראב"ח, עמ' ס"ז). ויעדיף ממנו המקום העליון (הבאור האמצעי לס' השמע הטבעי, כת"י; עי' בספרו של וָלפסון Crescas' Critique of Aristotle עמ' שנ"א).

עַדְפָּנוּת, בספרות הקראים: יתרון (Vorzug).
באשר ישיב אל דבר אשר לו יתרון ועדפנות (פתיחת ישועה בן יהודה לס' העריות; עי' שריינר, חקירות על ישועה בן יהודה, נספחים עמ' ב'). ומלת מאד תורה לעדפנות ויתרון (יוסף שלמה רופא, פי' טירת כסף לס' המבחר של אהרן בן יוסף, עמ' כ"א:). וע"ע אשכול הכופר ליהודה הדסי, א"ב ר', אות נ'.

*עָדַר׳ בנפעל: כלה׳ אָפס (vergehen, verschwinden). — שאתה אם תאמר: יעמוד (המקרה) מדה ואחר כן יעדר (מו״נ א׳ ע״ג׳ הקדמה ו׳). — בהפעיל: הפך לאפס (vernichten, in Nichts verwandeln). — תתחייב השאלה: אי זה דבר העדירו? אם תאמר שהשם העדירו כשירצה׳ זה לא יתכן לפי דעתם וכו׳ (שם). אע״פ שיש יכולת לו יתעלה לשנותו כולו או להעדירו או להעדיר איזה טבע שירצה מטבעיו (שם ב׳ כ״ט).
ע׳ ערך אָפֵס.

עֲדָשִׁי׳ בצורת עדשה (linsenförmig).
העדשיי (פי׳ תאמסטיאוס לס׳ השמים והעולם׳ הוצ׳ לנדויאר ס״ז).

עִוּוּת׳ עִקּוּם (Ungleichheit, krumme Beschaffenheit).
שהמאכל הולך אל הבטן וכו׳ על קו ישר׳ אין בה עקום ולא עוות (חו״ה׳ הבחינה ה׳; ע״ש בפי׳ פת לחם ע״ד ההבדל שבין עוות ועקום). ואם לא תהיה באמת עגולה כשיהיו קצת חלקיו גבוהים וקצת שפלים ויהיה כבר הגיע עוות בו (מאמר במערכת לר׳ משה ב״ר יהודה נגארה).

עוֹלָם׳ עולם קטן = Mikrokosmos ; עולם גדול = Makrokosmos.
העולם הגדול הולך על ד׳ טבעים׳ וכן העולם הקטן שהוא האדם (תקון מדות הנפש לרשב״ג). העולם הקטן דמיון העולם הגדול בסדור והבנין (מקור חיים לרשב״ג׳ ג׳ ו׳). והפנה השנית סימן החכמה הנראה במין האדם אשר הוא העולם הקטן (חו״ה׳ הבחינה ד׳). וע״כ נקרא האדם עולם קטן לפי שיש בו דמות לכל מה שבעולם (עולם קטן׳ הקדמה). וכבר דמו הפלוסופים העולם באדם גדול והאדם בעולם קטן (כוזרי ד׳ ג׳). ושָׂם מערכת האותיות האלה עם מערכת העולם הגדול והקטן׳ שהוא האדם׳ ומערכת הזמן אחת (שם ד׳ כ״ה). ודע כי זה שאמרנוהו כלו מדמות העולם בכללו באיש מבני האדם׳ לא מפני זה נאמר באדם שהוא עולם קטן וכו׳׳ שלא שמענו כלל אחד מן הראשונים אמר כי החמור או הסוס עולם קטן׳ ואמנם נאמר באדם זה מפני הדבר שייוחד בו האדם׳ והוא הכח המדבר וכו׳ (מו״נ א׳ ע״ב). שהעולם בכללו הוא איש אחד׳ וזה דבר ביארו אותו רבים מן הקודמים׳ עד שהם יקראו העולם אדם גדול והאדם עולם קטן (מלחמות השם ו׳ א׳ ד׳)*).
ע׳ ערך אדם.

*) לדעת מַלטר (JQR. NS II, 453) מושג עולם קטן יסודו בספרות בבל העתיקה.

חמשה עולמות (ונקראו גם חמש מעלות וחמשה אורות): **העולם הנורני**, **עולם הרברבנות** (נ״א הדברנות), **עולם המדע**, **עולם הנפש**, **עולם היצירה** (מגלת המגלה לראב״ח, עמ׳ כ״ב; עי׳ הערת גוטמן שם, וע״ע ברשימת המונחים הפלוסופיים שבספרי ראב״ח לישראל אפרת, ערך עולמות, JQR NS XXVII, 342).

ארבעה עולמות: אצילות, בריאה, יצירה, עשיה (בספרות הקבלה).

שלשה עולמות: עולם העליון, והוא **עולם** המלאכים והנשמות, **ועולם התיכון**, והוא **עולם** הגלגלים והכוכבים, **ועולם השפל**, והוא זה **העולם** (פי׳ רד״ק לישעי׳ ו׳ ג׳). **עולם היסודות וההויה וההפסד**; **עולם הגלגלים**; **עולם המלאכים** (עקרים ב׳ ל״א). **או: עולם הטבע**; **עולם הנפש**; **עולם השכל** (ס׳ הגדרים).

שני העולמים (חו״ה, חשבון הנפש, א׳, ד״ה והחמשה ועשרים) = **העולם הזה והעולם הבא**.

העולם הגשמי (עולם קטן עמ׳ י׳). **העולם הרוחאני** (שם עמ׳ ל״ט ומ׳). **עולם הגופות העבים** (חו״ה, עבודת האלהים ב׳). **עולם התמורה**; **עולם היצירה**; **העולם השפל** (הגיון הנפש לראב״ח, ה:). **העולם האלהי** (כוזרי ה׳ כ״א). **עולם האש** (שם ה׳ י״ד). **עולם הדבור** (שם ד׳ כ״ה). **עולם החיים** (שם ד׳ כ״ה). **העולם הטבעי** (שם ג׳ י״ז וד׳ כ״ה). **עולם המנוחה** (שם ה׳ י׳). **העולם העליון** (שם ג׳ י״ז וה׳ י״ב; חו״ה, עבודת האלהים ב׳; הגיון הנפש ה.). **עולם הרוחנים** (כוזרי ג׳ ס״ה). **העולם האמצעי**, **העולם השפל** (ראב״ע לשמות י״ט כ׳). **עולם הטבע** (אמונה רמה עמ׳ כ״ד). **העולם התחתון** (מו״נ ב׳ א׳; ר״י אלחריזי מתרגם: העולם השפל). **עולם ההויה וההפסד** (אמונה רמה א׳ ו׳, עמ׳ כ״ד; מו״נ ב׳ י׳; עקרים ב׳ ל״א). **עולם הבריאה** במשמעות Körperwelt, **עולם המצוה** במשמעות Geisterwelt (עי׳ ברשימת המונחים שבסוף מאמר אלגזאלי, הוצ׳ מַלטר).

עולם השכלים הנבדלים; **עולם הנשמות**; **עולם עומד ועולם עובר**; **עולם המוחשות**, והרבה כיו״ב.

עֹוֹפְפוּת, תעופה, תנועת המעופפים (Flug, Fliegen).

ונבחרה תנועת **העופפות** להורות על היותם (ר״ל: המלאכים) חיים, מפני שהיא השלמה שבתנועות בעלי חיים וכו׳, ולא יחסו זה השלמות המדומה, ר״ל **תנועת העופפות**, להשם בשום פנים וכו׳ (מו״נ א׳ מ״ט; ר״י אלחריזי מתרגם: התנועה המעופפת).

עוֹרֶק, מין ממיני הגידים; עצל, שריר (Arterie, Pulsader; Muskel).
והימים והנהרות והברכות יש כנגדם באדם הגידים המתנועעים, והם העורקים (עולם קטן, הוצ׳ הורויץ עמ׳ כ״ד). ועצבי המוח ועורקי הלב ועורקי הכבד (שם, עמ׳ כ״ו). ובכל עורק ועורק שני קרומים לשני דרכים, באחד הרוח ובשני הדם (שם, עמ׳ כ״ח). עלת תנועת העורקים עלה טבעית ועלת תנועת החזה בעצבי המוח עלה חפצית (שם, עמ׳ כ״ט). והיד הניעוה המיתרים, והמיתרים הניעום העורקים, והעורקים הניעום העצבים וכו׳ (מו״נ ב׳ א׳). אחר כן יצא העורק מקצה העצב וכו׳ (שם ג׳ ל״ב; אלחריזי מתרגם: גיד עב שנקרא עצלה). הגידין והורידין והעורקים, דופקים ובלתי דופקים, עצבים ועצלים, קשרים ומיתרים (שאילת יעב״ץ א׳ מ״א).
עי׳ ערך וריד, מיתר, עצב, עצל.

עוֹרְרוּת, התעוררות, תעורה (Anregung, Antrieb, Impuls).
ורובם הם עוררות לבי ורעיוני (הקדמה לס׳ עזר האמונה לר׳ משה הכהן מטורשילא, כ״י).

עִטּוּף, שֵם נגזר מלשון ערב: חבור מלה אל מלה אחרת (Verbindung zweier Wörter durch „und“ usw.).
ותהיה (מלת גם) לעטוף במקום הואו (ס׳ השרשים לריב״ג, שרש גם).
מלת העטוף = מלת החבור, הקשור (Bindewort, Kopula). ״ו׳ העטוף״.

עֲטֶף, = עִטּוּף.
ואו העטף (ס׳ השרשים לריב״ג, שרש או). אות העטף (שם, שרש אלף).
עטף הבאור (שם ש׳ נחם וש׳ שכל).

עָטַף, בהתפעל, עי׳ ערך מתעטף.

עִיּוּן, א׳) נרדף עם חקירה (Forschung, philosophische Spekulation).
העיון וההשתכלות; הדרישה והעיון; דרך העיון; מלאכת העיון; (אמונות ודעות, הקדמה). כשהיו דברי התורות מתקיימות בחקירה ובעיון הברור (שם). והשיב אותי כי הקבלה תעמוד במקום העיון בזה ובמה שדומה לו (חו״ה, הקדמה). כמו שבארנו למי שיש לו עיון במדע ההקש

(עולם קטן, עמ׳ מ׳). זה שאתה אומר היא הדת ההקשית, מביא אליה העיון (כוזרי א׳ י״ג). יש בו מקום עיון וחקירה (מו״נ, פתיחה). כי כל מתחיל מבני אדם שאין לו מאומה מן העיון יקבל תועלת בקצת פרקי זה המאמר (שם). ויחשבו שהם בעלי עיון (שם). ובעיון גס (שם; אלחריזי מתרגם: בגסות העיון). ואמנם מקום החקירה והעיון וכו׳ (שם א׳ נ״ב). עיון שני להם וכו׳; עיון שלישי פילוסופי בזה הענין וכו׳; עיון רביעי פילוסופי וכו׳ (שם ב׳ א׳). היאך נמשך זה המאמר התורני אחר עיון ההקשי (שער השמים לר״י ן׳ לטיף). אחלק הפרק הזה לד׳ עיונים (אור ה׳ לר״ח קרשקש, א׳ ב׳). חקירות העיון באלהיות (דרך חכמה לרמח״ל, ו׳). כלל דרכי החקירה והבחנת העיונים (שם). עיון תבוניי (רנ״ק, מונה״ז, הוצ׳ רבידוביץ עמ׳ רפ״א).

״מאזני העיונים לצַדֵּק הסרעפים״ — שֵׁם ספר המיוחס לאלגזאלי, תרגום יעקב בן מכיר (עי׳ רמש״ש ש״ם). ״ס׳ העיון״ המיוחס לרב חמאי גאון.

ב׳) עיון נקרא מאמר העצם בערוגת הבושם לרמב״ע (Kategorie der Substanz, οὐσία).

עי׳ ערך עצם ובערכים הנרדפים הרשומים שם; וע״ע רמש״ש תי״ג ואוצר חכמת הלשון ללויאס, א׳ עמ׳ פ׳.

עִיּוּנִי, מתיחס על העיון, ביחוד בנגוד אל מעשי: מחשבי, שכלי (spekulativ; theoretisch).

וקיום התחלות החכמות העיוניות מהמוסריות (כוזרי ה׳ י״ב). והנפש המדברת כשהיא מקבילה אל החכמות נקראת פעולתה שכל עיוני (שם). והשם מלאכה אצל הקודמים שם משותף, יפילוהו על כל חכמה עיונית, ויפילוהו ג״כ על כל המעשים המלאכתים (מלות ההגיון י״ד). ויפול אצלם השם הזה על שתי חכמות, יקראו אחת מב׳ החכמות הפילוסופיה העיונית והחכמה האחרת הפילוסופיה המעשית וכו׳, והפילוסופיה העיונית נחלקת לשלשה חלקים, החלק האחד הלמודית והטבעית והאלהית (שם). ואלה הפעולות מהן מעשי ומהן עיוני (ח׳ פרקים לרמב״ם, א׳). ולְמה שראיתי בשיריך מחוזק התשוקה לדברים העיוניים (פתיחת מו״נ). ולא יהיה בה הבטה בשום פנים לענינים עיוניים (שם ב׳ מ׳). ההפרש העיוני שבין יש למצוי (ר״י לטיף, רב פעלים סי׳ מ״ד). העיון בדרכים העיוניים והחקירה בהם (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא, עמ׳ ל׳). הדברים העיוניים

והמעשיים (שם). המושכלות העיוניות (שם). חכמות שכליות עיוניות ואומניות (החפץ השלם לאלזהראוי, תרגום משולם בן יונה; עי' רמש"ש תשמ"ה).
חכמת מה שאחר הטבע העיונית (הירץ אולמאן, חכמת השרשים) = theoretische Philosophie.
עי' ערך חכמה, למודי ב' מחשבי ב' רעיוני' שכלי.

עַיִן, א') ע"ד הערבית: עצם (Substanz, Wesen, Wesenheit).
ברוך ה' וכו' אשר לו יאות עין האמת הברורה (אמונות ודעות, הקדמה). או הפוך עין, כאשר נהפך החי דומם והדומם חי, והמים דם והדם מים (שם, מאמר ג', דפוס לייפציג עמ' ע"ה). שהבורא יתברך אינו הופך עין עד אשר יודיע לבני אדם שהוא עתיד להפכם וכו', אבל מבלי עלה אינו הופך מאומה מן העינים (שם). בני ישראל אשר הופך להם מן עיני העצמים מה שהופך = מגוף העצמים, מן העצמים בעינם (כוזרי ה' ו'; ע"ש בהערת קסל). ובאותות שאנחנו רואים בהפוך עין העצמים (שם ה' כ"א). ואותו העצם אמנם היה משכיל בפעל כאשר הם מושכלות בפעל והם שכל בפעל, דבר אחד בעינו (ס' השכל והמושכלות לאבונצר אלפראבי).
עי' ערך גוף ד' נפש ב' עצם.
ב') מראה, גַוֶן (Farbe).
ועינו כעין הבדלח (במדבר י"א ז'). כעין נחשת קלל (יחזקאל א' ז'). ולא את הצמר ליורה אלא כדי שיקלוט העין (שבת א' ו'). כי אנחנו נדע חידוש העינות בשיער הזקן וזולתו (בראשית רבה לישועה בן יהודה; עי' במחברת שריינר, חקירות על ישועה בן יהודה, עמ' ל"א). והיה יתם בשחור לבטול מן שחרותו לא אל עין אחר (שם עמ' מ"ז). כל הגלגלים אינם לא קלים ולא כבדים ואין להם לא עין אדום ולא עין שחור ולא שער עינות, וזה שאנו רואין אותם כעין התכלת למראית העין בלבד הוא (משנה תורה, יסודי התורה ג' ג'). והוא כדמות מראה הכוכבים שענינם (שעינם?) כעין החֵמָר וכעין הפרפור (אותות השמים לאריסטו, תרגום ר"ש ן' תבון).
ג') עין הלב (ע"ד הערבית) = inneres Auge.
והצורות שאין להם גולם אינם נראין לעין, אלא בעין הלב הן ידועין וכו' (משנה תורה, יסודי התורה ד' ז'). עיני לבבי כנשרים דאו (שיר, כת"י רומי). אלהים שחרתיך וכו' ובעין לבי שרתיך (פיוט).
עי' דוקס, אוצר נחמד ב' קצ"ו ותורת התארים לדוד קויפמן, עמ' ר"ב, הערה ק"פ.

עִיֵּן, א׳) התבונן, חקר (forschen).

כמו אמונות היחוד אם אנחנו חייבים לעיין בו מצד שכלנו וכו׳ (חו"ה, הקדמה). באור בחיוב על האדם לדרוש ולעיין חיוב מוכרחי (עולם קטן ג׳, עמ׳ מ"ג; ומצוי הרבה).

עי׳ ערך מְעַיֵּן.

ב׳) לפעמים בהוראת התכַּוֵן (auf etwas zielen, beabsichtigen).

וכשתמצא תורה שכל הנהגותיה מעיינים (כצ"ל; עי׳ הערת מונק) במה שקדם מתקון הענינים הגופיים וכו׳, ותשים כונתה לתת דעות אמתיות וכו׳, ותשתדל לחַכּם בני אדם וכו׳, תדע שזאת ההנהגה מאתו ית׳ (מו"נ ב׳ מ׳).

בפֻּעל: וכאשר יעויינו התארים אשר זכרם דוד ע"ה וכו׳ תמצאם כלם שבים אל היושר ואל הענוה (אמונה רמה ב׳ ה׳ א׳, עמ׳ ע"ה). לא תצויר תמונה תעוין באמצעה נקודה, כל הקוים היוצאים ממנה אל המקיף שוים (מאמר אלגזאלי בתשובת שאלות וכו׳, הוצ׳ מַלטר עמ׳ ל׳; הוא מתרגם wahrgenommen werden). — בהתפעל: כל שכן כשיתעיין מציאות השכלים הנפרדים (מו"נ ג׳ י"ד).

עי׳ ערך מְעֻיָּן.

עַכָּבָה, התמדה, המשך (Dauer, Fortbestand).

אין ישיבה אלא לשון עכבה (מגלה כ"א). על דרך הסכמת המדברים שהמקרה הוא דבר שיארע על זולתו ואין לו עכבה כהתעכב הגופים (עולם קטן ב׳ ב׳, עמ׳ ל"ד).

עי׳ ערך עמידה ב׳, עכוב.

עֻכְבְּרִיִּם, בערבית: אלעכבריּה, כתה דתית שיסד ישמעאל איש עֻכברה שבבבל (Ukbariten).

עי׳ מאמרו של הרכבי "לקורות הכתות בישראל" בדי"י לגרץ—שפ"ר, כרך ג׳, תתק"ז; ועי׳ ערך כת.

עִכּוּב, התמדה, השארות (Dauer, Beständigkeit).

והואיל והמקרה אין לו עכוב והשכל מקרה בגוף, יחייב שימצא האדם פעמים בעל שכל ופעמים בלי שכל (עולם קטן ב׳ ב׳, עמ׳ ל"ד).

עי׳ ערך עכבה, עמידה ב׳.

עֲכִירוּת, נרדף עם עֹבִי (ע"ש), גסות, גשמיות (Stofflichkeit, trübe, grobe Beschaffenheit).

חולשת האור המתפשט ביסוד ועכירותו ועביו (מקור חיים לרשב"ג, ד' כ"ב). כי החולשה והעובי והעכירות וכו' אמנם היה מפני היסוד, לא מפני הצורה בעצמה (שם). וטחול שוחק, בעבור שבכח טבעו מנקה הדם והמרה שחורה מהעכירות והעובי (כוזרי ד' כ"ה). להעיר על היות המונע עכירות עצמנו (מו"נ ג' ט').

עָכֹר, נרדף עם עָב, גַס, גשמי (trüb, stofflich).

זה החומר החשוך העכור (מו"נ ג' ט').

***עָכַר**, בהתפעל: התעבה, התגשם (trüb, dicht, grob werden).

בדבקה בעצם עכור עב יתעכר אורה ויתעבה עצמה (מקור חיים לרשב"ג, ה' ס"ה).

עַכְשָׁוִיּוּת, המציאות בזמן העומד (Gegenwärtigkeit).

עי' בבאורים למונחים שבסוף תרגומי "תורת המדות" לשפינוזה.

עַכְשָׁוִי, **עַכְשִׁי**, בספרות הקראים: מתיחס על העכשיו, על הזמן ההוה (das jetzige, gegenwärtige Ding).

בתכונה העכשוית (יוסף שלמה רופא, פי' טירת כסף לס' המבחר של אהרן בן יוסף, עמ' י"ח). המהירוּת העכשיות (דוד מרדכי פ' י"ב).

עַל, על מה שהוא (שהם) עליו: בטוי ערבי = כפי מה שהוא (שהם).

ואחר כן יאמרו: איך היו מקודם זה הקבוץ, העל מה שהם או על זולתו? ואם הוא ענינו בהפך מה שהם עליו, איך חושבים האיכות ההיא? (אמונות ודעות א', ד"ה והדעת התשיעי). כל שכן גרמי השמש והירח והכוכבים על מה שהם עליו מן הגודל והמהירות (מו"נ ב' ח'). שהשם יתעלה פועל העולם ובוחר מציאותו ומכוונו ומיחדו על מה שהוא עליו (שם ב' כ"א). אולם צד העיון בפילוסופיה הראשונה הנה הוא הבנת הנמצא בענין אשר הוא עליו במציאותו (כל מלאכת הגיון, מופת, מ"ה:).

על מה שהוא עליו — כן הוא לשון הערבי בענין לפי מה שהוא, והוא רגיל בלשונם הצח, ואני העתקתיו בתחלה כאשר מצאתיו, אח"כ

נתתי אל לבי שלא נמצא זה הענין בלשוננו והחלפתיו כפי מה שהוא או לפי מה שהוא, בחסור מלת עליו, ואולי נשאר מהם, ע״כ זכרתי ענינו ויתקנהו הרואה (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות).

על השווי, עי׳ ערך שווי.

עָלָה, העולה בשכל, אשר יעלה בשכל: המושכלות העיוניות והמעשיות (die Vernunfterkenntnisse).

ונאמר כי ידיעת הנראה הוא מה שישיגהו האדם באחד מן החמשה חושים וכו׳, אבל מדע השכל הוא אשר יעלה בשכל, כמו שהצדק טוב והכזב מגונה (אמונות ודעות, הקדמה).

העולה על רוח, העולות על רוח, העולה על הלב, הדמיון הכוזב (das Imaginäre, Eingebildete).

ולא תחשוב שהמדברים לא ישערו בדבר מזה, אבל ישערו בו קצת משער וידעוהו, ויקראו מה שידומה והוא נמנע, כמו היות השם גשם, עולה על רוח מחשבה, לא דמיון, והרבה פעמים יבארו שהעולות על רוח כוזבות (מו״נ א׳ ע״ג, הקדמה י׳, הערה). המחשבות העולות על הלב (ר״י אלחריזי, מו״נ ג׳ ט״ו).

עי׳ ערך דמיוני, מְדָמה, מחשבה ב׳, מחשבי ד׳, נחשב, רעיוני.

העולה, ביחוד בחכמת החשבון: תוצאה, מסקנה (Resultat). כלל העולה = Summa, Summarium. ״העולה מהחלוק״, ״העולה מהקעב״, ״והעולה מזה״, ״והעולה ממה שכתבנו״, וכיו״ב.

עי׳ ערך כלל.

העולה, המזל העולה: המזל הצומח (aufsteigendes Zeichen).

עי׳ רמש״ש תמ״ה; ועי׳ ערך צמח.

עִלּוּי, רוממות; מעלה, יתרון (Erhabenheit; Vorzug).

ותארים רבים מתארי ההגדלה והעלוי (אמונה רמה ב׳ ג׳, עמ׳ נ״ו). יתעלה מדמיוני הסכלים עלוי גדול (מו״נ א׳ י׳). כי יש לחומר עלוי על הצורה (מאמר במערכת למשה בן יהודה נגארה).

עי׳ ערך יתרון א׳, מעלה ב׳, עליונות.

עִלָּה*), נרדף עם סבה (Ursache, causa, αἴτιον).

אין לנו לישא וליתן בעלת הדבר (תשובת רב האי גאון, גנזי שֶׁכטר, הוצ׳ גינצברג ב׳ פ״ז). היא שעומדת עליהם מארבע העלות הטבעיות, שהן העלה החמרית והצורית והפועלת והשלמית, והעלה החמרית יש רוחנית ויש גשמנית, והרוחנית כמו הסוגים וכו׳, והעלה החמרית הגשמית הוא כמו הכסף שהוא חמר הטבעת (ס׳ הגבולים לר׳ יצחק בן שלמה הרופא הישראלי, תרגום נסים בן שלמה, תהלה למשה עמ׳ קל״ב). וכשיאמר אומר האמנתי כך לעלת כך, ודקדקנו העלה ההיא ומצאנו אותה מחייבת דבר אחר וכו׳ כבר בטלה (אמונות ודעות, הקדמה). העלה עצמה תמנע שתלך בו ההויה למטה ותעבור בו עד שתגיע אצלנו (שם, מאמר א׳, ד״ה והראיה הרביעית). וצריך עם כל זה שיבקש (האדם) ידיעת העלה האחרונה אשר בעבורה היה וכו׳, כי להוית האדם עלה אחרונה (מקור חיים לרשב״ג, א׳ א׳). מפני שאי אפשר לעלול מעלה ומאמצעי ביניהם, והעלה היא העצם הראשון, והעלול הוא היסוד והצורה, והאמצעי ביניהם הוא הרצון (שם א׳ ג׳). האחד מהם מצד בחינתנו לעלות הנמצאות וכו׳, וכל אשר נחקור על עלות העלות ההן למעלה נמצא מספרן פחות מהן וכו׳, עד שיגיע אל עלה אחת והיא עלת העלות (חו״ה, היחוד ז׳). כי הוא רם על כל רמים וכו׳ ועלת כל עלה ועלול (שם). וסימני החכמה בבריאתו ובמתכונתו ודמותו ועלתו המשלימה אשר לה נברא (שם, הבחינה ג׳). ועלת שני הענינים האלה וטעמם מפורש במאמר ראשון מן החבור הזה (ס׳ העבור לראב״ח, עמ׳ ע״ח). העלה ההיולית, הצוריית, הפועלת, התכליית (עולם קטן א׳, עמ׳ ז׳ וח׳). שהעלה תטרד בעלוליה (שם ב׳, במציאות העולם הרוחאני, עמ׳ ל״ט). כל הדברים שיאהב האדם לעמוד עליהם ולהשיג אותם יש לו לחקור עליהם מן הדרכים הארבעה שהם העלות הטבעיות, שהם העלה היסודית והעלה הצוריית והעלה הפועלת ועלת התכלית (שם מאמר ג׳, באיכות ידיעת הבורא ית׳, עמ׳ מ״ח). שכל הדברים האלו דבקים בנבראים שיש להם עלות, אבל הוא שאין לו עלה, אבל הוא עלת כל דבר, אין שואלין עליו אלא אם הוא (שם). שהעצם הזה (הנפש) הוא עלה מתמימה לאדם וכו׳, הואיל ובגלל הטוב הזה נבראנו (שם מאמר ב׳, באור שהנפש החכמה אינה חוץ לגוף, עמ׳ ל״ז). שהלמות היא מענין העלה המתממת וכו׳,

*) שֵׁם עלה שאול בספרות המחקרית העברית מלשון ערב, אבל מקורו הראשון הוא בסורית, בארמית שבמקרא פֵּרושו: עלילה (דניאל ו׳, ה׳ ו׳). גאוני בבל האחרונים כבר השתמשו במונח זה בהוראתו הרגילה. ועי׳ ערך סבה בהערה.

שאם תהיה לו עלה תמימית יהיה לו מחדש שחדשו וכו׳ (שם, מאמר ג׳, עמ׳ נ״ה). ואם יאמרו הפילוסופים שהוא בראך, הם אומרים זה על דרך העברה, מפני שהוא עלת העלות בבריאת כל נברא (כוזרי א׳ א׳). אך הוא (הפילוסוף) רוצה באמרו בורא או יוצר שהוא סבתו ועלתו, ולא סר העלול עם העלה, אם תהיה העלה בכח העלול בכח וכו׳, והבורא ית׳ עלה בפועל ועלולו בפועל בעוד שהוא עלתו (שם ד׳ י״ג). ואין סוג ואין הבדל לעלה הראשונה (שם ד׳ כ״ה). וההתחלה והעלה והעצם והמקרה והסוג והמין וכו׳ (שם ה׳ י״ב). ובמה תוכר נפשי מן נפשך או מן השכל הפועל ושאר העלות ועלה הראשונה (שם ה׳ י״ד). ואיך יעדיר העלול עלתו (שם ה׳ י״ח). כל הידיעות מיוחסות אל העלה הראשונה על שני דרכים: אם על דרך הכונה הראשונה, אם על דרך השתלשלות (שם ה׳ כ׳). עד שתגיע אל הפלכים (=הגלגלים) ואח״כ אל עלות הפלכים ואחר כך אל העלה הראשונה (שם). וקראו השכלים ההם אלהים ומלאכים ועלות שניות (שם ה׳ כ״א). הפילוסופים, כמו שידעת, יקראו השם ית׳ העלה הראשונה והסבה הראשונה, ואלו הידועים במדברים יברחו מזה השם מאד ויקראו אותו פועל וכו׳ (מו״נ א׳ ס״ט). שמציאות עלות ועלולים אין תכלית למספרם שקר (שם ב׳, הקדמה ג׳). האור והחשך אשר הוא עלת ההויה וההפסד הקרובה (שם ב׳ ה׳). סבה ומסובב כענין עלה ועלול, שמות נרדפים (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). עלה הוא הדבר אשר הוא סבת מציאות עצמות אחר וכו׳, והעלה תאמר על פנים, אחד מהם אשר ממנו יהיה הדבר והוא בו, כמו הויית הצלם מהנחשת וכו׳, ותאמר העלה ג״כ על הצורה והתבנית וכו׳, ותאמר ג״כ על התחלת השנוי והמנוחה, כמו מה שיאמר: היגיעה עלת הבריאות והאב עלה לבן וכו׳, ותאמר העלה ג״כ על הסבה אשר על דרך השלמות והתכלית, וזהו אשר יהיה הדבר בעבורו (ס׳ הגדרים). והם (השכלים נפרדים) מצואים על מעלות הרבה זו למעלה מזו על דרך היות האחד עלה והשני עלול, וחומר כל אחד מהם הוא מציאותו, וצורתו שבה מתעצם היא השגת עלתו הקרובה אליו (צורת העולם לר״י ן׳ לטיף, פרק י׳). ומן החוב שלא ישוב זה אל העושה, אבל לעלה, וזו העלה היא חדשה, כי לו היתה קדמונה, היה אליל בטילתה (בראשית רבה לישועה בן יהודה *) והנה עָסוק הדק

*) שריינר בספרו „חקירות על ישועה בן יהודה“, עמ׳ ל״ג, מתרגם: Aus diesen Gründen kann es (das Dasein des Körpers in einer bestimmten Richtung) notwendigerweise nicht auf das Wirkende, sondern nur auf eine Ursache

קראוהו אשור, שאינו עוסק לעלה, כי אינו פעם עוסק ופעם אינו עוסק, עד שיהיה לעלה, כי לא ימצא דק אלא והוא עוסק (עץ חיים לאהרן בן אליהו, פרק ד'). ולא יצא חי מהיותו מרגיש וכו', ואינו רוגש לעלה, עד שנקיים שיהיה רוגש בהרגשה וכו' (שם). שכולם מעוללים בעִלות (שם). שאין הבדל בין הנאצל והמאציל כי אם מה שבין עלה ועלול, רצונם כי המאציל הוא עלה והנאצל עלול (שער השמים לר' אברהם כהן אירירה, ה' ז'). עלה מספקת (גבעת המורה). עלה ועלול = Grund und Folge; סבה ומסוֹבב = Ursache und Wirkung (עי' פרידנטאל, יסוד הדת ב'). "עלת העלות" (גם בספרות הקבלה).

עלה אחרונה	causa finalis
" גשמנית	körperliche Ursache
" היולית, חמרית, יסודית	materielle Ursache
" חדשה	geschaffene "
" טבעית	natürliche "
" מספקת	zureichender Grund
" משלימה, מתמימה, מתממת, תמימית	causa finalis
עלת העלות	" causarum (Gott)
עלה פועלת	" efficiens
" צורית	" formalis
" קדמונית	ewige Ursache
" קצוית	causa finalis
" קרובה	" causa proxima
" ראשונה	" prima (Gott)
" רוחנית	" spiritualis
" שלמית	" finalis
עלות שניות	sekundäre Ursachen; Engel, Sphärengeister
עלה תכליית, עלת התכלית	causa finalis

והרבה צרופים כיו"ב.

עי' ערך מסבה ד', סבה, עלילה, תואנה; משלים ג' מתמים, קצוי, תמימי, תכלי.

---

zurückgeführt werden. Diese Ursache ist geschaffen, denn wenn sie ewig wäre, würde ihr Aufhören unmöglich sein.

לפי השקפת המדברים הערביים והקראים היוצאים בעקבותם הוית כל דבר הוא אם לנפשו, או לדבר, או לעושה, או לעלה; עי' שריינר שם, עמ' כ"ח.

עָלוּל, א') נרדף עם מסובב (Wirkung, Folge; bewirkt, verursacht).

מפני שאי אפשר לעלול מעלה וכו', והעלול הוא היסוד והצורה (מקור חיים לרשב"ג, א' ג'). כי כאשר נתבונן בהן (בעִלות) נמצא מספרן פחות מעלוליהן (הו"ה, היחיד ז'). ועלת כל עלה ועלול (שם). שהחיים עלולים מאת הנפש ההיה, הואיל ובגללה נעשה האדם וזולתו מבע"ח חי (עולם קטן ב' א' ג', עמ' ל"א). שהעלה תטרד בעלוליה (שם ב' ב' ג', עמ' ל"ט). שהעלול דומה לעלתו בשום צד מהצדדים (שם, עמ' מ"א). ולא סר העלול עם העלה, אם תהיה העלה בכח העלול בכח וכו', והבורא ית' עלה בפועל ועלולו בפועל (כוזרי ד' י"ג). ואיך יעדיר העלול עלתו (שם ה' י"ח). וכמו שאומרין בעילה שהיא למעלה מן העלול (משנה תורה, יסודי התורה ב' ו'). השכל אשר אינו גשם ולא מת, אבל הוא עלול (מו"נ א' נ"ה). אם נאמר שהוא עלה, יתחייב המצא עלול (שם א' ס"ט). שאתה כשתקח העלה ג"כ בכח תהיה היא קודמת לַעֲלוּלָהּ בזמן, אמנם כשתהיה עלה בפעל יהיה עלולה נמצא וכו' בפעל בהכרח (שם). שמציאות עלות ועלולים אין תכלית למספרם שקר (שם ב', הקדמה ג'). סבה ומסובב כענין עלה ועלול (ר"ש ן' תבון, פי' המלות הזרות). עלול הוא כל עצמות בפעל מציאותו ממציאות זולתו, ומציאת זה הזולת אינו ממציאותו (ס' הגדרים). כי משפע זה הנברא הראשון וכו' השפיע הבורא ית' שכלים נפרדים וכו', והם מצואים על מעלות הרבה זו למעלה מזה על דרך היות האחד עלה והשני עלול (צורת העולם לר"י ן' לטיף, פרק ח'). והוא מבואר שכל אלו הגרמים (השמימיים) מתחלפים במין בהכרח וכו' כהתחלף העלול לעלה וכו', שהאחד עלה והאחד עלול (עקרים ב' י"א). ולפי שאי־אפשר שישתלשל הענין הזה מֵעִלָּה ועלול אל בלתי תכלית, עמד ההשתלשלות בשכל העשירי וכו' (שם). ובעבור שכפי דרך וסדור אלו העלולים שאמרנו שיושפע מכל אחד מהם עלול אחר וכו', ומהשכל העשירי שהוא השכל הפועל לא הושפע עלול אחר וכו', ונשאר הוא לפי זה כנקבה שהוא מושפע ואינו משפיע (שם). לפי שחכמי הקבלה ייחסו כל יום מימי בראשית אל עלול אחד מן הז' השכלים האחרונים ויקראו העלולים ספירות וכו', ויקראו את העשירי שבת, לפי שהוא אחרון העלולים ובו שבת ההשתלשלות (שם). הוא פעול ועלול מאתו (יוסף שלמה ליצקי ריפא, פי' טירת כסף לס' המבחר של אהרן בן יוסף הקראי). והמציאות עלול מאתו (שם). אעפ"י שמֵעִילה וסיבה טובה מגיע עלול טוב, לא מפני זה ישוה טוביות ושלמות העלול לאותו של העילה, וגם שהעלול דומה לעלתו, לא מפני זה הוא שוה לה

בשלמות. האמת הוא כי שלמות העילה מביאה שלמות בעלול, נערך ומתיחס אליו, אבל לא שוה לשלימות העלה, מפני שא״כ העלול יהיה עילה ולא עלול, או העילה תהיה עלול ולא עילה וכו׳ (וכוח על האהבה לדון יהודה אברבנאל, עמ׳ פ״ג). או על דרך המקובלים שאין הבדל בין הנאצל והמאציל כי אם מה שבין עלה ועלול, רצונם כי המאציל הוא עלה והנאצל עלול (שער השמים לר׳ אברהם כהן אירירה, ה׳ ז׳). ואם נאמר אולי אותו הקצה עלתו דבר מעלוליו, זה גם כן שקר, כי יביא אל שיהיה העלול עלה, כי עֲלול העלול עלול, ואיך ישוב עלה, ועלת העלה עלה, ואיך ישוב עלול (מאמר אלגזאלי בתשובת שאלות, הוצ׳ מַלטר ס״ב).

עי׳ ערך מְאַנֶה, מסובב, מעולל, מַעְתל.

ב׳) ע״ד לשון ערב: חולני, חלש, חסר; פעל חסר או נח (schwach, hinfällig; schwaches, unregelmäßiges Verbum).

עלולות העי״ן (ס׳ השרשים לריב״ג, הקדמה, עמ׳ ו׳). ולא ירגיש בה על היות הדעות בריאות או עלולות (מו״נ ב׳ מ׳). ואפשר שיהיה מעלולי הפ״א או עלולי הלמ״ד וכו׳, ולא יפחות מאמרנו היות שמושו אינו כשמוש עלולי הפ״א או הלמ״ד, כי כבר הוזרו שמושים ובאו על בלתי הקש, וכל שכן באלו הפעלים העלולים וכו׳, וכבר מצאנו בזה השורש גם כן העלול העי״ן ענין התשומה וההנחה (שם א׳ ס״ז).

עי׳ ערך מַחְלֶה.

ג׳) עשוי, מוכשר, מזומן (angetan, geeignet, fähig, disponiert).

מי גשמים שהן עלולין לקבל טומאה (תוספתא מכשירין פרק ב׳). ״ריאה עלולה ליטרף״. וכפי כל המצבים האלה כן נגבלים ונעשים עלולים למקרים שונים ומתחלפים כפי מה שיאות למצב שהן בו (מאמר העקרים לרמח״ל, הרוחניים). ״עלול להשתנות, להפָּסד״, וכיו״ב.

עֲלוּלִי בספרות הקראים: קיום ע״י סבה (Verursachtsein).

כי החתיכות מעולם לא יתכן בם העלה, כי עלולם יוליך אל היותם בפאה על דרך העברה, וזה אליל (ישועה בן יהודה, בראשית רבה; עי׳ שריינר׳ חקירות על ישועה בן יהודה, עמ׳ ל׳). ואם היה חוב שיעמדו על מה שהיו עליו, חוב מזה שלא תכשר עלולם (שם).

עֲלִיָּה, בל״ר עליות = Aufsteigung eines Sterns, ascensio.

וטבעי הכוכבים והמזלות והצורות וטובתם ורעתם ועלייתם וירדיתם וכו׳ (כוזרי ד׳ כ״ט). בידיעת השפל והגבוה רום והעליות על

התחלפם (שם). עלייה היא כל חלק יהיה מעגולת המזלות על מקיף האופק מצד המזרח (ס' הגדרים). המאמר בעליות (קצור אלמגסטי לאבן רשד, תרגום יעקב אנטולי, כת"י; עי' רמש"ש תקמ"ט).

עֶלְיוֹן, עליון המקיף הכל: הגלגל העליון (die neunte, alles umfassende Sphäre).

ובדברי חכמינו ז"ל הנכפלים בכל מקום שהם שבע רקיעים ושערבות הוא העליון המקיף הכל (מו"נ א' ע').

עליון העולם: עולם הגלגלים, הגרמים השמימיים.

ולדעת רוחניות העולם הזה וגשמותו ומדברו ודוממו וכו' ועליונו ותחתונו (חו"ה, הבחינה ג'). כל מה שהשיג בחושיו משרשי העולם וענפיו ופשוטו ומורכבו ועליונו ותחתונו (שם, חשבון הנפש ג', ד"ה והששי). ומדרגות הברואים בתחתונו ועליונו (שם, ד"ה והשלשה ועשרים).

עֶלְיוֹנוּת, רום, גובה (Höhe).

גדולת מדרגה ומעלה ורוממות, לא עליונות מקום (מו" א' כ'). כי רם ונשא אין ענינו המובן ממנו עליונות מקום, אבל עליונות מעלה (שם).

עֶלְיוֹנִי, עליון (hoch, höher).

כי התלמיד ימצא בלבו כשהוא משתדל בחכמה כח עליוני רוחני וכו' (חו"ה, חשבון הנפש ג', ד"ה והאחד ועשרים). וכל הצורות המיוחסות אל העולם העליוני (הגיון הנפש לראב"ח, ב:). היא תהיה עולה מן העולם השפל אל העולם העליוני (שם, ה:)

עֲלִילָה, א') עִלָּה, סבה (Ursache).

ומפני זה אנו אומרים: זריחת החמה קודמת לזהירות האור, וזו היא קדימת עלילה או קדימת הגרמא (מגלת המגלה לראב"ח, עמ' ט'). כל היסודות וכל העילות וכל העלילות וכל השרשים (פי' ר"י ברזלי לס' היצירה, עמ' ל"א).

עי' ערך עלה, תואנה.

ב') פעולה, מעשה (Wirksamkeit, Funktion).

עלילות הנקוד (עי' המזכיר לשנת 1879, קי"ב, צ"ב).

עָלַל, סִבֵּב, גרם (bewirken, verursachen).

הוא הפועל לכל פעול והעלול לכל מעלול (ס׳ הגבולים לר״י הישראלי, תהלה למשה עמ׳ ק״מ). כי הגוף פעם יהיה מחובר ופעם יהיה מופרד, ואי אפשר מבלי עלה אשר עללה אותו מהיותו מחובר אחר היותו מופרד (עץ חיים לאהרן בן אליהו, פרק ד׳). העלה עוללת את העלול (הירץ אולמן, חכמת השרשים). — בנפעל: וכמו עלה או אשר יֵעָלֵל (מקדש מעט לר״מ ריאטי, א׳ ג׳). — בפֻעל: כי העתיק לא יתכן בו שיעוּלָל = הקדמון לא יתכן שיהיה מסובב (בראשית רבה לישועה בן יהודה; עי׳ שריינר, חקירות על ישועה בן יהודה, עמ׳ ל״א). — בהתפעל: התעולל = verursacht werden (הירץ אולמן, חכמת השרשים).

עָמַד, א׳) נמצא, היה, קים (bestehen, existieren).

עומד בנפשו = קים בפני עצמו (מקור חיים לרשב״ג, א׳ ו׳; באמונה רמה א׳ ב׳ הנוסחא: עומד בעצמו). ולפני המחשבה הטהורה בכח הם עומדים (הגיון הנפש לראב״ח, ב׳). כי הזמן היה עומד בכח בעמדת כל הנמצאות בו (שם). דע שכל הנמצאים לא ימלטו מאחד הארבעה חלקים: או שיהיה עומד בעצמו, או שיהיה עומד בזולתו, או שיהיה לא עומד בעצמו ולא בזולתו, או שיהיה עומד בעצמו ובזולתו כאחת וכו׳. והעומד בעצמו הוא החומר, והעומד בזולתו הוא הצורה (עולם קטן א׳ ב׳, עמ׳ ח׳). — בהפעיל: וההיולי הוא חלש ודל מהיות לו כח להעמיד את עצמו (הגיון הנפש לראב״ח, ב׳). ובהוראת constituere: אבל נקרא בענינים הטבעיים צורה את הענין המעמיד להמין המיוחד בו וכו׳ (מלות ההגיון ט׳). אמנם ב׳ הענינים המעמידים אותו (את הגשם) החומר שלו וצורתו (מו״נ ב׳, הקדמה כ״ב).

עי׳ ערך עמידה א׳, קם; ממלא, מעמיד, מקים, משלים, מתקן.

ב׳) התמיד, נשאר (dauern, fortdauern, bestehen bleiben).

העולם הזה עולם עובר וכו׳, ואת העולם הבא עולם עומד (בקשה לרס״ג). והשלישי צורה נדבקת אל הגוף ואין עומדת על מנהג אחד, אבל מתגלגלת היא מגוף אל גוף וכו׳ (הגיון הנפש לראב״ח, ה׳). מהם עומדים על צורתן כל ימי העולם (שם ה:). והיה ראוי לעמוד ולהתקיים עולמית (שם ו׳). הנצחי העומד אשר לא ישתנה בפנים מאפני השנוי (מו״נ א׳ י״א). כי המינים ההם תדירים מסודרים, עומדי המציאה כמציאת אישי השמים (שם; אלחריזי מתרגם: קיימים במציאותם; וע״ע מו״נ א׳ י״ג). ההקדמה הששית

הוא אמרם שהמקרה לא יעמוד שני זמנים וכו׳ ואמתת המקרה ועניינו שלא ישאר ולא יתקיים שני זמנים (שם א׳ ע״ג). כל הגשמים ההווים הנפסדים לא ישיגם ההפסד רק מצד החומר שלהן וכו׳ אבל מצד הצורה וכו׳ לא ישיגם הפסד, רק הם עומדים, הלא תראה שהצורות המיניות כלם מתמידות עומדות (שם ג׳ ח׳).

עי׳ ערך עמידה ב׳.

ג׳) העומד = הזמן ההוה (Gegenwart).

שידעתי כי הזמנים שלשה: חולף ועומד ועתיד, ואעפ״י שהעומד פחות מכל עתה (אמונות ודעות א׳, ד״ה והראיה הרביעית). עתה הוא בלשוננו שֵׁם לזמן העומד וכו׳ (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות, ערך עתה). הזמנים השלשה אשר הם העובר והעומד והבא (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא, עמ׳ כ״ד). ויתחיב השתנותם בעבר והעומד והעתיד (העגולות הרעיוניות).

ד׳) חדל, נמנע (sich enthalten, zurückhalten).

והדעת השנים עשר דעת העמידה, אלה האנשים חשבו כי האמת הוא שיעמוד האדם ולא יאמין בדבר וכו׳ ואומַר: אם תהיה אצלם אמיתת כל דבר העמידה ממנו, הם חייבין שיעמדו מן העמידה וכו׳ (אמונות ודעות א׳). וכשיתחדשו לו הספקות או לא ימצא מופת על הענין המבוקש, לא יניחהו וישליכהו ויתחיל להכזיבו, אבל יתישב וכו׳ וימנע ויעמוד (מו״נ א׳ ל״ב).

עי׳ ערך עמידה ג׳.

ה׳) פסק, שבת, נח (aufhören, stillstehen, ruhen).

ותעמד מלדת (בראשית כ״ט ל״ה). וינוחו — עניינו אצלי: עמדו מִדַּבֵּר (מו״נ א׳ ס״ז). וכן תמיד בעוד שינוע הקולמוס, וכשיעמוד לא יעמוד עד שתברא לו עמידה וכו׳ (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ ע״ב, הקדמה ו׳; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: וכשיגוח לא יגוח וכו׳).

עי׳ ערך עמידה ד׳.

ו׳) עמד על...., גם עמד ב....: הכיר, ידע, השיג (erkennen, verstehen, erfassen).

אין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן נכשל בהן (גטין מ״ג.) שאין אדם עומד על סוף דעתו של רבו וכו׳ עד ארבעים שנה (רש״י לדברים כ״ט ג׳, עפ״י גמ׳ ע״ז ה׳). ואי אפשר שתעמוד על סוד הרצון אלא אחר שתדע כללות היסוד והצורה (מקור חיים לרשב״ג, ב׳ כ׳). שתעמוד

בעצמך על צורת השכל המסוגלת בו (שם ה׳ ו׳). ותצטרך בעמדך על צורת השכל וכו׳ למציאות היסוד הנושא לאותה הצורה (שם). ויכול יהיה מכוון את הדרך ועומד על עיקר הסוד (מגלת המגלה לראב"ח, עמ׳ ב׳). ויכולים הם בחבורם לעמוד על מספרם (צורת הארץ לראב"ח, מ"א:). שהדרך לזאת הידיעה הגדולה הנוראה הוא לעמוד על ספרי הפילוסופים הטהורים והחכמים האלהיים (עולם קטן עמ׳ א׳). שאתה אם תעמוד על הספק ולא תונה נפשך להאמין כי יש מופת במה שאין עליו מופת וכו׳, עם זה כבר הגעת אל השלמות האנושי (מו"נ א׳ ל"ב). ועמדתי על כל מה שנסתפק לך בהעתקה (אגרת הרמב"ם אל ר"ש ן׳ תבון).*) והוא אופן עמידתנו באמתתו (אור ה׳ לר"ח קרשקש, הקדמה למאמר א׳).

עי׳ ערך עמידה ה׳.

ז׳) פֹּעַל עומד (בנגוד ליוצא, עובר או מתעבר) = intransitives Verbum.

ויעתק וכו׳ פועל יוצא, כי ויעתק צור ממקומו עומד (ראב"ע לבראשית י"ב ח׳).

עי׳ ערך עצמוני, פעל.

עֶמְדָּה, קיום, התמדה (Dauer).

כי הזמן היה עומד בכח בעמדת כל הנמצאות בו, כי אין הזמן דבר שיש לו ממש ואינו כי אם אמירה מעמדת הנמצאות (הגיון הנפש לראב"ח, ב׳; השוֵה ההגדרה שבס׳ הגדרים: זמן — מליצה מהליכת מציאות הנמצאות המתנועעות).

עי׳ ערך עמידה ב׳, קיום ג׳.

עַמּוּד, א׳) קו נצב (Senkrechte).

והקו הנקרא עמוד הוא העומד על קו אחד ועל שני צדיו שתי זויות שוות שכל אחת מהם זוית נצבה, והקו אשר העמוד הזה עומד עליו נקרא תושבת (חבור המשיחה והתשבורת לראב"ח, עמ׳ ח׳). ותשבורת כל משולש הוא רבוע העמוד היוצא בו במחצית התושבת, או רבוע התושבת במחצית העמוד (שם, עמ׳ ל"ח). אם הונח עמוד על הקטר בלתי בעל תכלית (אור ה׳ לר"ח קרשקש, מאמר א׳, בבאור ההקדמה הא׳, המופת הה׳).

---

*) עי׳ בספרו של גינצברג Geonica, ח"א עמ׳ כ"ה).

ב׳) מרכז (Mittelpunkt).

העמוד אשר תעמוד הארץ עליו, כלומר יסודה (ר״י אלחריזי, פי׳ המלות הזרות, ערך מוצק). כי זה העיגול בכללו הוא מחובר מגלגלים רבים וכו׳, והעמוד אשר לו עגול הארץ וכו׳ (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ ע״א; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: נקודת מרכזו מרכז הארץ). וכל מה שיקרבו הגופים אל עמוד נקודת הארץ יהיו עבים וגסים (שם; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: כל אשר יקרבו הגשמים לנקודת המרכז). גלגל חוץ מעמודו (ר״י אלחריזי, מו״נ ב׳ י׳; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: יוצא חוץ למרכז).

עי׳ ערך מוצק ג׳, מסלול ב׳, מרכז, נקודה, ציר א׳.

ג׳) אצטונה, מעגילה, מצבה עגולה (Zylinder).

מצוק העמוד (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ ל״ו; בתרגום ן׳ תבון: מחודד האיצטוונה). אצטוונה הוא עמוד והוא עשוי כעגול וכו׳ (רש״ט פלקירא, מורה המורה עמ׳ קע״א).

ד׳) קוטב (Pol).

עמוד בהוראת קוטב נמצא בתרגום אגרת תימן (פתח תקוה) לנחום המערבי (עי׳ רמש״ש תתק״ל).

עי׳ ערך מסמר, סדן, ציר ב׳, קֹטב א׳.

עָמוּת, מחובר, מותאם (verbunden, gesellt, gepaart).

שתי אותות בתיבה אחת צבותות, זו לעומת זו עמותות (דקדוקי הטעמים לבן אשר, הוצ׳ בֶּר ושטַרק עמ׳ ל״א).

עִמּוּת, נכחיות (Parallelismus, Gegenüberstellung).

עימות (פי׳ ס׳ יצירה לרס״ג, תרגום משה בן יוסף, כת״י; עי׳ רמש״ש תמ״ח).

עי׳ ערך מְעֻמָּת.

עֲמִידָה, א׳) מציאות, קיום; עצם (Existenz, Bestand; Wesen).

מהו ההפרש אשר בין עמידת נפש הבהמות לעמידת נפש האדם (עולם קטן ב׳ א׳ ג׳, עמ׳ ל״א). שבגוף האדם אברים ראשיים ואברים שהם תחת יד הראשיים, צריכים בעמידתם להנהגת האבר הראש אשר ינהיגם (מו״נ א׳ ע״ב). כבר הודה בסבות אמצעיות ושבהם עמידת המתאחרות (כוזרי ה׳ כ׳).*) כי כל מה שיאמר שהוא בגשם מתחלק אל שני חלקים: אם שתהיה עמידתו בגשם, כמקרים, או שתהיה עמידת

*) ע״ש בהערת קסל, שהוא מפרש: עמידת המתאחרות = מציאות המסובבות.

הגשם בו׳ כצורה הטבעית וכו׳. כי קצת הדברים אשר עמידתם בגוף יחָלקו בהחָלק הגוף (מו״נ ב׳, הקדמה י׳ וי״א). מכל האברים אשר א״א עמידת האיש מבלעדיהם (שם ב׳ י״ז).

עי׳ ערך עמד א׳ קימה.

ב׳) התמדה, השארות (Dauer, Fortbestand).

ומהן שצורתן מתחלפת ומתגלגלת מן צורה אל צורה תמיד, אין להן עמידה (הגיון הנפש לראב״ח, ה:). ומפני שהם באים במאמר יהי היה להן עמידה וקיימא וכו׳ (שם, ו.). וכולם יש להם עמידה וקיימא כל ימי העולם הזה, ואנו גוזרים שיש לאדם עמידה לעולם הבא (שם, ו:). והמלמד את החכמה מביא לעולם דבר שיש לו עמידה וקיימא (שם, י״ז). שאנחנו לא ראינו עד היום לעולם זה לא עמידה ולא קיום לא בכולו ולא בחלקיו וכו׳, ואין עמידה ליום ואין עמידה ללילה ולא לטוב שבו ולא לרע שבו (עולם קטן א׳ ד׳, עמ׳ י״ז). עמידת הנפש אחר כלות הגוף (כוזרי ג׳ מ״ג). וכל אלו הכחות מתים כלים בכליון כליהם, ואין עמידה למדבר, אעפ״י שייחד לעצמו לב הכחות האלה וכו׳ (שם ה׳ י״ב). עמידה וכו׳ — ויהיה בענין הקיום וההשאר וכו׳, וכל עמידה שבאה באל ית׳ היא מזה הענין האחרון (מו״נ א׳ י״ג). ויחשוב וישתכל במה שאפשר בו עמידת אישו ושמירת מינו (מו״נ ג׳ י״ז, ד״ה והדעת הב׳). וכאלו הוא מסַפר פעולותיו בהכינו לכל מין מזונו ההכרחי וחמר עמידתו (שם, ד״ה והדעת הה׳).

עי׳ ערך מעמד ב׳ עמד ב׳ עמדה, קיום ג׳ קָימא א׳.

ג׳) המנעות, חדלון, זהירות שלא להחליט דבר ברור (Enthaltung, Zurückhaltung des Urteils, ἐποχή).

והדעת השנים עשר דעת העמידה, אלה האנשים חשבו כי האמת הוא שיעמוד האדם ולא יאמין בדבר וכו׳, והראוי שנעמוד מהאמין וכו׳. ואומַר: אם תהיה אצלם אמתת כל דבר העמידה ממנו, הם חייבין שיעמדו מן העמידה ולא יגזרו עליה שהיא אמת וכו׳, ואחר כן אומַר כי דבריהם עם המדברים עמם לחייבים בעמידה יוצאים בזה ממה שטענוהו ובאים להצדיק במדעים, ולולא זה לא היו חושבים לקיים העמידה, ואומר עוד כי רוצם עמנו אל שכלם וכו׳ יבטל עמידתם ויאמת המדעים וכו׳. ואומַר עוד כי מה שהם שוכרים האומן הבקי וכו׳ ממה שמורה כי לא יאמינו בענין העמידה וכו׳ (אמונות ודעות א׳).

עי׳ ערך עמד ד׳ ועי׳ בתורת התארים לדוד קויפמן, עמ׳ י״ב.

בעלי העמידה = Ephektiker, Pyrrhonisten (עי׳ במאמרו של הורויץ Über die Bekanntschaft Saadias mit der griech. Skepsis בספר היובל לכבוד הרמן כהן, עמ׳ רמ״ג).

ד׳) שביתה, הפסק, מנוחה (Stillstand, Ruhe).

כי העמידה מן הדבור גם כן תקרא שביתה וכו׳ וכן העמידה מן הדבור בא בו לשון ניחה (מו״נ א׳ ס״ז). אלא הבורא יברא בזה הקולמוס תנועה וכו׳ וכשיעמוד לא יעמוד עד שתבָרא לו עמידה, ולא יחדל שתברא בו עמידה אחר עמידה בעוד הקולמוס עומד (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ ע״ב, הקדמה ו׳; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: מנוחה).

עי׳ ערך עמד ה׳.

ה׳) עמידה על··· = השגה, הכרה, הבחנה (Erkenntnis, Verständnis, Erfassen u. ä.).

כי העיון בעצמים הפשוטים והעמידה על מה שאפשר להשיגו מהידיעה בהם היא המנוחה הגדולה והתענוג הגדול לנפש המדברת (מקור חיים לרשב״ג, ג׳ ל״א). וכפי כח הנפש בידיעתם והשוטטות בהם והעמידה על צורותיהם וסגולותיהם וכו׳ יהיה כחה בידיעת הרבנות, כלומר האלהות (שם).

עי׳ ערך עמד ו׳.

ו׳) עמידת הכוכבים = מצבם (Stellung der Gestirne).

עי׳ רמש״ש תקמ״ז.

ז׳) קימה, צמיחה (Entstehung).

הגענו לבאור יותר נכון בעמידת הכתות הידועים ההם (רנ״ק, מונה״ז, הוצ׳ רבידוביץ עמ׳ קע״ט).

עַמְלָנִי, בנגוד לעיוני: מעשי, שמושי (praktisch).

חכמה שכלית ועמלנית (יסודי התבונה ומגדל האמונה לראב״ח, כת״י).

עי׳ ערך אמני, מלאכי, מלאכתי, מלאכותי, מעשי, מפעלי.

עָמֹק, עמֻקות: ענינים עמוקים (tiefe Probleme).

אבל הכונה היא הבנת העמוקות והסתומות בלא ספק (מו״נ, פתיחה). כמו שבאר אבו בכר אבן צאיג הוא ומי שנחלץ לדבר באלו העמוקות (שם א׳ ע״ד, ד״ה הדרך השביעי).

עֹמֶק, א׳) אחד משלשת מרחקי הגוף (Tiefe).

וכשיתקבצו האורך והרוחב והעומק אז קם טבע הגוף וכו׳ ולכן יש לו שלשה מרחקים וששה קצוות וכו׳, ושני קצוות העומק והם מעל ותחת (ס׳ היסודות לר״י הישראלי, עמ׳ מ״ז). האורך והרוחב והעומק, שאלה הם צורת הגשמות (עולם קטן א׳ ב׳, עמ׳ ט׳). השלשה רחקים הם ארך ורחב ועמק (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות, ערך גוף). המשך, הרוחב והעומק (עי׳ רמש״ש תרי״ב, הערה קי״ט).

ובספרות הסוד: י׳ ספירות בלי מה מדתן י׳ שאין להם סוף, עומק ראשית ועומק אחרית, עומק טוב ועומק רע, עומק רום ועומק תחת, עומק מזרח ועומק מערב, עומק צפון ועומק דרום (ס׳ יצירה א׳ ד׳).

ב׳) בהשאלה לענינים רוחניים (Tiefe im geistigen Sinne).

ואל תכניס עצמך בחכמת שרשי המופת ואיכות הדבור ומיני ההקשות ואפני הראיות וכו׳ מפני עמקם ודקות ענינם (חו״ה, יחוד המעשה ה׳, ד״ה וכאשר יאבד סברו). עד שמי שירצה לדבר בלתי הֶמְשֵׁל וחידות יבא בדבריו מן העומק וההעברה מה שיעמוד במקום הממשל והדבור בחידות (מו״נ, פתיחה). אמר אלכסנדר הפרדוסי כי סבות המחלוקת בענינים שלש, אחד מהם אהבת הרשות והנצוח וכו׳, והשנית דקות הענין המושג בעצמו ועומקו וקשי השגתו וכו׳, והשלישית סכלות המשיג וקוצר יד שכלו וכו׳ (שם א׳ ל״א). הסבות המונעות לפתוח הלמוד באלהיות וכו׳ חמש סבות. הסבה הראשונה קושי הענין בעצמו ודקותו ועמקו (שם א׳ ל״ד). עומק אין חקר = das Unergründliche (רנ״ק, מונה״ז, הוצ׳ רבידוביץ עמ׳ רס״ג). ״עומק המושג וקוצר המשיג״.

עֻמַּת, בהגיון: התנגדות (oppositio).

אמנם אם היה העומת בין שתי גזרות בעלות החומות יש לו שמות מיוחדים לו, וזה העומת נקרא אותו ההפך (מלות ההגיון ד׳, תרגום אחיטוב הרופא; ר״מ ן׳ תבון מתרגם: ההתנגדות).

לעומת הראש = נוכח הראש (im Zenith).

עד שתהיה השמש לעומת ראש ארץ ישראל (כוזרי ב׳ כ׳).

עֻמָּתִי, מתנגד (oppositum).

כל שתי גזרות שהנשוא שלהם אחד בעצמו, אלא שאחת משתיהן מחייבת והאחרת שוללת, אנו קוראין אלו השתי גזרות העומתיות,

ונקרא החיוב והשלילה העומתי (מלות ההגיון ד׳, תרגום אחיטוב הרופא; ר"מ ן׳ תבון מתרגם: מתנגדים, המתנגד).

עי׳ ערך מְעֻמת.

עֲנָבִי, מחיצה ענבית, עי׳ ערך מחיצה.

עִנְיָן*, א׳) הוראה, משמעות, מושג, מהות, כונה, טעם (Bedeutung, Sinn, Wesen, Begriff).

כי איננו פועל (הבורא) מה שאין לו ענין (אמונות ודעות ג׳). פירוש המלות והענינים (חו"ה, הקדמה). ויהיה אז הקול לענין כמו גוף, ויהיה הענין לקול כמו רוח (עולם קטן א׳ א׳, עמ׳ ו׳). כי הענין רחב מן המלות (כוזרי ג׳ ל"ה). אבל ענין ה׳ לא יושג בהקשה (שם ד׳ ט"ו; עי׳ תורת התארים לדוד קויפמן, עמ׳ ר"ל, הערה רי"ז, ועמ׳ קע"ד, הערה קכ"ח). כי שמי בקרבו — ענינו: דברי בקרבו או מאמרי בקרבו, הענין שהוא כלי לרצוני וחפצי (מו"נ א׳ ס"ד). הלהרגני אתה אומר — פירושו וענינו: התרצה להרגני (שם א׳ ס"ה). וכל אמירה ודבור שבאה מיוחסת לשֵׁם הם משני הענינים האחרונים (שם).

וינוחו — ענינו אצלי (= הוראתו לדעתי): עמדו מְדַבֵּר (מו"נ א׳ ס"ז).

ענין ראשון: הוראה ראשונה (Grundbegriff).

מהשמות ההם שמות משתתפים ויקחום הפתאים כפי קצת הענינים אשר יאָמר עליהם השם ההוא המשתתף וכו׳, ויקחום גם כן כפי הענין הראשון אשר הושאלו ממנו (מו"נ, פתיחה). עבר — ענינו הראשון הוא בענין העתק גוף במקום (שם א׳ כ"א).

עי׳ ערך הנחה ג׳, משל ב׳; וע"ע ערך מענה ב׳.

ב׳) תאר, תכונה, כח, מקרה (Attribut, Eigenschaft, Merkmal, Kraft, Akzidens u. ä.).

ברוך ה׳ וכו׳ אשר לו יאות ענין האחד האמתי (הקדמת חו"ה). ולא בהתחלף הפעולות יתחלפו הענינים הנמצאים בפועל וכו׳, והמשל בו: האש תתיך קצת הדברים ותקפיא קצתם, תבשל ותשרוף ותלבין ותשחיר וכו׳, ויהיה מי שלא ידע טבע האש חושב שיש בה ששה ענינים מתחלפים, ענין בו ישחיר, וענין אחר בו ילבין, וענין שלישי בו

*) בספרות הפילוסופיה המתורגמת מלשון ערב שֵׁם ענין בהוראה המסומנת למעלה באות א׳ וב׳ הוא תרגום השם הערבי מעני; ההוראה הג׳ והד׳ מקבילות אל המונח הערבי חאל; ההוראה הה׳ והו׳ מְכֻונות כנגד שֵׁם אמר הערבי, ואל ההוראה הז׳ מתאים בערבית שֵׁם חיז.

יבשל וכו׳, אמנם אשר ידע טבע האש ידע שבאיכות אחת פועלת תפעל כל אלו הפעולות וכו׳, וכל שכן בחקו יתברך וכו׳, איך נחייב מזה שיהיו בו ענינים מתחלפים עצמיים לו, עד שיהיה בו ענין בו ידע, וענין בו ירצה, וענין בו יוכל (מו״נ א׳ נ״ג). ואין רחוק אם כן בחק הבורא יתעלה שיהיו אלו הפעולות המתחלפות באות מעצם אחד פשוט אין רבוי בו ולא ענין מוסף כלל (שם). והם ארבעה תארים חי, יכול, חכם, רוצה, ואמרו שאלו ענינים שונים ושלמויות אשר מן השקר שיהיה הבורא נעדר מהם מאומה (שם). כן אמרְנו אחד ענינו שהוא אין דמיון לו, לא שענין האחדות דבק לעצמו (שם א׳ נ״ז). לא שהתחייב לו דבר, על צד שהוא ענין מוסף על עצמו או שהענין ההוא שלמות בחקו כאשר תמצאהו שלמות בחקנו (שם א׳ נ״ט). אמנם היות העצם ההוא הפשוט וכו׳ בעל תארים וענינים אחרים ישיגוהו הוא דבר בלתי נמצא בשום פנים (שם א׳ ס׳). אמנם שאר השמות וכו׳ יביאו לחשוב מציאות תארים, ושיש עצם וענין נוסף על העצם וכו׳ (שם א׳ ס״א). ההקדמה השביעית היא האמינם שהעדרי הקנינים הם ענינים נמצאים בגוף, נוספים על עצמו, והם מקרים נמצאים גם כן (שם א׳ ע״ג).

ובנגוד למושג הקנין (ἕξις), שמשמעו תכונה קבועה ומתמדת: איכות והכנה שלא נעשתה עדין לקנין וטבע (διάθεσις).

האיכות וכו׳, והוא ארבעה מינים, אחד מהם תכונה אם בנפש וכו׳ ואם בגשם וכו׳, וכל אלה בהיותם מהירי ההסרה יקָרא ענין, וכאשר נקבעו נקראו קנין (אמונה רמה א׳ א׳, עמ׳ ו׳). ומה שיתחזק מזה (מן התכונות) עד שיקשה הסרתם ייוחדו בשם הקנין ומה שהוא מהיר ההסרה יקרא ענין (כל מלאכת הגיון). ענין יאָמר על כל תאר שיהיה מסוג האיכות שיהיה קל ההסרה מן המתואר בו (ס׳ הגדרים).

ג׳) מצב (Zustand, Beschaffenheit).

מפני שיצא מענין העוני והצער אל ענין הטובה והשלוה (חו״ה, הבחינה, פתח השער). ואח״כ יעתק מענין הילדות אל הנערות (שם, הבחינה ה׳). כי במוחי הילדים ליחה כשהיא נשארת על ענינה מחדשת עליהם חדושים רעים (שם). ומאשר היה האדם היושב נח, עומד על השלם שבעניני עמידתו ומנוחתו וכו׳ (מו״נ א׳ י״א). וינצל החולה ההוא וישוב לעניניו הטובים (שם ג׳ כ״ג). ושמחתו (של החולה) בשובו אל ענין הבריאות (שם). מפני שהם כלם מדות שבהם יתוקן ענין חברת בני אדם (שם ג׳ ל״ח).

לשון הענין (מו"נ ב׳ ה׳): הרמז וההוראה שבטבע הנמצאות·
עי׳ ערך לשון ב׳·

ד׳) ענינים, ענינים כלליים: המושגים הכלליים של הסוג והמין (Gattungsbegriffe, universalia).

וזה כמאמר אחרים: הענינים, רוצים בזה הענינים הכללים, אינם נמצאים ולא נעדרים (מו"נ א׳ נ"א)·
עי׳ ערך כְּלִי, כללי ב׳·

ה׳) דבר, עצם, יש; עסק, (Ding, Sache, Angelegenheit, Wesen, res).
שענין אלו הצורות והצלמים הוא ענין רוחני דק יוצא מדרכי הטבע (ס׳ היסודות לר"י הישראלי, עמ׳ נ"ד)· אלא שמקצת החכמות הצורך אליהם יותר לענין התורה וכו׳· ואשר הצורך אליהם יותר לענין העולם היא החכמה התחתונה וכו׳ (חו"ה, הקדמה).

הענין האלהי = das Göttliche, res divina (כוזרי א׳ מ"ג, מ"ז, ע"ז, פ"ד, פ"ו, צ"ה, ועוד במקומות הרבה)· הענין הטבעי (שם א׳ ל"א, צ"ה; ד׳ ג׳)· הענין הנפשי (שם א׳ ל"ג)· הענין השכלי (שם א׳ ל"ה)· אמתת הענינים הטבעיים (שם ה׳ י"ב). ומפני שהמסכים לעשות דבר יתעורר לעשותו בקימה, נאמר לכל מי שיתעורר לאיזה ענין שהוא קם (מו"נ א׳ י"ב)· ענינים נאמני המציאות (שם ב׳ ל"ח)· במה שימשך מן הענינים הטבעיים תמיד (שם ב׳ מ"ח)· ובדין היה לעשות כן בזה הענין, מפני שהם עניינים שמאמתים הנבואה והגמול והעונש (שם ג׳ ל"ט)· ותהיה מחשבתך בהם בעת שתעשם נקיה מן המחשבה בדבר מעניני העולם (שם ג׳ נ"א).
גדר הענין = Realdefinition.

ו׳) הענינים הנבדלים = השכלים הנבדלים (die geistigen Wesen, Intelligenzen).

ואשר תדעהו כי אלו הענינים הנבדלים, ר"ל שאינם גשמים ולא כח בגשם, אבל הם שכלים, לא יצוייר בהם רבוי כלל (מו"נ א׳ ע"ד)· ובעבור זה הענינים הנבדלים, אשר אינם גוף ולא כח בגוף, לא יושכל בהם מנין כלל (שם ב׳, הקדמה ט"ז)·
עי׳ ערך נבדל ובערכים הנרדפים הרשומים שם·

ענינים אלהיים — רומזים אל הגלגלים וכוכבים ומקריהם (ר"ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות)·

ז׳) אופן, דרך (Art, Weise).

ומכאן לא היה שֵם בוהו מפרש את הצורה **בענין** שתהיה מיוחדת (הגיון הנפש לראב״ח, ג:). אחרי כן נחלק קו ב״ג לשני חלקים וכו׳, **בענין** שיהיה קו א״ה שוה לקו ט״ג וכו׳ (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, סי׳ ל׳ עמ׳ י״ד). וזה מבואר **בענין** שלא אצטרך להאריך בו (מו״נ ג׳ ל״ח; ר״י אלחריזי מתרגם: בדרך).

עִנְיָנִי, מתיחס על הענין.

גדר **עניני** (בנגוד לגדר שמי) = Realdefinition (רייפמן, מועדי ערב ל״א). הצטרפות **עניני** (בנגוד להצטרפות דברי) = relatio realis (פי׳ על מבוא, מאמרות ומליצה מר׳ יהודה בן יחיאל, הוצ׳ הוזיק עמ׳ מ״א ופ״ו). **הקצוות העניניות** = extrema realia (שם).

עָנָף, בנגוד לשורש או לעִקר: סעיף, תולדה (Zweig, Unterabteilung).

וחלקי החכמה הטבעית שהם כמו **ענפים** (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא, עמ׳ נ״ב). ואלו **הענפים** לא זכרום מקצת הפילוסופים בזכרם מספר החכמות (שם, עמ׳ נ״ג). ולה **ענף** חכמת הרפואה (מקדש מעט לר״מ ריאטי, א׳ ג׳). ועתה הראש הראשון הנה קראנוהו סדר ענינים ויסתעף **לענפים** רבים. **הענף** הא׳ וכו׳ נקראהו משפט וכו׳, **הענף** הב׳ וכו׳ נקראהו מענה לעצמו וכו׳ (לשון למודים לרמח״ל, למוד ו׳, עמ׳ כ״ג:).

שרש **וענף**: אבות ותולדות (Aszendenten und Deszendenten).

כי היות זה המעשה בין השרש **והענף** עזות גדולה מאד וכו׳, ונאסר על שרש **וענף** שיבעול אחד מהם את חברו, ואין הפרש בין שיבעול השרש או **הענף** או שיתקבצו שרש **וענף** בבעילת גוף שלישי וכו׳ (מו״נ ג׳ מ״ט).

עִסּוּק, (ע״ד הערבית), בספרות הקראים: תפיסת מקום (Einnehmen eines Raumes).

והנה **עסוק** הדק קראוהו אשור, שאינו עוסק לעלה וכו׳, לא מצאנו נמי **העסוק** שיתהוה ויפסד והנושא יהיה קַים (עץ חיים לאהרן בן אליהו, פרק ד׳). ואשור הדק הוא **עסוקו** במקום, ומפני **עסוקו** במקום יתרכב אחד מהם עם זולתו ויהיה מהם גוף (שם).

עי׳ ערך **טרד** ב׳ **עסק**.

עָסַק׳ תפס מקום (einen Raum einnehmen).

והנה עסוק הדק קראוהו אשור׳ שאינו עוסק לעלה׳ כי אינו פעם עוסק ופעם אינו עוסק עד שיהיה לעלה׳ כי לא ימצא דק אלא והוא עוסק (עץ חיים לאהרן בן אליהו׳ פרק ד׳). ומחיוב הדק שהוא עוסק במקום (שם). — בפִּעֵל ובהתפעל: על הכלום הא׳ אשר לא יְעַסֵּק מקום (מחכימת פתי ליוסף הרואה׳ פרק כ״ג). התעסק = תפס מקום (עי׳ תורת התארים לדוד קויפמן׳ עמ׳ ש״פ׳ הערה ל׳).

עי׳ ערך סרד ב׳ מִלֵּא.

עָסֵק׳ = עָסוּק (בספרות הקראים).*)

עָפָר׳ בהוראת יסוד הארץ (Erde als Element).

או מתי ראינו אותם נתקים אל אלה הארבעה (היסודות) בעינם? אם ינתק חלק אל דמות העפר׳ אינו עפר׳ אבל הוא אפר ראוי לרפואה (כוזרי ה׳ י״ד). וכן נראה האויר יתקבץ וכו׳ בחוזק הקור ויתעבה וירד שלג׳ אחר כן השלגים ירמסון הרגלים וישתנו אל עפר׳ ונדע מזה בחוש שאלה היסודות ישתנו קצתם אל קצת (אמונה רמה א׳ ב׳׳ עמ׳ ט׳). בקשירת העפרים והשחקים (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא׳ עמ׳ נ״ב).

עַפְרוּרִית׳ יסוד העפר׳ ארץ (Staub, Erde als Element).

שהאש כשהיא בוערת בגוף מן הגופים אין דרכה כי אם להפריד אבריו וישוב החום אשר בו אל מוצא האש׳ והלחות והקור אל מוצאיהם׳ ותשאר העפרורית אפר׳ מבלתי שיכלה מחלקי היסודות וכו׳. וכאשר יאכל החי תפוח על דרך הדמיון יפרדו חלקיו וכו׳ עד שלא ישאר בו כי אם העפרורית בלבד (אמונות ודעות ז׳).

עֲפָרִי׳ מתיחס על יסוד העפר; ארצי׳ חמרי (staubartig; irdisch, materiell).

החלקים העפריים שיחָלק אליהם הגוף (ס׳ היסודות לר״י הישראלי׳ עמ׳ מ׳). כי האויר מנגב החלקים אשר משלשה היסודות וכו׳ וישאר החלק העפרי ויורד למטה (אמונות ודעות ז׳). וחייבה החכמה נַסות הנפש בגופות עפריות (חו״ה׳ הפרישות א׳). למזוג הכחות השחקיים בכחות מקצת הגופים העפריים (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא׳ עמ׳ נ״ג).

עי׳ ערך ארצי.

*) לדעת פינסקר (לקוטי קדמוניות׳ נספחים עמ׳ ק׳) הוראת עסק בספרות הקראים היא התפתחות טבעית׳ ואין דבריו מחוורים.

עֶצֶב, = Nerv.

שהמוח הוא שורש העצבים והתחלתם, ובעצבים ישלמו הפעולות הבאות מן הבחירה אשר הם כמו הפשוט והקבוץ (עולם קטן ב׳ א׳ ב׳, עמ׳ כ״ח). עצבי המוח (שם, עמ׳ כ״ו וכ״ט). הדפקים והעצבים והורידים (כוזרי ב׳ כ״ו; ע״ש בהערת_קסל). תראה התינוק מדבר וכו׳, והוא אינו יודע באיזה אבר, באיזה עצב ובאיזה מיתר ראוי לדבר (שם ג׳ י״א). המיתר הוא יותר רך מהקשורים ויותר קשה מן העצבים (פרקי משה א׳). והמיתרים הניעום העורקים והעורקים הניעום העצבים (מו״נ ב׳ א׳). והעצבים הם כלי החוש והתנועה, והיה העצבים אשר הצטרך אליהם בהשגת החושים לבד וכו׳ נולדו מן המוח, והעצבים אשר הוצרך אליהם לתנועת האברים יצאו מחוט השדרה, וכאשר א״א לעצבים מפני רכותם וכו׳ להניע הפרקים, עשה הש״י תחבולה שיצאו בעצב חוטים וכו׳ ושב עורק, אחר כן יצא העורק מקצה העצב וכו׳ וישוב מיתר וכו׳, ואז יוכל העצב להניע האבר על זאת ההדרגה (שם ג׳ ל״ב). העצבים הם ב׳ מינים, המין הא׳ חלולים, כמו העצבים הבאים אל העינים, הב׳ הם מקשיים, והם העצבים אשר הם בכל הגוף, ואינם מקשיים לגמרי, שא״כ לא יעבור הרוח הנפשיי בהם (ס׳ הגדרים). הגידין והורידים והעורקים, דופקים ובלתי דופקים, עצבים ועצלים, קשרים ומיתרים (שאילת יעב״ץ א׳ מ״א).

ע׳ ערך וריד, מיתר, עורק, עצל.

עֵצָה, חכמה מעשית, נסיון; כונה וחפץ, הסכמת הלב (prakt. Erfahrung; Absicbt, Entschluß, Vorsatz, διάνοια).

והנפש מונח לה בין העצה והפכה, תעשה מה שהיא רוצה מהם (כוזרי ה׳ כ׳). הלא תדע כי יש מבני אדם מי שהוא חלוש העצה מאד, אעפ״י שהוא המבין שבאנשים, ומהם מי שיש לו עצה נכונה וטוב הנהגה בדברים הצריכים לסדור בני אדם ולדעותם וכו׳, אלא שהוא לא יבין מושכל (מו״נ א׳ ל״ד). והמניע ההוא חייבתהו להניע עצה על דרך משל וכו׳ (שם ב׳ א׳). ומי שנשלמו בו אלו הגזרות בסוג אחד מהדברים יהיה בעל עצה באותו הסוג. וענין בעל העצה הוא אשר כשייעץ בשום עצה תקובל עצתו בה מבלתי שיבוקש מופת עליה וכו׳, ומפני זה מעט הוא שיהיה האדם בזה התאר אלא כשיזקין, מפני צרך זה החלק מהנפש אל אורך הנסיונות וכו׳ (ס׳ השכל והמושכלות לאלפראבי). השתוף הוא על שני פנים:

אם מצד המקרה ואם מצד העצה (פי' על מבוא מאמרות ומליצה לר' יהודה בן יחיאל, הוצ' הוזיק עמ' ס"ו).

"עצה", שם ספרים שונים בחכמת הרפואה (Consilium, Consultatio).

(עי' רמש"ש תשי"ח, תש"צ, תשצ"א, ת"ת, תת"ד, תתי"א).

עֶצוּם, א') עצמות (Wesenheit, das Selbst).

מורגשים או מושכלים בעיצומם (עולם קטן א' ג', עמ' י"א). שאלו (הנפשות) הם כחות רוחאניים וכל אחת מהן עצם עומד בעצומו (שם ב' ב' א', עמ' ל"ז; השוה: עצומו של יום, יומא פ"א).

ב') טענה (Klage, Streitsache; Einwand, Vorbringen). *)

העצום אשר יהיה בהנחת הנמוסים (באור אבן רשד לס' ההלצה, תרגום טודרוס טודרוסי). עניני השוק אשר יהיה העצום בהם לפני השופטים (שם).

עי' ערך התעצמות.

עֲצוּמִי, מענין העצום, הטענה (die Streitsache betreffend, prozessual).

אחר שנבאר מה שצריך לעשות למתרעם ולמתנצל בסבה העצומיית (נופת צופים לר' יהודה בן יחיאל, א' י').

עָצוּר, כלוא, סגור (festgehalten, eingeschlossen).

וזה מעיד על סוד גדול, והוא כי כל הנמצאים כלם עצורים ברצון ותלויים בו (מקור חיים לרשב"ג, ב' י"ט). ויהיו על זה מוכרחות לו, עצורות בו (שם).

עֶצֶל, (בערבית: עַצַלה) עורק, שריר (Muskel).

ומניע המיתרים העצלים ומניע העצלים הגידים המשתרגים בהם (אמונה רמה א' ה'). המיתרים, והם גשמים צומחים מקצות העצלים, דומים לעצבים (קאנון א' א' ה', במהות האבר).

עי' ערך וריד, מיתר, עורק, עצב.

***עָצַל,** בפעל: הביא לידי עצלות (träge machen).

וכאשר יתיאש היצר מספק אותנו בכל מה שקדם זכרו ישתדל לעַצל אותנו במעשה העבודה (חו"ה, יחוד המעשה ה').

---

*) מלשון הגישו עֲצֻמותיכם (ישעי' מ"א כ"א).

עַצְלוּת, בטלה; לאות, אי־יכלת (Trägheit, intertia; Unvermögen).
ואין אחד מהם (מהטבעים) מורה בעצלות ולא בבטלה (עולם קטן ג', עמ' נ"ג). עצלות כל חכם מלהוסיף עליהם (פרוש ס' יצירה לרס"ג, תרגום משה בן יוסף; עי' רמש"ש תמ"ח, הערה תק"ם).

עֶצֶם*), א') המאמַר הראשון של עשרת המאמרות (Substanz, insbesondere die gleichnamige aristotelische Kategorie, ens per se subsistens, οὐσία).
והנה אני מציע אלה הענינים על עשר המאמרות ואדבר על כל אחד מהם במה שיכשר, ואומַר כי אנשים סברו כי זה הענין עצם וכו' (אמונות ודעות ב', עמ' נ"ח). העצם הנושא למאמרות התשע (מקור חיים לרשב"ג, ב' י"א, ג' א', ג' ז' ועוד). וההפרש בין שם העצם והיסוד כי שם היסוד נופל על הדבר המוכן לקבל הצורה וכו' ושם העצם נופל על היסוד שקבל צורה מה (שם ב' ט"ו). וכבר אמר הפילוסוף כי סוגי הסוגים הם עשרה, והם עצם וכמה ואיך וכו' (חו"ה, היחוד ז'). שכל הנמצאים לא ימלטו מחומר וצורה ועצם ומקרה (עולם קטן ב' ב'). והעצם והמקרה והסוג והמין וההפך והדומה וכו' (כוזרי ה' י"ב). ואנשי המחקר מצאו כל דברי הגופות שהם י', והם ראשים כללים וכו', הראשון הוא עצם כל דבר וכו', והט' דברים כולם מקרים (ראב"ע לשמות כ' א'). כי כל מה שילקח בשכל נכלל תחת עשרה סוגים, אחד מהם העצם וכו' ותשעה מקרים וכו' (אמונה רמה א' א'). והעצם הוא הנמצא הבלתי צריך לנושא (שם). אמנם באור היות היולי עצם, הנה איך לא תהיה עצם, והיא לא נעדרה לעולם וכו', אמנם באור היות הצורה עצם, הנה איך לא תהיה עצם, והיא תשית העצם הבלתי נמצא בפועל נמצא בפועל (שם א' ב', עמ' י"א). ושהנפש עצם, ואיך לא, והיא פועלת הגשם וצורתו ותכליתו (שם ב' ד' ג', עמ' ס"ד). הסוגים העליונים לכל הנמצאים וכו' י' מינים, הסוג הראשון העצם (מלות ההגיון י'). שהשינוי ימצא בארבעה מאמרות, במאמר העצם, וזה השנוי ההווה בעצם הוא ההוייה וההפסד (מו"נ ב', הקדמה ד'). העצם חקקוהו

---

*) המתרגמים העברים לא הבדילו בלשון בין המונח הערבי גּוהר, שענינו substantia, ובין השם הערבי ד̇את, שהוראתו essentia, אלא השתמשו בשם עצם לבדו כשבאו לסמן את כל אחד משני המושגים הללו. ולפיכך ראה ר' משה ן' תבון, מתרגם ס' התחלות הנמצאים לאלפראבי, צורך בדבר לפרש: „וכל נפש מהם (מהעצמים הנפרדים) תשכיל הראשון ותשכיל עצמותה הנקרא בערבי ד̇את, ר"ל עצם, ותשכיל מן השניים זה אשר נתן לה עצמה הנקרא בערבי גּוהר, פי' עצם". ועי' עוד בס' נפש האדם וכחותיה של ש. שייאר, עמ' ל"ד, הערה ז'.

שהוא הדבר לא יודיע משום נושא דבר יוצא מעצמו, ואמר החוקק שמה שהוא בתאר הזה הוא שני מינים, מין שיודיע עם זה מכל נושאיו עצמיהם, והוא כלל העצם, ומין שלא יודיע משום נושא עצמו כללי, אלא (ולא?) דבר יוצא מעצמו, והוא איש העצם, כלומר דבר פרטי של עצם. ואחרים חקקו העצם שהוא דבר הנמצא לא בנושא (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). העצם יאמר על דבר שהוא עומד בעצמו (מה שאחר הטבע לאבן רשד, כת״י). עצם הוא מליצה מכל נמצא לא בנושא (כונות הפילוסופים לאלגזאלי, פרק ב׳).

איש העצם או עצם ראשון = πρώτη οὐσία.

ומן העצמים שני מינים: עצם ראשון ועצם שני. ואבן רשד אמר בפירושו שיותר ראוי שיקרא ראשון העצם האישי מן הכללי, כלומר הסוגי או המיני וכו׳ (פי׳ כ״ה הקדמות של מורה לר׳ הלל בן שמואל, הקדמה כ״ה). ולזה כבר ימָנו (הנפשות) כאשר ימנו אישי העצם (אור ה׳ לר״ח קרשקש, בחקירה בהקדמה הט״ז). ולכן היו התחלות איש העצם העצמיות החומר והצורה (שם, בבאור ההקדמה הכ״ה).

עי׳ ערך אדש, יש ב׳, נצב, עיון ב׳, עין א׳.

ובדרך כלל: ישׁ, נמצא (ens, Wesen, Ding), לפעמים ביחוד: נמצא גשמי (körperliches Wesen).

שהנפש הוא עצם משלים גוף טבעי וכו׳ (ס׳ היסודות לר״י הישראלי, עמ׳ י״ב). ואחרים הנם (כצ״ל) בושים בהגשמתו בפירוש, אך הם מבקשים לו כמות או איכות או מקום או זמן וכו׳, ובקשתם זאת היא בקשת עצם בעצמה וכו׳ (אמונות ודעות ב׳, דפוס לייפציג עמ׳ מ״ח; עי׳ תורת התארים לדוד קויפמן, עמ׳ י״ב, הערה י״ז). העצם הראשון = האלהים (מקור חיים לרשב״ג, א׳ ג׳). העולם עצם גשמי כמו שהיה הגשם עצם בעל תבנית וגוון (שם ב׳ א׳). העצמים הראשונים, העצמים השניים (שם ב׳ י״א; ה׳ ס״ה וס״ו)*) העצמים הפשוטים (שם ג׳ י׳). העצמים השפלים, העצמים העליונים (שם ג׳ י״א). העצמים המושכלים, העצמים הפועלים (שם ג׳ ט״ו). עצם דק (שם ג׳ י״ז). העצמים המורכבים (שם ג׳ ל״ב). העצם המוחש (שם ג׳ ל״ז). העצמים הכלליים, העצמים הפרטיים (שם ג׳ מ״ב). העצמים הרוחניים

---

*) העצמים הראשונים הם הנמצאים המורגשים בחושים, ואלו העצמים השניים הם המושגים בשֵׂכל באמצעות הרגשת החושים. בהוראה אחרת נקראו המלאכים העצמים השניים — בנגוד להעצם הראשון (מקור חיים לרשב״ג, א׳ ג׳; כוזרי ה׳ כ״א).

(שם ג׳ מ״ד)· שהרקיק מהעצמים מונח לעבה מהם (שם ד׳ י״ד)· העצם הזך׳ העצם החזק (שם ה׳ י״ז)· וחבר אליו (אל גוף האדם) עצם רוחני אורי (כצ״ל)· דומה לרוחניות הגשמים העליונים (חו״ה׳ הבחינה ה׳)· השכל הוא עצם רוחני נגזר מן העולם העליון (שם׳ עבודת האלהים ב׳)· עצם עומד בעצומו (עולם קטן א׳ ג׳׳ עמ׳ י״א)· העצם האלהי (כוזרי ב׳ ב׳)· כי החלק ההוא ממנו עצם בלתי נגדר (שם ד׳ ג׳)· בני ישראל אשר הופך להם מן עיני העצמים מה שהופך (שם ה׳ ו׳)· והשלמות אם שלמות לגשם ואם שלמות לעצם אינו גשם (שם ה׳ י״ב)· ולא נשאר אלא שתהיה (הנפש) עצם עומד בעצמותו מתואר בתארי המלאכים והעצמים האלהיים (שם)· עצם בלתי מתגשם׳ עצם שכליי (שם)· עצם פניני (ערוגת הבושם לרמב״ע; עי׳ רמש״ש תי״ג)· שהעצם יחלק על גשמי ובלתי גשמי (אמונה רמה א׳ ב׳)· השלשה עצמים הבלתי גשמיים: החומר׳ הצורה והנפש (שם ב׳ ד׳ ג׳׳ עמ׳ ס״ד)· קצת העצמים הנכבדים אשר יקראו מלאכים (שם ב׳ ו׳׳ עמ׳ פ״ג)· היש בינו יתעלה ובין דבר מברואיו מן העצמים קצת יחס אמתי שיתואר בו (מו״נ א׳ נ״ב)· עצם דבריי ובלתי גשמיי (שער השמים לר׳ אברהם כהן אירירה׳ ה׳ ז׳)· עצם צורי (תגמולי הנפש לר׳ הלל בן שמואל׳ עמ׳ ג׳)· העצם המורכב האישי (שם ב׳׳ הקדמה כ״ה)· עצם אורי׳ לא מתגשם (ס׳ העצמים החמשה המיוחס לאמפדוקלס׳ הוצ׳ דוד קויפמן)· העצמים האורנים (משכית האורות לאלגזאלי)· העצמים הנפרדים מהחומר (התחלות הנמצאים לאלפראבי)· עצמים בלתי מוגשמים (שם)· ״העצמים השניים״ = המלאכים׳ השכלים הנפרדים·

שם העצם (בנגוד לשם המקרה) = konkretes Nomen.
עי׳ ערך שֵׁם·

״מאמר בעצם הגלגל (עצם השמים)״ לאבן רשד = De substantia orbis (עי׳ רמש״ש קפ״ג ואילך)· ״ס׳ העצמים״ המיוחס לראב״ע (עי׳ רמש״ש תמ״ח)· ״ס׳ העצמים העליונים״ המיוחס לאפלטון והזכירו המקובל ר׳ אברהם אבואלעפיה (ע״ש רס״ו)· ״ס׳ העצמים החמשה״ המיוחס לאמפדוקלס (עי׳ בספרו של דוד קויפמן „חקירות על רשב״ג״)·

ב׳) עצם או עצם פרדי: חלק שאינו מתחלק׳ דק (Atom).
ההקדמה החמישית היא אמרם שהעצם הפרדי תשלם עמידת מציאותו במקרים ההם וכו׳׳ שאלו העצמים הפרדים וכו׳ כל עצם פרדי מהם בעל מקרים לא ימלט מהם וכו׳׳ המקרה ההוא אצלם נמצא

בכל עצם פרדי מן העצמים אשר יחובר מהם הגשם ההוא, והמשל בו וכו׳, כל עצם ועצם מעצמי זה השלג הוא לבן ולכן נמצא הלובן במקובץ מהם (מו״נ א׳ ע״ג, ע״ש). ואני תמה, עד מתי יברא השם מקרה המות במת, כל ימי אשר צורתו עומדת או כל ימי אשר עצם מעצמיו עומדים, כי מקרה המות אשר יבראהו השם אמנם יבראהו לפי רצונם בכל עצם פרדי מן העצמים ההם (שם, הקדמה ז׳). שעצמי החמאה והברזל עצמים אחדים דומים וכו׳ (שם, הקדמה י׳).

עי׳ ערך דק א׳ הויה ב׳ חלק ג׳ חתיכה א׳ יחס ב׳ פרדי.

ג׳) העצמים = היסודות (Elemente).

העצם יאָמר על הגשמים הפשוטים הד׳ שהם האש והאויר והמים והארץ (ס׳ הגדרים).

ד׳) עצם הדבר: עצמותו, מהותו; גוף הדבר (Wesen einer Sache, essentia; die Sache selbst).

(הצורה השנית) המקיימת לעצמי העצמים הפשוטים (מקור חיים לרשב״ג, ה׳ ל״ז; בתרגום הרומי: quae constituit essentiam substantiarum simplicium). נמנעה ממנו השגתו מצד עצם כבודו וכו׳ (חו״ה, הקדמה). מה שהוא קרוב אליו ישיגהו (השכל) באמתת עצמו֗ (שם, היחוד ו׳). בעצם ולא במקרה (כוזרי א׳ ע״ג). ונקרא אותו חכם לבב מפני שהוא עצם החכמה (שם ב׳ ב׳). ורבו המדות והעצם אחד (שם ד׳ ג׳). באמתות העצם אשר ידיעתו נמנעת (שם). כי החושים אינם משיגים מן המוחשים כי אם מקריהם, לא עצמיהם (שם). ומאלה החמשה הזמן והמספר הם כמה בעצמם, אמנם הנשארים הם נושאים לכמה (אמונה רמה א׳ א׳). ומופת מקריות הכמות הוא שכמות מה תסתלק מן הגשם ותחול אחרת תחתיה, והגשם עומד בעצמו (שם). ואין בעצמו ואמתתו צורה, רק שהצורות חוזרות עליו חלילה והוא כמו המרכבת להם (שם א׳ ב׳). שהתנועה אינה מעצם החי, אבל מקרה דבק בו (מו״נ א׳ מ״ו). והחלק השלישי שיתואר דבר בענין יוצא מאמתתו ועצמו, עד שיהיה הענין ההוא אינו ממה שיושלם בו העצם ויתקיים (שם א׳ נ״ב). כי החומר הוא עצם הצורה והצורה היא עצם החומר (צורת העולם לר״י ן׳ לטיף).

עי׳ ערך אמתה, גוף ד׳ מהות, עצמות, עִקר; נפש ב׳.

בעצם = an sich, per se; wesentlich, καθ᾽αὑτό; im eigentlichen Sinne.

„טוב בעצם". כי התנועות מהן בעצם, מהן במקרה, ומהן בהכרח, ומהן בחלק וכו', ואמנם אשר בעצם כהעתק הגשם ממקום למקום (מו"נ ב', הקדמה ו'). סבה בעצם, סבה במקרה (אור ה' לר"ח קרשקש, א' ב' א'). פועל בעצם = פועל עומד, עצמוני (ס' השרשים לריב"ג, ש' גזר).

בעצמו (בנפשו, בעינו; בערבית: פי ד'אתה), גם: לעצמו = seinem Wesen nach, καθ' αὑτό.

וכיון שבטל באמת מצוא עת לבורא הכל שלא יהיה בה חי ולא חכם וכו', התחייב בלי ספק שיהיה חי לעצמו וחכם לעצמו (אמונות ודעות ב', דפוס לייפציג עמ' נ"ד). „חי בעצמו, יכול בעצמו, חפץ בעצמו" (בתורת התארים של המדברים; עי' רמש"ש תתקל"ב).

עומד בעצמו = selbständig.

העצם יאמר על דבר שהוא עומד בעצמו (מה שאחר הטבע לאבן רשד, כת"יי). ושם מנה (אריסטו) כל השקרים המחייבים למי שמניח הכללים עומדים בעצמם חוץ לשכל (כבוד אלהים לר' יוסף בן שם טוב, פרק י'). פועל עומד בעצמו = עצמוני (ס' השרשים לריב"ג, ש' גלה).

עי' ערך לנפשו, נפש.

„וזה מבואר בעצמו (או בנפשו)".

עי' ערך מבאר.

מכוון לעצמו, מבוקש לעצמו, עי' ערך לעצמו, מְכֻוָּן.

מעצמו, מפאת עצמו = ὑφ' αὑτοῦ.

שמצאתי כל הגשמים לא ימלטו ממקרים שיקרו בכל אחד אם מעצמו, אם מזולת עצמו (אמונות ודעות א', ד' לייפציג עמ' כ"ב; עי' בספרו של גוטמן על הפילוסופיה הדתית של סעדיה, עמ' ל"ט, ובספרו של ניימרק Gesch. der jüd. Philosophie d. Mittelalters, כרך א', עמ' תס"ג). וכל מתנועע שיהיה מניעו בו הוא הנקרא המתנועע מעצמו (מו"נ ב', הקדמה י"ז). ויש מניע שימצא במתנועע, וזה יקרא מתנועע מפאת עצמו, כגוף אשר יתנועע מהנפש (פי' שם טוב, שם). ואמנם מה שבעצם וכו' מהם מה שיתנועעו מפאת עצמם ומהם מה שיתנועעו מחוץ וכו', כי החי יתנועע בטבע מפאת עצמו וכו', ואמנם מה שיתנועע לא מפאת עצמו כמו הדברים הקלים והכבדים (אבן רשד, הבאור האמצעי להשמע הטבעי, ד' ד' א'; עי' בספרו של וָלפסון Crescas' Critique of Aristotle, עמ' תרע"ג ואילך).

עֹצֶם, חשיבות, ערך גדול (Bedeutsamkeit, Wichtigkeit).

ולעוצם הענין ויקרתו והיות יכלתנו קצרה מהשיג עוצם הענינים כפי מה שהם וכו׳ (מו״נ, פתיחה; ר״י אלחריזי מתרגם: ומרוב תוקף גדולת הענין וקצר יכלתנו מהשיג גדולת הענינים).

***עָצַם**, בִפְעל ובהתפעל (substanzialisiert oder aktualisiert werden, = substantiari).

וכאשר נמצא את עצמנו מעוצמים בהשתכלות המושכלות אשר תחלה סִכַּלנום וכו׳ אז נדע בודאי שעם היותנו למפרע משכילים בכח, עתה שבנו היות משכילים בפועל (תגמולי הנפש לר׳ הלל בן שמואל, י״א). מעוצמת מעצמים נבדלים בעצמם (שם, ג׳ ענינים נוספים). אמנם צלם הוא נופל על הצורה הטבעית, ר״ל על הענין אשר בו נתעצם הדבר והיה מה שהוא (מו״נ א׳ א׳). עצם, פרשנוהו וכו׳, ובנינו ממנו ענינים ובנינים, נתעצם וזולתו (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). וחומר אלה השכלים האנושים היא מציאותם והשגתם מה שעליהם היא צורתם שבה מתעצמים (צורת העולם לר״י ן׳ לטיף, פרק י׳). וצורתו שבה מתעצם היא השגת עלתו הקרובה אליו (שם). כאלו תאמר שנפש האדם כאשר נתישבה באמתות האמונות וכו׳ כבר תתעצם בהם הנפש ותשאר נצחית, והוא הגמול האחרון לאדם (אור ה׳ לר״ח קרשקש, ב׳ ד׳ ה׳). ואם היתה הנפש מתעצמת מאמתות המושכלות, הנה בספר היסודות ובספר החרוטים אמתות מושכלות הרבה מאד ותהיה הנפש ההנדסית א״כ כלולה מאמתות הרבה מנפש התוריית (שם). הנה אם היה מתעצם בהשכלה היה משתנה מעצמות לעצמות (נוה שלום לר׳ אברהם שלום, ח׳ ז׳). למען יהיה ההיולי ההוא נאות ומוכן להתעצם עם הצורה האחרונה ההיא (דרך אמונה לר׳ אברהם ביבאגו, כ״ז:). כי הוא דבר נעלם איך יתעצמו ויתאחדו (שם ט״ז). מתעצם בכחניותו (מפעלות אלהים לר״י אברבנאל). וזו היא ההצלחה האחרונה והחיים האחרונים, והוא שיגיע לאדם סוף דבר שיתעצם בו ושיגיע לו שלמותו האחרון, והוא שישכיל באחרונה מה שיתעצם בו (השכל והמושכלות לאלפראבי). הוא אם כן אמנם יתעצם בשני טבעים (שם). ואמנם נפשות הגשמים השמימיים הם נבדלות מאלו הנפשות במין וכו׳ ובהם יתעצמו הגשמים השמימיים ובעבורם יתנועעו בסבוב (התחלות הנמצאים לאלפראבי).

עי׳ ערך התעַצְמות ג׳, מתעצם, תעצום.

עָצְמָה, כח, יכולת (Kraft, vis; potentia).

ואע״פ שמקודם אותו עת היה יחיד ביחודו ואלוה שבכח ובעצמה וכו׳, ועכשיו כשברא עולמו נקרא אלוה בממש (פי׳ ס׳ יצירה לר״י בן ברזלי, עמ׳ קט״ז). ואם נשתנו הצורות וכו׳, אצל יוצר צורותיהם וכו׳ הכל עצמה אחת וחכמה אחת וחבור אחד (תרגום ר׳ יהודה ן׳ קרדינאל לכוזרי ד׳ כ״ה). בעוצמת הארבע טבעות (שם). ההתקרבות שיש בין הגולמים ובין העצמה הנושאת הכל (שם; בתרגום ר״י ן׳ תבון: ובין הכח הסובל לכל). וכמעט יכַלם הזמן לולי העצמה שתאמצם בזכרות ובנקבות (שם).

עַצְמוֹנִי, פעל עצמוני: עומד (intransitives Verbum).

אלא שהוא פועל עצמוני וכו׳, אבל פועל מתעבר לא מצאנו מלשון זה כלל (כתאב אלרסאיל לר׳ מאיר אבואלעפיה, צ״ח).

עי׳ ערך עצם (בסוף הערך), עמד ז׳.

עַצְמוּת, א׳) ענין העצם (Wesen, das Wesentliche, essentia).

ואין ספק שיש מעשה שהוא נרצה בעצמותו, לא כפי המחשבות (כוזרי א׳ ב׳). אבל אמנם הוא שופט צדק, גוזר בריש אדם אחד ועושר אדם אחר מבלי שישתנה בעצמותו (שם ב׳ ב׳). כי המלאך הזה יש לו שתי מדות, אחת שהוא יודע מציאותו בעצמותו, והשנית ידיעתו שיש לו סבה וכו׳, במה שהשכיל מן הראשון התחייב ממנו מלאך שני ובמה שהשכיל מעצמותו התחייב ממנו גלגל שבתאי וכו׳ (שם ד׳ כ״ה). ה׳ חקרתני ותדע — זה ספור על עצמותו, והוא העצם (אמונה רמה א׳ א׳, עמ׳ ח׳). כי אנחנו נחלוק בין עצמות הגשם ושטחו, ונשפוט שעצמותו עצם ושטחו מקרה (שם). ונקרא עצמות הזהב חומר ונקרא כל אחת מצורות השרביט ודינר והטבעת והנזם צורות וכו׳ (שם, א׳ ב׳). הענין הכולל אשר יכלול מספר אישים והוא מעמיד עצמות כל אחד מהם נקראהו מין (מלות ההגיון י׳). כל מה שימָצא לדבר מה, כירידת האבן למטה וחיוב מות לב״ח בזביחתו נקראהו בעצמות, וכן כל מה שימצא על הרוב נאמר עליו גם כן שהוא בעצמות וכו׳, וכן כל מה שימצא על הרוב בזמן וכו׳ הנה גם כן יאמר עליו שהוא בעצמות וכו׳, הנה זה ענין מה שבעצמות וענין מה שבמקרה (שם י״א). והשם המשותף הגמור הוא הנאמר על שני עצמִיות אין שתוף ביניהם בענין מן הענינים

כלל וכו׳ והשם הנאמר בהסכמה הוא שיהיה ענין מעמיד לשני עצמִיות או יותר, ובשם ההוא ראיה על כל אחת מהעצמִיות ההן וכו׳ ואולם השם המסופק הוא אשר נאמר על שתי עצמִיות או יותר בעבור ענין מה השתתפו בו, ואין הענין ההוא מעמיד לאמתות כל אחד מהם וכו׳ והשם המֻשאל הוא השם המורה על עצמות מה, שבשרש הנחת הלשון הוא קים על העצמות ההיא, ואח״כ תקרא בו עצמות אחרת בקצת העתים, ולא יהיה השם ההוא קים תמיד על העצמות ההיא השנית (שם, י״ג). אמתת התנועה ועצמותה (מו״נ ב׳ י״ג). עצמות יאמר במוחלט על הרמוז אליו אשר איננו בנושא ולא על נושא, והוא איש העצם, ויאמר ג״כ על הרמוז אליו אשר בנושא, והוא איש המקרה, ועל כל מה שיודיע מהויותיהם וכו׳ (ס׳ הגדרים, ע״ש). וכל נפש מהם (מנפשות השמים) תשכיל הראשון ותשכיל עצמותה הנקרא בערבי דאת, ר״ל עצם (התחלות הנמצאים לאלפראבי). דברים יוצאים מעצמִיותיהם (שם). עצמותו המהותיי (נוה שלום לר״א שלום, ח׳ ט׳). וכן בכל דבר וענין: הכללי שבו, היינו עצמות הדבר וסדרו וחוק היותו ופעולתו הוא המושכל מן הדבר (מונה״ז לרנ״ק, שער י״ז).

עי׳ ערך אמתה, גדר, מהות.

ב׳) עוצם, גודל (Größe, Erhabenheit).

הם יורו על מציאותי ועצמותי ויכלתי (מו״נ א׳ ט׳). הוא תואר עצמותו וגדולתו (שם; ר״י אלחריזי מתרגם: ספור לגדולתו וכבודו).

עַצְמוּתִי, מתיחס על העצמות (wesentlich, substantiell).

ואם היו הנפש רבות, הנה ההפרש שבין האחת מהן לאחרת יהיה אם בדבר מקרי, ואם בדבר עצמותי וכו׳ הנה א״כ אינם נבדלות בדבר עצמותיי (אמונה רמה א׳ ז׳, עמ׳ ל״ו). ובכלל: הענינים הטבעיים כולם אם יהיו על הרוב הנה הם עצמותיים (מלות ההגיון י״א). הענינים העצמותיים, הענינים המקריים (שם). ארסטו יתנה במקדמות המופתיות עם שאר שיתנה בם שיהיו הכרחיות ועצמותיות (השאלות הדבריות והדרושים אשר לפילוסופים, כת״י; עי׳ רמש״ש ק״ד). כלל מה שנרצה לחקרו אמנם נחקור אותו על אחד משלשה צדדים: אם מצד שמו, אם מצד פעולתו, ואם מצד גדרו האמתי העצמותי לו המורה על מהותו (חכמה נשלמת במלאכת הידי, כת״י; עי׳ רמש״ש תתרכ״ג). עצמותי הוא כל נשוא יהיה יחסו אל הנושא יחס החיות אל האדם, ויקרא עצמותי לפי שהוא חלק העצמות ואי אפשר שיעדר בלי

הפסד הנושא וכו׳ (ס׳ הגדרים). **מקרה עצמותי**: כמו מציאות היושר והעוות בקו (ס׳ הגדרים). **״תארים עצמותיים״** = Wesensattribute.

עַצְמוּתִיּוּת, ענין העצמות (Wesentlichkeit).

ואם הובדלו (הנפשות) **בעצמותיות**, אי אפשר שתהיינה כלן נפש אדם וכו׳ הנה א״כ אינם נבדלות בדבר עצמותיי (אמונה רמה א׳ ז׳, עמ׳ ל״ו).

עַצְמִי, מתיחס על העצם (wesentlich, substantiell; selbständig; eigentlich).

והצורה היא הצורה הראשונה הכללית אשר היא שורש כל צורה **עצמית** וכל צורה מקרית (חו״ה, היחוד ו׳). והוא (שֵׁם אחד) נאמר על שני ענינים, האחד מהם מקרי, והוא העובר, והשני **עצמי**, קיים, והוא האמתי (שם, היחוד ח׳). כי כל מה שימצא בשום דבר מקרה אי אפשר שלא ימצא בדבר אחר **עצמי**, אמתי וכו׳ כחום במים החמים, שהוא מקרה במים, והוא באש **עצמי**, קיים (שם, היחוד ט׳). והן (המדות האלהיות) מתחלקות לשני חלקים: **עצמיות** ופעליות, וטעם אמרנו **עצמיות** שהן מדות קיימות לאל יתעלה וכו׳ תאותנה לו לעצם כבודו (שם, היחוד י׳). איני רוצה לומר אלא מעלה תפריד את בעליה פרידה **עצמית**, כהִפָּרד הצמח מן הדומם והִפָּרד האדם מן הבהמה (כוזרי א׳ ל״ט). ומן התבניות ההם צורות **עצמיות** ומקריות (שם ה׳ י״ב). שהוא (הטבע) יניע האבן אל מקום ויניחה בו הנעה והנחה **עצמית**, לא מקרית (אמונה רמה א׳ ג׳, עמ׳ י״ד). כי התארים הרבים אשר נתארהו ית׳ בהם לא יתכן בהם התארים **העצמיים** או המקריים, בלתי הצרופיים. אמנם **העצמיים** הם כאלו יאמר אומר שהאל ית׳ וית׳ הוא בעצמו ובעצמותו ענין כך וכו׳ (שם ב׳ ג׳, עמ׳ נ״ד). ויסירו השבושים הנמצאים ברוב דעות המעיינים מהסתפקות הענינים המקריים **בעצמיים** (מו״נ א׳ ל״ד). וכל תאר שיחשב מאמין התארים שהוא **עצמיי** לבורא יתברך אתה תמצא ענינו ענין האיכות (שם א׳ נ״ג). כי הדברים **העצמיים** האמתיים נמצאים בעצמם חוץ לשכל, ונמצאים בשכל, וג״כ נמצאים בדבור (רוח חן ה׳). דע כי ג׳ מיני מלות נמצא: **עצמיות**, מקריות ונבחרות. **העצמיות** הן המלות אשר תורינה הענין אשר תורינה ביחוד, כי הושמו להורותו וכו׳ המקריות הן אותן אשר תקח אתהן מכֻּוּנתן **העצמית** להעתיקן אל כונה לא **עצמית** להן וכו׳ (לשון למודים לרמח״ל, למוד ה׳, כ״ב).

עַצְמִיּוּת, ענין הדבר העצמי (Wesentlichkeit, Substantialität).

וממופתי עצמיות הנפש שהיא איננה גשם ולא מקרה וכו׳ (כוזרי ה׳ י״ב). רק העצמיות שבך במה שאתה חי ואדם, והוא המושכל ממך, הוא העומד קיים ובלתי משתנה וחולף לפי האמת (רנ״ק, מונה״ז י״ז).

עֹצֵר, הכח העוצר: המחזיק (vis retentiva).

ולא היה אפשר שיהיה בהם הכח המושך והעוצר והדוחה (ס׳ היסודות לר״י הישראלי, עמ׳ ע״ד).

עי׳ ערך כח.

עָצַר, בנפעל: נרדף עם התגשם, התעבה (sich verdichten, vergröbern).

והתעבה העצם מפני זה והתגשם ונעצר בעצמו (מקור חיים לרשב״ג, ב׳ כ״ו). והעצמים הפשוטים כל מה שישפלו יתגסו, עד שהם מתגשמים ונעצרים (שם ג׳ ל״ב).

עי׳ ערך גס (פעל), גָלם, גָשם, עבה, עָכַר.

עַצְרָנוּת, כילות, קמצנות (Geiz).

עי׳ ערך כילות, ציקנות.

עֲצָתִי, בחכמת ההלצה: דרך עצתי = deliberativum.

תדע כי אל ג׳ מליצים תלמד דעת המליצה. הא׳ הוא אשר ידריך דבורו בדרך עצה בהשים מגמת פניו אל האיש הפועל, לא אל הפוֹעַל עצמו וכו׳ נקראהו דרך עצתיי, וזה אשר ניעץ אל אחד עשות דבר או עזוב אותו (לשון למודים לרמח״ל, למוד א׳, ז׳). ויפרד (המשפט) לב׳ חלקים, הא׳ לימודי, הב׳ עצתי (שם, למוד ו׳, כ״ג:).

עֶקֶב, עָקָב, א׳) ע״ד העקב, ישעי׳ מ׳ ד׳ (ובערבית כַּעְב): גולם שארכו ורחבו וגבהו שוים (Würfel, cubus).

והמוקדם מהם אשר כל מרחקיו מרובעות, והוא על צורות רבות. הראשונה בהם שיהיו כל מרחקיו שוים וכו׳, והצורה הזאת קורין לה מעוקב או צורת עקב (ראב״ח, חבור המשיחה והתשבורת, עמ׳ צ״ז).

עי׳ ערך מְעֻקב.

ב׳) עֶקֶב, בוא דבר אחרי סור חברו (Nachfolge, Aufeinanderfolge).

כהעללתם בסבוב הגלגל שהוא יבקש שלמות יחסר לו, כדי שיהיה נכחי לכל צד, ולְמה שלא יתכן זה תמיד לכל חלק, יבקשהו על ההמרה והעקב*) (כוזרי ה׳ י״ד). ושתיהם מקרים מתחדשים עליו, באים זה בעקב זה (שם, ה׳ י״ח).

עֲקָבִי, עֲקֻבִּי, בצורת עקב (würfelförmig, kubisch).

שקצת המספרים אין להם יסוד מספרי עקוביי (מעשה חושב לרלב״ג, הוצ׳ גרשון לַנגי, עמ׳ פ״ו) **) להוציא שרשו העקוביי (שם, עמ׳ פ״ט). הצורה העקבית (פי׳ תאמסטיאוס לס׳ השמים ועולם של אריסטו, הוצ׳ לנדויאר, מ״א).

עִקּוּם, א׳) עִגּול פגום (Kreisabschnitt, Segment).

הרוצה לדעת תשבורת העקום אשר הוא מעדיף על חצי עגולה וכו׳ (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, עמ׳ ס״ז). ומן הדמיונות האלה אתה יכול למדוד כל התמונות אשר הם על צורת העגול או על צורת העקום (שם).

עי׳ ערך עִגּול, עקמימות א׳, פגום, שבר.

ב׳) אורך הקשת (Länge eines Kreisbogens).

קשת אשר בעקומה חמש אמות וחצי מעגולה אשר הקו הסובב אותה ל״ג, כמה הוא אורך מיתר הקשת הזאת? (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, עמ׳ ע״ד). בוא ומנה המספר הזה בה׳ וחצי אשר הוא עיקום הקשת הנתונה וכו׳ (שם).

ג׳) קו עקום (Krümmung, Biegung, Kurve).

ויהיה העיקום הנמצא בו לפאת מזרח ומערב (צורת הארץ לראב״ח, ד׳).

ד׳) גבנינות (Wölbung, Konvexität).

עִקּוּם הוא גב לכל דבר כשיהיה בולט לחוץ (ר״י אלחריזי, פי׳ המלות הזרות; וע״ע מגן אבות לרשב״ץ דוראן, ב׳ ט׳).

---

*) עי׳ תורת התארים לדוד קויפמן, עמ׳ קל״ב, שהוא מתרגם: „die Ursachen...., die sie für den Umschwung der Sphäre erfinden..., daß sie die ihr fehlende Vollkommenheit suche, um an allen Seiten gegenwärtig zu sein, und weil dies nicht für immer und für alle Teile möglich sei, es im Wechsel und in der Aufeinanderfolge suche."

**) בתרגומו של לַנגי, עמ׳ קט״ו: „daß einige Zahlen keine durch Zahlen ausdrückbare Kubikwurzel haben."

עֲקִימָה, קו עקום (Krümmung, Kurve).

והיו נותנים בכדורו באופן יוצא המרכז גלגל ההקפה נטוי על עקימתו (צורת הארץ לראב"ח, י"ב:). והאופן הזה השלישי יקרא אופן סובל, מפני שעל עקימתו יתעגל אופן קטן וכו׳ (שם, י"ז:).

עָקֹל, שעה עקולה (בנגוד לישרה), שעה זמנית.

וכל א׳ וא׳ מן הימים והלילות אשר אינם שוים הם נחלקים וכו׳ על י"ב חלקים, וקוראים לכל חלק וחלק שעה עקולה להפריש בינה ובין הישרה (צורת הארץ לראב"ח, ו:).

עָקֹם, א׳) הקו העקום = Kurve, וביחוד = hyperbolische Kurve.

מאמר בקו העקום והישר (hyperbolische Kurve und Asymptote) לשמעון מוטוט, כת"י, והוא באור לדברי הרמב"ם במו"נ א׳ ע"ג, הקדמה י׳, הערה.

ב׳) עֲקֻמָּה = Ellipse.

ואם לא תהיה השדה עגולה, אבל עקומה, כגון חתוכי המצבה אשר לא נחתכו לנוכח תושבתה, והעקומה הזאת יש לה שני קוטרים, האחד ארוך מן השני וכו׳, והנשאר מן המרובע יהיה תשבורת העקומה (חבור המשיחה והתשבורת לראב"ח, עמ׳ ס"ח).

עֹקֶם, קו עקום; גבנינות (Krümmung, Kurve; Wölbung).

אם אתה מרבע קו א"ח, אשר הוא חצי קוטר העגול, בחצי הקשת, אשר הוא עוקם א"ב וכו׳ (חבור המשיחה והתשבורת לראב"ח, עמ׳ ס"ו). עוקם הרקיע (צורת הארץ לראב"ח, ד:). עוקם גלגל ההקפה (שם, י"ב:).

עֲקְמוּמִי, בולט בצורת כדור (konvex).

והם פרוש וכו׳ ישר או קבוב או עקמומי (ראב"ח, יסודי התבונה ומגדל האמונה, כת"י; עי׳ כתבי רמש"ש א׳ שצ"ו).

עי׳ ערך קָבוּב.

עַקְמוּמִית, **עֲקְמוּמִיּוּת**, עָקוּם, גבנונית (Krümmung; Wölbung, Konvexität).

לא נבראו רעמים אלא לפשוט עקמומית שבלב (ברכות נ"ט). היא בתוך המבוי ועקמומיתה חוץ למבוי וכו׳ (ערובין י"ד.). פוגש בשטח עקמומיותו (יסוד עולם לר"י ישראלי, ב׳ ב׳).

עֲקְמִימָה, עִקּוּם (Kurve, Krümmung; Wölbung).

אלא שאין הקו המגביל אותו יוצא ממרכז האופן אשר הוא סובב על עקמימתו (צורת הארץ לראב"ח, כ"ט:).

עֲקְמִימִי, עקום (krumm, krummlinig).

הצורה העקמימית (חבור המשיחה והתשבורת לראב"ח, עמ' ס"ז, סי' ק"ח).

עֲקְמִימוּת, א') עִגּוּל פגום (Kreisabschnitt, Segment).

תשבורת העקמימות אשר היא חוסרת מחצי עגולה (חבור המשיחה והתשבורת לראב"ח, עמ' ס"ז). ואתה מגיע אל תשבורת העקמימות הזאת בהוציאך את קוטר העגולה אשר היא נקטמת ממנה וכו' (שם).

עי' ערך עִקּוּם א'.

ב') עִקּוּם, קו עקום (Krümmung, Kurve).

והוא הגובה הרחוק מושש לגו עקמימות גלגל המזלות (ס' העבור לראב"ח, עמ' י"ז). ובעת שהחמה הולכת על נקודת ש' מעקמימות רקיָעַה (שם).

עי' ערך עֲווּת, עִקּוּם ג', עקימה, עָקֹם א', עֹקֶם.

ג') גבנינות (Wölbung, Konvexität).

עי' ערך עקמומי; קָבוּב.

עִקָּר, א') נרדף עם יסוד, כלל, שורש, התחלה, פנה (Wurzel, Urgrund, Prinzip, Grundlehre u. ä.).

ועיקר השתוף האחדות וכו', ועיקר המחלוקת הרב (חו"ה, היחוד ט'; השוֶה: יסוד השותפות היחידות, יסוד החילוק רבוי, עולם קטן). שרשי הדת ועיקריה (אמונה רמה, זכר כלל). העיון בעיקרי אמונתם הישראלית (שם). המאמר השני, והוא הקדמה וששה עקרים (שם, עמ' מ"ד). ואשר הכניסו עצמם לעיין בעקרי הדת כבר נכנסו לפרוזדור (מו"נ ג' נ"א). שעקרי דתנו ויסודותיה י"ג יסודות (פי' המשניות לרמב"ם, סנהדרין י' א'). "העקר אצלנו" (מצוי הרבה בפי' המשניות לרמב"ם). יסודות התורה שֵׁם למצוות שהם עקרי התורה והמכוון ממנה וכו', אלו וכיו"ב הם עקרי התורה, והשאר כסעיפים מועילים ליסודות (ר"ש ן' תבון, פי' המלות הזרות). עיקר — הוא שורש דבר (ר"י אלחריזי, פי' המלות הזרות). המדברים בעקרים (ר"י אלחריזי, מו"נ א' ע';

ר״ש ן׳ תבון מתרגם: השרשיים). האומרים כי יש מקום ריקם, והם בעלי העיקרים וכו׳ (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ ע״ב, הקדמה ב׳; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: קדמוני המדברים שהיו עיקר חכמת המדברים).*) ולפי זה העיקר יאמר כי הזמן אינו הווה ולא נפסד (ר״י אלחריזי, שם ב׳ ט״ו; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: ולפי זה השרש). והנה זה סותר כל העיקרים (ר״י אלחריזי, שם ב׳ כ״ג; ר״ש ן׳ תבון: וזה סתירת השרשים כלם). העקר והענף = Aszendenten und Deszendenten (ר״י אלחריזי, שם ג׳ מ״ט; בתרגום ר״ש ן׳ תבון: שרש וענף).

״ס׳ העקרים״ לר׳ יוסף אלבו. — ״עיקר העיקרים״, כת״י (על המשולשים; עי׳ רמש״ש תקט״ז).

על העיקר, על האמת והעיקר = לפי האמת (in Wahrheit, genau genommen u. ä.).

והמעשה והעת אשר נאמר כאן הוא נאמר על הרחבת הלשון וכו׳, אבל על האמת והעיקר אין לפני יצירת הנמצאים וכו׳ שום עת ולא זמן (הגיון הנפש לראב״ח, עמ׳ ב׳). ואלו הן הנקראים בעלי התשובה על העיקר, אבל אם העובר הזה אינו מאמין במצוה ההיא מקדם וכו׳, אין אנו קוראים בזה בעל תשובה על משמע הפעולה, כי אם על הרחבת הלשון (שם, עמ׳ כ׳). הן על העיקר, הן למראית עין (שם, ל:).

ב׳) עִקָּר בהוראת מאמר העצם (Substanz, οὐσία).

ולא נחשבהו לְעִקָּר ונצב (שיר היחוד ה׳; עִקָּר — כך נקרא מאמר העצם גם בתרגום הקדום של אמונות ודעות).

עי׳ ערך מאמר ה׳ (בהערה) וערך עצם והערכים הנרדפים הרשומים שם.

ג׳) בדקדוק: שורש המלה (Wortstamm, Wurzel, radix).

ואינה נותנה לפני אות ראשונה של יסוד התיבה, אלא באמצע אותיות העיקר וכו׳, ותיבה שתחלתה סמ״ך או שי״ן כשהיא מתפעלת התי״ו מפרדת את אותיות העיקר (רש״י לבראשית מ״ד ט״ז; ומצוי בספרי המדקדקים הקדמונים).

עִקָּרִי, מתיחס על העִקר (hauptsächlich, eigentlich).

אמנם מיני העיונים בבחינת יחסם עם התכלית ארבעה וכו׳. המין הא׳ הוא אשר הוא אמצעי מצד עצמו, ויתחלק לעיקרי והכניי. העיקרי

---

*) עי׳ ערך בעל, כת, מדבר, שרשי.

הוא שהתולדה הנולדה ממנו מיד היא השגת התכלית וכו׳ (דרך חכמה לרמח"ל, ב:). "הכונה העקרית" וכיו"ב.

עִקְּשׁוּת, בעלי העקשות, אנשי העקשות = בעלי ההטעאה („Obstinaten", Sophisten)

והדעת האחד עשר הוא דעת בעלי העקשות וכו׳; והדעת השנים עשר דעת העמידה וכו׳, ואלה יותר סכלים מאנשי העקשות (אמונות ודעות א׳; עי׳ תורת התארים לדוד קויפמן, עמ׳ י"ב, הערה י"ט, וע"ע מאמרו של הורויץ „Über die Bekanntschaft Saadias mit der griech. Skepsis" בס׳ היובל לכבוד הרמן כהן, עמ׳ רמ"ג).

עי׳ ערך בעל, הטעאה, התעיה, זיוף, כת, מתעקש ב׳ שלי.

עָרֵב, מה שהחוש נהנה בו (das Angenehme).

אבל (ההרגשות) הנסתרות תחלתם ההרגשה המשתתפת, כי אשר איננו ערב ואשר הוא ערב לא יושגו כי אם בנסיון וכו׳ (כוזרי ה׳ י"ב). יכון אל המועיל, וכשיזדמן שיהיה ערב יהיה (ח׳ פרקים לרמב"ם, ה׳). והמדמה הוא אשר ישמור רישומי המוחשים אחר העלמם מן החוש וכו׳, ולו עם זה השגת המועיל והמזיק והערב ובלתי ערב, זולת הנאה והמגונה וכו׳, והמרגיש וכו׳, והוא אשר ישיג המוחשים וכו׳ וישיג הערב ובלתי ערב ולא יכיר המזיק והמועיל ולא הנאה והמגונה (התחלות הנמצאים לאלפראבי). ובחכמת המליצה: האמרים הערבים או מצד סדר עמידתן, או מצד עצמן והעתקן, וזה הנעים (לשון למודים לרמח"ל, למוד ב׳, עמ׳ ח׳).

עִרְבּוּב, אי־סדרים, העדר הברור והדיוק, גמגום, שבוש (Verwirrung, Unklarheit, Unordnung).

ויעזוב התואנה והערבוב עד שתשלם לו הטובה ותתום לו התועלת (אמונות, ודעות, הקדמה, ד׳ לייפציג עמ׳ ד׳). עד שיסתלקו מעליו כל הערבובים ונשאר לו המזוקק הצרוף (שם, עמ׳ ו׳). כי התלמידים כשהם משלימים הלמוד לא תהיה ביניהם מחלוקת ולא ערבוב (שם).

עֲרֵבוּת, נרדף עם נעימות, עֹנג; האותות, קורבה, נטיה (Annehmlichkeit, Lust, Seligkeit; Angemessenheit, Affinität, Zuneigung).

שהתכלית הנכסף בעבודות ובפעולות הטוב הוא החשק והשמחה בהם, שאיננו דבר זולת ערבות הרצון לפעול הטוב. וזה לפי שהוא יתברך בתכלית האהבה והערבות להשפיע לפעול הטוב וכו׳, ולזה כאשר

היה החפץ והערבות הזה בנפש היה פעל נפשיי וכו׳ (אור ה׳ לר"ח קרשקש, ב׳ ד׳). הערבות והשמחה אשר חנן לנו (שם). ערבות ענינו השגת כל כח למה שהוא משפט טבעו בבלתי פגע (ס׳ הגדרים). כי המקום הוא אשר יעתקו הגשמים אליו על צד התשוקה כאשר היו חוץ ממנו וינוחו בו כאשר השיגוהו על צד הערבות והדמיון (קצורי אבן רשד להשמע הטבעי, י"ד). וזה שמקום האויר וכו׳ לפי סברתו הוא השטח המקיף בקערירות האש לְמה שיש לו שם ערבות ודמיון (אור ה׳ לר"ח קרשקש, א׳ ב׳, פרק א׳, עיון ב׳).

עֲרֵבוּתִי, מתיחס על הערבות.

בהשארות הרוחני והאחדי או הצוריי הערבותיי (מאמר במערכת למשה בן יהודה נגארה).

***עָרָה**, בהתפעל: היה ערום, רֵק, משולל מדבר מה (frei, ledig, bar sein).

ואשר יורה לחדוש הדק הוא היותו שוכן או מתנועע ולא יתערה מן השכינה או מן הנענוע וכו׳, וכיון שהדק לא יתערה מן הדברים המתחדשים, יהיה גם הוא חדש כמוהם (עץ חיים לאהרן בן אליהו, פרק ד׳). ההקדמה האחת כי כל דבר אשר לא יתערה מדבר חדש יתחייב שיהיה חדש כמוהו, ואמר שזה מושכל ראשון (שם; עי׳ תורת התארים לדוד קויפמן, רפ"א, הערה פ"ו).

עֵרוּב, נרדף עם מזיגה והרכבה (Mischung; Zusammensetzung).

ויתחדש ליסודות ערוב (מו"נ א׳ ע"ב). ודע כי הכחות המגיעות מן הגלגלים לזה העולם וכו׳ ארבע כחות, כח יחייב הערוב וההרכבה, ואין ספק שזה מספיק בהרכבת המחצבים (שם). ערוב היסודות בכחות הגלגליות המניעות אותם, המפוזרות בהם (שם). ההרכבות מינים רבים, האחת ההרכבה בעירוב הנפרדים שהורכב המורכב מהם ובהמזגם וכו׳ הרכבת מזג וערוב וכו׳, והאחרת הרכבה שכנית שלא ימזגו הנפרדים (ר"ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). שלא יתערב דק אחד עם זולתו ערוב מזג (עץ חיים לאהרן בן אליהו, פרק ד׳). הויה והפסד הם שנוי יקרה לדברים המורכבים הטבעיים משעור ערוב הכחות הפועלות והמתפעלות קצתם עם קצתם בחומר המורכב (ס׳ הגדרים). והמזג הנה אמנם יהיה בעירוב, העירוב יגזור שיהיה מה שיקרה לאחד משני המתערבים יקרה לאחר (שם, ערך מזג). ושההרכבה היא על דרך העירוב וההתמזגות (צדה לדרך לר׳ מנחם

בן זרח, א׳ א׳ ח׳). ונראה ג״כ בס׳ ההויה וההפסד שהם (היסודות) ימצאו קצתם בקצת על צד הערוב ועל צד השכנות (קצור אבן רשד לאותות השמים של אריסטו).

עי׳ ערך המזגה, הרכבה, התמזגות, מזג, מזיגה, ממסך, מסיכה, מסך.

עָרוּךְ, נערך ומצורף אל דבר אחר (auf etwas bezogen; Gegenstand der Vergleichung).

ולא יחייב שנוי בעצמו יתברך בשנוי הערוכים (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ נ״א; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: בהשתנות המיוחסים).

בערך והערוך — כך נקרא מאמר המצטרף בס׳ קצור מכל מלאכת ההגיון לאלפראבי (עי׳ רמש״ש מ״ו).

עֲרִיבָה, שקיעת החמה או כוכב מן הכוכבים (Untergang eines Gestirns).

אבל כוכבי שבת החונים על עצם אופן המזלות וכו׳ אתה מוצא להם בשחר זריחה ועריבה בערב (צורת הארץ לראב״ח, ל״ח:).

עֲרִיכָה, א׳) מערכה, סדר (Reihe).

ונתן עריכת אלו שלש (איכיות) [אותיות] כנגד עריכת העולם ועריכת האדם וכו׳ ועריכת הזמן ערך אחד (תרגום ר״י ן׳ קרדינאל לכוזרי ד׳ כ״ה; בתרגום ר״י ן׳ תבון: מערכת. עי׳ רמש״ש ת״ה).

ב׳) עריכה — כך נקרא מאמר המצטרף בפי׳ ס׳ יצירה לרס״ג, תרגום משה בן יוסף, כת״י; עי׳ רמש״ש תמ״ח.

עֵרֶךְ, א׳) נרדף עם יחס, צרוף, דמיון וכיו״ב (Verhältnis, Beziehung, relatio, proportio; Vergleichung, comparatio).

כי הבורא התעלה מכל דמיון וערך אל דבר מבריאותיו (חו״ה, היחוד ז׳, ד״ה והששי). הערכים וההקשות שבחכמת השעור (שם, הבחינה ה׳). כל ארבעה נערכים מוקשים על סדר אחד שיהיה ערך האחד מן השני כערך השלישי מן הרביעי (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, עמ׳ ע״א). ואמת הוא כי הטבעים מזדמנים לקבול המעשה ההוא כפי ערכם מהחום והקור והלחות והיובש וכו׳ והערכים ההם אין אנו יכולים לשער אותם (כוזרי ג׳ כ״ג). ושעור הערכים שראויה להם הצורה

האנושית איננו כי אם ליוצרה יתברך וכו׳ וצריך לשמוע אותו השעור והערך ממנו (שם). וערך התנועות וסדור המוסיק״א (שם ד׳ כ״ה). כי מה שאין לו תכלית אין לו חצי ולא כפל ולא ערך מספרי (שם ה׳ י״ח). וכל מספר לפני חמשה יהיה ערך המעוקב אל השנים המרובעים בחשבון בערך החשבון אל חמשה (ראב״ע, שמות ג׳ ט״ו). והחלק הרביעי מן המדות הוא לתאר הדבר בערכו לזולתו וכו׳ וכל אלה עניני הערך והיחס אינם עצמו ולא דבר נוסף בעצמו וכו׳. אך שהבורא יתעלה אין ערך בינו ובין הזמן והמקום כל זה מבואר וכו׳ אבל מקום החקירה והעיון הוא לדעת היש בין הבורא ית׳ ובין דבר מברואיו מן העצמים שום ערך אמתי. אבל לדעת כי אין חבור בין הבורא ובין דבר מברואיו, זה מבואר בתחלת העיון וכו׳ אך שיהיה ביניהם שום ערך הוא דבר שיעלה על הלב שיתקיים, ולא יתקיים (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ נ״א; בתרגום ר״ש ן׳ תבון נמצא במקום ערך יחס ובמקום חבור הצטרפות. ועי׳ בתורת התארים לדוד קויפמן, עמ׳ שפ״ח, הערה מ״ה). וא״א בהכרח מבלתי שיהיה המנעות הפעולה ההיא המחודשת וכו׳ אם מהעדר ערך אחד בין הפועל והפעול וכו׳ או מפני העדר הכנת החומר (מו״נ ב׳ י״ב). והערך ההוא הוא אשר היה נעדר ואח״כ התחדש (שם). כי אין ערך בין הגשמים ובין מה שאינו גשם (שם ב׳ י״ח). ערך ידוע ענינו, ועשאוהו המעתיקים כשם נרדף ליחס. תאמר: ערך עשרה אל שלשים כערך שלשים אל תשעים (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). ערך ויחס שמות באים זה אחר זה (ס׳ הגדרים). ערך הוא בין ב׳ דברים אשר תחת מין אחד, אך בין שני דברים שהם תחת סוג אחד לא יפול ערך ביניהם (הגהת ר׳ יצחק ן׳ ארויו, שם; ועי׳ מו״נ א׳ נ״ב).

בחכמת המליצה: אחד מענפי סדר הענינים (comparatio).

הענף הי״ג וכו׳ נקראהו ערך, גדרו אשר נעריך שני ענינים, לא לדמותם, כי להבחין חלופם ונגודם (רמח״ל, לשון למודים, למוד ו׳, ל׳).

חכמת הערכים (ראב״ע, יסוד מורא) = Proportionslehre (עי׳ ערך חכמה).

ערך הנדסי, מדידי	geometrische Proportion
〃 ההפלגה	Superlativ
〃 היתרון, הדמיון	Komparativ
〃 מספרי	arithmetische Proportion
〃 נגוני	Harmonie
〃 השוה	Positiv (Grundform des Adjektivs)

ב׳) גודל, שעור, כמות (Größe, magnitudo).

אם אתה שומע ממני מלת ערך הוי יודע כי אני אומר אותה על המדה או על המספר או המשקל ועל כל ענין שהוא בא מן הדרך הזה. וכן מלת הנקודה אני אומר אותה על דבר שאין לו ערך כלל וכו׳ ולא שום שיעור ונדבק הוא אל השיעור (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, עמ׳ ז׳). ותמצא גדר הגוף הכולל את הנמצאות הוא רוחב ועומק ואורך שהוא נדבק אל דבר שיש לו ערך (הגיון הנפש לראב״ח, עמ׳ ב׳). כי התהו הוא דבר שאין לו שום ערך ולא חששא וכו׳ (שם, ב:).

ג׳) סכום ההכאה (Produkt).

עי׳ רמש״ש ת״א; ועי׳ ערך ממון, נערך ג׳, נקבץ א׳, צרוף ה׳.

ד׳) ערכים: מערכות הכוכבים (Kontstellation).

עם כחות הגלגלים והמזלות והחיילים בערכים ההוים מהם (כוזרי א׳ א׳). ואחר כן אדבר עמו בערכים ההם הגלגליים וכו׳, והיה ראוי שתתחדשנה עם חדוש הערכים צורות ותמחינה אחרות (שם ה׳ ז׳). כפי התחלף המקומות והאוירים והערכים הגלגליים (שם ה׳ י׳).

עי׳ ערך גזרה ב׳, הוראה ג׳, מולד א׳, מערכה א׳, משפט ה׳.

עָרַךְ, הכה מספר במספר = multiplizieren (מעשה חושב לרלב״ג).

עי׳ ערך הכה, כפל, מנה.

עָרֹם, נקי, רק, משולל (frei, bar, ledig).

והיסוד אי אפשר שיהיה נמצא ערום מהצורה מפני היות המציאות לדבר אמנם יהיה מצד הצורה (מקור חיים לרשב״ג, ד׳ ז׳). כי השגת הנקי מן החומר, הערום מן הגשמות לגמרי, כבדה מאד על האדם (מו״נ א׳ מ״ט). ועוד אמר (ר׳ יהודה האבל): כשם שימצא הדק ערום מארבעה טבעים, היה ראוי להמצא הגוף ערום ממקרי ארבעה טבעים, ולא כן הוא (עץ חיים לאהרן בן אליהו, פרק ד׳).

עִרְעוּר, נרדף עם טענה (Einwand, Einwurf).

ולטוען בהם טענות ולמערער בהם ערעורים (מו״נ א׳ ע״ב).

עַרְעָר, בתרגום הקדום של אמונות ודעות ובשיר היחוד: מקרה (Akzidens).

מקרה וערער ושנוי וטפל (שיר היחוד ה׳; עי׳ מאמרו של בלוך על התרגום הקדום של אמונות ודעות, MGWJ 1870, 413).

עָשָׂה׳ א׳) **בורא** (Schöpfer).

והדעת החמישית דעת מי שאמר בשני עושים קדמונים וכו׳ (אמונות ודעות א׳)· כאשר הגעתי אל שער ידיעת העושה ראיתי אנשים דוחים את זה וכו׳ (שם ב׳, ד׳ לייפציג עמ׳ מ״ח)· ואלה השלשה ענינים מצאם שכלנו לעושנו פתאום וכו׳, ואומַר כי כאשר אמרנו עושה איננו מועיל תוספת בעצמו׳ אך מועיל שיש לו הנה עשוי׳ כן אמרנו חי׳ יכול׳ חכם׳ אשר הם פירושי עושה׳ אבל לא יהיה עושה כי אם מי שאלה הענינים לו בבת אחת (שם׳ עמ׳ נ״ג; עי׳ תורת התארים לדוד קויפמן, עמ׳ ל״ב, הערה ס׳)· וכיון שכן הוא וכו׳ צריך שיהיה לעולם עושה שהתחילו וחדשו (חו״ה׳ היחוד ו׳)· תחלת ההקדמות וכו׳ ההודאה בסבה הראשונה ושהוא עושה חכם (כוזרי ה׳ כ׳)·

עי׳ ערך מחדש׳ פֹּעֵל·

ב׳) **פועל** (das Wirkende, agens).

וחכמי המחקר חלקוהו בחלוק הכרחי לאי צד יהיה מחובר: אם לנפשו׳ אם למציאותו או לאפיסתו׳ אם למציאת דבר׳ אם לאפיסת דבר׳ אם בעשה וכו׳· ולא יתכן שיהיה בעשה׳ כי העושה אינו מכתים בעשוי אלא בשעת העשיה (עץ חיים לאהרן בן אליהו׳ פרק ד׳)· כי העושה לא יכתים בנשאר׳ והראיה כי לא יכתים העושה בנשאר היא הכתיבה וכו׳ ואין עלה לזה׳ אלא כי אליל מן העושה שיכתים בנשאר (ישועה בן יהודה׳ בראשית רבה)·

ג׳) **מאמר שיפעל** (Kategorie des Tuns, facere, ποιεῖν).

עושה — כך נקרא מאמר שיפעל במחברת התיגאן י״ב·

עי׳ לויאס׳ אוצר חכמת הלשון א׳ פ״א׳ ועי׳ ערך מאמר ה׳ (בהערה)׳ מְפעל׳ פֹּעַל ג׳·

עָשָׂה׳ **השתמש בבטוי מה** (einen Ausdruck anwenden).

וכבר הרבו לעשות זה השם בענין קנות החכמה (מו״נ א׳ מ״ב)· — בנפעל: יצא וכו׳ נעשה זה השם ביציאת גשם ממקום שהיה נח בו למקום אחר (מו״נ א׳ כ״ג)·

עָשׂוּי׳ א׳) **נברא׳ מחודש** (erschaffen).

לא יתכן לומר שהוא (הבורא) גשם׳ שֶׁכָּל גשם עשוי׳ וכן יתחייב שלא יאמרו שחיותו וחכמתו זולתו׳ שכל מי שחיותו זולתו — עשוי (אמונות ודעות ב׳, ד׳ לייפציג עמ׳ נ״ד)·

עי׳ ערך מוחל׳ מְחֻדש׳ מתחדש׳ מְתחל·

ב׳) פעולי פעולה (das Geschaffene, Werk).

כי העושה ראוי שיקדם לעשויו (אמונות ודעות א׳, עמ׳ כ״ה). כי העושה אינו מכתים בעשוי אלא בשעת העשיה (עץ חיים לאהרן בן אליהו, פרק ד׳).

ג׳) בספרות הקראים: בינוני פעול (participium passivum).

עי׳ אשכל הכפר ליהודה הדסי, א״ב ל״ג.

עֲשִׂיָּה, א׳) הרגל, שמוש (Übung).

וא״א ג״כ מבלתי היות שם הכנה מזגית בעיקר היצירה ויוסיף זה וכו׳, וכן יחסר ג״כ במעוט העשיה (מו״נ ב׳ ל״ח).

ב׳) בספרות הקבלה: העולם התחתון, האחרון בארבעת העולמות. הא למדת שהבריאה היא קודמת ליצירה, אבל לא בזמן, והעשיה מתאחרת לשתיהן (יסוד עולם לר״י ישראלי, א׳ ב׳). דע שיש בכח האצילות כח ההויה וכח הבריאה וכח העשייה (פי׳ י׳ ספירות לר׳ עזריאל). הנה נתברר אצלנו כי ד׳ עולמות: אצילות, בריאה, יצירה, עשייה, כלולים בהויה (עץ חיים לרח״ו, היכל אבי״ע י״א). מקרא נגד עשיה, משנה יצירה, תלמוד בריאה, קבלה אצילה (נר למאור ה׳).

עי׳ ערך אצילות, בריאה ג׳, יצירה ד׳.

עָשִׁיר, (ע״ד לשון ערב) בלתי מצטרך לאחֵר, מסולק הצורך (selbstgenugsam).

מאמר לסלק הצורך ממנו והיותו עשיר (עולם קטן ג׳ עמ׳ נ״ב). אבל הקדמוני עשיר מכל זה (שם). שהוא עשיר באמת וזולתו מצטרך, אביון, חסר באמת (שם). פרק כי י״י ית״ש הוא עשיר (מחכימת פתי ליוסף הרואה, פרק כ״ד; עי׳ תורת התארים לדוד קויפמן, עמ׳ רע״ג, הערה נ״ט). ואנחנו עשירים ממנו (עי׳ פינסקר, לקו״ק, נספחים עמ׳ קצ״ט). עשיר על כל דבר (ישועה בן יהודה, בראשית רבה, הקדמה; עי׳ רמש״ש תתקמ״ד, הערה רפ״ב). עשיר בעצמו (עי׳ רמש״ש רס״ז, הערה תתשל״ו, ותנ״ג, הערה תקפ״ו).

עי׳ ערך מְעֻשָּׁר.

עֲשִׂירִי, בחכמת החשבון = Dezime.

עי׳ מעשה חושב לרלב״ג.

עָשַׁר, בהפעיל: יעשיר מלבאר = לא יצטרך לבאר (ישועה בן יהודה, בראשית רבה; עי׳ רמש״ש תתקמ״ד, הערה רפ״ב). שהגמול אשר הוא גומל להם תעשיר (= תפטור) את הפועל מעונש (עולם קטן ד׳ ב׳, הוצ׳ הורוויץ עמ׳ ע״ג). — בהתפעל: וכן לו הנהיג את עולמו ית״ש וברא אנשים הרבה חיים שידעו קצתם חֵפץ מקצתם מבלי דבור וכו׳, היו יתעשרו עוד מן התיקונים ולא היו יצטרכו בהם (ישועה בן יהודה, פתיחה לס׳ העריות; עי׳ שריינר, חקירות על ישועה בן יהודה, נספחים עמ׳ ג׳). וגם לו היה יושלם בזולת התקונים עם הרמזים וכו׳ היה יתכן להתעשר מהם ולא היו יצטרכו בהם (שם, עמ׳ ד׳). ואם נתעשר ממנו בטוב יסתום סתימת הצורך (מחכימת פתי ליוסף הרואה; עי׳ בספרו של פרנקל „Ein mutazilitischer Kalam“, עמ׳ נ״ב). יתעשר באמת מן השקר (עי׳ פינסקר, לקו״ק, נספחים עמ׳ קצ״ט). להתעשר (התחלות הנמצאים לאלפראבי, הוצ׳ פיליפובסקי עמ׳ י״א).

עֹשֶׁר, העדר הצורך, דַיות (Genüge, Selbstgenugsamkeit).
ואע״פ שיהיה זה העושר פרק (= הבדל) בינו ובין העושר המוקדם (ישועה בן יהודה, פתיחה לס׳ העריות; עי׳ שריינר, חקירות על ישועה בן יהודה, נספחים עמ׳ ד׳). נתעשר ממנו עושר (עי׳ פינסקר, לקו״ק, נספחים עמ׳ קצ״ט).

***עָשַׁת**, בהתפעל: התחכם, מצא תחבולה (ersinnen, ausfindig machen).
וכמו כן העקומות אשר על ראש הגבעה תצדד ותתעשת להוציא תשברתה על דרך השטח הישר אשר היא יושבת עליו (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, עמ׳ ע״ס). ועל הדרך הזה היו מתעשתין למדוד הקרקעות אשר אינן שטוחות (שם, עמ׳ פ׳).

עֵת, א׳) מאמר המתי (Kategorie der Zeitbestimmung, πότε, quando).
עת—כך נקרא מאמר המתי בערוגת הבשם לרמב״ע, ציון ב׳ קי״ט (עי׳ רמש״ש תת״ר, סי׳ ל׳).
עי׳ ערך מאמר ה׳ (בהערה), מתי.
ב׳) עת, גם עתות, בהוראת לפעמים (zuweilen).
והוא מפני שראהו משחיר עת ומלבין עת ויחם עת ויקר עת (אמונות ודעות ב׳, ד׳ לייפציג עמ׳ מ״ו). והיא פעם אנה, והיא פעם מתי, ופעם בעלת מצב, ועתות כמות, ועתות מאויכת באיכויות גשמיים, ועתות תתפעל (ס׳ השכל והמושכלות לאלפראבי; השוֵה: עתים חלים, עתים שוטה, ברייתא ר״ה כ״ח).

עָתַד, זָמֵן, הכין (vorbereiten).

ועתדה בשדה לך (משלי כ״ד כ״ז). — בנתפעל: ויתכן לדעת אלה הענינים על השלמות לנפש שנזדמן לה ביצירתה והוייתה, שנתעתדה בה הכנה לקבל (העגולות הרעיוניות, הוצ׳ קויפמן עמ׳ י״ד).

עי׳ ערך מְעֻתָּד.

עַתָּה, בל״ר עִתּוֹת (עַתּוֹת?), הרגע העומד (kleinstes Zeitteilchen, Zeit-Atom; gegenwärtiger Zeitpunkt).

אם להגיד זמניהם: אחור וקדם ועתה = עתיד, עבר והוה (הקדמת ס׳ האגרון לרס״ג; עי׳ הרכבי זכרון לראשונים ה׳, עמ׳ נ״ז, ושם עמ׳ ב״ט, הערה ס״ג). שידעתי כי הזמנים שלשה, חולף ועומד ועתיד, ואף על פי שהעומד פחות מכל עתה, שמתי העתה כנקודה וכו׳ (אמונות ודעות א׳, ד״ה והראיה הרביעית). והזמן ידומה שהעתה מחלק אותו בעבר ובעתיד ומשתף ביניהם (אמונה רמה א׳ א׳, עמ׳ ו׳). ולפעמים יהיו הדברים המתחדשים בעתה, כאמרך: מתי מת ראובן, כי זה יהיה בעתה (שם, עמ׳ ז׳). ההקדמה השלישית הוא אמרם שהזמן מחובר מעתות, רוצים בזה שהם זמנים רבים, לא יקבלו החלוקה לקוצר מדותם (מו״נ א׳ ע״ג; ר״י אלחריזי מתרגם: מעתים, ורש״ט פלקירא בס׳ מורה המורה עמ׳ קנ״ג כתב שיש לתרגם: רגעים, ע״ש). וכן כשתשים הדרך מדבקת יתחייב בהכרח התחלק העתה מן הזמן אשר הושם בלתי מתחלק וכו׳, ולזה חייבו שהדרך בלתי מתדבק וכו׳, וכן הזמן יגיע אל עתות לא יקבלו החלוקה (שם). ואמתת המקרה וענינו שלא ישאר ולא יתקיים שני זמנים, ר״ל שתי עתות (שם, הקדמה ו׳). כתוארו בשהוא יכול לקבץ בין שני ההפכים בעתה אחת בנושא אחד (שם ב׳ י״ג, ד״ה והדעת השני). עתה הוא בלשוננו שם לזמן העומד שהוא אמצעי לפי הדעת ההמוני בין הזמן העובר והזמן העתיד, ואולם לפי האמת בעצמה אינו רק שני זמנים, עובר ועתיד וכו׳, שאחר שהזמן כמה מתדבק וכו׳ יהיה סוף מה שעבר ממנו הוא תחלה למה שעתיד לבא, כאשר הנקודה שעליה יֵחָלֵק הקו הוא סוף לאחד החלקים וראש לחלק האחר, והדבר ההוא המדומה וכו׳ יקראוהו הפילוסופים עתה. סוף דבר: יחס העתה אל הזמן הוא יחס הנקודה אל הקו וכו׳. ועשו ממנו הפילוסופים עתות, ונמשכתי בכל אחריהם (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). שני קצותיו (של הזמן) שתי עתות, וכל עתה הנה הוא תכלית לעבר והתחלה לעתיד (כל מלאכת הגיון). עתה הוא אשר ידביק החולף

והעתיד מן הזמן מצד מה שימָצא גבול משותף להם ויבדיל העובר מן העתיד מצד מה שימצא התחלת העתיד ותכלית החולף (ס' הגדרים). הנקודה מחברת הקו, והעתה מחברת הזמן (רב פעלים לר"י ן' לטיף, סי' כ"ב). יתחייב שיתנועע בעתה וכו' והוא בעתה אחד (אור ה' לר"ח קרשקש). ולפי שאין בין הבב"ת והב"ת יחס אלא כנקודה אל הקו וכעתה אל הזמן (שם). וגבול השכינה לעשות השוכן במקום שתי עתות, וגבול המנֻענע שלא ישרת שתי עתות במקום אחד (עץ חיים לאהרן בן אליהו, פרק ד').

עי' ערך זמן ב'.

עֲתוּד, הכנה (Anlage, dispositio, διάθεσις).

הוא עתוד והכנה בגשם לדבר מה וכו' כמו שיש בשעוה עתוד לקבל כל צורה, ובמרגלית אין עתוד לכך (האמונה הנשאה [הרמה], תרגום ר"ש מוטוט, כת"י אדלר 2392, עמ' 106). והוא העתוד לקבל הדברים המושכלים (העגולות הרעיוניות, הוצ' דוד קויפמן עמ' כ').

עי' ערך הזמנה, הכנה, זמון, מְעֻתָּד.

עָתִיד, הזמן הבא (Zukunft).

כי הזמנים שלשה: חולף, עומד, עתיד (אמונות ודעות א', ד"ה והראיה הרביעית). והוא ימצא בעתיד החפץ בכלל הסבות האמצעיות (כוזרי ה' כ'). והזמן ידוע שהעתה מחלק אותו בעבר ובעתיד (אמונה רמה א' א', ד"ה והכמה). בזמן ידוע עבר או עתיד (מלות ההגיון ג'). ואולם לפי האמת בעצמה אינו רק שני זמנים: עובר ועתיד (ר"ש ן' תבון, פי' המלות הזרות, ערך עתה). עתידות ועוברות לך הם יחד (שיר היחוד ג'). עתה הוא אשר ידביק החולף והעתיד מן הזמן וכו' ויבדיל העובר מן העתיד וכו' (ס' הגדרים). והזמן אמנם יהיה נגדר לפי מרחקו מן עתה אם בעבר ואם בעתיד (כל מלאכת הגיון, מאמרות, ח'). ויתחיב השתנותם בעבר והעומד והעתיד (העגולות הרעיוניות). העבר אין, והעתיד עדין, וההוה כהרף עין (מראה המוסר ה').

עי' ערך הוה ג', זמן ד', עבר ב', עֹמד ג'.

עַתִּיק, בספרות הקראים: קדמון (ewig, unerschaffen; das Ewige, Anfang-lose).

כי אנחנו נדע כי העתיק לא יושם לו עלה וכו', והעתיק לא יתכן שיאמר בו היה יתם היותו, לפי שלא יש לו טרם, וכי יתקיים בו

זה אין העלה כשרה בעתיק (ישועה בן יהודה, בראשית רבה; עי׳ שריינר, חקירות על ישועה בן יהודה, עמ׳ ל׳, ד״ה ראיה רביעית).*)

עי׳ ערך קדום א׳ קדמון.

עֲתִיקָה, בספרות הקראים: תנועה, תנועת ההעתקה (Bewegung, Fortbewegung).

וזו העלה היא חדשה, כי לו היתה קדמונה, היה אליל בטילתה, ואנחנו נדע בטילתה עם עתיקת הגופות, כי העתיקה לא יתם בה וכו׳, וגם כי אנחנו נדע חידושה בעתיקת הגוף, כי לולא חידושה לא נעתק, וכי תהיה העתיקה לא תתם בעלה, נתחייב חידוש (שם, עמ׳ כ״ט).**)

עי׳ ערך גלגול, העתק א׳ העתקה א׳ זיזה, זעזוע, מהלך מרוצה, נדה, נדנוד, ניעה, נענוע, רחישה, תנועה.

עָתַק, א׳) בקל ובנפעל: התנועע (sich bewegen); בהפעיל: הניע (bewegen).

כי כשיעתק הגוף ממקום אל מקום שפל ממנו יאמר ירד, וכשיעתק ממקום אל מקום גבוה ממנו יאמר עלה (מו״נ א׳ י׳). כי התנועות מהן בעצם, מהן במקרה וכו׳ ואשר במקרה כמו שיאמר בשחרות אשר בזה הגשם שנעתק ממקום למקום (שם ב׳, הקדמה ו׳).

ובהשאלה לכל שנוי ומעבר: ומהם מי שמנהיג את עצמו בדעת מן הדעות זמן וכו׳ והעתיק ממנו אל דעת אחרת (אמונות ודעות, הקדמה, ד׳ לייפציג עמ׳ ג׳). ואח״כ יעתק מענין הילדות אל הנערות (חו״ה, הבחינה ה׳). כמה גדולה מעלת המלה שתעתיק ממדרגת הבהמות אל מעלת

---

*) שריינר (שם, עמ׳ ל״ה) מתרגם: „Was ewig ist, bei dem kann keine Ursache angenommen werden . . . Was aber ewig ist, davon kann man nicht sagen, daß es gewesen sein kann, weil es mit Bezug darauf kein Vorher gibt."

**) שריינר (שם, עמ׳ ל״ג) מתרגם: „Diese Ursache ist geschaffen, denn wenn sie ewig wäre, würde ihr Aufhören unmöglich sein. Wir wissen aber, daß sie mit der Bewegung der Körper aufhört, denn wäre dies nicht der Fall, würde die Bewegung unmöglich sein . . . [Aus alledem folgt usw.,] daß wir ihr Geschaffensein durch die Bewegung des Körpers erkennen, denn wäre sie nicht geschaffen, so würde der Körper sich nie bewegen. Da aber die Bewegung beim Bestande der Ursache nicht möglich ist, so folgt daraus notwendigerweise, daß sie (die Ursache) geschaffen ist."

המלאכים (כוזרי א׳ ק״ו). כאשר יאמר עליה (על המוסיקא) שהיא **מעתקת** את הנפש ממדה אל הפכה (שם ב׳ ס״ה). אחר כן הפילוסופים **העתיקו** שם התנועה ג״כ אל כל שינוי יהיה לגשם וכו׳, אם בכמה, כמו הצמחים או הבעלי חיים **יעתקו** מהם מן הקוטן אל הגודל או מן הגודל אל הקוטן; ואם באיך וכו׳ ובכלל בכל מיני האיכות וכו׳ כאשר **נעתק** הגשם ממין מהם אל הפכו או אל דבר מן האמצעיים וכו׳ נאמר שהוא כבר נשתנה באיך (אמונה רמה א׳ ה׳, עמ׳ י״ז). **עתק** וכו׳ ענינו הראשון העתק גוף ממקום למקום, [ככתוב—איוב ט׳ ה׳] **המעתיק** הרים ולא ידעו (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות).

עי׳ ערך **העתק** א׳ **העתקה** א׳ **עתיקה**.

ב׳) תרגם מלשון אל לשון (übersetzen).

וכאשר באה אומת ישמעאל **ונעתקו** אליהם ספרי הפילוסופים, **נעתקו** אליהם גם כן התשובות ההם אשר חוברו על ספרי הפילוסוף (מו״נ א׳ ע״א). וכן כשישנו לשון ספר אל לשון אחר יקראוהו **העתקת** הספר, כלומר **העתיק** דבריו מן הלשון הראשון אל הלשון השני (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות).

ויש שהשתמשו בפעל **העתיק** בהוראת **חבר ספר** (verfassen).

עי׳ רמש״ש תתק״י, הערה מ׳.

עי׳ ערך **מעתיק** ב׳.

ג׳) מסר ענין מקובל מדור אל דור (überliefern, tradieren).

אך סומכים בו על קריאת התורה ומה **שהעתיקו** רבותינו (כוזרי א׳ צ״ט). ואין האמת כי אם מה **שהעתיקו** קדמונינו ז״ל (הקדמת ראב״ע לפי׳ שה״ש; ומצוי הרבה בפרושי הראב״ע וזולתו). וכן קורא הערבי דברי הקבלה דברי **העתקה** מזה הענין (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות, ערך עתק).

עי׳ ערך **העתקה** ד׳ **מעתיק** א׳.

פ

פֵּאָה, א׳) מקום, אנה (Raum; Richtung).

כי שני גרמים בהשוותם, הפאה תבדיל בינותם (ראב״ע; עי׳ כרם חמד ד׳, עמ׳ ד׳, וע״ע תורת התארים לדוד קויפמן, עמ׳ רצ״ב, הערה קט״ו). כי לא יש עת בעתיד יתכן שיהיה החתיכה בפאה, אלא ויתכן שלא תהיה בה וכו׳. כי מן החוב שיהיה בפיאות כלם בעת אחד, כי נפשו עמם כלם בשוה והיה חוב שיהיה כל מה שנשתתף עמו בפאה ההיא וכו׳ וחוב שיהיה אליל היותו בפאה לנפשו וכו׳ ולא יעבור שיהיה בפאה לעושה, כי העושה לא יכתים בנשאר (ישועה בן יהודה, בראשית רבה; עי׳ שריינר, חקירות על ישועה בן יהודה, עמ׳ כ״ט).*)

פאה = מחוז (חי בן מקיץ). פאה נכרית = מחוז אחר (שם).

ב׳) צד, גם בהשאלה: בחינה, נקודת ראות, יחס, סבה (Seite; Gesichtspunkt, Beziehung, Grund u. ä.).

והקו הוא קצת השטח מארבע פיאות (ס׳ היסודות לר״י הישראלי, עמ׳ מ״ז). שאי אפשר לגוף פחות משש פאות (עולם קטן הוצ׳ הורוויץ עמ׳ מ״ד).

---

*) שריינר (שם, עמ׳ ל״א) מתרגם: „Es gibt aber keinen Augenblick in der Zukunft, in welchem ein Atom in einer Richtung, d. h. an einer bestimmten Stelle im Raume existieren könnte, daß nicht auch die Nichtexistenz des Atomes in ihm möglich wäre . . . Es wäre in diesem Falle notwendig, daß es (das Atom) in einem Augenblick an jedem Orte sei, denn sein Wesen hängt mit allen Richtungen des Raumes in gleicher Weise zusammen, woraus folgt, daß alles, was mit ihm im Zusammenhange steht, mit ihm im selben Raume sei . . . und darum ist es auch unmöglich anzunehmen, daß es seinem Wesen zufolge in irgend einer Richtung sei . . . Ferner ist es unmöglich, daß es sich wegend irgend eines Wirkenden (Agens) in einer bestimmten Richtung befinde, da das Wirkende auf das Dauernde keine Einwirkung ausüben kann.“

והוא (האחד) יעשה בפאה אחת מה שיעשה כל חשבון בשתי פאות*) (ראב"ע, ס' האחד). פאת חוב ופאת חיוב = Gesichtspunkt der Pflicht und Gesichtspunkt der Notwendigkeit (עץ חיים לאהרן בן אליהו, פרק קי"ג).

פאת עצמו יאמר על הדברים אשר ימצאו מהטבע ומההבחירה והם מתחדשים על המעט, ויתחדשו בעבור סבה מן הסבות (ס' הגדרים). שהראשון ממי שהרחיב הדבור מפאת החקירה הוא ארסטו בספריו (אור ה' לר"ח קרשקש, פתיחת מאמר א'). מאותו צד יתדמה לשכלים הנבדלים, לא מפאת המחשבות (פי' ר"י אברבנאל למו"נ א' ב', ד"ה ובשכל ידע). ולא ישתנה הדין ולא יקבל שום תוספת ומגרעת מפאת מהות או איכות או גדר איזה א' מהנדונים (בינה לעתים לר"ע פיגו, דרוש א'). "מפאת חמרו ומפאת צורתו".

מפאת עצמו: בכח עצמו, לא ע"י דבר הבא מן החוץ, (per se, ὑφ' αὑτοῦ).

שהמניעים ימצאו על ב' פנים: מהם מניעים שהם נבדלים מהמתנועעים והם חוץ מהם וכו', ויש מניע שימצא במתנועע, וזה יקרא מתנועע מפאת עצמו (פי' ש"ט למו"נ ב', הקדמה י"ז). ואשר בטבע, מהם מה שיתנועעו מפאת עצמם, כמו החי, כי החי יתנועע בטבע מפאת עצמו וכו', ואמנם מה שיתנועע לא מפאת עצמו, כמו הדברים הקלים והכבדים (אבן רשד, הבאור האמצעי להשמע הטבעי של אריסטו, כת"י; עי' ערך עצם [בסוף הערך] ועי' בספרו של וָלפסון Crescas' Critique of Aristotle עמ' הרע"ג).

עי' ערך בחינה ב', צד ג', צלע.

ג') מרחק, רוחק (Dimension).

שהנחת גשם בב"ת לא יתחייב שיהיה ממלא כל הפאות השלשה וכו' (ר"מ נרבוני, פי' על הבאור האמצעי של אבן רשד, כת"י, ג' ג' ד' ב').

עי' ערך מרחק א' ובערכים הנרדפים הרשומים שם.

פֵּאוּר, בדקדוק: נקוד אות בתנועה גדולה או בחטף קמץ וכיו"ב לתפארת הקריאה.

ואיפשר שיניעום בפאור וכו' (ס' השרשים לריב"ג, ש' לקח). ובצרי חלק לפאור, כי הוא קמץ קטן (ס' הרקמה ו', הוצ' וילנסקי ק:).

פֵּאֵר, הניע אות בתנועה גדולה וכיו"ב לתפארת הקריאה.

כי מאיש לֻֽקחה זאת, והיתה הקו"ף ראויה להיות דגושה והקלו אותה ופארוה כמנהגם ברב האותיות וכו' (ס' השרשים לריב"ג, ש' לקח).

---

*) פֵּרושו: האחד הוא חצי המספר שלאחריו (שנים), ואִלו כל מספר אַחֵר הוא מחצית סכום המספר שלפניו ושלאחריו.

ואפשר שרצו לפאר המלה בעבור הרי"ש (שם, ש' זהר). מפני שדעתם בהעתקת שער ארץ וזולתו מהפתחות אל הקמצות — לפאר המלה ולהעתיקה אל מדרגה עליונה (ס' הרקמה ו', הוצ' וילנסקי ק:).

פָּגֹ, גם בהתפעל: התפוגג (מל' נְפוּגוֹתִי, תהלים ל"ח ט'), בספרות הקראים: הסתפק (zweifeln).

וכן לא נפוג (עי' פינסקר, לקו"ק, נספחים קצ"ט). כי התפוגג שאול בראש החדש (אשכול הכופר ליהודה הדסי, א"ב קצ"ט, אות ה'). וזה הסבל נתפוגג (שם).

וע"ע סדור הקראים ח"ב, רמ"ב.

עי' ערך פוגה.

פָּגוּם, א') עגול פגום = Kreisabschnitt, segmentum.

והרי נתפרש דרך מדידת העגול התמים, ואנו באים לפרש מדידת העגול הפגום. העגול הפגום הוא הצורה הדומה לצורת קשת (חבור המשיחה והתשבורת לראב"ח, עמ' ס"ד).

עי' ערך עגול, שבר.

ב') בספרות הקראים: חלש, בלתי ברור (ungewiß).

מסופק, פגום (אשכול הכופר ליהודה הדסי, א"ב רכ"ח, אות ר').

עי' ערך פָּגַם.

פְּגִישָׁה, א') נגיעה, משוש (Berührung).

כי אמתת המקום וכו' הוא פגישת שני הגשמים המתמששים (אמונות ודעות א', דפוס לייפציג עמ' מ"ד). ואנחנו רואים פגישת יסוד ביסוד וכל אחד מהם שומר צורתו ועצמותו, נראה האויר והמים והארץ וכו' נוגעים זה בזה ואינם מתדמים (כוזרי ה' ד'). נודע בהכרח כי זה הפועל לא יפעל בפגישה (ר"י אלחריזי, מו"נ ב' י"ג; בתרגום ר"ש ן' תבון: שזה הפועל לא יעשה בנגיעה). כן לא יצייר הרעיון מציאות פֹּעל אלא בפגישת פועל (ר"י אלחריזי, שם; תבון: לא יצייר הדמיון היות פעולה רק בקריבות פועל).

עי' ערך דבוק א', מגע, משוש ב', סמיכות ג', קריבה.

ב') בתורת הטבע: דחיה (Stoß).

משוש ופגישה = Druck und Stoß (אילם לישי"ר מקנדיה).

עי' ערך משוש ד'.

פְּגָם, נרדף עם חסרון: העדר שלמות, הפסד, וכיו״ב (Unvollkommenheit, Unrichtigkeit, Mangel, Gebrechen).

ואם היה מצטרך בעל התורה להאמין ולהודות בהיולי, בחומר קדמון ועולמים רבים קודם העולם לא היה בזה פגם באמונתו (כוזרי א׳ ס״ז). אמנם אנחנו לא נחוש בדעות אשר פגמם מבואר מאד (אמונה רמה א׳ ו׳, עמ׳ כ״א). ומן העצלות הזה היה נמשך פגם וחסרון בידיעה וכו׳ (וכוח על האהבה לדון יהודה אברבנאל, פ״ב:). מפני שהחסרונות או הפגם שבמסֻובבים אינם נמצאים ואינם באים מסבותיהם השלמות, אלא הם במסובבים מצד עצמם וכו׳ ונופל בהם פגם וחסרונות שאינם נמצאים ואינם נמשכים מסבותיהם (שם). כי העלול חסר הרבה משלמות עילתו ולכך נמצאים בו פגם וחסרונות שאינם נמצאים בעילה (שם).

עי׳ ערך חסרון, מעמס.

פָּגַם, בהפעיל: ערער, סתר, קלקל (erschüttern, wankend machen).

ואיך לא יפגים עליך אמונתך זאת מה שאומרים על אנשי הודו וכו׳ (כוזרי א׳ ס׳). היה זה מפגים עלי אמונתי אִלו נמצא זה באומה מוחזקת וכו׳ (שם א׳ ס״א).

פָּגַשׁ, בקל ובנפעל: נגע, משש (berühren).

והקוים הנכוחיים הם קוים שיהיה המרחק ביניהם שוה וכו׳ ואין אחד מהם פוגש את חבירו בהלוכו (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, עמ׳ ט׳). וכבר התבאר בחכמת הטבע כי כל גוף שיעשה מעשה אחד בגוף אחר, לא יעשה בו רק כשיפגשהו או יפגוש מה שיפגשהו (מו״נ ב׳ י״ב). מה שנאמר בגדר המתדבק והפוגש והסמוך (הבאור האמצעי לס׳ השמע הטבעי, כת״י, תרגום זרחיה בן יצחק; נ״א, וכך הוא בתרגומו של קלונימוס בן קלונימוס: הנפגש והנמשך; עי׳ רמש״ש תתקצ״ב). ושהפוגש הוא אשר אחריתם יחד (שם; נ״א: ואם הנפגשים הם אשר תכליותיהם יחד).

עי׳ ערך ממשש א׳, משש, סמוך ג׳.

פוּגָה, בספרות הקראים: ספק (Zweifel).

אם אמר כי מן תנאי הדעת אשר הוא קנואי בראייה תומת בטילתו בהביאת הפוגה, והדעת בחידוש הגוף על זה הדרך אם לא, אמרנו: יעבור זה, לפי שתבוא הפוגה על ההקדמה האחת וכו׳, וכי תבוא

הפוגה בזה לא נדע חידושו (ישועה בן יהודה, בראשית רבה; עי' שריינר, חקירות על ישועה בן יהודה, עמ' כ"ט ול'). *) דע כי החלוף בעריות נתרבה ונתרחב לחזק הדמיון והפוגה במקומות מהם (ישועה בן יהודה, פתיחה לס' העריות; עי' בספרו של שריינר הנ"ל, עמ' ע"א, הערה א', ונספחים עמ' א'). בלא פוגה (עי' פינסקר לקוטי קדמוניות, נספחים קצ"ט).

עי' ערך פג, פונה.

פוּנָה, (מל' אפונה, תהלים פ"ח ט"ז), בספרות הקראים: ספק (Zweifel).
כל ספק ופונה (יוסף הרואה בספרו על המועדים; ואולי יש לקרוא: ופוגה).
עי' ערך פג, פוגה.

פָּחוּת, המדות הפחותות (מלות ההגיון י"ד; פי' המשניות לרמב"ם, אבות א' ט"ז, ד"ה החלק הרביעי) = Laster, vitia. — מדה פחותה גם בהוראת תואר המורה על העדר שלמות: והעצם האלהי איננו גוף, על כן לא יסופר באור וכו' אלא וכו' לשלול ממנו המדה הפחותה (כוזרי ב' ב').

פְּחוּת הנפש: מי שאינו חש בבזיונו וכיו"ב (der Unempfindliche, Gleichgültige).

ופעמים יחשבו הקצה האחרון שהוא טוב ויאמרו על פחות הנפש שהוא סבלן ועל העצל שהוא שמח בחלקו (ח' פרקים להרמב"ם, ד'; ע"ש בפי' חסד אברהם).

פחות בצרוף עם שם המקרה: כי אין סוס פחות סוסיות מאַחֵר ולא אנוש יותר אנושיות מאַחֵר, כי גדרי הסוסיות והאנושיות לכל אישיהם מגיעים (כוזרי ה' ד'; השוה מקור חיים לרשב"ג, ד' ג': העצם הרוחני שהוא יותר רוחנות ממנו, וכן שם ה' ל"ח: חזקת האחדות ויותר פשיטות. עי' בספרו האונגרי של דוד קויפמן „חקירות על רשב"ג", עמ' ג"ז, הערה ב').

---

* שריינר (שם, עמ' ל"ד) מתרגם: „Wenn nun jemand sagen würde: Nachdem es zu den Bedingungen der durch einen Beweis erworbenen Erkenntnis gehört, daß, wenn ein Zweifel erhoben wird, ihre Unrichtigkeit wohl möglich sei, ist nun auch die Erkenntnis vom Geschaffensein des Körpers dieser Art oder nicht? Darauf würden wir antworten, daß dies auch hier sehr wohl möglich sei, weil gegen die eine Voraussetzung ... Zweifel erhoben werden kann. Ist dies aber der Fall, so haben wir vom Geschaffensein des Körpers keine Erkenntnis mehr."

פְּחוּתוּת, מדה פחותה, פחיתות (Laster).

וקוֹנָה החכמה ועוזבת הפחותות (העגולות הרעיוניות).

פְּחִיתוּת, פְּחִיתָה, מדה רעה, גנות, כעור; חסרון שכלי (Laster, vitium κακία; geistiger Mangel).

אמנם הנהגת האדם נפשו הוא שיַפנה אותה אל המדות הנכבדות ויסיר ממנה הפחיתִיוֹת וכו׳, והפילוסופים יתארו המדות במעלות ובפחיתיות, ותקָראנה המדות החשובות מעלות המדות והמדות המגונות פחיתוֹת המדות (אחיטוב הרופא מתרגם: מדות מגונות) וכו׳, וכן יתארו הדבור גם כן, והוא ציור המושכלות, במעלות ובפחיתיות ונאמר מעלות דבוריות ופחיתוֹת דבוריות (מלות ההגיון י״ד). אמנם המעלות הם ב׳ מינים: מעלות המדות ומעלות השכליות, וכנגדם ב׳ מיני פחיתוֹת. אמנם מעלות השכליות וכו׳ מהם החכמה וכו׳, ומהם השכל וכו׳, ומהם זכות התכונה וטוב ההבנה וכו׳, ופחיתוֹת זה הכח הפך אלו או שכנגדם וכו׳. אבל החלק הזן והמדמה לא יאמר בו לא מעלה ולא פחיתות (ח׳ פרקים להרמב״ם, ב׳). שתיהן יחד פחיתות מפחיתוֹת המדות (שם, ד׳). פחיתות המדות הוא קבול הנפש ההפעליות הנפשיות כפי מה שיגזרהו טבע הדבר המניע ההתפעלות, לא כפי מה שיגזרהו השכל (ס׳ הגדרים). שתי תכונות: החשיבות והפחיתות (אגרת חי בן מקיץ).

עי׳ ערך חסרון א׳, מגרעת ב׳.

פָּחַת, גרע (subtrahieren).

ודרך הוצאתו הוא שיפחות ראש הקטומה מתושבתה, והעודף ביניהם יחלקנה לשנים וכו׳, ויפחות המרובע הזה מן מרובע אחת מן הצלעות השוות, והנשאר מן המרובע ידע את גדרו וכו׳, והאות על המעשה הזה וכו׳, אם נפחות מנין ח׳, אשר הוא ראש הקטומה הזאת, מן י״ח, אשר הוא תושבת הקטומה, ישאר י׳, ומחציתה ה׳ וכו׳ (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, עמ׳ ג״א ונ״ב).

עי׳ ערך גרע, חסר, נכה.

בפִעֵל: בִּזָּה, גִּנָּה (geringschätzen).

וגנו המדברים זה ופִחתו אומרו (מו״נ א׳ ע״ה; ר״י אלחריזי מתרגם: ולעגו על אומרו).

פִּילוֹסוֹף, הפילוסוף, ראש הפילוסופים = אריסטו.

הפילוסוף שָׂם גבול ליסודות ברבים מספריו ואמר וכו׳ (ס׳ היסודות לר״י בן שלמה הישראלי, עמ׳ ה׳). כי היסוד על דעת הפילוסוף הוא הדבר וכו׳ (שם). וכבר אמר הפילוסוף כי סוגי הסוגים הם עשרה וכו׳ (חו״ה, היחוד ז׳). אמר הפילוסוף: יותֵר אמת לסלק החיוב מן הבורא מלחייב לו שום דבר (עולם קטן עמ׳ נ״ו). אמר החבר: ומה הוא הטבע? אמר הכוזרי וכו׳ החכמים יודעים אותו בלי ספק. אמר החבר: אבל ידיעתם בו כידיעתנו, גדר אותו הפילוסוף כי הוא ההתחלה והסבה וכו׳ (כוזרי א׳ ע״א—ע״ג). כאשר החל ראש הפילוסופים לחקור ולעשות מופתים בענינים עמוקים מאד אמר וכו׳ (מו״נ א׳ ה׳).

עי׳ ערך מלמד.

גדר הפילוסוף: וזו החכמה היא החכמה הנקראת חכמה סתם והחכמה הגדולה וכו׳, ויקראו הקונה אותה הפילוסוף, והוא האוהב החכמה הגדולה (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא, עמ׳ ע׳). לדוד חכמות הנקרא בלשונם פילוסוף (משלי סנדבאר ; עי׳ רמש״ש תתצ״א, הערה רמ״ח). פילוסוף הוא האדם שיהיה שלם בחכמות העיוניות ושתהיינה פעולותיו כלם מסכימות למה שהוא יפה בתחלת הסברא המשותפת (ס׳ הגדרים, ע״ש). פילוסוף הוא המשתוקק לידיעת הנמצא והעיון אל טבעו מופשט מן ההיולי (שם, הגהת ר׳ יצחק ן׳ ארויו).

הפילוסופים, בנגוד למדברים (או לחכמי המחקר): המחזיקים בדעות אריסטו (Aristoteliker).

הפילוסופים, כמו שידעת, יקראו השם ית׳ העלה הראשונה והסבה הראשונה, ואלו הידועים במדברים יברחו מזה השם מאד ויקראו אותו פועל (מו״נ א׳ ס״ט). ומה שנתגלה מזה הענין לקצת הגאונים ואצל הקראים הם ענינים לקחום מן המדברים מן הישמעאלים וכו׳, אמנם הספרדים האנדלוסיים מאנשי אומתנו כולם החזיקו בדברי הפילוסופים וכו׳ ולא תמצאם שילכו בדבר מדרכי המדברים (מו״נ א׳ ע״א). ובאור זה כפי מה שאבאר לך וכו׳ על דרך מחלוקת נפלה בין המדבר לפילוסוף. אמר המדבר לפילוסוף וכו׳ ענהו הפילוסוף וכו׳, וסתר המדבר זאת התשובה כולה (שם א׳ ע״ג, ד״ה ההקדמה העשירית). הזכיר דעת חכמי המחקר, הם הנקראים מדברים בלשון החכמים וכו׳, והנקראים

פילוסופים הם כת אריסטוטליס החכם וזולתו וכו׳ (דרך עץ חיים לכלב אפנדופולו, הערה לפרק רביעי; עי׳ תורת התארים לדוד קויפמן, עמ׳ שמ״ה, הערה ח׳).

עי׳ ערך משאיים.

הפילוסוף השלם: והפילוסוף השלם סתם הוא מי שהגיעו לו החכמות העיוניות ויש לו כח לשמשם בזולתו בדרך האפשרי בו (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא, עמ׳ ע׳).

הפילוסוף המזויף: והפילוסוף המזוייף הוא אשר יגיעו לו החכמות העיוניות מבלתי שיהיה לו זה על שלימותו ולא הורגל הפעלים השלימים וכו׳, אלא הוא נמשך אחר תאותו וכו׳ (שם, עמ׳ ע״א).

הפילוסוף השקרן: והפילוסוף השקרן הוא אשר למד החכמות העיוניות מבלתי שיהיה מוכן בטבע להם וכו׳ (שם).

הפילוסוף הבטל: והפילוסוף הבטל הוא אשר ירגיש בכוונה אשר יבוקש בעבורה הפילוסופיא והגיעה לו החכמה העיונית או מקצת חלקיה וראה כי הכוונה במה שתגיע לו ממנה היא ההצלחה שהיא אצל ההמון טובות, והיתה בקשתו אותה מפני שישיג אותה הכוונה (שם).

פילוסופים — משמש כנוי גם לחכמי התשבורת והתוכנים (Mathematiker, Astronomen).

מכאן גזרו הפילוסופים ואמרו: כל משולש שיצא ממרובע נכוחי ותהיה תושבת המשולש צלע האחת מהמרובע, וראש המשולש מגיע אל הצלע הנכוחית לה, הוא מחצית המרובע (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, עמ׳ כ׳). ועל זה היתה דעות כל החכמים הקדמונים והפילוסופים, עד שבא אליהם האיש המבין בענין הזה, והוא אברכ״ש, וחקר על הדבר משרשו וכו׳ (ס׳ העבור לראב״ח, עמ׳ ל״ז).

פילוסוף אלהי = Metaphysiker; Theolog.

והענין הזה הוא מתחזק ומתאמץ מן התורה וכל חכמי הפילוסופים האלהיים מודים לו ומאמינים בו (מגלת המגלה לראב״ח, עמ׳ י׳). וזה הענין הוא ענין מופתי מבואר כפי מה שבארוהו הפילוסופים האלהיים (מו״נ א׳ ס״ח). פילוסוף אלהי הוא שיסכים עם הכוונה האלהית וכו׳ ויקיים ויודה לשרשי התורה ומעשיה (ס׳ הגדרים).

עי׳ ערך אלהות, אלהי ב׳, רבני.

הפילוסוף הדתי = der religiöse, positive Philosoph.
הפילוסוף הדתיי אלגזאלי (הקדמת ר׳ זרחיה בן יצחק הלוי לתרגום „הפלת הפילוסופים", כת"י; עי׳ רמש"ש שכ"ח).

הפילוסופים הקדומים והאחרונים: כבר ביארו הפילוסופים הקדומים והאחרונים שהשלמיות הנמצאות לאדם ד׳ מינים (מו"נ ג׳ נ"ד). ומדברי הפילוסופים גם כן, הקדמונים והחדשים (ח׳ פרקים להרמב"ם, הקדמה; הרמב"ם קרא להפילוסופים היונים שקדמו לאריסטו פילוסופים קדמונים, ואלו אריסטו והבאים אחריו הם הפילוסופים החדשים או האחרונים; עי׳ רמש"ש מ"ב, הערה רצ"ז).

עי׳ ערך אחרון א׳, קדום ב׳.

פִּילוֹסוֹפִי, מתיחס על הפילוסופיה (philosophisch).

חכמות פילוסופיות (ראב"ח, יסודי התבונה ומגדל האמונה, כת"י) = כל המדעים מלבד החכמות הלמודיות וחכמת ההגיון, שהן הצעות וכלים להשגת יתר החכמות (עי׳ כתבי רמש"ש א׳ ת"ב). והתורות הנפשיות, והם הפילוסופיות, כמו אנכי ה׳ אלהיך וכו׳ (כוזרי ג׳ י"א). וזהו דרך פילוסופי מופתי (מו"נ א׳ ע"ה, ד"ה הדרך השני). עיון שלישי פילוסופי בזה הענין וכו׳, עיון רביעי פילוסופי וכו׳ (שם ב׳ א׳).

פִּילוֹסוֹפְיָה, גדר הפילוסופיה: וכבר אמרו קצת החכמים שהפילוסופיא הוא ידיעת האדם את עצמו וכו׳ (חו"ה, הבחינה ה׳). פרי הפילוסופיא והמעשה הבא ממנה ויורה עליה הוא להדמות לפעולותיו כפי כחנו (עולם קטן עמ׳ ס"ה). וע"כ הוסיף אפלטון בגבול הפילוסופיא ואמר כי גבול הפילוסופיא היא להדמות לעליון כפי יכולת האדם (רמב"ע, ערוגת הבושם, ציון ב׳, עמ׳ קכ"א; עי׳ תורת התארים לדוד קויפמן, עמ׳ רנ"ו, הערה ג׳, ועמ׳ שכ"ט, הערה קצ"ד). כי תכלית הפילוסופיא — המעשה (אמונה רמה, זכר כלל). ושֵם הפילוסופיא שֵם משותף, פעמים יקראו בו מלאכת המופת ופעמים יקראו בו החכמות, ויפול אצלם השם הזה על שתי חכמות, יקראו אחת מב׳ החכמות הפילוסופיא העיונית והחכמה האחרת הפילוסופיא המעשית, ותקרא גם כן פילוסופיא אנושית וכו׳, והפילוסופיא העיונית נחלקת לשלשה חלקים, החלק האחד הלמודית והטבעית והאלהית (מלות ההגיון י"ד). פילוסופיה — מלה יונית, ענינה אהבת החכמה (ר"ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). וזו החכמה היא החכמה הנקראת חכמה סתם והחכמה הגדולה, ויקראו קנין זו החכמה הפילוסופיא

ופירושה היא אהבת החכמה הגדולה וכו׳ ורואים שזו החכמה היא בכח כל החכמות והשלימיות כולם ויקראו אותה חכמת החכמות ואֵם החכמות ומלאכת המלאכות (ראשית חכמה לרש"ט פלקירא, עמ׳ ע׳).

הפילוסופיה הראשונה, שֵׁם ספרו של אריסטו πρώτη φιλοσοφία, כפי מה שקרא לו מחברו. מפרשי ספריו כנו ספרו זה מה שאחר הטבע (μετὰ τὰ φυσικά), כלומר: הספר שמקומו אחר הפיסיקה (השמע הטבעי). ועל פי זה קראו לחכמת האלהות (מטפסיקה) בכלל הפילוסופיה הראשונה.

כי הציור לבדו לא יחייב תנועה, כבר התבאר זה בפילוסופיאה הראשונה (מו"נ ב׳ ד׳). וקיום הנפש וכו׳ בקיום הבורא ית׳ שהוא סבת קיומה לפי שהשיגה אותו, כמו שהתבאר בפילוסופיה הראשונה (פי׳ המשניות להרמב"ם, סנהדרין, פרק חֵלק). החכמה העיונית שהיא חכמת מה שאחר הטבע הנקראת הפילוסופיאה הראשונה החוקרת בנמצא מצד שהוא נמצא (חשק שלמה, פי׳ שיר השירים לר׳ יוחנן אלימאן; עי׳ רמש"ש קס"א, הערה שצ"ח). פילוסופיא ראשונה היא החכמה אשר תעיין בדברים רבי הכללות וההקפה אשר הם ראשונים וקודמים על זולתם מן הדברים, ונקראת ראשונה באשר היא לעצמים הראשונים, וראשונה ג"כ באשר היא יותר רבת כללות מצד שתעיין בנמצא במה שהוא נמצא (ס׳ הגדרים). הלימודים האלהיים, והיא החכמה הרבנית והפילוסופיאה הראשונה (יהודה ן׳ בולאט, כלל קצר מכל הרשום בכתב; עי׳ רמש"ש ל׳, הערה קצ"ד). האלהית והפילוסופיא הראשונה (כונות הפילוסופים לאלגזאלי, כת"י).

עי׳ ערך אלהות, חכמה, מה ג׳, רבנות.

הפילוסופיות המדומות: אמנם בדורות הקודמים ובימי הפילוסופיות המדומות לא היו מדמים מציאות למה שאין לו גשם (אמונה רמה ב׳ ו׳, עמ׳ פ"ו).

פילוסופיה אנושית (מלות ההגיון י"ד) = החכמה המדינית (Politik, ἀνθρώπινα φιλοσοφία).

פילוסופיה מעשית: א׳) תורת המדות; ב׳) חכמת המדינה (Ethik; Politik).

פילוסופיא מעשית או **פילוסופיא מדינית** היא שני מינים, אחד מהם יגיע בו ידיעת המעשים היפים והמדות אשר מהם יסודרו

המעשים היפים וכו׳ וזאת תקרא המלאכה המדותיית׳ והשני יקיף על ידיעת הענינים אשר בהם יגיעו הדברים היפים לבעלי המדינה והיכולת על הגעתם להם וכו׳ ותקרא הפילוסופיא ההנהגית וחכמת ההנהגה (ס׳ הגדרים)·

עי׳ ערך הנהגה׳ חכמה׳· מדה א׳ מדינה׳ נימוס·

פילוסופיה מדינית׳ עי׳ עקרים א׳ י״ז·

פילוסופיה עיונית = theoretische Philosophie (רנ״ק׳ מונה״ז׳ הוצ׳ רבידוביץ עמ׳ י״א)·

פילוסופיה של הטבע = Naturphilosophie (שם׳ עמ׳ ז׳)·

פילוסופיה של הרוחני = Psychologie (שם׳ עמ׳ רפ״ב)·

*פָּלָא׳ בהפעיל: הפליא מן ··· (ע״ד הערבית) = התפלא על ··· (sich über jemand oder etwas wundern).

והפלא מהרחקת אונקלוס ההגשמה (מו״נ א׳ כ״ח)· ויש להפליא מאבן רשד תכלית הפלא (ר׳ יצחק אלבלג בפי׳ לס׳ השמע הטבעי׳ כת״י; עי׳ רמש״ש קט״ז)·

פִּלּוּס׳ שִׁקּוּל (Abwägung).

רצונו בְּסְפָר השיעור והפילוס בגופים הנבראים (כוזרי ד׳ כ״ה)·

עי׳ ערך אִזּוּן א׳·

פִּלּוּשׁ׳ חדירה (Eindringen, Durchdringung).

ובאויר המעונן הנמנע מפלוש האור (מקור חיים לרשב״ג׳ ב׳ י״ד)· וארצה לומר ברישומו פלוש רשומי העצמים השכליים בו (שם)· וכשתעיין שאין לעצם הפשוט תכלה וכו׳ ותדקדק פלושו ושקעו בדבר הפוגש בו וכו׳ (שם ג׳ י״ד)· עד שיפגש (האור) גוף קשה כמו הארץ ואז יהיה האור נראה לחוש׳ כי אין לו פלוש בחלקיה ויתפזר בהם (שם ג׳ ט״ו)· עד שיגיע פלוש המאורות אל היסוד (שם)· בפלוש הכח הראשון והפעל הראשון בכל הנמצאים (שם׳ ונמצא מונח זה עוד כמה פעמים במקו״ח; עי׳ רמש״ש עמ׳ כ״ג׳ הערה ק״ן׳ ועמ׳ ש״פ׳ ובספרי השנה של בריל׳ כרך ט׳ עמ׳ ע״ב)· מתפלשת בפילוש (אגרת התשובה לר״י ן׳ לטיף)·

עי׳ ערך פלש.

פָּלַט, הכח הפולט או הפולטת = הכח הדוחה (Ausscheidungsvermögen, vis expulsiva).

והרביעית היא הפולטת, והיא המבאשת אותו (את הלעט והמטעם) ופולטתו לחוץ (התרגום הקדום של אמונות ודעות; עי׳ מאמרו של בלוך MGWJ 1870, 413).

עי׳ ערך דחה ב׳, כח ב׳.

פֶּלֶךְ, א׳) נרדף עם מחוז, נוף, אקלים (Bezirk, Zone, Provinz).

ויש מהם שפרשו (השם נוף) פלך ומחוז (ס׳ השרשים לר׳ יונה ן׳ גנאח, שרש נוף). ונוף ואקלים ופלך ומחוז הכל אחד (ר׳ משה בוטריל, פי׳ ס׳ יצירה, בשם ברוך; עי׳ רמש״ש תרמ״ו, הערה שנ״ד).

עי׳ ערך אזור ב׳, אקלים, מחוז ב׳, נוף.

ב׳) (בערבית פַּלַךְ) גלגל (Sphäre).

ואפשר שתמצא סבות סבותם עד שתגיע אל הפלכים ואחר כך אל עלת הפלכים ואח״כ אל העלה הראשונה (כוזרי ה׳ כ׳; נ״א: הגלגלים. פלך בהוראת גלגל נמצא גם בס׳ חי בן מקיץ לראב״ע ובס׳ הגדרים ערך פנה. ומה שכתב שם ר״י סטנוב בפרושו: „פלך וקצה הם שמות נרדפים ליסודות“ אינו נכון).

עי׳ ערך אופן, גלגל, כדור.

פַּלְכִּי, פִּלְכִּי, מתיחס על הפלכים, גלגלי (sphärisch, Sphären-).

הגרמים הפלכיים, הדברים הפלכיים (פתיחת ס׳ תקון מדות הנפש לרשב״ג; עי׳ רמש״ש שפ״ב, הערה ק״א).

פִּלְסֵף, בהתפעל ובנתפעל: חקר בעניני פילוסופיה (philosophieren).

אבל המאמר הזה דברי בו עם מי שנתפלסף וכו׳ וידע חכמות אמתיות (מו״נ, פתיחה). גזרה מוסכם עליה מאריסט״ו ומכל מי שנתפלסף כי הדבר הפשוט אי אפשר שיתחייב ממנו אלא פשוט אחד (שם ב׳ כ״ב). שנתפלספו על האמת (פי׳ תאמסטיאוס על ס׳ השמים והעולם לארסטו, הוצ׳ לנדויאר צ״ט).

עי׳ ערך התפלספות, מתפלסף.

פָּלַשׁ, בקל, בפִעל, בפֻעל ובהתפעל: חדר (eindringen, durchdringen).

גזרתו פולשת (פי׳ ס׳ יצירה לרס״ג, תרגום משה בן יוסף; עי׳ רמש״ש תמ״ח). כי עצמו מקיף בדברים ומפלש בהם (מקור חיים לרשב״ג, א׳ א׳). ודומה

בשמש כשתפלש המהיצות ותקרע אותם (שם ב׳ י״ד). הרצון הוא המניע לכל הצורות הנשואות ביסוד והמפלש אותם אל התכלית הקצוית מהיסוד (שם ב׳ י״ח). ואע״פ שהתארים הנמצאים בשפלים מפלשים מהעליונים, אינם נמצאים בשפלים בצורה שנמצאים בה בעליונים (שם ב׳ כ״ב). כי זה הכח מפלש בכל חלקי הגוף, מתפשט בו (שם ג׳ י׳). ותמצא העצם הפשוט, כלומר עצם הנפש הכללית, מפולש בכל העולם ושוקע בו וכן תמצא עצם השכל מפולש בכל העולם ושוקע בו (שם ג׳ י״ד). שרוב הדם יכבה הרוח וימניעהו מלפלש לכל הגוף (עולם קטן עמ׳ כ״ח). מתפלשת בפילוש (ר״י ן׳ לטיף, אגרת התשובה; עי׳ רמש״ש כ״ג). האויר מתפלש במים (הוא, רב פעלים י״ב). השגת השכל המתפלש (הוא, גנזי המלך). מפני שהיא צריכה להתפלש ולהשתקע בכל חלקי הגֹלם וכו׳, שהמלאכה סובבת החֹמר ואינה מתפלשת בכל חלק כמעשה הטבעה (ר״י קרדינאל, תרגום כוזרי ד׳ כ״ה, הוצ׳ קסל עמ׳ שנ״ג). הנפש מתפלשת ברוח רוחי (עי׳ זכש, התחיה ב׳ ג״ה).

עי׳ ערך פלוש.

פֶּן (בערבית פַּן), אֹפֶן; מין, סוג, כת; פרק (Art und Weise; Gattung, Klasse, Kategorie; Abschnitt eines Buches).

פן, לִמוּד, כלל, מאמר, פרק (חלוקת ס׳ הקאנון לאבן סינא; עי׳ רמש״ש תרע״ח). הפן הראשון, הפן השני (מצוי הרבה ונשתרבב אף לתוך ספרות הפוסקים; עי׳ חיי אדם, הלכות שבת כלל ס״ה).

פִּנָּה, א׳) עִקָר, יסוד (Grundsatz, principium).

אמונה בביאת הגואל, שזה פנה גדולה בתורה (לקוטים מפירושי ר״ח עה״ת, מגדל חננאל ל״ה). כאשר חקרנו על מה שהצורך אליו יותר מפנות דתנו ושרשיה וכו׳ (חו״ה, היחוד, פתח השער). כי פנות החכמה המקויימות בברואים לרוב מיניהם ואישיהם שבע (שם, הבחינה ד׳). פנות החכמה: ארבעת חלקי החכמה, שהם א׳) החכמות הלמודיות וההגיון; ב׳) חכמת הטבע; ג׳) החכמה המדינית ותורת המוסר; ד׳) חכמת האלהות (ראב״ח, יסודי התבונה ומגדל האמונה, כת״י; עי׳ כתבי רמש״ש א׳ שפ״ט). ויחשוב שהוא השליך פינות התורה (מו״נ, פתיחה). ויטו לדעותם מה שלא היה סותר פנת דתנו וכו׳, וישיבו על הדעות ההם הסותרות פנת תורתם (שם א׳ ע״א). פנת תורת משה רבנו ע״ה וכל מי שנמשך אחריה היא שהאדם בעל יכולת

גמורה וכו׳ וזאת פנה לא נשמע כלל באומתנו ובאנשי תורתנו חולק עליה׳ וכן מכלל פנת תורת מרע״ה שהוא יתעלה לא יתכן עליו העול בשום צד מן הצדדין (שם ג׳ י״ז׳ ד״ה הדעת הה׳) ואמנם מה שהוא מפורסם לבני אדם מענין הנסיון וכו׳ זאת פינה לא הוזכרה בתורה בלשון מבואר כלל וכו׳ אבל פינת התורה הפך זה הדעת (שם ג׳ כ״ד)׳ ובכאן טעו המדברים הטעות המגונה הגדול אשר בנו עליו פנת חטאתם בחלוקת המחויב והאפשר והנמנע (ח׳ פרקים להרמב״ם׳ א׳)׳ ראינו בזה הספר לחקור בשאלות יקרות וכו׳ נתלו בהם פנות גדולות מפינות המביאות האדם אל הצלחתו המדעית (מלחמות השם׳ הקדמה)׳ הנה בדעות אשר בפנות התוריות איך יהיה בהם גמול ועונש מי יתן ואדע (אור ה׳ לר״ח קרשקש׳ ב׳ ד׳)׳

עי׳ ערך התחלה׳ יסוד א׳ עקר׳ שרש׳

ב׳) עצם פשוט׳ יסוד; חומר קדמון (einfache Substanz; Ur- oder Grundstoff, Element).

פנה הוא עצם פשוט והוא חלק עצמותי לעולם׳ כמו הפלכים (= הגלגלים) והדבוקים (נ״א: והיסודות)׳ והיסוד בהקש אל העולם פנה׳ ובהקש אל מה שיתרכב ממנו קצה׳ ובהקש אל מה שיתהוה ממנו יסוד וכו׳ כי האויר יסוד לענין יתעבה ממנו וכו׳ והוא קצה ויסוד לצמח׳ והפלך הוא פנה ואינו קצה ולא יסוד וכו׳ אלה השמות אשר הם ההיולי והנושא והיסוד והחֹמר והקצה והפנה כבר יעשו ע״ד ההרדפה ויומר קצתם מקום קצת בדרך ההקל וכו׳ (ס׳ הגדרים)׳

עי׳ ערך היולי׳ יסוד ב׳ חֹמר א׳ נֹשא׳ קצה׳

ג׳) נרדף עם גבול (Grenze).

ואמר: פנו דרך׳ שימו בכל דרך מהם פנות וגבולים שיהיו מפרישין בין שתיהן (הגיון הנפש לראב״ח׳ ח:)׳ ונתן פינה וגבול לכל מסלה מהן (שם׳ י״ג)׳

פָּנוּי׳ מקום רֵק (leerer Raum, vacuum, κενός).

והגשם החמישי מקיף האש׳ והם כדורים רבים׳ אחד תוך שני׳ אין פנוי ביניהם ולא רקות כלל (מו״נ א׳ ע״ב; ר״י אלחריזי מתרגם: חלל)׳ והנה רחקים נבדלים ענינם המקום הפנוי לקבל רחקי גשם׳ ואמרנו המקום פנוי׳ שהמקום האמתי לגשם הוא הפנוי השוה לגשם׳ אשר יטרידנו

הגשם (אור ה׳ לר״ח קרשקש, א׳ ב׳). הנה אם כן יכלה אל פנוי (שם). הנה להיות מקומות הפנוי על יחס אחד לא יחייב מציאות גשם בב״ת (שם ג׳ א׳). ומהֵנה יֵרָאה כי המקום אינו הפנוי והרוחק אשר בין התכליות המקיפות וכו׳ והוא אשר יורו עליו בשם הרקות (קיצורי אבן רשד על שמע טבעי לאריסטו, י״ג:).

עי׳ הערך הסמוך וערך רֵק, רֵקִם, רֵקוּת.

פְּנָי, מקום פנוי, רֵק (leerer Raum, vacuum, κενός).

והפנאי בעצמו כבר יאמר בו גדול או קטן והוא משוער בחלק ממנו, ואלו תדמה כלי קערורי, הורק מן האויר ולא נתמלא אויר במקומו, הנה הפנאי ההוא יאמר בו גדול או קטן והוא משוער בחלק ממנו וכו׳ ואם כן אחר שאין חוץ לעולם גשם לפי סברתם וכו׳ יש שם בהכרח פנאי וכו׳ ולפי שהוא נמנע מציאות! התכלית לו, לְמה שהוא מחויב שיכלה אל גשם או אל פנאי וכו׳ (אור ה׳ לר״ח קרשקש, א׳ ב׳).

עי׳ הערך הקודם.

פָּנִים, אופן, צד ודרך; סבה (Art und Weise; Modus; Grund).

ואמצא את מלת כל גבר על אחת משתי פנים, אם יסוד או תוספת (הקדמת ס׳ האגרון לרס״ג; עי׳ זכרון לראשונים ה׳, עמ׳ נ״ז, ועמ׳ נ״ח, הערה נ״ח). ובטל אצלי שיהיו הם עושים את עצמם מפנים אני זוכר מהם שלשה: הפנים הראשונים וכו׳ והפנים השניים וכו׳ והפנים השלישיים (אמונות ודעות א׳, דפוס לייפציג עמ׳ כ״ד). וראיתי לגלות אולתם בשלש עשרה פנים (שם, עמ׳ כ״ט). הענינים התלוים בו והפנים המפסידים אותו (הקדמת חו״ה, ד״ה וכאשר נגמרה עצתי). במדות האלהיות וכו׳ והפנים אשר יתבאר מהם לקיימם לו ולהרחיקם ממנו (שם, היחוד, פתח השער). אך על כמה פנים מתחלק יחוד הבורא (שם, היחוד ב׳). אך לקריאת השם רוחב על כל פנים (כוזרי ב׳ כ׳). וזאת טענה גרידא, אין בה ספוק ומקשים עליה בכמה פנים (שם ד׳ כ״ה). ונבאר העצם על כמה פנים יאמר (אמונה רמה א׳ ו׳, ד״ה אם הנפש עצם או מקרה). הביא יותר מארבעים מופתים, אין אחד מהם בשום פנים הקדמותיו אמתיות (שם ב׳ ד׳ ב׳, עמ׳ ס״ב). ועוד לְמה שדקדקנו הפנים אשר עליהם אפשר שיצא מן האחד רבים, מצאנום ארבע פנים (שם ב׳ ד׳ ג׳, עמ׳ ס״ג). שהדבר שהוא בעל שני פנים, ר״ל שיש לו נגלה ונסתר וכו׳ (מו״נ, פתיחה). הנצחי העומד אשר לא ישתנה בפנים מאפני השנוי (שם א׳ י״א). כי זאת החכמה (החכמה האלהית) וכו׳ אינה חכמת

הרפואות ולא חכמת תשבורת, ואין כל אחד מוכן לה מן הפנים אשר אמרנו (שם א׳ ל״ד; בתרגום אלחריזי: מפני הענינים אשר זכרנו). שאין לו יתעלה תאר עצמי בשום פנים ולא בשום ענין (שם א׳ נ׳). ובפנים רבים מורכבים ממחלוקת נצוח והטעאה (שם א׳ נ״א; ר״י אלחריזי מתרגם: ובמינים רבים). והנה לדעת תמסטיוס גם כן פנים מההראות, מהם וכו׳, ומהם וכו׳ (מלחמות השם א׳ ב׳; בטוי „פנים מההראות" חביב ביותר על רלב״ג ומצוי הרבה בספריו. השוֶה גם אופני ההראות, מלחמות השם א׳ ב׳). וכבר יֵרָאֶה בהם (בדעות ובאמונות) שאין לרצון ולבחירה מבוא בהם כלל, וזה מפנים: ראשונה וכו׳, שנית וכו׳, ג׳ וכו׳ (אור ה׳ לר״ח קרשקש, ב׳ ד׳). כי בכל פעל יפול בו הנעימות מב׳ פנים: אם מצד הפעולה בעצמה וכו׳ ואם מצד הפועל (עקרים, הקדמה). שֵׁם השכל נופל על פנים רבים (ס׳ השכל והמושכלות לאלפראבי). ואמנם השכל שיזכרהו בספר הנפש הוא שֶׁמָּהו על ארבע פנים (שם). ויהיו אלו המאמרות או הרבה מהם יובן עניניהם בה על פנים זולתי אותם הפנים (שם).

עי׳ ערך אֹפֶן.

הכרת הפנים, עי׳ ערך הכרה, חכמה.

„פנים לפנים" שם התרגום העברי של ספר הפרוגנוסטיקה המיוחס לאבוקראט (עי׳ רמש״ש תרס״ו).

פְּנִימוֹנִי, פנימי (innen befindlich).

פנימוני וחיצוני ותיכוני (ר׳ יהודה בן ברזלי, פי׳ ס׳ יצירה עמ׳ קע״ט).

פְּנִימִי, בהוראת נסתר, נעלם (unsichtbar, geheim, verborgen).

והחלוף בין הנמצאים הנראים הוא נופל בצורות הנראות וכן החלוף בין הנמצאים הפנימיים אמנם נפל בצורות הפנימיות וכו׳, אך העצם הפנימי לא יקבל הצורות (מקור חיים לרשב״ג, א׳ ז׳; עי׳ הערת מונק שם, עמ׳ ט׳). וההשגות רבות, מהם נגלות ומהם פנימיות (אמונה רמה א׳ ו׳, ד״ה הנפש החיונית). כח פנימי שני, כח פנימי שלישי (שם, עמ׳ כ״ט). כי כל מאמר אשר יש לו שני פנים, ר״ל שיש לו ענין גלוי וידוע וענין נעלם, צריך שיהיה החיצון נאה ככסף והפנימי נאה מן החיצון, עד שיהיה הפנימי כשנעריכהו לחיצוני כערך הזהב אל הכסף (ר״י אלחריזי, מו״נ, פתיחה; בתרגום ר״ש ן׳ תבון; תוכו טוב מנגלהו עד שיהיה תוכו וכו׳). ובל״ר: ופנימיותיהם הכמות בידיעת האמת (ר״י אלחריזי, שם).

עי׳ ערך נסתר, נעלם, סוד, תוך; גלוי א׳, חיצון ג׳, חיצוני, נגלה ב׳, נראה א׳, פשוט.

פְּנִימִיּוּת, הענין הפנימי (das Innere; der geheime Sinn).
הספירות והאורות העליונות וכו׳ נאצלים מפנימיות הבלתי בעל תכלית (שער השמים לר״א כהן אירירה, פרק ח׳). וכשאני רואה ושומע, הנה הדברים שבים לפנימיותי ונאחדים עמה (רנ״ק, מונה״ז שער י״ז, הוצ׳ רבידוביץ עמ׳ ר״צ). „פנימיות התורה״.

פְּנִינִי, פנימי (innen befindlich, verborgen).
בעל נפש מדברת, פנינית, חכמה, קיימת וכו׳ (רשב״ג, הקדמת תקון מדות הנפש). כלם (המלאכים) גזרות פניניות וחיות עליות (הוא, כתר מלכות). ברכי פנינה (שיר „ברכי נפשי״ לר׳ יהודה הלוי). שקט בפניניו (פיוט „מלך עליון״ לר״ה). הוד והדר ועֹז בחביוני פניניו (פיוט „אין מספר לגדודי צבא חילו״ לשחרית יוה״כ). חמה פנינית (ר׳ יצחק אבן גיאת, מחזור טריפולי דף צ״ב; רי״מ זכש מתרגם: „innere Lebensglut“. עי׳ בספרו על הפיוט הדתי של היהודים בספרד, עמ׳ של״ה, הערה א׳. וע״ע באר מיכל שבסוף המחזור לערבית יוה״כ, עמ׳ מ״ז, הערה ג׳).

***פָּסַד**, בנפעל: כלה, אפס, נעדר (vergehen, aufhören).
שכל נמצא בעל צורה אמנם הוא מה שהוא בצורתו וכשתפסד צורתו תפסד הויותו ותבטל (מו״נ א׳ ס״ט; ר״י אלחריזי מתרגם: וכשתשחת צורתו תשחת הוייתו). שלא יתחייב שיפסד הפעול כשיעדר הפועל אחרי אשר פעלו וכו׳, כמו שלא יפסד האוצר במות הנגר (שם). וכל הוה נפסד אמנם יתהוה מן היסודות ואליהם יפסד, וכן היסודות יתהוו קצתם מקצתם ויפסדו קצתם אל קצתם (שם א׳ ע״ב). והיות כל מה שיתהוה מהם ויפסד אליהם חוזר חלילה (שם). נפסד הוא תאר מה שתפסד צורתו ותאבד בהשתנות החמר הנושאה וכו׳ (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות).
עי׳ ערך הפסד א׳, נפסד א׳.

בהפעיל: שהם אומרים כי מן השקר שימציא השם דבר לא מדבר, וא״א גם כן אצלם שיפסיד דבר אל לא דבר (מו״נ ב׳ י״ג, ד״ה הדעת השני).

פִּסּוּק, פסוק הדבור = (Gliederung der Rede, des Satzes; Periodenbau).
דע כי לבלתי הלאות אוזן השומע בהאריך דבור וכו׳, מצאו המליצים ענין המאמרים אשר קראום בשם פיריאודי, והם פיסוק הדבור הארוך בחלקים קצרים, כל א׳ יורה ענין שלם (רמח״ל, לשון למודים, למוד ה׳, עמ׳ כ״א:).

פַּסְלוּת, שקרות, זיוף (Falschheit, Ungereimtheit).

ואמנם המבולבלים שמוחם מזוהם בדעות שאינם אמתיות ובדרכים המטעים ויחשבום חכמות אמתיות וכו׳, הם יברחו מפרקים רבים ממנו (מס׳ מו״נ) וכו׳, מפני שאינם משיגים להם ענין ובעבור שמתבאר מהם ג״כ פסלות דברים מזוייפים אשר בידיהם (מו״נ, פתיחה; ר״י אלחריזי מתרגם: זיוף רמאותם).

פָּסַק, א׳) מאמר פוסק או גוזר = משפט חותך, גזרה (Aussagesatz; kategorisches Urteil).

וכלל הדבור המורכב מהספור והמסופר ממנו, היה חיוב או שלילה, ר״ל: הנושא והנשוא יחד, יקרא משפט או גזרה ויקרא ג״כ המאמר הפוסק (מלות ההגיון א׳; וע״ע דרכי נועם ד׳).

עי׳ ערך גזר א׳, גזרה א׳, חתך ג׳, מאמר ד׳, קָצב.

ב׳) בחכמת התשבורת: הצורה הפוסקת = Figura sector.

ושהגשמים הרבים השוים בצורתם פוסקים קצתם את קצתם וכו׳ והתעסקנו לדעת הצורות הפשוטות אחר הנקודות והקוים, עד שידענו הצורה המשולשת והמרובעת והעגולה והנכנסת והפשוטה והפוסקת, עד שהגענו לידיעת הצורה הפוסקת (אמונות ודעות, הקדמה; עי׳ רמש״ש, המזכיר שנה כ״א, עמ׳ פ״ו; וע״ע כתבי דוד קויפמן, ג׳ תמ״ו).

עי׳ ערך צורה ג׳.

בנפעל ובהתפעל: עי׳ ערך נפסק, מתפסק.

פָּעוּל, א׳) כך נקרא מאמר שיתפעל בס׳ ערוגת הבושם לרמב״ע (Kategorie des Leidens, pati, πάσχειν).

עי׳ ערך מאמר ה׳ (בהערה), מָפעל, נעשה ב׳, נפעל, שיתפעל.

ב׳), מִפְעָל, פֹּעַל (Werk, Erzeugnis, das Geschaffene, Hervorgebrachte, Objekt).

ואם נאמר פוֹעֵל, לא יתחייב מזה מציאות הפעול עמו, כי הפוֹעֵל אפשר שיקדם לפעלו (מו״נ א׳ ס״ט). כמו שזה הדבר הפעול ופועלו הוא כך (שם). והפועל הזה אינו מתעבר אל פעול (הגיון הנפש לראב״ח, י״ט): בשנודע ממושכל ראשון ששום פעול לא פעל את עצמו (תגמולי הנפש לר׳ הלל בן שמואל, י״א).

עי׳ ערך עשוי.

פְּעִילָה = Aktivität (בספרות החדשה).

פְּעִילִי = aktiv „ „

פֹּעַל א׳) פעולה, מעשה; רושם (Handlung, Werk; Wirksamkeit, Funktion; Einwirkung).

מפני שלא ראית במוחש וכו׳ פֹּעַל כי אם מפועל וכו׳, ואיך שמת ראיתך שאין פעל כי אם מפועל ולא שמת ראיתך שאין דבר כי אם מדבר (אמונות ודעות א׳, ד׳ לייפציג עמ׳ כ״ד). שהם מרחיקים שיהיו שני פועלים (= פעלים) מפועל אחד (שם, ד״ה והדעת החמישית). ומצאתי שהיות שני פעלים מפוֹעֵל אחד נכון מכמה פנים (שם). ולפי שנתנה סברא להיות הפועל חלוף פעלו וכו׳ (מאמר מחבור ר׳ דוד אלמקמץ). כי הנעדר לא יהיה ממנו פעל ולא שום מעשה (חו״ה, היחוד י׳). וזהו המיוחס אל פעל הטבע (כוזרי א׳ ע׳). אבל יש ליסודות ולשמש ולירח ולכוכבים פעלים על דרך החמום והקירור וההרטבה והיובש (שם א׳ ע״ז; קסל מתרגם: Einflüsse). כי נושא הפֹּעַל הוא הפוֹעֵל ונושא ההתפעלות הוא המתפעל (אמונה רמה א׳ א׳, ד״ה שיתפעל). וכמאמר אחרים וכו׳, והאדם אין לו פעל כללי, אבל יש לו הקניה (מו״נ א׳ נ״א). ולא יִמָּצא גשם שיש לו פעל כלל וכו׳, ואמנם פעולות האדם הם חולקים בהם, דעת רובם והמון האשעריה הוא וכו׳ שהאדם כשירצה דבר ויעשהו כמחשבתו כבר נברא לו הרצון ונברא לו היכולת לעשות מה שירצה, ונברא לו הפוֹעַל, שהוא לא נעשה ביכולת הנברא בו ואין מעשה לה (להיכולת) בפעל וכו׳, וקצת האשעריה אמרו שיש ליכולת הנבראת בפוֹעֵל קצת מעשה בפוֹעַל ויש לה בו התלות וכו׳, והרצון הזה הנברא לפי דעת כולם והיכולת הנבראת בו וכן הפעל הנברא לפי דעת קצתם כלם הם מקרים וכו׳ (שם א׳ ע״ג, ההקדמה הששית). כשהשכיל (האדם) צורת זה האילן הרמוז אליו והפשיט צורתו מחומר שלו וצייר הצורה מופשטת, שזה הוא פעל השכל, אז הוא משכיל בפעל (שם א׳ ס״ח). כי כל שכל פעלו הוא עצמו וכו׳, הנה כבר התבאר לך כי השכל פעלו, אשר הוא השגתו, הוא אמתתו ועצמו (שם). ואין בחינה במחשבה, שאתה כן תדמה שגשם השמים יקבל הקרע והבקוע, והפילוסוף יאמר שזה פעל הדמיון (שם א׳ ע״ו, הדרך הראשון). זה האפשרות הוא מפועל הדמיון, לא בבחינת השכל (שם ג׳ ט״ו). כי הפוֹעַל האחד במה שהוא אחד אי אפשר שיהיה בעצמות כי אם מפוֹעֵל אחד, האלהים אם

לא היה קצתם מישרת לקצת וכו׳ וכשיהיה הענין בזה התאר היה גם כן כל הפוֹעַל מפוֹעל אחד במספר׳ והיא המלאכה הראשית (מלחמות השם א׳ ו׳)· כי הכחות אשר הם כחות אל פוֹעַל אחד במספר׳ הם אחד במספר (שם א׳ ט׳)· אכן כת אשעריה וכו׳ הביאם ההכרח שלא להאמין שהפוֹעל אחר שימציא הפֹּעַל לא יכתים בנותר׳ אלא אומרים׳ כל זמן המצא הפֹּעַל הוא מפעולת פוֹעֵל׳ וכשיעמד מלפעול יעדר הפֹּעַל ההוא (עץ חיים לאהרן בן אליהו׳ פרק ד׳)·

עי׳ ערך מעשה׳ פְּעֻלָּה׳ רשם·

פעל רצוני או בחירי = פעולה ברצון (freiwillige Handlung).

פעל רצוני הוא הדבר אשר יעשה אותו האדם עם ראותו והסכימו שעשייתו הוא בידו וברשותו ושבעת שיעשה אותו לא יפקפק אם הוא עושה אותו׳ ולא יספק במהותו ושעורו ולא עם איזה דבר יפעלהו ולא בעבור איזה דבר יפעלהו וכו׳ ואולם הפעל הנעשה בידיעה׳ אלא שאין התחלת פעולתו ביד האדם׳ ואבל סבתו היא האונס׳ הנה הוא לא יִקָּרא רצוניי ולא לא־רצוניי (ס׳ הגדרים)· הפועל הבחיריי (עקרים ב׳ כ״ד)·

בפֹעל (בנגוד למושג בכח׳ עי׳ ערך כח א׳)׳ במציאות׳ במעשה (in actu).

אך האחד האמת יאָמר גם כן על שני פנים׳ האחד מהם במחשבה והשני בפעל וכו׳ והענין השני אשר הוא אחד אמתי נמצא בפעל הוא ענין אשר לא יתרבה ולא ישתנה ולא יתחלף וכו׳ (חו״ה׳ היחוד ח׳)· כי החומר הוא עצם בכח וכו׳ ואחר שלבש הצורה נעשה עצם ונעשה אז מצוי בפועל (עולם קטן א׳ ב׳)· אם תהיה העלה בכח׳ העלול בכח׳ ואם תהיה בפעל׳ העלול בפעל (כוזרי ד׳ י״ג)· זה בכח׳ אבל שיוציאהו אל גבול הפועל לא (שם ה׳ א׳)· וכבר הסכימו העם לקרא שכל האדם וכו׳ אחר הגיע לו הראשונות שכל בפועל וכו׳ (אמונה רמה א׳ ז׳׳ עמ׳ ל״ז)· וקדימת הנפש לגשם׳ רצוני שתהיה בפועל השלם ולא יהיה גשם׳ כבר בטלנוהו (שם׳ עמ׳ ל״ח)· וההליכה מן הכח אל הפועל היא תנועה (שם ב׳ ד׳ א׳׳ עמ׳ נ״ז)· וכל תאר יתֹאר בו דבר מה׳ והתאר ההוא נמצא בדבר ההוא בעת שיתֹאר בו׳ הנה נֹאמר בתאר ההוא שהוא נמצא בפעל וכו׳ ולא נקראהו כותב בפעל כי אם בעת שיכתוב וכו׳. הארכנו לבאר זה הענין בעבור שהפילוסופים אמרו כי כל מי שלא יבדיל בין מה שבכח ובין מה שבפעל׳ מה שבעצמות ומה שבמקרה וכו׳ הנה הוא בלתי יודע לדבר (מלות ההגיון י״א)· וכל מה שיצא מן הכח אל הפעל אי אפשר לו מבלתי

מוציא זולתו נמצא בפעל שיוציאהו, ולזה יתחייב שיהיו שלמיותיו (של הבורא) כלם נמצאים בפעל ולא יהיה לו דבר בכח בשום צד (מו"נ א' נ"ה). ואלו מכלל תועלת חכמת הטבע בידיעת האל, כי כל מי שלא ידע החכמות ההם לא ידע בחסרון ההפעליות ולא יבין ענין מה שבכח ומה שבפעל (שם). דע כי האדם קודם שישכיל דבר הוא משכיל בכח, וכשישכיל דבר אחד וכו' אז הוא משכיל בפעל (שם א' ס"ח; ע"ש כל הפרק). שכל תנועה שנוי ויציאה מן הכח אל הפועל (שם ב', הקדמות, הקדמה ה'). כי כל מה שיצא מן הכח אל הפעל מוציאו זולתו והוא חוץ ממנו בהכרח (שם, הקדמה י"ח). כי כל מה שהוא בכח ויש בעצמו אפשרות אחת, יתכן בעת אחת שלא ימצא בפעל (שם, הקדמה כ"ג). שהזמן והתנועה נצחיים תמידיים, נמצאים בפעל, ולזה יתחייב וכו' שיש גשם נמצא מתנועע תנועה נצחית נמצאת בפעל, והוא הגשם החמישי (שם, הקדמה כ"ו). דבר בפעל הוא הדבר שיצא לידי מעשה (ר"ש ן' תבון, פי' המלות הזרות). ודומה (תנועת ההעתקה) לפעל הגמור שלא יתערב בו כח, כמו שהוא הענין בגלגלים (מורה המורה לרש"ט פלקירא, עמ' ס"ט). שהתנועה הסבובית קודמת לשאר התנועות לְמה שאינה מהפך אל הפך ולא ישיגנה שנוי, והמתנועע בה אין לו כח על השינוי, אבל ענינו דומה אל הפעל הגמור (אור ה' לר"ח קרשקש, א', בבאור ההקדמה הי"ד).

פֹּעַל הידיעה (בנגוד להישרת הידיעה): והיה ראוי שיקדם וכו' אצל המתלמד שני חלקים מהידיעה: אם פועל ואם הישרה, ואולם ההישרה לציור הנה הוא מה שיורה עליו המלה הנפרדת, ואולם הפועל לו הנה היה בדברים אשר יתקיים בו הדבר, והוא חלקי הגדרים. ואולם ההישרה לאמות הנה יגיע האמת אצל המבקש, בשני חלקים מתנגדים או חלקים מתהפכים, ואמנם הפועל לו ההקש (כל מלאכת הגיון ב').

עי' ערך הישרה א', מישיר.

ב') פֹּעַל (פָּעָל), בל"ר: פעלים, אחד מחלקי הדבור (Zeitwort, verbum).

דע כי התחלות הדבור כולו וכו' שלש, והם שמות ופעלים ומלות טעמים (ס' הרקמה א'). וחברו אליהם דעת שמוש הלשון ודקדוקו ודעת השמות והפעלים ותיבות הטעם (חו"ה, עבודת האלהים ד', ד"ה והנה נחלקו). והפועל הזה אינו מתעבר אל פעול (הגיון הנפש לראב"ח, י"ט:). ומפני זה הלשון מופרש מן הפעל הכבד אשר היה לפניו נזכר (שם). פועל כבד מוכפל הלמד, כאמור וילך שובב וכו' (שם כ'). מז גזרת הפועל הקל (שם). אבל

הנהיג ידון ונדן מנהג שאר שמות ופעלים בכתבי הקדש שהם משמשים ענין אחד על שני שרשים (מגלת המגלה לראב"ח, עמ' מ"ב). ואני אומר שכל פועל ידע אשר בפרשה הזאת הוא מענין חששא והכרת ההיזק (שם, עמ' ס"ב). אבל הם (הלשונות) חדשות מוסכם עליהם, מורה על זה חבורם מן השמות והפעלים והמלות (כוזרי א' נ"ד). ויעתק וכו' פועל יוצא (ראב"ע לבראשית י"ב ח'). בין שיהיה הספור שם או פועל או מלה או כלל (מלות ההגיון א'). התבה אשר יקראה מדקדק הערב הפועל היא אשר נקראה אנחנו הקנין (שם י"ג). אבל החכמים וכו' שמוהו מענין המנוחה ושמוהו פעל מתעבר (מו"נ א' ס"ז). וכל שכן באלו הפעלים העלולים (שם). והנפרדות וכו' יש מהם שמות ויש מהם פעלים ויש מהם מדבקות וכו', והפעלים כמו פעל ועשה ואמר (ראשית חכמה לרש"ט פלקירא, עמ' כ"ד). פעל הוא תיבה מורה על ענין ועל זמן זה הענין הנשלם באחד הזמנים הג' (ס' הגדרים).

פעלים חסרים	schwache Verba, infirma
פעל יוצא	transitives Verbum
" כבד	Verbum in abgeleiteter Form
" מתעבר	transitives Verbum
" מחְלה	schwaches, unregelmäßiges Verbum, verbum quiescens
" נח	
" עלול	
" עומד	intransitives Verbum
" עצמוני	" "
" קל	Verbum in der einfachen (Grund-) Form
פעלים שלמים	starke Verba, firma

פֹּעֵל, א') שם הבורא, ביחוד אצל המדברים (Schöpfer).

כי הבורא יתברך אף על פי שאנחנו קוראים אותו עושה ופועל לא יתכן ענינם בזה מוגשם (אמונות ודעות ב', דפוס לייפציג עמ' ס"ה). הפועל הראשון ישתבח (מקור חיים לרשב"ג, ג' א'). הפילוסופים, כמו שידעת, יקראו השם ית' העלה הראשונה והסבה הראשונה, ואלו הידועים במדברים יברחו מזה השם מאד ויקראו אותו פועל (מו"נ א' ס"ט, ע"ש).

עי' ערך עשה א'.

ב׳) **סבה פועלת** (wirkende oder bewegende Ursache, causa efficiens).

ואבאר לך מהות כח הפועל וכח התכלית (עולם קטן, הוצאת הורויץ עמ׳ ז׳). כמו הטבעת והעגיל שחומר שניהם הזהב וצורתם צורת הטבעת והעגיל והעלה הפועלת היא הצרוף, כלומר מלאכת הצורף (שם). כל הדברים שיאהב האדם לעמוד עליהם וכו׳ יש לו לחקור עליהם מן הדרכים הארבעה וכו׳, שהם העלה היסודית והעלה הצוריית והעלה הפועלת ועלת התכלית (שם, עמ׳ מ״ח). והסבות ארבעה: צוריית וחמריית ופועלת ותכליתיית, ובטל שיהיה הגשם הוא פועל הנפש, אבל הענין בהפך, רצוני שהנפש, ובפרט הצומחת, היא פועלת הגשם (אמונה רמה א׳ ז׳). סבות הנמצאות ארבע: החומר והצורה, הפועל והתכלית (מלות ההגיון ט׳). דמיון זה האדם וכו׳, חמרו הוא החיות, וצורתו הוא הכח המדבר, ותכליתו היא השגת המושכלות, ופועלו הוא אשר נתן לו הצורה וכו׳, כי ענין הפועל אצלנו ממציא הצורות בחמרים, והוא האל ית׳ אפילו לדעת הפילוסופים, זולת שהם יאמרו כי הוא הפועל הרחוק ויבקשו לכל נמצא מחודש את פועלו הקרוב (שם). כבר התבאר בחכמה הטבעית המצא הסבות לכל מה שיש לו סבה, ושהם ארבעה: החומר והצורה והפועל והתכלית, ושמהם קרובים ומהם רחוקים וכו׳, ומדעותם וכו׳ שהשם ית׳ הוא הפועל והוא הצורה והוא התכלית (מו״נ א׳ ס״ט). מבואר הוא שכל מחודש יש לו סבה פועלת בהכרח וכו׳, והפועל ההוא הקרוב לא ימלט מהיותו גשם או לא גשם וכו׳, והפועל ההוא הקרוב המחדש לדבר המחודש אפשר היותו ג״כ מחודש (שם ב׳ י״ב).

עי׳ ערך סבה, עלה.

ג׳) **מאמר שיפעל** (Tun, facere, ποιεῖν).

ואומר על הפועל כי הבורא ית׳ אף על פי שאנחנו קוראים אותו עושה ופועל לא יתכן ענינם בזה מוגשם וכו׳ (אמונות ודעות ב׳, דפוס לייפציג עמ׳ ס״ה). ותמצא הפועל נוכח הרושם מאלו העצמים ונוכח המועיל והמחדש (מקור חיים לרשב״ג, ד׳ כ״א, ע״ש). וכבר אמר הפילוסוף כי סוגי הסוגים הם עשרה, והם עצם וכמה ואיך וכו׳ ופועל ונפעל (חו״ה, היחוד ז׳) הסוג התשיעי פועל (אחיטוב הרופא, תרגום מלות ההגיון י׳; גם בערוגת הבושם לרמב״ע נקרא מאמר שיפעל — פועל).

עי׳ ערך מאמר ה׳ (בהערה), מִפעל, עָשה ג׳.

ד׳) **כחות פועלים** (בנגוד לנפעלים): מושלים, ראשיים, נעבדים (leitende, beherrschende Kräfte).

וכחות הנפש הזאת מהם פועלים ומהם נפעלים, הפועלים כתנועת העורקים והתפשט החזה והתקבצו וכו׳ (עולם קטן, הוצאת הורויץ עמ׳ ל׳). ינצחו בך הכחות הפועלים על הנפעלים (המבקש לרש״ט פלקירא, ח׳:; עי׳ רמש״ש י״ט, הערה 122c).

עי׳ ערך נסיך, נעבד, ראשי.

בתורת הנפש: הכח הפועל (בנגוד להכח החכם): השכל המעשי (die praktische Vernunft, νοῦς πρακτικός).

ואולם הנפש האנושית מצד שהיא נפש אנושית יֵחָלקו כחותיה לכח חכם ולכח פועל וכו׳. ואולם הכח הפועל הוא כח וענין לנפש הוא התחלה לתנועת גוף האדם אל הפעולות הידועות הפרטיות המיוחדות במחשבה וברעיון כפי מה שחייבוהו תועלותיו (מאזני צדק לאלגזאלי, פרק ד׳, עמ׳ ל״א ול״ב). לפי שהכח הפועל יקרא שכל מפני שהוא משרת לכח החכם, עושה מצותו במה שיצוהו (שם).

עי׳ ערך מלאכתי, מעשי, מפעלי, עמלני.

ה׳) פועל: עושה ורושֵם בזולתו (einwirkend, affizierend; das Wirkende, agens).

ולא ימלט כל דבר נעתק משני דברים: פועל ומתפעל (ס׳ היסודות לר׳ יצחק הישראלי, עמ׳ ס״ח). ועל כן נאמר כי הכח המרגיש מתפעל והמשכיל פועל (כוזרי ה׳ י״ב). כי האש גוף דק, חם, פועל וכו׳, ומדרך הדק הפועל שיעשה בנפעלו (שם ה׳ כ׳). כי נושא הפֹעל הוא הפוֹעֵל ונושא ההתפעלות הוא המתפעל (אמונה רמה א׳ א׳, ד״ה שיתפעל). אמנם יפעל הפועל בעת אחת ולא יפעל בעת אחרת לפי המונעים או המביאים המתחדשים לו בו (מו״נ ב׳ י״ד). פּועל הוא שֵם לעושה דבר שנוי באחֵר, איזה שנוי שיהיה ממיני השנויים (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). פועל הוא היות הדבר פועל ורושם ענין בהיותו פועל בזולתו בפעל וממציא ענין ממנו בזולתו בפעל וכו׳, וכל פועל ומתפעל צריך שיהיו מצד דומים (ס׳ הגדרים).

פועל בטבע, פועל ברצון, פועל בבחירה, פועל בחיוב: כ״ש אם היה פועל ברצון (מו״נ א׳ נ״ג). כל פועל שיפעל בעת אחת ולא יפעל בעת אחרת, בין שיהיה פועל בטבע כאש, בין שיהיה פועל ברצון ובבחירה כב״ח או האדם וכו׳, הוא לפי וכו׳ שלא ימָצא בכאן דבר שיתפעל ממנו, או בעבור שנמצא, אבל ימצא לו מונע מפעלו וכו׳ (פי׳ שם טוב למו״נ ב׳ י״ד). פועל בטבע יאמר על הדבר אשר יפעל בדבר ולא ידע מה שיפעל ולא במה שיפעל, כמו האש וכו׳. פועל בחיוב יאמר על הדבר אשר יתחייב

ממנו דבר, כשמש אשר יתחייב ממנו האור, פועל ברצון יאמר על פעולת הבהמה בנפש המרגשת, שהיא בכונה ורצון, אבל לא בבחירה. פועל בבחירה יאמר על פעולת האדם, כי היא בנפשו המשכלת (ר׳ יצחק ן׳ ארויו בס׳ הגדרים).

עי׳ ערך מכתים, עשה ב׳.
השכל הפועל, עי׳ ערך שכל.

פָּעַל, בקל: עשה מעשה; יצר, חִדש; גרם שנוי והִפָּעֲלות בזולתו (handeln, wirken; schaffen, hervorbringen; einwirken).

שהפועל המוגשם לא יוכל לפעול בזולתו עד שיפעל בנפשו וכו׳, ועוד כי כל פועל מוגשם צריך אל חומר וכו׳ ואל מקום וזמן וכו׳ ואל כלי שיפעל בו, וכל זה מרומם ממנו (אמונות ודעות ב׳, דפוס לייפציג עמ׳ ס״ה). בחירת האל (כצ״ל) אשר לא ישיגהו שנוי ולא יפעל בו פועל ולא ישיגהו משיג (שם א׳, עמ׳ כ״ט). אבל היא (הבהמה) על הטבע שנטבעה עליו מתחלת ברייתה והיא פועלת פעולותיה אשר עליה לפעול אותן מתחלתה (עולם קטן, הוצאת הורויץ עמ׳ מ״א). ואם פעל אחד מהם העולם לבדו והאחר לא פעל כלום, הפוֹעֵל הוא האלוה והשני חלש וכו׳, ואם יאמר אומר שהאחד פעל קצת הפֹּעַל והשני פעל קצתו, נאמר לו שהם חלשים, הואיל ואין באחד יכולת להשלים פעולתו (שם, עמ׳ נ׳). אלא שכח המרגיש לא יפעול בעצמו כמו שיפעל המדבר, אבל יצטרך אל הכח המניע (כוזרי ה׳ י״ב). ויחייב להם שיפעל זה המזג בהם הזנה וגדול והולדה בדומה וכו׳. וזה המזג המיוחד יפעל בהם (בבעלי חיים) מוסף על ההזנה והגדול והולדת הדומה יכולת על התנועה (אמונה רמה א׳ ו׳, ד״ה אם הנפש עצם או מקרה). ודע שזה הכח אשר נקראהו מדמה וכו׳ יפעל פעולותיו בשינה ויפעל על הצורות הנפקדות בכח אשר נקראהו מצייר (שם, ד״ה מדמה ומחשב). אמנם אשר ידע טבע האש ידע שבאיכות אחת פועלת תפעל כל אלו הפעולות (מו״נ א׳ נ״ג). לא כל מי שלא יפעל מה שאין בעצמו שיפעלהו יִקָּרא לואה (שם א׳ ע״ה, ד״ה הדרך החמישי). אמנם יפעל הפועל בעת אחת ולא יפעל בעת אחרת לפי המונעים או המביאים המתחדשים לו בו (שם ב׳ י״ד).

בנפעל: שהם לא יפעלו מבלי שיפָּעלו (ס׳ היסודות לר״י הישראלי, עמ׳ ל׳). לא שהוא יתעלה יפעל ויהמו רחמיו (מו״נ א׳ נ״ד). — **בהפעיל**: והתבאר כי יש לכח המצייר מציאות זולתי החושים החיצונים וכו׳, ואנו רואים כי זה הכח יפעיל פעלו בתנומה וההקצה יחדו (ס׳ הנפש לרש״ט

פלקירא, פרק י״ב). **פועל ומפעיל** (שיחה בעולם הנשמות). — **בפֹעַל:** כי הם אמנם יפעלו אחר שיפועלו מן הטבע (ס׳ היסודות לר״י הישראלי, עמ׳ ל׳). — **בהתפעל:** שהטבעיות יש להם הפכיים יפעלו קצתם בקצתם ויתפעלו קצתם מקצתם וכו׳, כי החמימות תפעל בקרירות ותתפעל מן הקרירות, והיובש יפעל בלחות ויתפעל ממנו. ואולם הסגולה אינה כן, מפני שהיא אין לה הפך שתפעל בו ותתפעל ממנו (שם, עמ׳ ל״א ול״ב).

עי׳ ערך הפעלות, התפעלות, מתפעל, נפעל.

פְּעֻלָּה, א׳) פֹּעַל, מעשה; רושם (Handlung, actio; Tätigkeit, Wirksamkeit, functio; Einwirkung, affectio).

אך המדות האלהיות הפעליות הם המדות אשר יסופר בהן הבורא יתברך מצד **פעולותיו** (חו״ה, היחוד י׳). כי הוא קרוב מכל קרוב מצד **פעולותיו** ורחוק מכל רחוק מצד דמות עצם כבודו והמשלו (שם). לפי שהנפש צריכה לגוף להשלים **פעולתה** (עולם קטן עמ׳ כ״ד). ויש שלמות ראשון ושלמות שני, הנה הראשון הוא התחלה **לפעולות** והשני עצמות **הפעולות** היוצאות מההתחלה (כוזרי ה׳ י״ב). **שפעולות** הגוף בעלות תכלית **ופעולות** הנפש בלתי בעלות תכלית (שם). **הפעולות** יחלקו לפי בחינת תכליתם לארבעה חלקים: אם **פעולת** הבל, או **פעולת** שחוק, או **פעולת** ריק, או **פעולה** טובה. אמנם **הפעולה** אשר יאמר לה ריק היא **הפעולה** שיכוין בה פועלה תכלית אחת ולא תגיע התכלית ההיא וכו׳, **ופעולת** ההבל היא **הפעולה** אשר לא יכוון בה תכלית כלל וכו׳, **ופעולת** השחוק היא **הפעולה** אשר יכוון בה תכלית פחות וכו׳, **והפעולה** הטובה היא **הפעולה** אשר עשאה הפועל לכונת תכלית נכבדה וכו׳ (מו״נ ג׳ כ״ה; ר״י אלחריזי מתרגם במקום פעולת ריק — פעל שוא ובטל). **פעולה** מערכיית (דרך אמונה לר״א ביבאגו, א׳ א׳). **פעולה** מקרית יאמר על כל מה שנסכל סבת **פעולתו**; **פעולה** מערכיית יאמר על כל מה שיפעל בכח מזלו (ס׳ הגדרים, הגהת ר׳ יצחק ן׳ ארויו).

פעולה עומדת = actio immanens; **פעולה יוצאת** = actio transiens (רמבמ״ן, הנפש). **פעולה חוזרת,** א׳) reactio (שם). — ב׳) Wechselwirkung (מיזס). — ג׳) Reflexhandlung. **פעולות המעלה** = göttliche Handlungen (פרידנטל, יסודי הדת ב׳).

עי׳ ערך מעשה, פֹּעַל, רשם.

ב׳) פֹּעַל בהוראה הדקדוקית (Zeitwort, verbum).

ורוב המדקדקים מפרשים פעולת ידון מלשון מדון שהוא מריבה (הגיון הנפש לראב״ח, י:). כי פעולת שָׁב והמצטרף ממנה מתפרש בלשון הקודש על שבעה פנים (שם, י״ט:). ואנו מוצאים פעולת צוה כשהיא באה לצוות בעשה היא משתמשת באֵת וכו׳ ואינה משתמשת בעַל אלא כשהיא באה ללא תעשה (מגלת המגלה לראב״ח, עמ׳ ס״ב). ופעולת אראה בכאן מן לשון ראות הלב (צורת הארץ לראב״ח, א׳).

עי׳ ערך פֹּעל ב׳.

פָּעֳלִי, מתיחס על פֹּעל מה; מלאכותי (auf die Tätigkeit bezüglich, Tätigkeits-...; technisch).

אך באור המדות האלהיות וכו׳ והן מתחלקות לשני חלקים: עצמיות ופעליות (חו״ה, היחוד י׳). אך המדות האלהיות הפעליות (כצ״ל) הם המדות אשר יסופר בהן הבורא יתברך מצד פעולותיו (שם). המלות הפעליות = termini technici (מתרגם ס׳ הקאנון לאבן סינא; עי׳ רמש״ש תר״ף).

עי׳ ערך מֶנח א׳.

פֹּעֲלִי, פועֵל, מתיחס על פועֵל

מינים פועליים או מתפעליים (ס׳ הגדרים).

פְּעַלְתָּנוּת, = Aktivismus (יצחק אפשטין, החנוך).

פָּץ, בפִּעל (פּוֹעל): התפרד, התפזר (zerfallen, auseinanderfallen).

ונאמר להם (למדברים): הראיתם כשיתנועע הרכב סבוב שלם הלא החלק אשר במקיפו הלך דרך העגולה הגדולה בזמן ההוא בעצמו אשר הלך בו החלק אשר הוא קרוב לנקודת מרכזו העגולה הקטנה, א״כ תנועת המקיף יותר ממהרת מתנועת העגולה הפנימית וכו׳ והיתה תשובתם כי יתפוצצו חלקיו עם הסבוב, ונאמר להם: איך נראה הרכב גשם אחד, לא ישבר בפטישים, כשיסוב יתפוצץ ועם מנוחותיו יתאחד ויתדבק וכו׳ (מו״נ א׳ ע״ג, ההקדמה הג׳; בתרגום אלחריזי: יתפוררו, יתפורר). וזה שיתחייב מזה שסביב קטבי הכדור דבר נח ויתפוצצו א״כ חלקיו (אור ה׳ לר״ח קרשקש, א׳, בבאור ההקדמה הא׳, חלק ב׳).

בהפעיל (ע״ד הערבית): שָׁפַע, נאצל (emanieren).

ואמרו חכמי המחקר: אחר שנתקיים הגוף במקומו ולא יזוז ממנו הפיץ אור מן הצורה אשר היא מתקיימת בעצמה וכו׳ ומן האור המפיץ הזה הנוגע ברקיע היה זיו יוצא והולך וכו׳ (הגיון הנפש לראב״ח, ד:). ואור השכל הזה מפיץ ויוצא ונפרש על הצדיקים מבני אדם (מגלת המגלה לראב״ח, עמ׳ כ״ב).

פָּצַר, בהוראת התאמץ, השתדל הרבה, העפיל (sich sehr anstrengen, sich vermessen).

ואל תפצר להשיג מה שלא תוכל להשיג, ואז תהיה מגיע אל השלמות האנושי וכו׳ ואם תפצור להשיג יותר מיכלתך וכו׳, תהיה חסר מכל החסרים (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ ל״א; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: ולא תשתדל להשיג וכו׳).

עי׳ ערך הרס.

פָּקַר, כפר בעקרי האמונה (ungläubig sein, ketzerische Meinungen äußern).

וטעה מהם מי שטעה ופקר מי שפקר (אמונה רמה ב׳ ד׳ ג׳, עמ׳ ס״ב). אפיקורוס פקר: הרי שלשה דמיונות (ס׳ יוסף המקנא, הוצ׳ צדוק כהן בס׳ היובל לכבוד א. ברלינר, חלק עברי עמ׳ פ״ז). הפוקר (תרגום מאמר הבֵרור הפלוסופי לרמבמ״ן).

פְּרָד, Atom (חדשתי; עי׳ הערך הסמוך).

פְּרָדִי, (ושמא יש לנקד פַּרְדִי), העצם הפרדי: חלק שאינו מתחלק, דק, חתיכה (Atom).

ההקדמה החמישית היא אמרם שהעצם הפרדי תשלם עמידת מציאותו במקרים ההם וכו׳ שאלו העצמים הפרדים וכו׳ כל עצם פרדי מהם בעל מקרים לא ימלט מהם וכו׳, המקרה ההוא אצלם נמצא בכל עצם פרדי מן העצמים אשר יחובר מהם הגשם ההוא (מו״נ א׳ ע״ג, ע״ש). חֵלק המדברים וכו׳, מאמונתם שהשם ברא העולם וכו׳ מחלקים קטנים קדומים, קוראים אותם עצמים פרדים, אין לחֵלק מהם שעור לרוב קטנותו וכו׳ (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). הדקים הנקראים בלשונם פרדיים או חתיכות (פי׳ טירת כסף לר׳ יוסף שלמה לוצקי רופא על ס׳ מבחר כסף לר׳ אהרן בן יוסף הקראי).

עי׳ ערך דק א׳, הויה ב׳, חלק ג׳, חתיכה א׳, יחס ב׳, עצם ב׳.

זמן פרדי: חלק הזמן שאינו מתחלק (Zeitatom).

הנה אם כן בכל עת מן העתות ההם (רצונם לומר מן הזמנים הפרדיים) יברא הבורא מקרה בכל אישי הנמצאות וכו׳ (מו״נ א׳ ע״ג, ההקדמה הו׳)·

עי׳ ערך זמן ב׳ עתה·

פֵּרוּד׳ הפך החבור׳ הפרדה; חלוק׳ הפרש (Trennung; Unterschied).

ומהם מי שאמר שהם (היסודות) ששה׳ והם יסודות הארבעה הנזכרים והחיבור והפירוד (ס׳ היסודות לר״י הישראלי׳ עמ׳ ס״ג)· בלי חבור׳ בלי פרוד (שיר אדון עולם לרשב״ג׳ בנוסח הספרדים)· ואופן המפריש לשוכני הקו השוה נפרד בעינינו משאר אופנים המפרישים וכו׳ והפירוד הזה הוא שכל האופנים והעגולות וכו׳ נחלקות באופן המפריש הזה לשני חלקים שוים וכו׳ (צורת הארץ לראב״ח׳ עמ׳ ו׳)· לא חבור ולא פירוד (משנה תורה׳ יסודי התורה א׳ ה׳)· עד שההויה אצלם (אצל המדברים) הוא הקבוץ וההפסד הוא הפרוד׳ ולא יקראוהו הפסד׳ אבל יאמרו: ההויה הוא קבוץ ופרוד וכו׳ (מו״נ א׳ ע״ג׳ הקדמה א׳)· ואמנם לפי דעת הפלוסופים לא יאמינו שהקו מורכב מנקודות והשטח מקוים והגוף משטחים׳ ואם יבדיל בהם הפלוסוף׳ הוא על צד ההתר׳ לא על צד החלוק והפרוד (עץ חיים לאהרן בן אליהו׳ פרק ד׳)· סוף דבר: מציאות הדק לפי דעת אנשי המחקר אינה רק מושכלת׳ שהרי על דרך החלוק והפרוד יגיע אל החלק שאינו מתחלק (שם)· הדבקות והפרוד (אור ה׳ לר״ח קרשקש׳ ב׳ ד׳)· הרבוי והפירוד והחלוף (וכוח על האהבה ליהודה אברבנאל׳ עמ׳ פ״ג)·

עי׳ ערך הפרדה א׳ התר ג׳ חִלוק ב׳ פרידה׳ פֶּרוק ב׳·

פָּרוּד׳ הדעות הפרודות: השכלים הנפרדים (die separaten Intelligenzen, die geistigen Wesen).

הצורה הזאת וכו׳ יודעת ומשגת הדעות הפרודות מן הגולמים ויודעת בורא הכל ועומדת לעולם וכו׳ (משנה תורה׳ יסודי התורה ד׳ ט׳)·

עי׳ ערך דעה א׳ נבדל׳ נפרד א׳ ענין ו׳ שכל·

פְּרוּדָה = Molekul (בספרות החדשה)·

פֵּרוּדִי, מופרדי, מתפרד (diskret, diskontinuierlich).

החלוקה הצרופית ולא החלוקה הפרודית (מאמר במערכת לר׳ משה בן יוסף נגארה).

עי׳ ערך מֻפרד ובערכים הנרדפים הרשומים שם.

פָּרוּז, בהגיון: משפט סתמי שאינו נגדר בהקף (iudicium indeterminatum).

ואם לא תתחבר לנושא של גזרה חומה כלל, כאמרנו: האדם כותב, נקרא זו הגזרה סתמית, ר״ל שהיא פרוזה ולא נקשרה בחומה וכו׳. ויהיה חלקי הגזורות ששה בהכרח: או מחייבת כללית, או שוללת כללית, או מחייבת פרטית, או שוללת פרטית, או פרוזה וכו׳, או אישית (מלות ההגיון ב׳ תרגום אחיטוב הרופא; בתרגום ר׳ משה ן׳ תבון: סתום).

פָּרוּס, בספרות הקראים: גלוי, מפורסם (offenkundig).

פרוס ומפורסם העד על כי עשה ד׳ ישועה עמם (אשכל הכפר ליהודה הדסי, א״ב רכ״ס, אות פ׳).

פָּרוּץ, פרוז, בלתי נגדר בהקף (indeterminatum).

כי שתי הקדמות שמהן יתחבר הסברא ישתנו בכמות ובאיכות. בכמות כיצד? יהיו על תשעה מינין, והן: שתי כלליות ושתי פרטיות ושתי פרוצות וכו׳ (מדרש החכמה לר׳ יהודה בן שלמה הכהן ן׳ מתקה, כת״י, שער ט״ו).

עי׳ הערך הקודם.

גדר פרוץ, עי׳ ערך גדר.

פֵּרוּק, א׳) הבדלה, הבחנה (Unterscheidung).

ושים הגוף הקש ליסוד, ושים הגוון הקש לצורה, וכן שים פֵּרוק החוש בין הגוון והגוף והשגתו לצורת הגוון בעצמו הקש לפרוק השכל בין היסוד והצורה והשגתו לצורה בעצמה (מקור חיים לרשב״ג, ה׳ ד׳). ואחר כך תעיין בפרוק עצם השכל באותה הצורה מזולתו (שם ה׳ ו׳). וּפָרֵק כל אחד מהם מהאחר בשכלך פרוק אמתי (שם ה׳ ע״ג).

ב׳) פֵּרוד, חלוק, (Trennung, Zerstreuung, lose Beschaffenheit).

וכשיהיה היסוד רקיק, פשוט, רחוק מהפזור והפֵּרוק, תשוה לו האחדות ותסכים עמו (מקור חיים לרשב״ג, ב׳ כ״ח).

ג׳) התרת ספק או שאלה (Lösung einer Frage).

ופירוק קושיא זאת וכו׳ הוא מה שתשמע (עולם קטן, מאמר בחפץ, עמ׳ נ״ג). צריך להתבונן בקושיא ובתשובתנו בפירוקה, וקודם שאזכור הקושיא ופירוקה אומַר וכו׳ (מו״נ א׳ ב׳).

עי׳ ערך התר א׳ ישוב ב׳.

פֵּרוּשׁ׳ בהוראת באור ע״ד משל והשאלה (allegorische Deutung).

והוא מאמר יסבול הפירוש מאד (מו״נ ב׳ כ״ו; עי׳ מורה המורה לרש״ט פלקירא, עמ׳ קנ״ד, שהוא מעיר: וצריך שיובן פירוש בזה המקום כשיפורש המלה לענין פנימי, לא כפי מה שתורה עליו המלה מצד הלשון). פרוש — ידוע בלשוננו, ואולם שמתיו בהעתקה הזאת במקום מלה שענינה ביאור בדבר שלא כפשוטו וכו׳, ובנינו מזה הענין בנינים, אמרנו יפורש בענין: יבואר בו מה שלא נראה מפשוטו (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות).

פֵּרוּשׁ שֵׁם: הגדרה ע״י סוג והבדל (Definition).

או יהיה פירוש שם, כאלו תאמר האדם הוא החי המדבר וכו׳ אבל ענין זה התואר פירוש שם, לא זולת זה (מו״נ א׳ נ״א). החלק הראשון שיתואר הדבר בגדרו וכו׳ זה התאר, הוא המורה על מהות הדבר ואמתתו, כבר בארנו שהוא פירוש שם, לא דבר אחר (שם א׳ נ״ב).

עי׳ ערך גבול ו׳, גדר א׳, חֹק א׳, חקיקה ב׳, רשם.

פָּרוּשׂ׳ שטח (Fläche).

והשטח או הפרוש, שהוא חצוב מן ופרשו השמלה, הוא ערך שיש לו שיעור באורך וברוחב ואין לו עומק (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, עמ׳ ח׳). וכן הפרושׂ הישר הוא הנמשך כנגד הקוים אשר על תכליותיו (שם). וקראו לו בשם הזה מפני שהוא פרוש על הגולם כאלו הוא חוצה ממנו (יסודי התבונה ומגדל האמונה לראב״ח, כת״י).

פָּרוּשׁ׳ הפורש מהנאות העולם הזה (Asket, der Enthaltsame).

הפרוש צהלתו בפניו ואבלו בלבו וכו׳ (חו״ה, הפרישות ד׳, ע״ש).

הפרושים הנבדלים למרום (הגיון הנפש לראב״ח, ל״ז).

פְּרָט׳ א׳) איש מאישי המין׳ חלק; הדבר המיוחד (Einzelwesen, Einzelheit; das Besondere).

כי העיון איננו מעיין כי אם בכללי הדברים ומיניהם ואיננו מעיין באישיהם ופרטיהם (אמונות ודעות ב׳, דפוס לייפציג עמ׳ נ״ה)· זה הפרט מרחיק המחשבה הרעה מן הלב מהכזב וההסכמה (כוזרי א׳ מ״ח)· כי יש כלל גבוה כולל שפלים ופרטים׳ והנה נקרא הכלל השפל וכו׳ מין גבוה והקרוב אל הפרטים מין שפל (ראב״ע, יסוד מורא ב׳)· הכללים שמורים והפרטים אובדים (ראב״ע בכ״מ)· ואלו הענינים ג״כ מסתרי תורה׳ אע״פ שדבָּרֵנו בהם הוא בכללות׳ קל הוא לדעת פרטיו (מו״נ ב׳ מ״ז)· כי הפרטים אמנם (כצ״ל) מושגים בחושים ולא בשכל׳ והשם לא ישיג בחוש (ר״י אלחריזי, מו״נ ג׳ ט״ז; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: החלקים)· כי דעת החדושים שהם פרטים בלי ספק יחייב לבורא שנוי (שם)· כי כלל המצות כולם יש להם טעם על כל פנים וכו׳ אבל פרטיהם הם שנאמר בהם כי הם לצווי פשוט וכו׳ (שם ג׳ כ״ו; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: חלקיה)· וענין המין שהוא כולל שפל ממנו וצריך להיות מקבץ תחתיו אישים׳ ר״ל פרטים (רוח חן י׳)· ואפלטון חשב שיש צורות כלליות נפרדות מחומר בפועל׳ שהם סבות ידיעת כל אישים הנמצאים׳ והמינים נקראים (אידיאי) וכו׳ שהש״י ב״ה מביט בהם ובורא כל הפרטים (תגמולי הנפש לר׳ הלל בן שמואל, י:)· בכל שרשיהן ופרטיהן הראשיים (דרך חכמה לרמח״ל, עמ׳ ג׳)·

עי׳ ערך איש א׳׳ חֵלֶק א׳·

ב׳) סגולה (unwesentliches Merkmal, peculiare, ἴδιον).

וכן הרושם לקוח מפרטים ומקרים וכו׳ כאדם ששואל על האדם איך הוא׳ נשיבהוּ שהוא בעל הצפרנים הרחבות ובעל הקומה הזקופה׳ המקבל למוד החכמה והמוסר (עולם קטן עמ׳ נ״ה; עי׳ תורת התארים לדוד קויפמן עמ׳ שי״ד, הערה קס״ה, בדבר ההבדל שבין פרטים ובין מקרים; וע״ע מאמרו של ה׳ ולפסון ע״ד חלוקת המדעים בספרות הפילוסופיה העברית [The classification of sciences in mediaeval Jewish philosophy], הערה ל׳)· הפרט הוא המקרה הנוזר על אותו המין שהוא לו פרט׳ והוא שלשה מינין: פרט בעצם ותמיד׳ ופרט בצירוף למצוי ידוע׳ ופרט בצירוף לעת ידוע (מדרש החכמה לר׳ יהודה בן שלמה הכהן ן׳ מתקה, כת״י שער כ״ט)· וקודם זה נאמר כי יסודות הפרט שלשה׳ והן שהוא מצוי לאותו דבר תמיד׳ ונוזר עליו במשא׳ ושלא יורה על מהות הדבר (שם)·

עי׳ ערך סְגֻלָּה א׳·

פָּרַט, מנה את הפרטים (im einzelnen beschreiben, spezifizieren, detaillieren).

אמר הכוזרי: זה כלל שצריך לפרוט אותו, אבל אמת הוא (כוזרי א׳ ל״ב). אמר הכוזרי: רצוני שתפרוט לי הכלל הזה ע״ד קצרה (שם ה׳ י״א). בהפעיל: או הפריט כלל גדול אשר תחתיו ענינין צריכין להפריט (ס׳ העבור לראב״ח, ל״ב). בהתפעל: השלמיות הפרטיות שיתגלו ויתפרטו (ענטפאלטען) מן המצוי (רנ״ק, מונה״ז, הוצ׳ רבידוביץ קפ״ב).

פְּרָט, בנגוד לכולל: פרטי, מתיחס על הפרט (das Besondere, Einzelne).

כלל כולל וכלל פורט, היותר כולל — סוג, והיותר פורט — מין, והגשם הוא הכולל שאין יותר כולל ממנו, והאדם הוא הפורט שאין יותר פורט ממנו (כל מלאכת הגיון, מבוא, המאמר בסוג ומין).

פְּרָטִי, מתיחס על הפרט, מיוחד; איש מאישי המין (speziell, partikulär; Individuum, Einzelwesen, Einzelheit).

אם שיהיה השם בלתי יודע דבר מאלו הענינים האישיים, ר״ל הפרטיים (מו״נ ג׳ ט״ז). ומהם שהידיעה בחדושים, והם הפרטיים, בלא ספק תחייב לו קצת שנוי (שם). שאין בכל המציאות דבר במקרה כללי, לא כללי ולא פרטי (שם ג׳ י״ז, הדעת הג׳). והרבו בו המשלים ושמו אותם משתנים במיניהם הפרטים גם במיניהם הכללים (ר״י אלחריזי, פתיחת מו״נ). מין פרטי קרוב (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ נ״א). איש שֵׁם משותף וכו׳, ויש בו ענין אחד והוא איש במקום פרטי או אחד (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלים הזרות). ולפעמים תהיה הגזרה המחייבת מחייבת הנשוא למקצת הנושא וכו׳, זו נקרא אותה מחייבת פרטית (אחיטוב הרופא, תרגום מלות ההגיון; ר׳ משה ן׳ תבון מתרגם: מחייב חלקיי). והִפָּעלות החושים מהדברים הפרטיים, והדברים הפרטיים גופים (ס׳ הנפש לרש״ט פלקירא, פרק ו׳). שהטבע הכולל אינו נמצא בפרטי בפועל, אבל בכח, כי הנמצא ממנו בפועל, הוא עם המשיגים ההיולאניים, יהיה בהם פרטי (מלחמת השם א׳ ט׳). ואולם הכללי הוא מצטרף לפרטי במה שהוא כללי וכו׳, ולזה יחויב שלא ימצא הכללי מה שלא ימצא הפרטי (שם). והנה המדע החושי עסוק בציורים פרטיים של הדברים המוחשים ע״י ההרגש בהם (רנ״ק, מונה״ז, הוצ׳ רבידוביץ עמ׳ רפ״ה).

עי׳ הערך הקודם, ועי׳ ערך אישי, חלקי, מיֻחד א׳, מתבדד ב׳, נפרד.

מאמר פרטי, עי׳ ערך מאמר ד׳.
שֵׁם עצם פרטי, עי׳ ערך שֵׁם.

פְּרָטִיּוּת, פְּרָטוּת, תכונת הדבר הפרטי (Besonderheit, Einzelheit).

אולם התואר והגוון והחומריות שבו, במה וכל עוד שהם בפרטיותם, נשארים מוחשים, היינו קנין לחושים בלבד (רנ"ק, מונה"ז, הוצאת רבידוביץ עמ' רפ"ה). וזה לפי שלא עמדו הציורים ההם בפרטיותם שבחושים (שם). כל עוד שיוסיף השכל להפשיט פרטיותן של דברים ולעשותם כללות (שם). וכאשר יאבד ויפסד אישיותו ופרטיותו הנהו חוזר לכללותו (שם).

עי' ערך אישיות א', חלקיות.

פְּרִידָה, הפרדה, פֵּרוּד; הבדל, חלוק (Trennung; Unterschied).

וכיון שהדבר כן, המָצאו אחרי שברא הגשמים כלם כהמצאו קודם לכן בלא שנוי ולא פרידה ולא הסתר ולא הפסק (אמונות ודעות ב', דפוס לייפציג עמ' ס"ז). והוא מקבל ההויה וההפסד והחלוק והחבור והפרידה והשנוי (חו"ה, היחוד ח'). הרבוי והשנוי והחלוק והמחלוקת והחבור והפרידה וכו' (שם, היחוד ט'). פרידה עצמית כהפָּרד הצמח מן הדומם והפָּרד האדם מן הבהמה, אבל הפרידה ברב ובמעט אין לה תכלית (כוזרי א' ל"ט). והעצם האלהי מרומם מהדביקה והפרידה (שם ב' ב').

עי' ערך הפרדה א', חלוק א' וב', פֵּרוּד, פֵּרוּק ב'.

פְּרִיָּה, בנגוד לחסרון: צמיחה, גִדול, תוספת (Zunahme, augmentum, αὔξησις).

שיש בו (באדם) כח הפריה, שאמתתה התרחק קצוי הגוף אחר שהיו קרובים וכו', ולא תהיה הפריה כי אם בכח הזן (עולם קטן הוצ' הורוויץ עמ' י"ט). תנועת ההויה וההפסד שהיא בעצם, ותנועת הפריה והחסרון שהיא בכמות, ותנועת החלוף שהיא באיכות (פי' כ"ה הקדמות לר' הלל בן שמואל, ההקדמה הי"ג, עמ' ל"ו). וכן אין פריה ואין חסרון מבלתי שיקדים לו הויה והפסד (שם, ההקדמה הי"ד).

עי' ערך צמיחה, שנוי, תוספת, תנועה.

פְּרִיכָה, פעולת הפֵּרור; התפוררות (das Zerbröckeln).

פריכה היא הפרדת הגשם אל חלקים קטנים, דקים בשעור (ס' הגדרים).

פְּרִישׁוּת, הִנָּזר מתענוגי הגוף (Enthaltsamkeit, Askese).

וגדר הפרישות בלשון סתם חסימת תאות הנפש והמָנע מן הדבר הנפרש ממנו (חו"ה, הפרישות א'). אבל מה גדר הפרישות המיוחדת

וכו׳ נחלקו החכמים בגדרה׳ מהם מי שאמר: הפרישות עזיבת כל מה שטורד מן האלהים׳ ואמר אחר וכו׳ הפרישות מניעת הנפש מכל מנוחה ותענוג גופני׳ אלא הטבע אשר לא תוכל לעמוד בלעדיו (שם׳ הפרישות ב׳)׳ אמר החבר: ותורת משה לא העבידה אותנו בפרישות׳ אך בדרך השוה ולתת לכל כח מכחות הנפש והגוף חלקו בצדק מבלי רבוי (כוזרי ב׳ נ׳)׳ ואך בזמן הזה וכו׳ מי שהכניס עצמו להנזר בפרישות כבר הכניס נפשו ביסורין וחולי נפשי וגשמי וכו׳ (שם ג׳ א׳)׳ בעלי כבישות ופרישות (תגמולי הנפש לר׳ הלל בן שמואל׳ מ״ה:)׳

עי׳ ערך חסימה׳ כִּבּוּשׁ ב׳׳ כבישה׳ כבישות׳ פָּרוּשׁ׳

פֶּרֶךְ׳ פִּרְכָא׳ פִּרְכָה׳ סתירת דעה מן הדעות׳ טענה׳ השגה (Widerlegung, Einwand).

בחכמה ובינה בלי פרך (דקדוקי הטעמים לבן אשר׳ הוצ׳ בֶּר-שטרַק עמ׳ א׳)׳ ולא יוכלו לפרוך (נ״א לפרוט) במדה הזאת שלא ימצאו פירכא לנגדו (עולם קטן הוצ׳ הורוויץ עמ׳ מ״ו; עי׳ קויפמן׳ תורת התארים רס״ט׳ הערה מ״ט)׳ הקושיא תחלק לג׳: הא׳ פרכא׳ הב׳ רומיא׳ והג׳ תיובתא׳ הפרכא היא כשימצא בסדר המאמר או הגדתו דבר בלתי נאות וכו׳ (דרך תבונות לרמח״ל׳ פרק ט׳׳ כ״ח:)׳

עי׳ ערך נתיצה׳ סתירה׳ שבר׳

פָּרַךְ׳ טען׳ השיג (einwenden).

עי׳ הערך הקודם׳

פַּרְנָסָה׳ חכמת הפרנסה: הכלכלה הצבורית (Ökonomie).

המעשיי הוא ידיעת תקון מעשה ומתחלק לג׳ מינים׳ והם: המוסר׳ המדינות׳ הפרנסה (ס׳ ההגיון לרמח״ל׳ פרק ג׳)׳

עי׳ ערך הנהגה׳ נהילה׳ מעון ג׳׳ תקון׳

פִּרְסוּם׳ התפשטות בהמון בני אדם׳ ידיעה והכרה כללית (allgemeine Verbreitung oder Kenntnis, allgemeine Anerkennung).

אבל זכר יום עמידת הירדן וכו׳ בעבור פרסומם אצל ההמון (כוזרי ג׳ ס״ג)׳ ואלו היה להם (לכחות הצלמים) היום הפרסום ההוא׳ היית רואה אותנו ואתהם היום נפתים להם (שם ד׳ כ״ג)׳ מפורסמות הם

המשפטים אשר אין הסמך בהם אלא על הפרסום מופשט (יצחק ן׳ ארויו בס׳ הגדרים).

עי׳ ערך מְפֻרסמות.

פִּרְסֵם, גִלה, הודיע, בֵרר (offenbaren, erklären).

מלשערהו ומלהגבילהו ומלתארהו ומלפרסמהו (שיר היחוד ה׳). ה״א המודיעה והמפרסמת = deklarativ (הגיון הנפש לראב״ח, כ״ט). — בנתפעל ובהתפעל: אני רואה אותך מגנה הפילוסופים ומיחס אליהם הפך מה שנתפרסמו בו (כוזרי ד׳ י״ח). כי יש משפטים התפרסמו אצל אומה אחת ולא התפרסמו אצל אומה אחרת (מלות ההגיון ח׳).

פַּרְצוּף, בחכמת הקבלה: מערכת עשר הספירות המצוירת בדמות שלשה קוים, ימין שמאל ואמצע, על שם דמיונה לפרצוף האדם.

ואמת הדבר כי בלי אמצעות לא המציא כי אם עלול אחד הנקרא אדם קדמון, ובמצועו האורות והספירות והפרצופים של עולם הא״ס ועולם האצילות (שער השמים לר׳ אברהם כהן אירירה, פרק ח׳).

פרצופים, במלאכת הגורל = Dekane (עי׳ רמש״ש תתס״ח, הערה קכ״ה)

חכמת הפרצוף = Physiognomik.

עי׳ ערך חכמה.

פֶּרֶק, א׳) בתורת הגדרים: הבדל, הצורה המינית (Artmerkmal, διαφορά).

האדם הוא החי המשכיל המת, כי החי מורה על סוגו וכו׳, והשכל והמיתה הן פרקיו (ס׳ הגבולים לר׳ יצחק הרופא הישראלי, תרגום נסים בן שלמה, תהלה למשה עמ׳ קל״א). אינך צריך מהידיעה בנאמרות ליותר מהידיעה בסוגיהם ומיניהם ופרקיהם וסגולותיהם וכו׳ (מקור חיים לרשב״ג, ב׳ י״ד). הפרקים המקיימים למינים והחולקים אותם (שם ב׳ י״ח; וע״ע ב׳ י״ט). הסוג והפרק (שם ג׳ כ״ו). כי המהות מורכב משני דברים, והם הגנס והפרק (שם ה׳ ל׳). אבל בדברים הרוחאניים החומר להם כמו המין העליון והצורה כמו המין השפל והעלה הפועלת כמו הפרקים העושים למינים השפלים (עולם קטן הוצ׳ הורוויץ עמ׳ ח׳). דע שכל השואל מה הוא שואל גבול הדבר, והגבול לקוח ממינים ופרקים, וכל דבר שיש לו גבול הוא מחודש, הואיל והמין והפרקים קדמוהו ותקנו טבעו (שם, עמ׳ נ״ה; עי׳ תורת התארים לדוד קויפמן, שי״ג, הערה קס״ד). וכן אין שואלין בגללו איזה דבר הוא, ששאלה זאת היא בשביל הפרק, שהאדם כשישאלו בשבילו איזה חי מן החיים

הוא, תשובתו שהוא החי המדבר, והבדלנו אותו בזה משאר הדברים (שם; עי׳ תורת התארים שט״ו, הערה קס״ז).

עי׳ ערך הבדל, מבדיל א׳.

ב׳) ביחוד בספרות הקראים: הפרש, חלוק (Unterschied).

הדבור בכח הרוחני והפרק שבין הרוח ובין הנפש (ס׳ הגבולים לר׳ יצחק הרופא הישראלי, תרגום נסים בן שלמה, תהלה למשה עמ׳ קל״ח). בחקיקת הדברים ותכליותם והפרק בין החקיקה והתכלית (שם, עמ׳ קמ״א). הפרק בין הידיעה ובין הקווי (= אומדן הדעת) הוא כי הידיעה תולד מן הראייה והדרישה וכו׳, והקווי אינו נולד מן הראייה וכו׳ (ישועה בן יהודה, הקדמת ס׳ העריות; עי׳ שריינר, חקירות וכו׳, נספחים עמ׳ ב׳). וזה כגון ידיעתנו הפרק בין עושה הטוב [ו]עושה הרע והאמת והשקר (שם, עמ׳ י׳). כי ידעו הפרקים בין מין ומין ובין כל אחד ואחד מהמין (שם, עמ׳ י״ד). כי יש פרק בין אמירתנו לו ישתבח כלום ובין אמירתנו לו גוף, בעבור כי גוף בעקר הלשון וכו׳ נעשה לכל מה שיש לו אורך ורחב ועמק, וכלום נעשה לכל מה שהוא ידוע (שם, עמ׳ ט״ז). וחוב שיהיה בין האמת והעובר פרק (שם, עמ׳ כ״א).

עי׳ ערך הפרש א׳, חלוק א׳.

ג׳) פרקים = חלקים, אברים (Teile, Glieder).

והראיה השנית מקבוץ החלקים והרכבת הפרקים, והוא שראיתי הגשמים חלקים מחוברים ופרקים*) מורכבים וכו׳, אחר כן אמרתי שמא אלה הפרקים והחבורים אינם כי אם בגשמים הקטנים וכו׳, ופשטתי מחשבתי אל הארץ והנה היא כן וכו׳, ועליתי בה אל השמים וראיתי בם כתות רבים מן הגלגלים וכו׳ (אמונות ודעות א׳, ד׳ לייפציג עמ׳ כ״א).

פָּרַק, בפָּעל ובפֻעל: הבדיל, הבחין, הפריש; נבדל (unterscheiden, sondern, sich unterscheiden).

וצד העיון בזה שתחשוב כי השכל יודע בעצמו שהוא בעל צורה ושבאותה הצורה יפורק מזולתו, ותצטרך בעמדך על צורת השכל

---

*) בגוף הערבי של האמונות והדעות נמצא במקום מלת „הפרקים" הראשונה אלפצול; „ופרקים" השניה בערבית אוצאל. כל אחת משתי המלות הערביות הוראתה פרקי האברים (Gelenke), גם חלקים, חוליות ואברים בכלל. וכך היא גם משמעות המלה העברית בספרות התלמודית: הפרק של ארכובה (משנה, חולין קל״ד:), הפרק של לחי (שם), מספרת של פרקים (תוספתא כלים ב״מ ג׳), מנורה שעשויה פרקים פרקים (דברים רבה פ׳ ג׳) וכיו״ב. מלת „הפרקים" השלישית בגוף הערבי אלוצול = הקשורים.

וידיעתך שאותה הצורה תפרק אותו מזולתו למציאות היסוד הנושא לאותה הצורה (מקור חיים לרשב"ג, ה׳ ו׳). וּפָרֵק כל אחד מהם מהאחר בשכלך פרוק אמתי (שם ה׳ ע"ג). כי השכל יפרק המורכבות ויבדיל חלקיהם ויפשיטם (מו"נ א׳ ע"ג, הערה).

פָּרַשׁ, הִזִּיר מתענוגים (enthaltsam sein).

וכמו זאת תהיה העבודה שאין צריך עמה לפרוש ולהנזר (כוזרי ג׳ כ"ב). — בנפעל: עד שכל מי שנבדל ונפרש יאָמר עליו שֶׁשָּׁב פילוסוף או הולך על דעת הפילוסופים (שם ד׳ י"ח). בהתפעל: כי האומות המתות וכו׳ הפרשו והנזרו להראות עליהם הנבואה ולא נראתה (שם ב׳ ל"ב; עי׳ שם בהערת קסל).

עי׳ ערך פרישות.

בהפעיל: הפריד במחשבה (im Gedanken sondern, ausscheiden u. ä.).

וכאשר יבא המבקש לזקק מבוקשו וכבר מצא הקולות משובשים, מסופקים וכו׳ והפריש מהם תחלה קול הקשת הגרמים וכו׳ ואח"כ יפריש מהם קולות החיים שאינם מדברים וכו׳ ויעלה וכו׳ אל קולות בני אדם וכו׳ עד שיפריש מהם הקול הטבעי וכו׳ ויעלה וכו׳ אל קול האדם הלמודי וכו׳ ויפריש ממנו האותיות הנפרדות וכו׳ ואחר כן יפריש מהם כל שם נפרד וכו׳ ואח"כ יפריש וכו׳ כל חלק שאיננו הגדה וכו׳ (הקדמת אמונות ודעות, ד׳ לייפציג עמ׳ ה׳). ואם נעלה במחשבתנו דבר שאין לו תכלית בפועל ונפריש ממנו קצתו, יהיה הנשאר פחות ממה שהיה קודם בלי ספק (חו"ה, היחוד ה׳).

פָּשׁוּט, א׳) הפך המוּרכב (einfach, nicht zusammengesetzt).

והיא תראה אותם לנו וכו׳ על דרך ההרכבה, אחר שנעמוד על הפשוט מהם והתעסקנו לדעת הצורות הפשוטות וכו׳ עד שידענו הצורה המשולשת והמרובעת והעגולה והנכנסת והפשוטה והפוסקת (הקדמת אמונות ודעות, ד׳ לייפציג עמ׳ י"א). שהמלאכים והנפש פשוטים ואינן מרוכבין (מאמר מחבור ר׳ דוד אלמקמץ, הליכות קדם עמ׳ ע"ה). כי צורת השכל אחדות פשוטה וצורת הכמות הרבה אחדיות מורכבות (מקור חיים לרשב"ג, ב׳ י"ג). חלוק העצם לפשוט ומורכב, וחלוק הפשוט אל השכל והנפש ואל הצורה והחומר (שם ב׳ י"ט). וההרכבה והחבור נראים בכל העולם ובכל חלקיו, בשרשיו ובענפיו, בפשוטו ובמורכבו, בעליונו ובתחתונו (חו"ה, היחוד ו׳). הגופות הפשוטות מכל אשר בארץ (= הדוממים; הגיון הנפש

לראב"ח, א:). ומפני שהוא (האחד) **פשוט**, בלתי מתחלק וכו׳ (יסודי התבונה ומגדל האמונה לראב"ח; עי׳ חבור המשיחה והתשבורת לראב"ח, הקדמת המו"ל, עמ׳ XI). האחד הוא רוחאני **פשוט** וכו׳, והשני הוא בין הפשטה והרכבה וכו׳, אבל החלק השלישי הוא מורכב (עולם קטן, הוצ׳ הורויץ עמ׳ ו׳). שאין עצם כי אם **פשוט** וכו׳, כי העצם. המוחלט **פשוט** רוחאני וכו׳ ואין אנו משיגים אותו כי אם בשכל, וכל דבר שאינו נודע אלא מושכל הוא **פשוט** ולא מורכב (שם, עמ׳ ט׳). ושהשכל יתיך המורכבות אליהם (אל היסודות) וירכיב מהם וכו׳, לא שהם היו כלל **פשוטים** חוץ לשכל ויתרכב מהם כל הוה (כוזרי ה׳ י"ד). הגשמי וכו׳ ששה מינים: השמים ומה שיקרא יסודות, ושני אלה המינים הם הגשמים **הפשוטים**, אחרי כן המורכבים, והם מתכות וצמחים וגשמי הבעלי חיים בלתי מדברים וגשם החי המדבר (אמונה רמה א׳ א׳, עמ׳ ה׳). אמנם מה שרצה לומר אבן גבירול מהמצא החומר והצורה במלאכים, הנה כבר חויב **לַפָּשוט** הרכבה, וזה בטל (שם א׳ ב׳, עמ׳ י"ב). הגוף הנכבד המאיר הבהיר המתנועע הדק **הפשוט** (מו"נ א׳ ע"ב). גזרה מוסכם עליה מאריסטו ומכל מי שנתפלסף כי הדבר **הפשוט** אי אפשר שיתחייב ממנו אלא **פשוט** אחד, ואם היה הדבר מורכב יתחייבו ממנו דברים כמספר מה שבו מן **הפשוטים** אשר הורכב מהם (שם ב׳ כ"ב). **פשוט** ענינו שאינו מורכב מדברים רבים, רק הוא אחד (ר"ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). **פשוט** הוא הדבר אשר אין לו [אלא] טבע אחד כאויר והמים, והמורכב הוא אשר יקבץ ב׳ טבעים (ס׳ הגדרים).

הפשוטים = היסודות (Elemente).

הגלגל והצמח והחי **והפשוטים** המתנועעים בטבע (פי׳ אלתבריזי לכ"ה הקדמות המורה, כת"י).

עי׳ ערך אב, אם ב׳, טבע ה׳, יסוד ב׳, ממש.

זוית **פשוטה** = שטוחה (flacher Winkel).

שהַמְצֵיא וכו׳ זוית מוגשמת שיקיפו בה ארבע זויות **פשוטות** נצבות וכו׳ מכת הנמנע (מו"נ ג׳ ט"ו).

עי׳ ערך **זוית**.

ב׳) בנגוד **לזוג**: מספר נפרד (ungerade Zahl).

כאדם שכופר שהכל יותר מן החלק ושהשלשה מספר **פשוט** (עולם קטן, הוצ׳ הורויץ עמ׳ ה׳). שהחשבון מורכב בעצמו מזוגות **ופשוטים**, והאחד

עלת כל זוג ופשוט (שם, עמ' נ'; עי' תורת התארים לדוד קויפמן, עמ' רפ"ט' הערה ק"ח).

עי' ערך מספר א', נפרד ב'.

ג') המשמעות הגלויה, הנגלה (einfacher Wortsinn).

"אין מקרא יוצא מידי פשוטו". אבל יראה לסכל ולנבהל שהם כפשוטיהם ואין תוך בהם (מו"נ, פתיחה). שאם יֻלָּקח על פשוטו בגסות העיון יהיה ענין בלתי נמצא כלל וכו', ואם יֻלָּקח לפי נסתרו וכו', איך ראוי שיאמר בו כי טוב (שם ב' ל').

עי' ערך גלוי א', חוצי, חיצון ג', חיצוני, נגלה ב'.

ד') מֻפשט (abstrakt, abstrahiert).

לא יתכן להמָצא אחת מאלו הכחות בעולם הזה פשוטות מהגוף (עולם קטן, הוצ' הורוויץ עמ' כ"ג). והנמנע ממנו ידיעת העצם ההוא (העצם הראשון) פשוט מכל פעולות הבאות ממנו (שם, עמ' מ"ח).

ה') בחכמת העבור: שנה פשוטה, בלתי מעוברת (Gemeinjahr).

והיו קוראין (הגוים הראשונים) לשנת הלבנה אשר יש בה י"ב חדש שֵם בלשונם וכו' פשוטה, חצוב מן ופשט את בגדיו, כלומר שנה שאין בה כסוי ולא שום תוספת וכו', והשנה אשר מונים בה י"ג חדש קוראין לה חכמי הגוים שֵם וכו' כבושה, כלומר סתורה או מכוסה, חצוב מן תרגום מחשקים כסף מכבשין כסף, ואנו קוראין לה מעוברת (ס' העבור לראב"ח, ל"ט).

פשוטה בהוראת שם מֻפשט: תכונת השנה הפשוטה (Charakter eines Jahres als Gemeinjahr).

מפני תמורות השנים לחמה בכבושתם ופשוטתם (שם, קי"ג).

עי' ערך כָּבוּש.

פְּשׁוּט, א') התפשטות (Ausdehnung, extensio, expansio).

ובעצבים ישלמו הפעולות הבאות מן הבחירה אשר הם כמו הפשוט והקבוץ, ואם לא יתקבץ החזה לא ימצאנו האויר החם, ואם לא יתפשט לא יכנס לתוכו אויר אחר קר (עולם קטן, הוצ' הורוויץ כ"ח). פישוט החדוד, פישוט הרבוי (פי' תאמסטיאוס לס' השמים והעולם, הוצ' לנדויאר ע"ב). פְּשׁוּט (הירץ אולמן, חכמת השרשים).

ב׳) שטח (Oberfläche).

פישוט הארץ (פי׳ תאמסטיאוס לס׳ השמים והעולם, הוצ׳ לנדויאר פ״ח).

פָּשַׁט, א׳) הפיץ; נפוץ, התפשט (ausbreiten, aussenden; sich verbreiten).

והם דומים בעולם לשמש שפושטת אורה בעולם (חו״ה, הפרישות ב׳). והודיעני איך קמה תורתכם ואיך פשטה ונראתה (כוזרי א׳ פ׳).

ב׳) הסיר מעליו (ablegen).

וכן ימצא מקצת היסוד הגשמי פושט למקצת הצורות ולובש למקצתם (מקור חיים לרשב״ג, ה׳ ל״ב). והוא שיפשוט צורה וילבש צורה (רוח חן י׳).

בהפעיל: הסיר (צורת הדבר) במחשבתו; פשט במשמעות ב׳ (abstrahieren; eine Form ablegen; einer Form entkleiden).

והכונה בזה המאמר לדבר בו בצורה הכללית והיסוד הכללי, להפשיט כל אחד מהם מהאחר (מקור חיים לרשב״ג, ה׳ א׳). נפשיט ממנו צורת השרביט, אם נרצה, ונעשה ממנו דינר וכו׳ ואם נרצה נפשיט צורת הדינר ונעשה טבעת (אמונה רמה א׳ ב׳, עמ׳ ט׳). כשהשכיל צורת זה האילן הרמוז אליו והפשיט צורתו מחומר שלו (מו״נ א׳ ס״ח). ואמנם הפשיט צורה ולבש צורה אחרת (שם ב׳ י״ז). ולזה כל עוד שיוסיף השכל להפשיט פרטיותן של דברים ולעשותם כללות וכו׳ יגיע יותר לעושר מושגים מקניני שכל נקיות מן החומריות (רנ״ק, מונה״ז, הוצ׳ רבידוביץ עמ׳ רפ״ו). — בהָפעל: הוסר במחשבה, — והדבר אשר בו הושכלה צורת האילן והופשטה, אשר הוא המשכיל, הוא השכל ההווה בפעל בלא ספק וכו׳ ואם כן הדבר אשר בו הופשטה צורת זה האילן והושגה בו, אשר הוא השכל, הוא המשכיל (מו״נ א׳ ס״ח).

ע׳ ערך הפשטה, מָפשט.

פִּשְׁיוֹן, = Differentiale (חז״ס, יסודי חכמת השעור).

פְּשִׁיטָה, פְּשִׁיטוּת, א׳) תכונת הדבר הפשוט (Einfachheit).

ואנו אומרים כי הקב״ה הוא אחד לא כאחד שהוא ממין גדול ולא כאחד שהוא אחד במין קטן ולא כאחד במנין ולא כאחד ביצירה, אבל הוא כדרך הפשיטה הנכונה שאין בה שום חלוף ולא ריכוב (מאמר מחבור ר׳ דוד אלמקמץ, הליכות קדם ע״ג). ויהיו הצורות הנטבעות בכלים יתטבעו עוד בכח הדמיון בדקיקות ופשיטות יותר ממה שהוטבעו בכלים (מקור

חיים לרשב"ג, ב׳ י"א). וכל מה שתהיה האחדות קרובה אל האחדות הראשונה על האמתה יהיה היסוד המצויר בה חזק האחדות ויותר פשיטות (שם ב׳ כ"ו). כפי מה שזכרנו מהפשיטות והיחוד (שם). ושָׁם (אבן גבירול) הדברים היותר חזקי הפשיטות אחר הראשון ית׳ וית׳ יותר חזקי ההרכבה (אמונה רמה ב׳ ד׳ ג׳, עמ׳ ס"ו). עם הסתלק הגשמות והאמנת הפשיטות הגמורה (מו"נ א׳ נ׳). פשוט ענינו שאינו מורכב וכו׳, והשֵׁם ממנו פשיטות (ר"ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות).

ב׳) התפשטות (Ausdehnung).

ותנועת הגלגלים ופשיטות הכדור (חו"ה, חשבון הנפש ד׳).

ג׳) פשיטת הנשמה: הפשטתה והרחקתה מעניני הגוף והחומריות. ומצד אולתו שלא היה מבין דרך החכמה ולא יודע סדר פשיטת הנשמה אין נשמתו יכולה להפרד מאויר העולם השפל (הגיון הנפש לראב"ח, ה:).

פִּשְׁרוֹן, פֵּרוּשׁ (בפי׳ ס׳ יצירה לרס"ג, כת"י; עי׳ רמש"ש תמ"ה).

פָּשַׁר, פתר, פֵּרשׁ (שם).

פִּתּוּחַ, רושם וחקיקה (Prägung, Abbild, Gepräge; Eindruck).

כי צורת האדם כל ימי עולם היא צורת אדם אחת, כפתוח האחד בחותם שיחתמו בו בשעוה חותמות לא יספרו (אמונה רמה ב׳ ד׳ ג׳, עמ׳ ס"ו). שאתה כשתדמה חומר אחד גשמיי כמו אבוקה יש בה פתוח, והיה אותו הפתוח ואותה הצורה בשטחה ועמקה וכללה אותה הצורה על החֹמר כלו, עד שהיתה מקיימת החמר שנשאה וכו׳ (ס׳ השכל והמושכלות לאלפראבי). וצורת החותם ודומיהם והפיתוח והמטבע (מאמר במהות הנפש לאלפראבי; עי׳ רמש"ש רצ"ה, הערה ק"צ). הפתוח המגיע תחלה בשכל מראובן (כונות הפילוסופים לאלגזאלי, תרגום יהודה בן נתן, כת"י). אבל הנפש בהם נשארת פנויה מעסק החושים ותוכן לדבקות בעצמים השכליים אשר בם פתוח הנמצאות (מאמר אבוהאמד אלגזאלי בתשובת שאלות, הוצ׳ מַלטר עמ׳ ס׳). ופתוחים גלופים מעצמותו (רנ"ק, מונה"ז, הוצ׳ רבידוביץ קפ"ג).

עי׳ ערך הטבעות, התרשמות, חקוי, חקיקה א׳, ציור א׳, רְשוּם, רשם.

פָּתוּחַ, א׳) צורה פתוחה, עי׳ ערך צורה.
ב׳) בדקדוק: מנוקד בנקודת פתח.
אבל אחד (לשון יחיד) גְלות מים פתוח, והוא גל נעול (ס׳ השרשים לריב״ג, ש׳ גל).

פִּתּוּי, התפתות (Zutrauen, Vertrauensseligkeit, Leichtgläubigkeit).
וזהו מה שהייתי מפחד עליך מהפתוי ומנוחת הנפש אל דעותם (כוזרי ה׳ י״ד).
עי׳ ערך נפתה.

פִּתּוּךְ, עֵרוּב, מזג, טבע (Mischung; Temperament, Naturanlage).
לכל המזגים והפיתוכים (פי׳ ס׳ יצירה לרס״ג, תרגום משה בן יוסף; עי׳ רמש״ש תמ״ח). ויש מהם מה שהוא נהיה מן הפתוך והטבע העודף על פיתוכי הגשם אם לרעה אם לטובה, הא׳ יהיה הפתוך העודף על מזג הגוף וכו׳ (התרגום הקדום של אמונות ודעות; בתרגום ר״י ן׳ תבון, ד׳ לייפציג עמ׳ י׳: וקצתם מפני המסך הגובר על המזג). ונבדיל ממנו הקול הפיתוכי והחינוכי שהוא ידוע לפיתוך ולטבע (שם; בתרגום ר״י ן׳ תבון, עמ׳ ה׳: עד שיפריש מהם הקול הטבעי וכו׳). ושִׁנה את הפיתוכים; ווסת פתוכו; בכח פתוכו (מלחמות ה׳ לר׳ יעקב בן ראובן, שער י״ב; עי׳ כתבי צונץ ג׳ רל״ג). ועתה ראינו אותם חכמי הבל שהיו נותנים פתוך (=טבע) חמישי לגלגל (ר׳ משה תקו, כתב תמים; עי׳ אוצר נחמד ג׳ ע״ו).

עי׳ ערך מזג, ממסך, מסיכה, מֶסֶך; וע״ע מאמרו של בלוך, MGWJ 1870, 412; כתבי דוד קויפמן, ג׳ תמ״א; Synag. Poesie של צונץ, עמ׳ שצ״ד.

פִּתּוּכִי, טבעי (natürlich).
ונבדיל ממנו הקול הפיתוכי והחינוכי וכו׳ כי אין בו כלום נודע פיתוכי (התרגום הקדום של אמונות ודעות; עי׳ הערך הקדום).

פֶּתַח, התחלה, ראשית (Anfang).
אבל היה לו (לעולם) פתח ותחלה שלא היה שָׁם דבר כלל אלא השם (מו״נ ב׳ כ״ט).

פַּתְחוּת, בדקדוק: נִקוּד אות בפתח.

או שתאמר בַּשְּׁמִי בפתחות הבי"ת, כמו ושמני וקטרתי (ס' השרשים לריב"ג, ש' בשם).

עי' ערך פתיחה; קמצות.

פַּתְיוּת, תכונת הפתי (Einfalt, Unerfahrenheit).

כי החכמה והפתיות מקרים שאינם מורגשים (מאמר במהות הנפש לאלפראבי). פתיות הוא מעוט הנסיון בעניני דרך ארץ עם שלמות כח הדמיון (ס' הגדרים).

פְּתִיחָה, נִקוּד אות בפתח.

כי צדדי הדבור בעברית בדרך החלוקה משיגים קמוץ ופתיחה ושבר (כוזרי ב' פ').

פְּתִילוּת, בחכמת התכונה: נטית גובה־הרום של הלבנה בגלגל ההקפה ממהלך מרכז ההקפה לצד מזרח או מערב.

ובהיות המרחק בין שני המאורות מרחק שתות, שהוא ס' מעלה, או מרחק שליש, שהוא ק"ך מעלה, או מוסיף עליהם או חוסר מהם וכו', יהיה גובה רום ההקפה נפתל מקו היוצא ממרכז הארץ המגביל את רום ההקפה האמתי ויהיה נפתל לפאת מזרח או לפאת מערב וכו', ואני נותן לך משל מן הפתילות הזה וכו' בצורה הזו וכו' (צורת הארץ לראב"ח, כ"א:). ואלו היה המרכז לפאת מערב היה הפתילות לפאת מזרח, ועמדו על הפתילות הזה כשהיו מקישין מהלך גוף הלבנה על עוקם גלגל ההקפה אל גובה רום ההקפה בשתות החודש ושלישיתו לא היה יוצא להם על המרחק מן הגובה האמתי הנחשב מן מרכז הארץ (שם כ"ב).

פתילות יתר כוכבי הלכת: והוי יודע כי קוטר גלגל ההקפה המגביל את גובה רום האמתי ואת שפלו בכל חמשה הכוכבים הוא נפתל ונוטה לפאת מזרח ומערב ממהלך מרכז ההקפה וכו'. וסדר הפתילות הזה הוא: אם יהיה מרכז ההקפה על נקודת נוכח גובה הרום או שפל הרום מן האופן היוצא מרכזו, אז לא יהיה לגובה רום ההקפה פתילות, אבל אם יהיה עומד בין שתי הנקודות האלו וכו', יהיה קוטר ההקפה הנגבל על מרכז אופן יוצא המרכז נפתל מן הגובה האמתי לפאת מזרח וכו', ואתה יכול להבין צורת הפתילות הזה מתוך הצורה אשר הראתיך

במהלך הלבנה (צורת הארץ לראב״ח, ל״ב:). זהו סדר פתילות גובה הרום ושפלו, ויש לו פתילות אחר, והוא פתילות שני המרחקים האמצעיים וכו׳ (שם, ל״ד:).

פִּתְרוֹן, א׳) ס׳ הפתרון, כך קורא ר׳ יוסף ן׳ עקנין לס׳ המליצה של אריסטו (περὶ ἑρμηνείας, De interpretatione) (עי׳ רמש״ש ל״ד).

ב׳) חכמת הפתרון (Traumdeutekunst, Oneiromantie)-
ומהם חכמת הפתרון, והכונה בה לקחת ראיות מהדמיונים החלומיים על מה שראתה אותן הנפש מהעולם הנסתרות וכו׳ (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא, עמ׳ נ״ג).
עי׳ ערך חכמה.

צ

צָאבָה, צָבָא, שֵׁם עֽוֹבדי הכוכבים הקדמונים (Sabäer, Zabier).

כבר ידעת פרסום דעות הצאב״ה בזמנים ההם (מו״נ א׳ ס״ג). ידוע שאברהם אבינו ע״ה גדל באמונת הצאב״ה, ודעתם שאין אלוה רק הכוכבים (שם ג׳ כ״ט). כי אלו הם שארית אומת הצאב״ה, כי היא היתה אומה שמלאה כל הארץ (שם). אומות הצבא (עץ חיים לאהרן בן אליהו, עמ׳ שכ״ו). צאבה שם לכופרים שהיו כוללים העולם קודם מתן תורה וכו׳ (ר״ש תבון, פי׳ המלות הזרות).

עי׳ ערך אֻמה, כת.

צַבִּי, צְבָאִי, איש מאנשי הצאבה; מתיחס על דעת אנשי הצבא (Sabäer; sabäisch, heidnisch).

וכמה אומות אבדו שהיו אחריכם וכו׳, מהם אדום ומואב וכו׳ והברהמיים והצביים וזולתם רבים (כוזרי ב׳ ל״ג). ולפי הדעות ההם הצבאיות העמידו הצלמים לכוכבים (מו״נ ג׳ כ״ט).

צַד, א׳) נרדף עם צלע, קצה; אנה, גבול, מחוז, מקום, פאה; מצב; מרחק, התפשטות (Seite, Seitenfläche; Raum, Richtung; Lage; Dimension).

אמה אחת רבועה שיש לה ארבעה צדדים ברוחב ואורך, וכל צד וצד מהם קו וכו׳ (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, עמ׳ כ״ב). והחלק החמישי במדידת הקרקעות אשר יש להם יותר מארבעה צדדין (שם; השוֵה עמ׳ ע״ו: במדידת הצורות אשר צלעותן עודפות על ארבע צלעות). ודמהו בנקודה והמרכז מגוף בעל הששה צדדים (נ״א שש צלעות) ושלשה המשכים (כוזרי ד׳ כ״ה). ולגלגל על דרך הדמיון ששה צדדים (שם). כי לא ישיגו העינים רק

גוף ובצד (כצ"ל)׳ וקצת מקריו גם כן (מו"נ א׳ ד׳; ר"י אלחריזי מתרגם: אלא גוף ובמקום׳ עי׳ הערת שייאר לתרגום אלחריזי). שלשה צדדים = מרחקים (כמה פעמים בפי׳ תאמסטיאוס לס׳ השמים והעולם). אין צד וצלע יצליעוך (שיר היחוד ב׳). שהם מחיבים לאל המקום והצד (רשב"ק׳ קשת ומגן). כי חיוב הצד אינו מחייב המקום (שם). צד = מצב (דרכי הראיות בסברות הדת לאבן רשד׳ כת"י; עי׳ רמש"ש רע"ז).

ב׳) בתורת ההקשים: צדדים = אפני המשפט (Modalitäten des Urteils).

והצדדים הם דבורים יורו על צד מציאות נשוא לנושא. והצדדים הראשונים שלשה: האפשרי וכו׳ וההכרחי וכו׳ והמציאויי (כל מלאכת הגיון׳ ס׳ המליצה). הגזרות אשר מנינו אותם מהם בלתי בעלת צד׳ ומהם בעלות הצדדים (שם). ואם תחבר בנשוא המשפט מלה תורה על איכות מציאות נשואו לנושאו׳ כמו אמרנו: אפשר׳ ונמנע׳ וסובל׳ והכרח׳ ומחיב וכו׳ אנחנו נקרא אלו המלות והדומה להן — הצדדין׳ כאמרנו: האדם אפשר שיכתוב וכו׳ אפשר — צד׳ וכאמרנו: ראובן צריך שיעמוד׳ ראובן מגונה שיקלל וכו׳ כל אלו נקראים צדדים (מלות ההגיון ג׳). איך החיוב בצד׳ אם בהסרה בגבול שהיה בו צד או בשיושם הצד בגבול המוחלט (ההיקש הישר לרלב"ג׳ כת"י). הקשים הפשוטים׳ ר"ל בעלי צד אחד׳ והמעורבים מהצדדים (שם). ובצד התולדה בהקישים הצדדיים (שם; עי׳ רמש"ש ע׳׳ שהוא מתרגם: (und der Modalität der Folgerungen in den modalen Schlüssen).

הצדדים׳ מלות הצדדים = Hilfszeitwörter, verba auxiliaria.

ג׳) אופן׳ דרך׳ בחינה׳ וכיו"ב (Art und Weise, modus, Gesichtspunkt u. ä.).

ויהיה מוחזק בידיך מכל צד וכו׳ (צורת הארץ לראב"ח׳ א׳). שהקדימה נאמרת על חמשה צדדים (מגלת המגלה לראב"ח׳ עמ׳ ט׳). הורה על אלהותו ואחדותו בדברים מתחלפים מתרבים מצד׳ אבל הם מתאחדים נסכמים מצד אחר (כוזרי ד׳ כ"ה). כי אחות ואח יאמרו ג"כ בשיתוף מצד ההשאלה באיש ואשה (מו"נ א׳ ו׳). על צד ההזהרה והמניעה (שם א׳ מ"ז). וכי בצד שירוחק ממנו (מהשם) השגת המשוש והטעם׳ בצד ההוא בעצמו ירוחקו הראות והשמע והריח (שם). שהוא יתעלה אחד מכל הצדדים (שם א׳ נ"ב). כי כל גשם דומה בכל גשם מצד הגשמות (שם א׳ ע"ו׳ הדרך השני׳).

ואם תאמר שאם היה דומה לדבר מברואיו כבר ברא כמותו, יאמר החולק: אינו כמותו מכל הצדדים (שם). אין הגשם א"כ אחד לא מצד חלוקתו ולא מצד הרכבתו (שם ב׳ א׳). על צד ההיתר ולא על צד החלוק והפרוד (עץ חיים לאהרן בן אליהו, פרק ד׳). ותבא (ההשאלה) אם על צד ההגדלה או ההמעטה, אם על צד ההפך (נופת צופים ד׳ מ"ז).

מצד ... ומצד, עי׳ באות מ׳ ערך מצד.

עי׳ ערך אפן, בחינה ב׳ דרך ב׳ פאה ב׳ פנים.

מתנועע מצדו = מפאת עצמו (per se, ὑφ᾽ αὑτοῦ).

וכל מתנועע יהיה מניעו בו, הנה הוא אשר יקרא מתנועע מצדו (אור ה׳ לר"ח קרשקש, א׳, בבאור ההקדמה הי"ז). ומהם מי שפֵרש המתנועע מצדו במתנועע אשר לא תהיה סבת תנועתו חוץ ממנו במכריח, אבל יהיה אם בתוכו או נתלה בו (פי׳ אלתבריזי לכ"ה הקדמות המורה, כת"י).

עי׳ ערך פאה ב׳.

ד׳) תחבולה, התחכמות (Kunstgriff, Findigkeit, Kombinationsvermögen).

אנו מבקשים צד לדעת את הקו הזה התיכוני (חבור המשיחה והתשבורת לראב"ח, סי׳ קס"ה, עמ׳ ק"א). אבל אתה צריך אל צד המעשה אשר הראיתיך בתשבורת הקרקע התלוי בראש ההר וכו׳ (שם, סי׳ קס"ח, עמ׳ ק"ג). אתה צריך בכולם אל צד המעשה והתחבולות אשר עשית בקרקע התלוי בהר (שם, סי׳ ק"ע). ובכל המין הזה השני מהקצוות אתה צריך אל הצד והתחבולות אשר הראיתיך וכו׳, או לצד שהוא דומה לו (שם, עמ׳ ק"ד).

עי׳ ערך עָשַׁת, צדד.

ספרי הצדדִין: ספרי התחבולות (יסודי התבונה ומגדל האמונה לראב"ח, כת"י; עי׳ כתבי רמש"ש א׳ שצ"ט). בעלי הצדדין: בעלי התחבולות, קוסמים (אגרת ראב"ח לר׳ יהודה בן ברזלי; עי׳ ס׳ היובל לכבוד ר"א שַׁרק, עמ׳ ל"ב).

* צָדַד, בפִעל: התחכם, מצא תחבולה (ersinnen, ausfindig machen).

וכמו כן העקומות אשר על ראש הגבעה תצדד ותתעשת להוציא תשברתה על דרך השטח הישר (חבור המשיחה והתשבורת לראב"ח, עמ׳ ע"ט). והזריזים במשיחת הארץ צדדו לדעת את גובה הקרקעות התלויות בהרים ובגבעות וכו׳ (שם). כדי להזהירך ולהעיר את לבך לצדד ולחקור על גובה כל מוצק עד אשר תמצאהו (שם, עמ׳ ק"ד).

עי׳ ערך עָשַׁת.

בהתפעל: ולפי שהגזרות הפשוטות והמוסריות וההעדריות מתצדות ג"כ (כל מלאכת הגיון; עי' למעלה, ערך צד ב', ובסמוך).

צְדָדִי, הקש צדדי = modaler Syllogismus; משפט צדדי = modales Urteil.
בהפוך המשפטים הצדדִיים ובצד התולדה בהקישים הצדדיים (ההיקש הישר לרלב"ג, כת"י).

צִדּוּק, בנגוד לציור: אִמות, הצדקה (Bewahrheitung, verificatio).
צידוק והאמתה (שבילי אמונה לר"מ אלדבי, צ"ה; עי' רמש"ש ל', הערה קצ"ב, והקדמת רמש"ש לתגמולי הנפש).
עי' ערך אמות, האמתה, הצדקה; ציור.

צְדִיָּה, בספרות הקראים: כונה, תכלית, מטרה (Absicht, Zweck).
וכבר נודע זה מן חפץ צדייתו ע"ה על דרך כלל (ר' יוסף הרואה בסוף ס' הנעימות; עי' לקוטי קדמוניות, נספחים עמ' קצ"ו ור'. שֵׁם צדיה חביב ביותר על ר' יוסף הרואה והנגררים אחריו).

צֶדֶק, א') האמת, הנכון (Wahrheit, Richtigkeit).
וכבר התבאר בכאן מהות המדע המופתי ומהות המדע המוכרחי ושאין ביניהם הפרש בצדק כשהיה ההקש והראיה צדק (עולם קטן, הוצ' הורוויץ עמ' ו'). ואם לא יעמוד הצדק, אבל יכזב, נקרא זה הפך המשפט או משפט הפוך. דמיון זה אמרֵנו: לא אדם אחד מעופף, והפוכו: לא מעופף אחד אדם, זה נקרא הפוך המשפט, שהוא ישמור האיכות והכמות והצדק, ועקר הכל שישמור הצדק והאיכות (מלות ההגיון ה'). ואולם האפשר אין הצדק מגיע באחד משני קצותיו על ההגעה בעצמה (כל מלאכת הגיון, ס' המליצה). שהחוץ והתוך אמנם יחלקו הצדק והכזב בנושא המיוחד בהם (שם, המאמר בדבורים, עזיבת המקבילים). אבל אם תחלקנה (הגזרות) הצדק והכזב יקראו סותרות (כונות הפילוסופים לאלגזאלי, כת"י). ההפרש שבין הנזר וההפך הוא חלוף חלקי הגזרה וכו' בלי שתשתנה בצדק ובשקר וכו', וההפך הוא כשיתחלפו חלקיה ולא נשאר צִדְקָהּ שמור (מדרש החכמה לר' יהודה בן שלמה הכהן, כת"י, שער ט"ו).
עי' ערך צָדַק.

ב') נרדף עם משפט; ובנגוד אל הכרח: הבחירה החפשית (Recht, Gerechtigkeit, Tugend; Willensfreiheit).

וכבר ארכו מחלוקות החכמים באופני ההפקה בין ההכרח והצדק (חובות הלבבות, עבודת האלהים ח׳). ומהם מי שראה להאמין בשתי הדעות, ההכרח והצדק (שם). ומי שהוא בסכלות אשר ספרנו וכו׳ אין מן התימה שלא ידע מהלכי הגוזֵר והצדק ממשפטי הבורא יתעלה (שם). וְקָרב לי צורת ההכרח והצדק בכל יכלתך (שם ט׳). וכאשר יתיאש (היצר) ממך מן הפנים האלה וכו׳ ישליכך בים הספקות מעניני ההכרח והצדק (שם, יחוד המעשה ה׳). והוא מהפך הטענות, פעם בהכרח ובגזרה ופעם בצדק ובבחירה (שם). בעלי הצדק והיחוד = כת המעתזלה (עי׳ מאמר תורת האלהים של בחיי, כתבי דוד קויפמן ב׳ צ״א, הערה ב׳, וצ״ב, הערה ב׳).

עי׳ ערך בחירה, יכלת ב׳, רצון; גזרה, הכרח.

צדק הוא נתינת לכל בעל חק חקו הצריך לו (יצחק ן׳ ארויו בס׳ הגדרים).

עי׳ ערך חק ג׳, ישר, צדקה.

צדק רבים = öffentliche, soziale Tugend (יש״ב שלזינגר בבכורי העתים תקצ״ב). צדק טבעי = Naturrecht.

תורת הצדק הטבעי (מלבי״ם, יסודי חכמת ההגיון).

צָדַק, היה אמת, נכון, הגון; דבר צדק (wahr, richtig, angemessen sein; die Wahrheit sprechen).

כי לא אמרו (בעלי הקדמות): לא ראינו תחלת הגשמים וסופם, ויצדקו על חושם, אך הם אומרים: כבר התברר לנו שאין להם תחלה ולא סוף, וזה ענין לא יתכן שיראוהו בחוש (אמונות ודעות א׳, ד״ה והדעת העשירי). ויהיה כִּזֵּב מי שכִּזֵּב על פלוני החי ואמר שהוא מת מִקנהו אמתת המות, כאשר הקנהו צֶדק מי שצָדַק עליו החיים (שם, ד״ה והדעת האחד עשר). וצדק הפילוסוף באמרו שהתנועות שלש וכו׳ (עולם קטן, הוצ׳ הורויץ עמ׳ ט״ו). והמספר הצודק המקובל כבר אִמת אצלנו היעודים (כוזרי ה׳ י״ד). אמנם (ההקדמה) הגדולה וכו׳ היא צודקת, הנה הקטנה וכו׳ היא הכוזבת (אמונה רמה א׳ ז׳, עמ׳ ל״ז). כל משפט שיחזור נשואו לנושאו ונושאו לנשואו, אם נשאר צודק כמו שהיה קראנו אותו הפוך המשפט או משפט מהופך (מלות ההגיון ה׳). אולם הקשורים הנה הם דברים שדרכם שילקחו נקשרים בזמן או מקום, וידומה שהם יצדקו במוחלט וכו׳, ואולם השלוחים הנה הם דברים יוקחו מוחלטים וידומה שהם יצדקו מקושרים

(כל מלאכת הגיון, המאמר בדבורים, נ"ב:). ודבר פשוט הוא וכו' שלא יצדק בטחון זה אלא בענינים הנוגעים אל האדם וכו', כי אמנם בענין העבודה ושמירת המצות אין שייך בזה בטחון וכו' (בינה לעתים לר"ע פיגו, דרוש י"ד). ואיך יצדק זה אצל הנפש בהיותה רוחנית והמזון גשמי (שם, דרוש ס"ה). בהפעיל: ואחר כן אומר כי דבריהם (של בעלי העמידה) עם המדברים עמם לחייבם בעמידה יוצאים בזה ממה שטענוהו, ובאים להצדיק במדעים (אמונות ודעות א', ד"ה והדעת השנים עשר).*) וכן שהם מצדיקים הצדיקים ומכזיבים הכוזבים ממה שמבטל העמידה ומקיים האמתות (שם).

עי' ערך אֲמוּת, האמתה, הצדקה, צִדּוּק.

צְדָקָה, בנגוד לחסד ולמשפט: ובמדה הזאת המהוללה אשר בחסד ברא את העולם והוציאו מן הכח אל המעשה, לא מפני שהעולם הזה צריך לצאת אל המעשה וכו', כי אם להגדיל חסדו וכו' בהוציאו אל המעשה כל אשר החכמה יועצת להוציאו למעשה וכו', ומדת הצדקה הוא זכות העולם הזה וכו', וקרא אותה צדקה אשר משמעה מתנה לעניים הצדיקים הצריכים למתנה ההיא וכו', כי אין הראוי לזכות לעולם הבא כי אם אחד מני אלף וכו', אלא שהוא ברחמיו מעדיף להם בצדקתו זכות וממציאם מנוחה וכו', וזו היא מדת הצדקה, ומדת המשפט הוא הטוב והרע המוחלק בעולם הזה ביושר ובמשפט ובמאזני צדק (הגיון הנפש לראב"ח, עמ' ל"ב). ורוב שמוש ספרי הנבואה במלת חסד הוא בהטבה למי שאין לו חק עליך כלל וכו', ובעבור זה המציאות כלו, ר"ל המצאת הש"י אותו, הוא חסד וכו', ומלת צדקה היא נגזרת מצדק, והוא היושר, והיושר הוא להגיע כל בעל חק לחקו ולתת לכל נמצא מן הנמצאות כפי הראוי לו, ולפי הענין הראשון לא יקראו בספרי הנבואה החוקים שאתה חייב בהם לזולתך כשתשלמם צדקה; כי כשתפרע לשכיר שכרו או תפרע חובך לא יקרא צדקה, אבל החוקים הראוים עליך לזולתך מפני מעלת המדות וכו' יקרא צדק וכו', כי כשתלך בדרך מעלות המדות כבר עשית צדק לנפשך המשכלת כי שלמת לה חוקה, ומפני זה תקרא כל מעלת מדות צדקה וכו', אבל מלת משפט הוא לדון במה שראוי על הנדון, יהיה חסד או נקמה, כבר התבאר שחסד נופל על גמילות חסד גמור, וצדקה על טובה שתעשה אותה מפני מעלת המדות להשלים בה נפשך,

*) בלוך בספרו „Vom Glauben und Wissen" עמ' צ"ה מתרגם: und dazu führen, Erkenntnisse als richtig zu konstatieren.

ומשפט פעמים שתהיה תולדתו נקמה ופעמים שיהיה טוב (מו״נ ג׳ נ״ג). צדקה היא נתינת לכל בעל חוק דברים על צד היותר טוב (יצחק ן׳ ארויו בס׳ הגדרים).

עי׳ ערך חסד, חק ג׳, ישר, משפט ד׳, צדק.

צִדְקִי, צַדְקָנִי, אמתי (wahr, wahrhaft).

וזה מופת צדקי על הסכמתם בחומר והתחלפם בצורה (עולם קטן, הוצ׳ הורוויץ עמ׳ ז׳). ובהשחת סברא זו ראיה צדקנית על אמתת דברנו בזה (שם, עמ׳ י״ב).

צַוָּאָה, זרוז, הזהרה; צווי (Ermahnung, Empfehlung; Befehl).

צַוָּאת זה המאמר וכו׳ (מו״נ, פתיחה). ולא תהיה הצַוָּאה לבהמות ולא למי שאין לו שכל (שם א׳ ב׳).

צִוּוּי, בחכמת הדקדוק: צורת הפעל המשמשת בענין הצואה (Befehlsform, imperativus).

והצווי מן הפועל הקל אשר עתידו יפעול וכו׳ יהיה פְּעוֹל (ס׳ הרקמה לריב״ג, שער י״ד). ותתן דוגמות הפועלים והיאך יהיו מהם הצווי והמניעה (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא, עמ׳ כ״ח; ומצוי הרבה).

צוּפִים, כת בעלי הסוד בקרב המֻסלמים (Sufi).

כמו שאומרים כת הצופים שאפשר לו לאדם השלם לבטל כחותיו בעודו בחיים וכו׳ (מאזני צדק לאלגזאלי). כת הצופיה (שם; וע״ע רמש״ש ש׳ י״ח, הערה תקמ״ב).

עי׳ ערך כת א׳.

צוּרָה, א׳) בנגוד לחֹמר: הענין העצמי המַקים אמתת כל עצם ועצם ושעל ידו הוא נבדל מזולתו (Form, εἶδος).

החומר הראשון והצורה הראשונה (ס׳ היסודות לר״י הישראלי, עמ׳ י״א). שהחומר אע״פ שנפריד בינו ובין הצורה במחשבה לא נוכל להפריד ביניהם בפועל וכו׳ ואם הפרדנו ביניהם במחשבותינו, אמנם נחשוב זה על דרך ההתר והקשר, לא על דרך החלוקה והפירוד (שם, עמ׳ מ״ה). שאני מרחיק ואחשוב לשקר התהפכות דבר לא מצוייר בצורה, עד שיצוייר

בצורת האש והמים והאויר והעפר (אמונות ודעות א׳, ד׳לייפציג עמ׳ כ״ז). ואין במציאות אלא שלשה, כלומר היסוד והצורה והעצם הראשון (מקור חיים לרשב״ג, א׳ ג׳). הנמצאים מחולפים בצורה, והיסוד הנושא אותם אחד (שם א׳ ז׳). ויתחייב שיהיו הצורות האישיות הטבעיות קמות בצורה הכללית הטבעית, והצורה הכללית הטבעית קמה בצורה הכללית הגלגלית, והצורה הכללית הגלגלית קמה בצורה הכללית הגשמית, והצורה הכללית הגשמית קמה בצורה הכללית הרוחנית (שם ב׳ ד׳). וההפרש בין שֵם העצם והיסוד כי שֵם היסוד נופל על הדבר המוכן לקבל הצורה שלא קבל אותה עדיין, ושֵם העצם נופל על היסוד שקבל צורה מה והיה באותה הצורה עצם מסוגל (שם ב׳ ט״ו). כי הרצון הוא הפועל ליסוד והצורה והמניע אותם (שם ב׳ כ׳). העצמים הפשוטים השבעה, כלומר היסוד והצורה והשכל והנפשות והטבע (שם ג׳ כ״א). והיסוד אי אפשר שיהא נמצא ערום מהצורה, מפני היות המציאות לדבר אמנם יהיה מצד הצורה (שם ד׳ ז׳). וכבר בארתי לך כי סגולות האחד נמצאות בצורה, והוא כי הצורה מקיימת היסוד אשר היא לו צורה וכו׳ כי השנים מונחים תחת האחד והאחד למעלה מהם, וכן היסוד מונח תחת הצורה והצורה למעלה ממנו, ועוד כי הצורה אחת והשנים רבוי מחולק (שם ד׳ י״ח). והחלוף והחלוק הנופל בצורות אינו מפני הצורה בעצמה, אלא מפני היסוד הנושא אותה (שם ד׳ כ״ב). וכל הצורות השפלות נמצאות בצורות העליונות (שם ד׳ כ״ג). כי הוא (אפלטון) חִלק הצורה על שלשה מינים: האחת הצורה אשר בכח המופשטת מהיסוד, והשנית הצורה אשר בפעל הדבקה ביסוד, והשלישית צורת היסודות, והן האיכויות הראשונות הארבעה (שם ד׳ ל״ב). ורֹשם הצורה הכללית שהיא עצם מקַים לעצם כל הצורות, ותורשם שהיא עצם החכמה השלמה והאור הנקי (שם ה׳ כ״ט). והצורה היתה בידיעת הבורא ית׳ נפרדת, ואחר כן התרכבה עם היסוד, והיה זה בלא זמן (שם ה׳ ל״ג). ואי אפשר קדימת היסוד לצורה ולא הצורה ליסוד וכו׳ ולא נמצאו מפורקים כהרף עין (שם ה׳ מ״ג). והרצון הפועל במעלת הכותב, ותהיה הצורה הפעולה במעלת הכתב, והיסוד המונח להם במעלת הלוח והדף (שם ה׳ ס״ב). וכאשר נחקור על היסודות הארבעה נמצאם מחוברים מחומר וצורה וכו׳ והצורה היא הצורה הראשונה הכללית אשר היא שורש כל צורה עצמית וכל צורה מקרית וכו׳ (חו״ה, היחוד ו׳). והמעיין בגדר הזה (גדר הגוף) עיון יפה ימצאנו מחובר משני דברים וכו׳ והחכמים

הקדמונים קוראים לאחד מהם בלשון יוני היולי ואומרים שהוא דבר שאין לו דמות ולא צורה, והוא מזומן ומעותד לקבל דמות וכל צורה, והשני קוראים לו צורה ואומרים שהוא דבר שיש לו כח וגבורה להלביש את ההיולי כל דמות וכל תמונה וכו׳ והצורה אינה יכולה להראות אל העין או להיות אחד מחושי הגוף מכיר אותה אם אינה מלבשת את ההיולי הסובל אותה וכו׳ לולי הצורה לא היה ההיולי מתקיים ולא נמצא, ולולי ההיולי לא היתה הצורה נראית לבני העולם, אלא שהצורה גדולה במעלה מן ההיולי מפני שאינה צריכה אל ההיולי כי אם לגלותה ולהראותה, והיא יכולה להתקיים מעצמה וכו׳ ואין ההיולי יכול להתקיים מעצמו וכו׳ כי אם בעזר הצורה (הגיון הנפש לראב״ח, ב.). ושני חלקי הצורה, שיש ממנה צורה סתומה וחתומה, וטהורה מהדבק בהיולי וקדושה מהתחבר בו, והחלק השני צורה חלולה ופתוחה וראויה להדבק אל ההיולי וכו׳ וזו הצורה המתקיימת בעצמה וכו׳ מציץ וזורח אל הצורה החלולה ועוזר אותה להלביש את ההיולי כל הצורות אשר הוא יכול להתכסות בהן. והיו שני השרשים האלה, שהם ההיולי והצורה, גנוזים לפני המקום ועומדים על סדריהם עד העת אשר היה ראוי לפניו להוציאם (שם). והצורה הזאת אשר אינה מתדבקת אל ההיולי הוא צורת המלאכים והשרפים והנפשות וכל הצורות המיוחסות אל העולם העליוני וכו׳ והיה אורה מפיץ על הצורה הראויה להדבק אל ההיולי וכו׳ והיתה מתחברת בראשונה אל ההיולי זך ונקי וכו׳ ומן הדבוק הזה נוצרו גופי הרקיעים, והיתה הצורה אחריהן מתחברת בשמרי ההיולי וטנופן, ונוצרו מן הדבוק כל הגופות הנמצאות בעולם הממירות את צורתן וכו׳ כגון ארבע יסודות וכו׳ וכל הנמצא מחבוריהם עד גדולי הארץ וצמח האדמה (שם ב:). וכל אשר אמרו בהיולי אתה יכול לומר על תהו וכו׳ ויהיה בהו הצורה המכסה את התהו והמקיימת אותו (שם). שהנמצאים כולם לא ימלטו מחומר וצורה, והחומר נאמר דרך סמיכות לצורה והצורה דרך סמיכות לחומר אשר היא לו צורה וכו׳ ונאמר עכשיו שיש מן הדברים שהם מוסכמים בחומר ובצורה, ויש מהם מתחלפים בחומר ובצורה, ויש מהם מוסכמים בחומר ומתחלפים בצורה, ומהם מתחלפים בחומר ומוסכמים בצורה (עולם קטן, הוצ׳ הורוויץ עמ׳ ז׳). והעומד בעצמו הוא החומר, והעומד בזולתו הוא הצורה וכו׳ והחומר נושא והצורה נשואה וכו׳, והואיל והתבאר זה, נבאר עכשיו וכו׳ כי החומר הוא עצם בכח, מפני

שקודם שילבש צורתו היה וכו׳ מציאותו בכח, ואחר שלבש הצורה נעשה עצם ונעשה אז מצוי בפועל, ובכל זה כבר הקדמנו שלא ימצא חומר מבלי צורה, אבל במחשבה נוכל לסלק הצורה ולהשאיר החומר, מפני שהוא מקדים הצורה הקדמה טבעית וכו׳, ועוד התבאר שאין הפרש בין החומר שקבל הצורה והעצם, אלא הוא הוא (שם, עמ׳ ח׳ וט׳). כי הצורה אשר בה יהיה עצם צמח וחי מבלתי צמח וחי איננה מן הטבעים, אך מאת האלהים יתברך (כוזרי ג׳ כ״ג). ההויות הטבעיות משתערות ומתאזנות ונערכות בהמזגם מן הטבעים הארבעה וכו׳ ותחול בהם הצורה אשר היא ראויה להם מחיים וצמחים, ויהיה לכל מזג הצורה שהיא ראויה לו (שם ג׳ נ״ג). ואם הנמצאות מתחלפות ושונות זו מזו התחלפותם מחמריהם וכו׳ אבל מחמת חונן הצורות וכו׳ הנה החכמה בהם כולם אחת (שם ד׳ כ״ה). אבל אקרב לך ראשי דברים יעזרוך בציור ההיולי והצורה, ואח״כ היסודות וכו׳, ואח״כ הטבע, ואח״כ הנפש ואח״כ השכל (שם ה׳ ב׳). אמר ארסטו: כאלו היא (ההיולי) בושה להראות ערומה ואינה נראית עד שתלבש צורה (שם). והביא זה הפילוסופים לאמר כי שָׁם שכל פועל אלהי נותן הצורות האלה כאשר הוא נותן צורות הצמחים והחיים, והם כלם מהארבע יסודות (שם ה׳ ד׳). ויתבאר ענין הנפש הכללית הסוגיית בבחירת הפעולות, שהם מחמת הצורות המגיעות בחומר, לא מחמת החומר מצד שהוא חומר וכו׳ (שם ה׳ י״ב). צורות עצמיות ומקריות (שם). ויש דבר סמוך על יש ונשען עליו ולא ימָצא לבדו, והיא הצורה, גם היא על שני דרכים, האחת עומדת ולא תסור, כצורת הקדושים וכו׳, גם בגופות כחום האש וליחות המים, והדרך האחר מקרים אינם עומדים, רק מתהפכים ונחלפים וכו׳ (ראב״ע לשמות כ״ה מ׳). בהיולי המוחש וצורות המלאכותיות, בהיולי המושכל והצורות הטבעיות וכו׳, ושהחומר והצורה שניהם עצם (אמונה רמה א׳, פתיחת הפרק הב׳). אנחנו נמצא שרביט הזהב וכו׳, נפשיט ממנו צורת השרביט וכו׳ ונעשה ממנו דינר ונַקנה לזהב צורה שנית, ואם נרצה נפשיט צורת הדינר ונעשה טבעת ונַקנה לזהב צורה שלישית וכו׳, ונקרא עצמות הזהב חומר, ונקרא כל אחת מצורות השרביט ודינר והטבעת והנזם צורות וכו׳, אמנם אלה הצורות הם צורות מְלאכיות וכו׳, ואינם מן הצורות האלהיות הנאצלות מאת האל ית׳ וית׳ על דבר, וזה כי אלה הצורות המלאכיות ישאר עמם על החומר שמם וגדרם וכו׳, ואמנם הצורות האלהיות כאשר נאצלו על החומר

ישתנה שמם וגדרם (שם). אחר כן הקנה האל ית׳ לחומר צורת גשם תחלה, רצוני: צורת גשם בשלוח וכו׳, אח״כ וכו׳ נאצלה צורת מים וצורת אויר וצורת אש וצורת ארץ וכו׳, וכל מה שזכרנוהו מזה הסדור אין רצוננו בו שהאל ית׳ ברא החומר ונשאר רֵק מצורה, ואחַר השפיע עליו צורות היסודות וכו׳, ולזה לא יהיה רֵק החומר לעולם מהצורה וכו׳, והחומר והצורה שתי התחלות לכל גשם, נכנסות בעצמותו (שם). ונאמר (שֵׁם תֹּאַר) בצורה המלאכיית וכו׳, אמנם צלם הוא נופל על הצורה הטבעית, ר״ל על הענין אשר בו נתעצם הדבר והיה מה שהוא, והוא אמתתו מאשר הוא הנמצא ההוא (מו״נ א׳ א׳). יהיה א״כ צלם שֵׁם משתתף או מסתפק, יאָמר על הצורה המינית ועל הצורה המלאכיית (שם). ואפלטון ומי שקדם לו היה קורא החומר הנקבה והצורה הזכר, ואתה יודע כי התחלות הנמצאות וכו׳ שלשה: החומר והצורה וההעדר המיוחד וכו׳, ולולא התחברות ההעדר לחומר, לא הגיעה אליו הצורה (שם א׳ י״ז). כבר התבאר בחכמה הטבעית הִמָּצֵא הסבות וכו׳, ושהם ארבעה: החומר והצורה והפועל והתכלית וכו׳, וכוונתי בזה הפרק שאבאר לך על איזה צד נאמר בו ית׳ שהוא הפועל והוא צורת העולם והוא תכליתו ג״כ וכו׳ (שם א׳ ס״ט). וכן הצורות הטבעיות וכו׳ נמצאם כשנחפשם כולם שאי אפשר שלא תקדם להם צורה אחרת, תכין החומר הזה לקבלת זו הצורה, והצורה השנית ההיא תקדם לה גם כן אחרת, עד שנגיע לצורה האחרונה אשר היא הכרחית במציאות אלו הצורות האמצעיות וכו׳, והצורה האחרונה ההיא בכל המציאות הוא הש״י. ולא תחשוב שאמרֵנו בו שהוא הצורה האחרונה לכל העולם הוא רמז לצורה האחרונה אשר יאמר אריסט״ו עליה וכו׳ שהיא בלתי הוה ולא נפסדת, כי הצורה ההיא הנזכרת שָׁם טבעית, לא שֵׂכל נפרד, כי אין אמרֵנו עליו ית׳ שהוא צורת העולם האחרונה על דמיון היות הצורה בעל[ת] החמר צורה לחמר ההוא, עד שיהיה הוא ית׳ צורה לגשם, לא על אלו הפנים נאמר, אבל כמו שכָּל נמצא בעל צורה אמנם הוא מה שהוא בצורתו וכו׳, כמו כן היחס בעצמו יחס הבורא לכל התחלות הנמצאות הרחוקות, כי במציאות הבורא הכל נמצא וכו׳, ובזה הצד נאמר בו שהוא הצורה האחרונה ושהוא צורת הצורות, כלומר שהוא אשר מציאות כל צורה בעולם וקיומה נסמך באחרונה אליו ובו קיומה, כמו שהדברים בעלי הצורות מתקיימים בצורתם (שם). השנים ועשרים כי כל גשם הוא מורכב מב׳ ענינים בהכרח וכו׳, אמנם

ב׳ הענינים המעמידים אותו החומר שלו וצורתו וכו׳ החמשה ועשרים שהתחלות העצם המורכב האישי החומר והצורה וכו׳ (שם ב׳ הקדמות). צורת האוצר אשר בשכל הנַגר היא אשר הוציאה צורת האוצר לפועל ושָׂמה אותה בעץ׳ כן בלא ספק נותן הצורה צורה נבדלת וכו׳ והוא השכל הפועל (שם ב׳ ד׳). הצורות כולם א״א להם ג״כ מבלתי פועל׳ ר״ל נותן הצורה׳ והוא בלתי גשם׳ כי פועל הצורה צורה לא בחומר (שם ב׳ י״ב). נקרא בענינים הטבעיים צורה את הענין המעמיד להמין המיוחד בו׳ אשר אִלו יכולתָ לסלקו מן הדבר ההוא לא יהיה הדבר ההוא מאישי המין ההוא׳ דמיון זה: האדם וכו׳ חמרו הוא החיות וצורתו הוא הכח המדבר וכו׳ ופועלו הוא אשר נתן לו הצורה וכו׳, כי ענין הפועל אצלנו ממציא הצורות בחמרים׳ והוא האל ית׳ אפילו לדעת הפילוסופים וכו׳ (מלות ההגיון ט׳). הצורה הראשונה והאחרונה (שם). צורה וכו׳, הצורה האמתית אשר לא תושג בחוש׳ והיא אשר בה מציאות בעל הצורה׳ בה יבדלו מין ממין ששניהם תחת סוג אחד׳ כנפש המשכלת באדם והנפש השורית בשור וכו׳ צורה טבעית וצורה מינית – שמות באים זה אחר זה לצורה האמתית הנזכרת (ר״ש ן׳ תבון׳ פי׳ המלות הזרות). כבר העירותי על סוד הצורה והחומר העליונים הקדמונים ובארתי בתכלית הבאור שהם חומר שכליי וצורה שכליית׳ כי החומר הוא עצם הצורה והצורה היא עצם החומר וכו׳ (צורת העולם לר״י ן׳ לטיף). הצורות כל אחת נבדלת מחברתה וכו׳ והחומר כדמיון השעוה והצורה כדמיון החותם׳ א״כ כל צורה הבאה לעולם היא חדשה וכו׳ וכבר בטלה הפקרת הגלגול (רב פעלים לר״י ן׳ לטיף׳ סי׳ כ״א). הצורה הדמיונית׳ הצורה ההיולאנית (כ״פ בס׳ מלחמות השם). צורה מזגית היא איכות מה מהרכבת היסודות והתאחדותם׳ צורה עצמית היא היות עצם הדבר נמשך ונמצא בדבר כפי הצורה המזגית המכינה ההיולי והחומר להתעצם עם זאת הצורה העצמית (יצחק ן׳ ארויו בס׳ הגדרים). צלם הוא שֵׁם משותף׳ יאמר על הצורה העצמית וכן על הצורה התארית (יהודה שלמה לוצקי רופא׳ פי׳ טירת כסף עמ׳ כ״א).

צורה אומנית (ר״י אלחריזי) = צורה מלאכית.

〃 אחדותית	einheitliche, einfache Form
〃 אחרונה	höchste, letzte ,,
〃 אלהית	göttliche ,,

Zwischenform, mittelbare Form	צורה אמצעית
Form, Sonderart des Menschen	" אנושית
körperliche Form	" גשמית
forma corporeitatis	צורת הגשמות· הגשמיות
Vorstellungsbild	צורה דמיונית
hylische, materielle Form	" היולאנית· חמרית
vitale ,,	" חיונית
	" חלולה = פתוחה·
	" חתומה = סתומה·
natürliche Form	" טבעית
forma elementorum	" יסודית· צורת היסודות
allgemeine Form	" כללית
immaterielle ,,	" לא בחמר
sinnliche ,,	" מוחשת
naturgemäße, angeborene Form	" מזגית
Gattungsform, forma specifica	" מינית
künstliche Form	" מלאכית· מלאכותית
bestimmte ,,	" מסוגלת
abstrakte ,,	" מופשטת
akzidentelle ,,	" מקרית
intelligible ,,	" מושכלת
unkörperliche, transzendentale Form, geistiges Wesen	" נבדלת· נפרדת
geschlossene, immaterielle Form	" סתומה (הגיון הנפש)
überirdische ,,	" עליונה· עליונית
beständige, bleibende ,,	" עומדת· קימת
wesentliche Form, forma essentialis	" עצמית
innere Form	" פנימית
partikuläre, individuelle Form	" פרטית
offene, materielle ,,	" פתוחה (הגיון הנפש)
forma formarum	צורת הצורות
,, proxima	צורה קרובה
,, remota	" רחוקה· ראשונה

צורה רוחנית, שכלית	geistige, intellektuelle Form
" שרשית (מיזס)	Grundform
" תארית	äußere Gestalt
" תחתונה	irdische, stoffliche Form

ב׳) צורה, צורות: ציורי הבינה האפלטוניות (die platonischen Ideen).

הצורות האפלטוניות שהניחו אפלטון וסיעתו (ראשית דעת לר״מ אלבילדא, ג׳ ב׳). ואפלטון חשב שיש צורות כלליות נפרדות מחומר וכו׳ נקראים אידיאי, כלומר דמיונות וכו׳ (תגמולי הנפש לר׳ הלל בן שמואל, י:). הצורות האפלטוניות המפורסמות לחכמים (רנ״ק, מונה״ז י״ז, הוצ׳ רבידוביץ רפ״ח).

עי׳ ערך דְגמא, ידיעה ב׳, יעדה, מחשבה א׳, מין ג׳, מְשכל, ציור.

ג׳) תמונה חיצונית, תֹאר, תבנית (äußere Gestalt, Form; Figur).

אחר כן הרכיב מן האחד מהן על השני הרכבה אלכסונית עד שיהיו כצורת הכף היונית וכו׳, ואחר כן צייר מן החלקים ההם הרוחניים צורה אצטרובולית וכו׳, ואחר כן צייר מהם צורה שמיניה וכו׳, ואחר כן צייר מהם צורה שתים עשרניה וכו׳, ואחר כן צייר ממנה צורה עשרימיה וכו׳, ואלה הצורות אשר טרחו בהבאתם לדמותם אל צורות הטבעיים האלה הנמצאים (אמונות ודעות א׳, ד׳ לייפציג עמ׳ כ״ו). כי הצורה היותר מכילה שבצורות היא הכדורית (אשפירא פרק א׳). השער השני במדידת הארץ, הבתים והשדות על חלופי צורתן, בין מרובעות, בין משולשות או מעוגלות, וכל שאר מיני הצורות (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, עמ׳ ו׳). הראשונה בהם שיהיו כל מרחקיו שוים וכו׳ והצורה הזאת קורין לה מעוקב או צורת עקב (שם, עמ׳ צ״ז). ואח״כ התבאר לאחֵר שאינה בעלת צורה שטוחה (מו״נ א׳ ס׳). צורת החצב = Figura sector (מדרש החכמה לר׳ יהודה בן שלמה הכהן ן׳ מתקה, כת״י; עי׳ רמש״ש ב׳ [הערה ז׳], ג׳, תקמ״ה). צורות גופניות = Körperformen (מדרש החכמה הנ״ל; עי׳ רמש״ש ב׳).

ובהשאלה לענינים מֻפשטים: וצורות המופת אשר בחכמת הדבור (חו״ה, הבחינה ה׳, ד״ה אח״כ חשוב בחכמת הנפש). כי הצורות ההנדסיות והמספריות והמשפטיות בלתי בעלות תכלית (כוזרי ה׳ י״ב). והעיון בשתי

פנות, אחת מהן בצורת ההקש והאחת בחמר (כונות הפילוסופים לאלגזאלי, תרגום יהודה בן נתן, כת"י). ונקראת סדור הקו האמצעי בין השני קצתות הצורה (מדרש החכמה לר' יהודה בן שלמה הכהן, כת"י, שער י"ז).

עי' ערך תמונה.

ד') מזל; מערכת כוכבים; כוכב בכלל (Sternbild; Konstellation; Gestirn).

צורת הדוב = Sternbild des Bären (מגלת המגלה לראב"ח, עמ' קי"ב). ויהיה מספר הכדורים המצויירים, ר"ל כדורי הצורות, אשר בהם כוכבים, כי כן היו הראשונים קוראים הכוכבים צורות וכו', יהיה מספרם ארבע כדורים (מו"נ ב' ט'; ע"ש בפי' ש"ט ונרבוני). כל חלק וחלק העלו לו שֵׁם על שם צורה זו שתראה בו מן הכוכבים שלמטה ממנו וכו' (משנה תורה, יסודי התורה ג' ו'). שנים עשר צורות (שם ג' ז').

צוּרִי, מתיחס על הצורה; רוחני (auf die Form bezüglich, formal, geistig).

כי היסוד אינו נמצא בעצמו מציאות צורי, כלומר בפעל, אבל הוא נמצא בצורה (מקור חיים לרשב"ג, ה' מ"ג). העלות הטבעיות שהם העלה היסודית והעלה הצוריית והעלה הפועלת ועלת התכלית (עולם קטן עמ' מ"ח). והסבות ארבעה: צוריית וחמריית ופועלת ותכליתית (אמונה רמה א' ז', עמ' ל"ח). הנה הוכחתי היטב בראיות מופתיות שהנפש היא בלתי גוף, בלתי מקרה, בלתי סגולה, ונשאר לנו מכח אותם הראיות השוללות שהיא עצם צורי לבד (תגמולי הנפש לר' הלל בן שמואל, ג.). אמנם היא דבקה בגוף דבק צורי, נותן שלמות לחומר (שם, ג:). ומצד המסובב והעלול יורה ויוכיח האצילות יותר הדמיון אשר לו עם סבתו, ושהוא מוצל ונאצל ומשתלשל ממנה באופן צוריי מה שסבתו הוא באופן סביי ומתעלה (שער השמים לר' אברהם כהן אירירה, ה' ז'). והוא באופן צוריי, וסבתו הבלתי בעלת תכלית בדרך סבה והתנשאות (שם, פרק ח'). מציאות צוריית = idealische Existenz (גבעת המורה).

עי' ערך חרוצי, רוחני.

צְוָת, חברה, התחברות (Gesellschaft, Geselligkeit).

ולולא הדבור לא היה לאדם צוות בחבירו והיה כבהמה (חו"ה, הבחינה ה', ד"ה אח"כ חשוב בכחות הנפש). ויהיה (הבורא) צוותך בבדידות וישב עמך במדברות (שם, אהבת ה' ג'; שֵׁם צוות נמצא גם במבחר הפנינים, עי' רמש"ש שפ"ח).

צַח, [לשון] ברור, מתוקן, נאה; בקי בלשון, יודע הלשון על בריו (klar, sprachrichtig, zierlich; sprachgewandt).

ושמע העם דבור צח בעשרת הדברות (כוזרי א׳ פ״ז). הא׳ מפני שיש מהם שאינם בקיאים וצחים בלשון ערבית אשר יעתיקו ממנה, והב׳ שאם היו בקיאים וצחים בלשון ערבית, שמא לא היו בקיאים בלשון העברית (פתיחת ר״י ן׳ תבון לתרגום חו״ה). כי לשון הערבית רחבה וצחה מאד (שם). ואלו (בעלי הצחות) הם המסתכלים במלות אותה האומה והמתקנים הנפסדות מהם וכו׳ ולמה שאינה צחה וישימוה צחה (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא, עמ׳ כ״ט). בלשון ערבי צח וקורין לו נחאוי (= דקדוקי; שם הגדולים לחיד״א, ערך ר׳ שרירא גאון).

צַחוּת, צָחוֹת, א׳) תכונת הדבור הצח (Korrektheit der Sprache, Wohlklang, Gewandheit im Ausdruck).

ושאינני בקי בצחות לשון הערבי אשר בה חברתי אותו (הקדמת חו״ה). ומליו באמרי צחות העתקתי (פתיחת ר״י אלחריזי לתרגום פי׳ המשניות לרמב״ם על סדר זרעים). מליצה וצחות (ר״מ ן׳ תבון, הקדמה לתרגום ס׳ המצוות לרמב״ם; עי׳ רמש״ש תתקכ״ג ותתקכ״ח). ויהיו הם בעלי הצחות ומליצה באותה האומה (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא, עמ׳ כ״ט). ס׳ צחות לרס״ג; ס׳ הצחות לראב״ע.

ב׳) נרדף עם הלצה (Rhetorik).

כדי שיהיה תרגומו בנוי על שרשי הצחות, מיוסד על עמודי ההגעה (ס׳ השרשים לר׳ יונה ן׳ גנאח, שרש כמר). וזה יאָמר לו במלאכת הצחות: ההדמות (ס׳ הרקמה לריב״ג, שער ז׳, הוצ׳ וילנסקי עמ׳ קי״א). השביעי יש בו הסדרים אשר בהם יבחנו המאמרות המליציות ומיני המליצה והמאמרות המדברים בצחות (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא, עמ׳ ל״ח). דוברי הצחות (כך מכנה ר׳ יוסף ן׳ עקנין את ס׳ ההלצה לאריסטו; עי׳ רמש״ש ל״ד).

עי׳ ערך דבור ג׳, דִברה, הגדה ד׳, הגעה א׳, הלצה א׳, מליצה ג׳.

ג׳) דרך הבדיחה והחדוד (Witz, Scherz).

צחות — האיש המפליג לדבר מה שישחק שומעו ממנו יחָשב בו שהוא איש צח וכו׳, ורוב כוונתו הוא שיצחק השומע מהם ושיהיה דבורו צח ונקי ושלא יעציב את האיש אשר יתעלס עמו (ס׳ הגדרים). ״על דרך הצחות״.

צַחְצוּחַ, צחות (Eleganz, Zierlichkeit des Ausdrucks; Richtigkeit, Klarheit).

צחצוח בלשון (מתרגם ס׳ כלי הרובע, כת״י; עי׳ רמש״ש תרי״א). צחצוח באורו (פי׳ ס׳ יצירה לרס״ג, תרגום משה בן יוסף; עי׳ רמש״ש תמ״ז). צחצוח המלים (ס׳ אלכסנדרוס מקדון וקורותיו; עי׳ רמש״ש תתק״ג). זה הוא צחצוח פשוטו (רש״י לבראשית ו׳ ג׳; עי׳ צונץ, הפיוט בימי הבינים עמ׳ תמ״ט).

צֵידָה, בהשאלה: פעולת ההטעאה (captatio, Erschleichung).

צידה היא מלה מושאלת אל הטעאת בעל הריב, וזה כי השואל בעבור שהוא מטעה הנשאל ויפייסהו בהודאת ההקדמות אשר יועיל בהם בביטול מה שכיון בטולו, יִקָּרא זה הפֹּעַל צידה וכו׳, וכבר בא בלשוננו: לצודד נפשות (ס׳ הגדרים).

צִיּוּן, ציון הציון = מושג המושג (nota notae).

עי׳ בארא׳ש, אוצר החכמה; ועי׳ ערך מֻשָּׂג.

צִיּוּר, א׳) חקוי שכלי; השגה (Vorstellung, imaginatio; Begriff, Begriffsvermögen).

כי תצטרך בציור אמתת הדברים שלא תהפוך צורת שפליהם על צורת עליוניהם (מקור חיים לרשב״ג, ב׳ כ״ב). ויתברר לך מכאן בציור יפה וחזק וכו׳ (הגיון הנפש לראב״ח, עמ׳ ל״ח). כאשר אנחנו יכולים קצת היכולת על הציור השכלי (כוזרי ד׳ כ״ה). ואין ביצורי ולא ביצרי משפט ודין, אבל ציור לבד (כוזרי ה׳ י״ב). איננה צריכה אליהם וכו׳ לא בעת האמות ולא בעת הציור (שם). והשגות אחרות מהדמיון והציור וזולת זה (אמונה רמה א׳ ו׳, עמ׳ כ׳). כי לא נדע אמתות דבר בציור, אלא בגדר או ברושם (שם ב׳, זכרון ההקדמה, עמ׳ מ״ו). הוספתי בך שמחה לטוב שכלך ומהירות ציורך (מו״נ, פתיחה). ואי אפשר מבלתי מביא לתנועה, והוא ציור וכוסף למה שצוייר (שם ב׳ י׳). ציור המושכל, ציור המושכלות (שם ג׳ ח׳). המין החמישי מלות שחדשתי אני שתופם, כמלות ציור ומצייר הנמצא על מעשה הצורות המלאכותיות ואני שאלתיו להבנת הדבר כפי אמתתו בצורתו האמתית אשר בה מציאותו, נמשך בו אחר לשון הערבי (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). ציור — שם נגזר מצורה אמתית, חדשתיו לידיעת הדבר בצורתו האמתית, והוא פוֹעֵל הכח השכלי שבנפש האדם, כמו שהדמיון פועל הכח המדמה (שם). ציורים — צורות חקוקות ביד או במחשבה (ר״י אלחריזי, פי׳ המלות הזרות). הדמוי או הציור

שהוא בשכל (מורה המורה לרש״ט פלקירא, עמ׳ ע״ט). **ה צ י ו ר** אין לו שום סמיכות אל דבר נמצא חוץ לנפש וכו׳ אבל הוא ידיעת הסדור בעצמו אשר בנפש השכל הפועל (מלחמות השם א׳ י״א, עמ׳ פ״ב). **צ י ו ר** הוא השגת עצמותי הדברים אשר יורו עליהם במליצות נפרדות וכו׳. **צ י ו ר** הוא הבנת הדבר במה שיעמיד עצמותו או במה שיחשב שהוא מעמיד עצמותו (ס׳ הגדרים). שיציירהו (הרופא) במהות לבד **צ י ו ר** ידיעי (קאנון לאבן סינא, א׳ א׳ ב׳). שלרופא לדעת היסודות האם הם וכמה הם **צ י ו ר** ידיעיי (עין כל לש״ט בן יצחק שפרוט מתטילה; עי׳ רמש״ש תתר״ז). כי **ה צ י ו ר** בשכל ממנו דמיון וממנו סברא (אבן רשד, הבאור האמצעי לס׳ הנפש, כת״י, פרק ג׳). **צ י ו ר** דמיוני = subjektive Vorstellung (זאסניץ, אכן יש ה׳ עמ׳ ס״ח).

ציורים אפשריים	vollziehbare Begriffe
ציור־דמוי, ציור של דמוי*)	Vorstellungsbild, imago
ציור דמיוני	imaginäre Vorstellung, fictio; Vorstellungsbild
〃 המוני	vulgäre ,,
〃 חושי	sinnliche ,,
〃 יחסי, צרופי	relativer Begriff
〃 כולל, כללי	allgemeiner ,,
ציורי המוחשות	sinnliche Vorstellungen
ציור מָפשט	abstrakter Begriff
ציור נושאיי**)	subjektive Vorstellung
〃 נשואיי**)	objektive ,,
נשוא הציור**)	Objekt der ,,
ציור עובר הגבול**)	transzendente ,,
〃 העקרי*)	Urbegriff
ציורים פרטיים	spezielle Begriffe
ציור רוחני	geistige Vorstellung
〃 שכלי	Vernunftbegriff
〃 תבוני	,,

ע י׳ ע ר ך ד מ ו י ב׳ ד מ י ו ן א׳ ה צ ט י ר ו ת, ח ק ו י, ח ק י ק ה א׳ י צ ו ר י, מ צַ י ר.

*) עי׳ בבאורים והערות למונחים שבסוף תרגומי תורת המדות לשפינוזה, ערך דמוי.

**) עי׳ גבעת המורה.

ציור ואמות: והיה הציור הוא הבנת הדבר במה שיעמיד עצמותו וכו׳ ויהיה האמות הוא קיום הדבר והרחקתו (כל מלאכת הגיון, מבוא׳ ב׳). כבר זכרנו שהידיעה אם ציור ואם אמות ושאמנם יגיע הציור בגדר והאמות בטענה (כונות הפילוסופים לאלגזאלי, כת״י). תכלית השלמות בציור, והאמות יצא מבין גנזיה (ר״א ביבאגו, דרך אמונה, הקדמה). בשתי כנפי הציור והאמות (ר״י עראמה, עקדת יצחק, ד׳ ויניציא מ״ג:).

ציורי הבינה, ציורים תּבוּניים: הצורות האפלטוניות (die platonischen Ideen).

מדרגה למעלה מהם במושכל הוא מה שהוא יותר כולל, והמה ציורים תבוניים כמו ציור מושג החיות, הטוב, השלם וכו׳, ולמושכל בכלל וביחוד לציורי הבינה הנזכרים הוא שקרא אפלטון בשם אידיאה, והם הצורות האפלטוניות המפורסמות לחכמים (רנ״ק, מונה״ז י״ז, מבוא כולל, הוצ׳ רבידוביץ עמ׳ רפ״ח).

עי׳ ערך דֻּגמא, ידיעה ב׳ יעדות, מחשבה א׳ מין ג׳ מֻשכל, צורה ג׳.

ב׳) ציור: פעולת הצָר צורה; כח הציור: הכח המצַיר עצם מה בצורה מיוחדת (Formbestimmung; bildende, gestaltende Kraft).

והנה נתבאר שיש לנפש הגִדול ג׳ כחות: כח ציור וכח גִדול וכח זן וכו׳, וכח הזן ירדוף את שני הכחות, שהם כח הציור וכח הגִדול, מתחלת פעולתם עד סוף זמן חיותו וכו׳, ואם תעלה על הדעת שֶׁכח הציור אינו מכח הנפש הצומחת, אבל שהוא כח אלהי כאשר אָמר גלינוס, אמור לו וכו׳ הכח המצייר את הטפה מכח הנפש הצומחת היא בהכרח (עולם קטן, הוצ׳ הורויץ עמ׳ כ״ו). אבל הציור והשעור וההזרעה וכו׳ לא יתיחס כי אם לחכם, יכול, משער (כוזרי א׳ ע״ז).

עי׳ ערך כח, מֵצַיר ג׳.

צִיּוּרִי, מתיחס על הציור.

שהיו המבוקשות הנכספת ידיעתם בכל המלאכות המחשביות שני חלקים: ציורי ואמותי (כל מלאכת הגיון, מבוא, ב.).

צַיְקָן, כילי, קמצן (der Geizige, Knauser).

הציקנין שורפין אותו לפני הבירה (פסחים פ״א:).

צִיקָנוּת, קמצנות, עצרנות (Geiz).

הציקנות (תקון מדות הנפש לרשב"ג, ה' ב'). דמתוך ציקנותן היו נמנעים מלשורפו (תוס' פסחים פ"א: ד"ה נטמאו).

עי' ערך כילות, עצרנות.

צִיר, א') ציר העִגול: מרכז (Mittelpunkt eines Kreises).

ושטח העגול הוא המקיף אותו קו אחד ובאמצעיתו נקודה שכל הקוים הישרים היוצאים ממנה אל הקו המקיף הם שוים זה אל זה, והנקודה הזאת נקראת ציר העגול ונקרא בלשון הערבי מרכז (חבור המשיחה והתשבורת לראב"ח, עמ' ט', סי' י"ד). ושים נקודת א' ציר וחֻוּג במחוגה עִגול במרחק א"ג וכו' (שם עמ' ל"ד, סי' נ"ג). מפני ששניהם יוצאים מציר העגול הנקרא מרכז אל הקו המקיף אותו (שם). שני קוים בעיגול אחד חולקים זה לזה ואחד מהם עובר על ציר העגול (שם; גם בס' יסודי התבונה ומגדל האמונה, כת"י, משתמש ראב"ח במונח זה, עי' כתבי רמש"ש א' שצ"ו).

עי' ערך מוצק ג', מסלול ב', מרכז, נְקֻדה ב', עמוד ב'.

ב') קוטב (Pol).

הציר הצפוני, הציר הדרומי (מצוי בספרות המאוחרת).

עי' ערך מסמר, סדן, קֹטב.

צִיֵּר, א') דִמה וחִקה בשכלו (sich vorstellen). — ב') חִדש צורה (bilden, gestalten, formen).

ואחר כן צייר מן החלקים ההם הרוחניים צורה אצטרובולית וכו' ואחר כן צייר מהם צורה שמינייה וכו' ואחר כן צייר מהם צורה שתים עשרנייה וכו' (אמונות ודעות א', ד' לייפציג עמ' כ"ו). שתצייר כתות הנמצאות זו למעלה מזו ומקצתן מקיפות לקצתן וכו' (מקור חיים לרשב"ג, ב' א'). וכשתרצה לצייר איכות קימת העצם הפשוט בעצם הפשוט וכו', צייר קימת הגוונים והתבניות בשטחים וקימת השטחים בגרמים וכו' (שם ב' כ"ה). ואז תצייר לעיני שכלך הכחות הרוחניות אשר למעלה עד אשר תראה [אותן] מונחות לפניך, נצבות לנגד עיניך, מחופפות עליך, עומדות לנכחך (מקור חיים לרשב"ג, ג' ל"ז, בתרגום שונה מתרגומו של רש"ט פלקירא; עי' „ציון" ב' [תר"א], עמ' קכ"א). שיהיו כחות הגוף התיכונים משמשים וכו' ומראים חלומות ומצַירים למראית הלב צורות שהן עתידין להיות (מגלת המגלה לראב"ח, עמ' ס"ג). והיה קשה על מחשבתו לצייר ההתחלה

כאשר היה קשה ג״כ הקדמות (כוזרי א׳ ס״ה). שיראה וישמע ויריח ויטעם, וידמה עם זה ויצייר (אמונה רמה א׳ ו׳, עמ׳ כ׳). שיצייר ויחשוב וידמה ויתבונן (שם, עמ׳ ל״א). גם לא יציירו ענין היות הפועל פועל אלא בשיקדם לפעלו (מו״נ א׳ ס״ט). ואין כל מי שיש לו שכל שיצייר בו ענין אחד וכו׳ מתנועע כשיצייר, כי הציור לבדו לא יחייב תנועה וכו׳, שאתה תמצא מעצמך שתצייר ענינים רבים וכו׳, אך לא תתנועע אליהם בשום פנים, עד שתתחדש לך תשוקה בהכרח לענין ההוא אשר ציירתו, ואז תתנועע להגיע אל מה שציירתו וכו׳, יתחייב ג״כ מזה שיהיה לגלגל תשוקה למה שיציירהו וכו׳, והוא האל יתעלה שמו (שם ב׳ ד׳). וכן סבות כל תנועה גלגלית ארבע סבות, והם: צורת הגלגל וכו׳, ונפשו, ושכלו אשר בו יצייר וכו׳, והשכל הנבדל אשר הוא חשוקו (שם ב׳ י׳). וכמו שהדמיון לא יצייר נמצא כי אם גוף או כח בגוף, כן לא יצייר הדמיון היות פעולה רק בקריבות פועל וכו׳ (שם ב׳ י״ב). — בפֻעל: שאני מרחיק ואחשוב לשקר התהפכות דבר לא מצוייר בצורה עד שיצוייר בצורת האש והמים והאויר והעפר וכו׳ (אמונות ודעות א׳, ד׳ לייפציג עמ׳ כ״ז). ואי אפשר מבלתי מביא לתנועה, והוא ציור וכוסף למה שצוייר (מו״נ ב׳ י׳). ואי אפשר מבלתי נמצא אחד והוא אשר צוייר והיה הכוסף אליו (שם). — בהתפעל: הצורה בחומר הסובל לה או בדבר אשר מצטיירת בו וכו׳ (מגלת המגלה לראב״ח, עמ׳ ז׳). כי המים עמדו במאמרו ונצטיירו בחפצו, וכן יצטייר האויר המגיע אל אוזן הנביא בצורות האותיות שהם מורים על הענינים שהוא חפץ להשמיעם אל הנביא וכו׳ (כוזרי א׳ פ״ט). וכל הגופים נפעלים לרצונו ומצטיירים בדבורו כאשר הצטיירו השמים והארץ (שם ב׳ ד׳). ירבה הצטייר האויר בהתחלפו והתקבצו והתפשטו במהירות (מו״נ ב׳ י׳).

עי׳ ערך הצטַירות, מצַיר, מצטַיר, מצֻיר.

צֵל, בהשאלה, בנגוד לעצם הדבר: דמיון, תמונה, דפוס (Widerschein, Abbild, Abglanz).

והעצם הגשמי נמנע שישפיע עצמו, לעובי הכמות ואפלתו, ואע״פ שהכמות ישפיע צלו על הגופים שהם נכחו (מקור חיים לרשב״ג, ג׳ י״ג). ואי אפשר שיחלש הכח האלהי, אלא בהשתוקק הכחות אליו עלו למעלה, והיה השפל צל (שם ג׳ ל״ג). שאלו הגרמים הם צללים לאותן הצורות וגופים, כמו הנפש שהיא צורה לגוף והגוף צל לה (קטעים מס׳ העצמים

החמשה המיוחס לבנדקלס [אמפדוקלס], בס׳ יסוד עולם לר׳ אלחנן בן אברהם, סי׳ ר״י; עי׳ בספרו האונגרי של קויפמן, חקירות על ר׳ שלמה בן גבירול, עמ׳ כ׳). שזו האהבה וזו הניצוח אשר הם בזה העולם הם צ ל ל י ם לאהבה והניצוח שהם בעולם העליון (שם, סי׳ רכ״א, עמ׳ כ״ה). דעי׳ כי אפלטון הניח בדוגמות כל מהות ועצמות הדברים, באופן כי כל מה שנברא ונאצל מהם בעולם הגשמי חשוב וכו׳ שהוא צ ל של עצמות ומהות יותר משיאָמר מהות ועצם באמת (וכוח על האהבה ליהודה אברבנאל, פ״ב). שהגופים מעצמם אין להם שום מהות ושום עצמות ושום יופי וכו׳ ואין להם אלא צ ל מהמהות והיופי הבלתי גשמי (שם). הצורות האפלטוניות וכו׳ שאמר עליהן אפלטון שהם לבד הנמצאות האמתיות ושהדברים החומריים המורגשים הם לבד ה צ ל והדמות הנראה של אותן האידיאות וכו׳. ובאמת אין דמיון ה צ ל מספיק כלל, ואין הדברים המוחשים צ ל לבד, ואף הדבר המושג בהם בחוש הוא באמת רק כ צ ל (רנ״ק, מונה״ז, שער י״ז, הוצ׳ רבידוביץ רפ״ט).

עי׳ ערך צ ל ם.

צָלוּל, זך, נקי (klar, lauter).

וכשתדע זה ידיעה מתוקנת תזך נפשך ויהיה שכלך צ ל ו ל ויפלש בעולם השכל (מקור חיים לרשב״ג, ה׳ ע״ג). ואחר כן יתקן ה צ ל ו ל ממנו בלב וה צ ל ו ל שב צ ל ו ל ברוח (כוזרי ב׳ כ״ו).

צְלִיל, צְלִילָה, הד, קול חוזר (Echo, Widerhall).

צ ל י ל ה היא ההברה אשר תתחדש מהאויר האחד בעינו כאשר נעצר בדבר אשר יקיפהו וימנעהו לצאת ויחזור נדחה בצדדי הדבר ההוא וכו׳ ויכפל הקול האחד בעינו על מספר הדחיה ההיא ויסוב כאלו הוא עונה לקול (ס׳ הגדרים; וע״ע החושים לדוד קויפמן, חוש השמיעה).

עי׳ ערך ה ב ר ה, צ ל צ ו ל, ק ו ל (קול מתחזר).

צְלִילוּת, א׳) הפך העכירות, זך (Klarheit, Lauterkeit).

ואמר ש צ ל י ל ו ת המציאות הראשון הנברא בלי אמצעי — תנועה וכו׳ ועכירתו — עמידה (קטעים מס׳ העצמים החמשה המיוחס לבנדקלס, בס׳ יסוד עולם לר׳ אלחנן בן אברהם, סי׳ ר״י).

ב׳) קול, צלצול (Klang, Ton).

והקול נאמר על כל דבר שיש בו צ ל י ל ו ת או צלצלות (מגלת המגלה לראב״ח, עמ׳ מ״ב).

צֶלֶם, תמונה ודמיון, דפוס, חקוי (Abbild, Abriß)

ועל כן היתה כח הנפש אשר היא בזה העולם כצלם והדוגמא לנפש הכללית, והנפש הכללית צלם ודוגמא לנפש אשר בעולם השכל (קטעים מס׳ העצמים החמשה המיוחס לבנדקלס, בס׳ יסוד עולם לר׳ אלחנן בן אברהם, סי׳ רי״א). ״צלמות העולם״ (דמות העולם, צל העולם), ״צלמות הארץ״, שֵׁם ספר כת״י — תרגום ספרו של Gossouin הנקרא L'image du monde (עי׳ רמש״ש תתק״ן).

עי׳ ערך צלּ.

***צִלֵּם**, בהפעיל: צִיֵּר, חִדש צורה וצלם (formen, bilden, gestalten).

שהקב״ה במאמרו הקדוש ובמחשבתו הטהורה הצלים את צלמו והקרים את גופו (מגלת המגלה לראב״ח, עמ׳ נ״ד; ועי״ש עמ׳ נ״ה).

צַלְמָנִי, מתיחס על הצלם החיצוני, גופני (auf die äußere Gestalt bezüglich, körperlich).

להודיע שלא נברא בו ביום הששי כי אם כחותיו הצלמניות אשר הם מדרך הגולם והגוף (מגלת המגלה לראב״ח, עמ׳ נ״ה).

צֵלָע, צֶלַע, בל״ר צלעות, גם צלעים: אחד מקצות השטח; גם שטח משטחי הגוף (Seite; Seitenfläche).

והשטח אשר כל קויו ישרים נחלק למשולש ולמרובע ולמרבה הצלעות. והמשולש הוא שטח אשר יש לו שלשה צדדים ושלשה זויות ויקיפו אותו שלשה קוים, וכל קו וקו מהם נקרא צלע (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, עמ׳ ט׳, סי׳ ט״ו וט״ז). משולש שוה הצלעות, משולש מתחלף הצלעות (שם עמ׳ י׳, סי׳ י״ז). השטח המרבה צלעים (שם, סי׳ כ׳). אמר שבע כפולות שש צלעות לששה צדדים והיכל קדוש מכוון באמצע (כוזרי ד׳ כ״ה). ודמהו בנקודה והמרכז מגוף בעל שש צלעות (נ״א: הששה צדדים) ושלשה המשכים (שם*). והתבאר לאחר שאינה עגולה ולֹא בעלת צלעות שוות (מו״נ א׳ ס׳). צלע הוא קו כמו חוט ארוך (ר״י אלחריזי, פי׳ המלות הזרות). אין צד וצלע יצליעוך (שיר היחוד ב׳).

---

*) צלע בהוראת שטח משטחי גוף הנדסי מצוי הרבה במשנת המדות, וגם ראב״ח השתמש בו בס׳ יסודי התבונה ומגדל האמונה; עי׳ כתבי רמש״ש א׳ ת״ג.

מרבה הצלעות = Vieleck. משולש מתחלף הצלעות = verschiedenseitiges Dreieck. משולש שוה הצלעות = gleichseitiges Dreieck. צלעות נכוחיות = parallele Seiten.

בחכמת המספר: צלע = Seite, Faktor.

כבר ידעת שכל שטח ימנהו אחד מצלעיו כמספר אחדי הצלע השנית, על כן אם ידעת מספר השטח וידעת אחת מצלעותיו, תוכל להוציא הצלע השנית (מעשה חושב לרלב״ג, הוצ׳ לַנגי עמ׳ ס״ח*). שכבר התבאר שכאשר מעוקב ימנה מעוקב הנה צלעו ימנה צלעו (שם, עמ׳ פ״ו).

ובהשאלה לענינים מופשטים: והדעת העשירי הדעת הידוע בקדמות והוא דעת מורכב מצלעות רבות וכו׳ (אמונות ודעות א׳, ד׳ לייפציג עמ׳ ל״ט).

עי׳ ערך פאה ב׳, צד א׳ וג׳.

*צָלַע, בהפעיל: הגביל, הכיל (begrenzen, umfassen).

אין צד וצלע יצליעון (שיר היחוד ב׳).

צִלְצוּל, קשקוש, וביחוד: הד, קול חוזר (Echo).

עי׳ קויפמן, החושים, חוש השמיעה; ועי׳ ערך הברה, צליל, קול (קול מתחזר).

צִלְצָל, צִלְצְלוּת, צלצול (Klang; Klingen, Rauschen).

אמנם הקערירות יחייב המנע יציאת האויר המוכה וקשקושו וצלצלו, עד שיהיה האחת להברות רבות וכו׳ (אמונה רמה א׳ ו׳, השמע, עמ׳ כ״ח). והקול נאמר על כל דבר שיש בו צלילות או צלצלות (מגלת המגלה לראב״ח, עמ׳ מ״ב). צלצל האזנים = Ohrenrauschen (עי׳ רמש״ש תש״פ, הערה קל״ב).

עי׳ הערך הקודם וערך צלילות ב׳.

צֶמַח, צֶמַח, ובל״ר צמחים: אחד מסוגי הנמצאים הגשמיים (Pflanze, Pflanzenreich).

שהדברים הנמצאים חמשה שרשים: המוצק והצומח ובעלי חיים והכוכבים ומלאכים (אמונות ודעות ב׳, ד׳ לייפציג עמ׳ נ״ח). הבהמה והצמח

---

*) תרגום גרשון לַנגי, שם עמ׳ פ״ה: ... daß jedes Produkt den einen seiner Faktoren so oft enthält, wie die Anzahl der Einheiten des anderen Faktors angibt. Wenn du daher die Zahl des Produktes und einen der Faktoren kennst, so kannst du den anderen Faktor berechnen.

והמוצק (חו״ה, חשבון הנפש ג׳, בתחלת הפרק). והארץ וכל אשר עליה ממוצק וצמח וחי (שם, הכניעה ה׳). סימן החכמה הנראה בצמחים ובמוצאים (שם, הבחינה ד׳). העולם הזה בכל אשר בו מקופא וצומח וחי (שם, עבודת האלהים ט׳). הנולדים השלשה שהם המתכות והצמחים ובע״ח (עולם קטן, הוצ׳ הורויץ עמ׳ י״ג). פרידה עצמית כהפרד הצומח מן הדומם (כוזרי א׳ ל״ט). וכי הפחות שבצמח יותר מעולה המדרגה מן המעולה שבמוצאים (שם ה׳ כ׳). מתכות וצמחים (אמונה רמה א׳ א׳, עמ׳ ה׳). נפש צומחת היא נמצאת בכל הצמחים (שם א׳ ו׳, עמ׳ כ״ה). בעלי החיים, המקורים והצמחים (מו״נ א׳ ל״א). אין בו מחצב ולא צמח (שם א׳ נ״ח). צמח או בע״ח או מוצא (שם ג׳ ל״ז).

צמח מן השמים = האדם.

שהאדם צמח מן השמים, כלומר שכל צמח יצמח מעקרו, ולפי שראש האדם הוא עקרו ונהיה העיקר הזה ממול השמים, ולפיכך אנחנו צמח מן השמים (עולם קטן, הוצ׳ הורויץ עמ׳ כ״ד).

הכח הצומח, עי׳ ערך כח.

נפש צומחת, צמחה, נפש הצומח, עי׳ ערך נפש.

עי׳ ערך טבע ג׳.

ב׳) המזל הצומח = העולה (aufsteigendes Zeichen).

והכוכב השליט על השנה אשר הוא מושל עליה היא חמה בעלת מזל הצומח וכו׳ (מגלת המגלה לראב״ח, עמ׳ ק״ך). ומפני שהיה המזל הצומח מזל חזק וכו׳ (שם). צומח — יִקָרא כן המזל העולה בפאת מזרח בכל שעה ורגע, וזה בהשאלה (ס׳ הגדרים).

עי׳ ערך עָלָה.

צומח המדינה — הוא המזל אשר הונח יסוד מה שהוחל בה עם צמיחתו על האופק ההוא, ר״ל המזל העולה בעת הוסדה, ויורה על מה שישיג אנשיה משלוה או תלאות. צומח המדינה — כן נקרא גם כן בהשאלה האיש שנפל על סברא צודקת שלא היתה באותה המדינה או שהיתה בה סתירתה, וכבר יאָמר בכלל על מי שיסבור זולת סברת אנשי המדינה, צודק היה או כזב (ס׳ הגדרים).

צִמְחוֹן, צמיחה וגִדול; צֶמח (Wachstum; Pflanze).

כי האדם גוף בעל שלשה מרחקים כשאר הגופים שאינם בעלי נפש ולא בעלי גידול ולא צמחון (עולם קטן, הוצ׳ הורויץ עמ׳ כ״ג). ועם היות

האדם מכלל הצמחונים והחיים, נמצא לבדו בין שאר החיים בקומה זקופה (שם, עמ' כ"ד). ואם יעבור דבר זה בצמחונים, יעבור ג"כ שיהיו ההרים והאבנים ושאר הגופים גדלים (שם, עמ' כ"ה). והצמחון והחיות והדבור מושגין מצד פעולותיהן, לא מצד עצמן ((צורת העולם לר"י ן' לטיף, פרק י"ג).

צִמְחוֹנִי, הנפש הצמחונית: הצומחת (anima vegetativa).
שהנפש החכמה תדבק בגוף כהדבק החיה בצמחונית, וזה אינו אלא אחר שתתלכד הצמחונית עם הגוף וכו', וכמו שהתקשרה החיה בגוף אחר התקשר הצמחונית וכו', כן תדבק החכמה בחיה אחר התקשר החיה בצמחונית וכו' (עולם קטן, הוצ' הורויץ עמ' ל"א).

צִמְחִי, מתיחס על הצמח (vegetativ).
הכח הצמחי (כוזרי ה', י"ב). ונחלקהו בחלוקה ראשונה לשלשה סוגים, והם סוג הכחות הצמחיות וסוג הכחות החיוניות וסוג הכחות האנושיות. והצמחיות הם אשר בהם יהיה ההזנה והגדול והולדת הדומה (אמונה רמה א' ו', כחות הנפש, עמ' כ"ג).

צִמְחִיּוּת, תכונת הכח הצמחי (Eigenart des vegetativen Vermögens).
ובצמחים גשמיות ודברים נוספים, ובבעלי חיים צמחיות ותוספות, ובאדם חיוניות ותוספות (אמונה רמה א' ו', כחות הנפש, עמ' כ"ד).

צְמִידוּת, דבקות, שקידה, התמדה (Festhalten, Beharren).
צמידות על הדבר ותמידות שאינו חוזר ממנה (הגיון הנפש לראב"ח, כ.).

צְמִיחָה, גִדול, פריה (Wachstum; Zunahme, augmentum, αὔξησις).
עוד אחרי כן העתיקו שם הטבע אל קצת תנועות הנפש ואמרו שהצמיחה וההזנה פעולות טבעיות (אמונה רמה א' ג', עמ' ט"ו). שהשינוי ימצא בארבעה מאמרות, במאמר העצם וכו', וימצא במאמר הכמה, והוא הצמיחה וההתוך וכו' (מו"נ ב', הקדמה ד'). ואין צמיחה ואין חסרון מבלתי שיקדם להם ההויה וההפסד (שם, הקדמה י"ד). תנועת הצמיחה וההתוך (ר"ש ן' תבון, פי' המלות הזרות, ערך תנועה). ונעזרו בזה גם כן מהצמיחה וההתוך והספוגיות והמקשיות ומדמויים אחרים (ר"ח קרשקש, אור ה' א' ב'). צמיחה היא מליצה מתוספת הגשם במזון בקוטריו על

ההתיחסות הראוי בצומח עד יגיע אל תכלית הגדול (ס׳ הגדרים)· הצמיחה וכו׳ השינוי מקטנות לגדלות, וההיתוך, והוא שינוי מגדלות לקטנות (אבן רשד, הזכירו רוו״ה בהערה לשיר היחוד ה׳)· הכונה בספר הזה הדבור בשנויים השלשה, אשר הם ההויה וההפסד, והצמיחה וההתוך, וההשתנות (ס׳ ההויה וההפסד לארסטו, קצור אבן רשד, כת״י)· יהיו סוגי התנועות שלשה וכו׳, והב׳ בכמות, והיא הנקראת צמיחה וחסרון (קצורי אבן רשד לס׳ השמע הטבעי, פרק ה׳, עמ׳ כ״ב)· והוא התוספת הנעשה בהתחברות גוף אחר אליו בכח טבעי וכו׳, זה נקרא צמיחה או גדול (פי׳ אלתבריזי לכ״ה הקדמות המורה, כת״י, הקדמה ד׳)· וההתכה הוא התיבשות הצמיחה (שם)·

ע׳ ערך פריה, שנוי, תוספת, תנועה·

צִמְצוּם, בחכמת הקבלה: הגבלה שהגביל הבורא את עצמותו הבב״ת כדי לפַנות מקום לצורך הבריאה (Selbstbeschränkung des Schöpfers).

ובהגבילו כבודו וכחו הבלי תכלית, האציל מהות ועלול מוגבל, קראו הרב (ר׳ יצחק לוריא) צמצום בסוד הרמז הנעלם, רצונו שצמצם אורו הבלתי בעל תכלית המתפשט בלי שום שיעור וגבול ועזב בתוכו חלל או מקום פנוי וכו׳ (שער השמים לר׳ אברהם כהן אירירה, ה׳ ח׳)·

צִנּוֹר, ביחוד בחכמת הקבלה: מעבר שעובר בו שפע הכחות·

ואל החלל הזה התפשט (א״ס) והשתטח מחדש, אך לא כלו ולא מכל צד, כי אם מצד אחד, ציירו ונתן לו הכח והיכולת דרך צינור או מעבר אחד וכו׳ (שער השמים לר׳ אברהם כהן אירירה, ה׳ ח׳)· ״צנורות השפע״·

ע׳ ערך מעבר·

צָעַד, הלך לפנים, התקדם (fortschreiten).

וכבר זכרנו כי יש מדרגות במושכל ושהוא צועד ומתעלה בנקיונו וכללותו (רנ״ק, מונה״ז, שער י״ז, א׳)·

צָעִיר, כת הצעירים = Orden der Minoriten.

ע׳ רמש״ש תשמ״א; וע״ע ערך כת·

***צָעַר**, בהפעיל: הכאיב, צִער (peinigen, quälen; betrüben).

אבל עצתם הטובה להצעיר הטף והבהמה (הגיון הנפש כ״ז·)·

צָף, שָׁפַע (emanieren).

כח האל ית׳ צף בתחלה על הגלגלים וכו׳ ומן הגלגלים יצוף ויתפשט בזה העולם (אגרת הרמב״ם כ״ה:).

עי׳ בהערות לוי גינצברג הנספחות אל ספרו של י. אפרת על המונחים הפילוסופיים שבמו״נ.

צָפוּן, נעלם, נסתר (verborgen).

ואנחנו חייבים לעבוד אותו בעבור זה עבודה גלויה ועבודה צפונה וכו׳ אך העבודה הצפונה היא חובת הלבבות וכו׳ (חו״ה, הקדמה). וכאשר נתברר לי חיוב החכמה הצפונה מן השכל והכתוב והקבלה וכו׳ (שם). והיא החכמה הצפונה אשר היא אור הלבבות ונוגה הנפשות וכו׳ ואמרו על א׳ מהחכמים כי היה יושב עם בני אדם וכו׳ וכשהיה מתיחד עם איבריו היה אומר: הבו האור הצפון, והיה אומר על מצות הלבבות (שם).

צְפִיָּה, התבוננות (Beobachtung, Betrachtung).

ונשאל קצת החכמים על הבורא מהו, ואמר: אלוה אחד וכו׳, אמר לו: ואנה הוא, אמר לו: בצפיה (חו״ה, היחוד י׳; עי׳ תורת האלהים של בחיי, כתבי דוד קויפמן ב׳, פ״ד, הערה א׳).

צֵרוּף, א׳) מאמר המצטרף (relatio, πρός τι).

ותמצא האיכות נוכח פרקי אלו העצמים וצורותיהם, ותמצא הצירוף נוכח היותם עלות ועלולות וכו׳ (מקור חיים לרשב״ג, ג׳ כ״א, ע״ש).

צֵרוף — כך נקרא מאמר המצטרף גם במחברת התיגאן י״ב.

עי׳ ערך מצטרף ובערכים הנרדפים הרשומים שם.

ב׳) בכלל: ערך, יחס, דמיון; יחס הדדי (Verhältnis, Beziehung, Vergleich; correlatio).

כי המוחש גם כן יושג שיהיה במקום ובזמן ובצורה מצויירת ובשיעור משוער ובמצב נצב ובצירוף מצטרף וכו׳ (אמונות ודעות ב׳, ד׳ לייפציג עמ׳ כ״ה). ואם עלית במדרגות העצמים המושכלים תמצא הגופים המוחשים בצירוף אליהם בתכלית המעוט והקטנות (מקור חיים לרשב״ג, ג׳ ל״ז). ומה שקבל היסוד מאור הרצון מועט בצרוף אל מה שברצון (שם ה׳ י״ח). כי העליון והתחתון הם אצלנו ובצרוף אלינו (שם ה׳ ל״ט). והכונה בכל זה לדעת עולם האלהות אשר הוא הכל גדול, וכל מה שתחתיו

בצרוף אליו הוא קטן מאד (שם ה׳ ע״ג). כי האב אמנם הוא אב בצרוף אל הבן, והבן בצרוף אל האב וכו׳, ולזה אפשר שיאמר הר קטון וגרגיר שומשמין גדול, וזה בצירוף ההר אל ההרים הגדולים וכו׳ וגרגיר השומשמין אל גרגיר שומשמין יותר קטן ממנו, וכן אמרך: ראובן יותר חכם משמעון, הוא צירוף באיכות, וכאשר תאמר: לימין שמעון, לשמאל לוי, הוא צירוף במצב (אמונה רמה א׳ א׳, ההצטרפות, עמ׳ ו׳). וצריך שיהיה לכל אחד משניהם (מהמצטרפים) שֵׁם יורה עליו מצד היותו מצורף על חברו במין ממיני הצירוף (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). צרוף הוא ענין ימָצא בהקש אל דבר אחר, אין לו מציאות זולתו כלל, כאבות בהקש אל הבניות (ס׳ הגדרים). צרוף עניני (בנגוד להצטרפות דברי) = reale Korrelation (פי׳ על מבוא, מאמרות ומליצה לר׳ יהודה בן יחיאל, הוצ׳ יצחק הוזיק, עמ׳ פ״ז).

עי׳ ערך דמיון ב׳, הצטרף, הצטרפות, הקש א׳, התיחסות, חבור ה׳, חֶבֶר, יחוס, יחס א׳, לויה, מדרגה ב׳, מעלה ב׳, סמיכות א׳, ערך א׳.

ג׳) חבור, קִשור (Verbindung, Zusammensetzung).

וזו הסגולה מצויה ביסוד מהאחד השני וכו׳ במצורף אל האחד הראשון, ומצרופו אליו היו השנים (מקור חיים לרשב״ג, ד׳ י״ח). וצרוף שתי ההקדמות יקרא חבור (כונות הפילוסופים לאלגזאלי, כת״י). צרוף, הצטרפות בענין חבור ולווי, לשון התלמוד: הסל מצרפן לחלה, מצטרפין לכאיסר (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). ״צרופי אותיות, צרופי מלים״, חכמת הצרוף = kabbalistische Buchstabensynthese.

עי׳ ערך הרכבה, זווג, חבור ג׳.

ד׳) נטית השמות והפעלים (Flexion).

ס׳ הצירוף או שער הצירוף – פרק מס׳ הלשון העברית לרס״ג; עי׳ הרכבי, זכרון לראשונים ה׳, עמ׳ ל״ד. ס׳ הצירופים לר׳ יצחק ן׳ ישוש (עי׳ ראב״ע בראש ס׳ מאזנים).

ה׳) סכום ההכאה = Produkt (פי׳ ס׳ יצירה לר׳ יעקב בן נסים, תרגום משה בן יוסף, כת״י; עי׳ רמש״ש ת״א).

עי׳ ערך ממון, נערך ג׳, עֵרך ה׳.

ו׳) זִקוק (Läuterung).

והתועלת המגעת לנפש מקשירתה במוחשים זַכּוּת הנפש ו צ ר ו פ ה (מקור חיים לרשב"ג, ה' ס"ו).

עי' ערך הזדככות, זכוך, זקוק.

צָרוּף, מזוקק (lauter, geläutert).

עד שיסתלקו מעליו כל הערבובים ונשאר לו המזוקק, ה צ ר ו ף (הקדמת אמונות ודעות, ד' לייפציג עמ' ו').

צֵרוּפִי, א') יחסי (relativ).

הנה כבר גדרנו הנפש כפי מה שיגדרה הפילוסוף, אחר שבארנו שְׁמָּה, רצוני לומר: גדרנו מקרה צ ר ו פ י י בינה ובין הגשם (אמונה רמה א' ו', עמ' כ"א). כי התארים הרבים אשר נתארהו ית' בהם לא יתכן בהם התארים העצמיים או המקריים, בלתי ה צ ר ו פ י י ם (שם ב' ג', עמ' נ"ד). שהיסודות הארבעה לאחד מהם, והוא הארץ, כובד מוחלט, ולאש קלות מוחלט, ולאויר ולמים כובד וקלות צ ר ו פ י (אור ה' לר"ח קרשקש, א', בבאור ההקדמה הששית). ואמרו טפליות הם צ ר ו פ י ו ת (פי' ר' נתנאל כספי לכוזרי ב' ב'). דע כי היחס הוא הכמות ה צ ר ו פ י י וכו', שהיחס הוא המספר ה צ ר ו פ י י (חכמת המספר לר' אליהו מזרחי, ב' ג' ב'). וזה בהיותך לימין אדם, כי הוא תאר לך צ ר ו פ י י (כונות הפילוסופים לאלגזאלי, כת"י; עי' תורת התארים לדוד קויפמן, עמ' קמ"ג, הערה ס"ו).

עי' ערך טפלי, יחסי, מצטרף ג'.

ב') רצוף, מדובק (stetig, kontinuierlich).

החלוקה ה צ ר ו פ י ת ולא החלוקה הפרודית (מאמר במערכת לר' משה בן יוסף נגארה). ויהיה מקבל לחלוקה בהכרח, ר"ל חלוקה צ ר ו פ י ת, לא חלוקה פרודית (שם).

עי' ערך מְדֻבָּק א' ובערכים הנרדפים הרשומים שם.

צָרִיךְ, מצטרך, בעל צורך, בלתי מספיק בעצמותו (bedürftig).

ולא היה צ ר י ך קצתו אל קצתו (חו"ה, היחוד ז', ד"ה והשני). ואם כל אחד מהם יכול, הבורא האחד נוסף, מפני שהאחד יכול ואיננו צ ר י ך לזולתו (שם, ד"ה והשביעי). כמו שזכר אבו יעקב בספרו המכונה אלמנצורי בעת שזכר שאינו צ ר י ך, וכן אמר: אלו היה צ ר י ך היה מתאוה וכו', ולא זכר שיש בעולם כמה דברים שהם מצטרכים לזולתם ואינם מתאוים, כמו הגוף ה צ ר י ך למקום והמקום לגוף וכו' (עולם קטן, הוצ' הורויץ עמ' מ"ז). דע יהנך הבורא שאם יהיה צ ר י ך יצטרך בתחלה למי שיבראהו וישים

אותו מצוי (שם, עמ' נ"ב). שהוא על האמת עשיר וכולם **צריכים** אליו, שהם **צריכים** לבורא שיבראם (שם). כי אם היה חדש היה **צריך** אל מחדש (כוזרי ה' י"ח). כי חדוש הנעדר **צריך** אל סבה כמו שהעדר החדש **צריך** אל סבה (שם).

עי' ערך מצטרך, מְצרך, מתרושש.

צְרִיכָה, צְרִיכוּת, צורך (Bedürfnis, Erfordernis; Notwendigkeit).

צריכה (ישועה בן יהודה, בראשית רבה, כת"י; עי' רמש"ש תתקמ"ד, הערה רפ"ג).

צריכות הדברים הנולדים בנפש (ס' הגבולים והרשמים לר' יצחק הישראלי, תרגום נסים בן שלמה). **בצריכות**, לא בהכרח (שם).

עי' ערך הכרח, חיוב ג', צֹרך.

צְרִיפָה, חכמת הצריפה = Alchemie.

חכמת **הצריפה** לדעת איך יצא מלא כסף כסף (מקדש מעט לר' משה ריאטי, כ').

צֹרֶךְ, ביחוד: העדר הדיות, הצטרכות לזולתו (Bedürfnis, Bedürftigkeit).

הלא תראה **צורך** הירח והכוכבים אל אור השמש **וצורך** הארץ אל השמים ואל המים **וצורך** בעלי חיים קצתם אל קצתם וכו', **וצורך** האדם אל הכל וכו', **וצורך** הארצות והפלכים והחכמות והמלאכות קצתם אל קצתם (חו"ה, היחוד ז', ד"ה והשני). מאמר לסלק **הצורך** ממנו והיותו עשיר (עולם קטן, הוצ' הורוויץ עמ' נ"ב). ואם ברא העולם למועיל לו לא ימלט או שהיה מצטרך לעולם, או שהתחדש בו **הצורך** אז וכו', ואם **הצורך** התחדש בו לא ימלט או שהתחדש בו כהתחדש החום בגוף אחר הקור וכו', ואם כן יהיה אז נערך אל החדושים, וכל נערך לחדושים מחודש (שם). ומשפט כל מחודש שיש לו **צורך** למחדש (ראב"ע, כרם חמד ד', עמ' ג'). אחד מן האחרונים חשב שכבר מצא דרך מופתי על היחוד, והוא **הצורך**, ובאורו כך: אמר, אם יוכל האחד לעשות אלו הנמצאות יהיה השני מוֹתר, לא יצטרך אליו, ואם לא ישלם זה המציאות ולא יסודר אלא בשנים יחד, יחובר לכל אחד מהם ליאות להצטרכו לאחר, והנה אינו מספיק בעצמו וכו'. ויש להקשות על זה המין מן הראיה וכו', שחיוב מציאותם הוא שיהיה שנים, ולא יהיה זה **צורך**, אבל הכרח, והפכו הוא הנמנע וכו', ולא נקרא זה **צורך** ולא ליאות, שחלוף זה נמנע, כן יאמר המשתף: נמנע שיעשה האחד לבדו, ואין זה ליאות בחק אחד מהם, שמציאותם המחויב שיהיו שניהם (מו"נ א' ע"ה, ד"ה הדרך החמישי). ואנחנו נבאר הסרת

הצורך ממנו וכו׳ ודע כי הצורך של חי הוא אל דבר אשר יועיל בו (יוסף הרואה, מחכימת פתי, פרק כ״ד; עי׳ תורת התארים לדוד קויפמן, עמ׳ רע״ה, הערה ס״ו).

*צָרַךְ, בהפעיל: יִחס צורך אל פלוני (jemandem ein Bedürfnis beilegen).
והואיל והצריכו המאכל שמא יצריכהו אל המשגל, ואז יהיה בדבר דבה גדולה (עולם קטן, הוצ׳ הורוויץ עמ׳ מ״ז). — בהָפעל: וכאשר הוצרכנו לזכור התנועות, הוצרכנו ג״כ לומר שמהן נפשיות ומהן טבעיות (אמונה רמה, זכר כלל, עמ׳ ג׳). — בהתפעל: שאם יהיה צריך, יצטרך בתחלה למי שיבראהו (עולם קטן, עמ׳ נ״ב). ואם בראו העת שהצטרך אליו ולא בראו קודם לכן, זה יורה על חלישות ממנו קודם לכן (שם). כי מדעו מספיק משיצטרך אל יכולת וחפץ (כוזרי ה׳ י״ח).

צָרַף, בפִעל: א׳) זִקק (läutern); ב׳) גָזר פֹּעַל משֵׁם וכיו״ב (ableiten); ג׳) חִבר, הלוה (hinzufügen).
לזקק אותם ולצרפם וכו׳ עד סור מעליהם הספקות ויזדקק להם הזך בלתי מעורב עם שום ספק (אמונות ודעות, הקדמה, ד׳ לייפציג עמ׳ ה׳). צרפו = גזרו (הפעלים שהם מגזרת השמות לר׳ יהודה ן׳ בלעם; עי׳ רמש״ש תתקי״ד). — בפֻעל: אמנם אמרנו שהיסוד נמצא כשתצורף אליו הצורה הרוחנית, אבל בעצמו אינו הגון למציאות (מקור חיים לרשב״ג, א׳ ח׳). — שזה פנת דתנו וכו׳, ר״ל היותו אחד לבדו, לא יצורף אליו דבר אחר, ר״ל שאין דבר קדמון זולתו (מו״נ א׳ ס״ח). — בהתפעל: כי פעלת שב והמצטרף ממנה (= הנגזר ממנה) מתפרש בלשון הקודש על שבעה פנים (הגיון הנפש לראב״ח, י״ט:). עד שספרו וכו׳ באולי אם יצטרף ענינו במצרף יוכללו דבריו בפחות מעשירית הספר ההוא (אמונה רמה, זכר כלל, עמ׳ ב׳). הנה אחדותו לא תסתלק לעד, אחר שלא יצטרף אליו דבר כמוהו (שם ב׳ ב׳ ג׳, עמ׳ נ׳).

צָרָרוֹת, בספרות הקראים: צרות (Leiden).
אם אמר: בארו לי אמתת הנאות והצררות, אמרנו: ההנאות הם התענוגות והמעדנות והששונות ואשר יוליך אליהם או אל אחד מהם וכו׳, והצררות הם המכאובות והדאגות ואשר יוליך אליהם או אל אחד מהם (ישועה בן יהודה, בראשית רבה, כת״י; עי׳ שריינר, חקירות על ישועה בן יהודה עמ׳ ס״ב, הערה ב׳).

ק

קִבּוּ, בנגוד לגבנינות או לעקמימות: קערירות (Vertiefung, Hohlraum; Hohlrundung, Konkavität).

ועושה חלולים וקבובים וגבנוניות (אמונה רמה א׳ ג׳, עמ׳ י״ד). שאי אפשר כלל שיהיה בין מרכז הארץ ובין קבוב גלגל הכוכבים הקיימים פחות מזה השיעור (מו״נ ג׳ י״ד). שהרוחק בין מרכז הארץ ובין קבוב שבתי וכו׳ מהלך שבעת אלפים וכ״ד שנה בקרוב, אבל הרוחק אשר זכרנוהו וכו׳ הוא עד חלל קבוב הגלגל הח׳ (שם). תחת קבוב גלגל הירח (מאמר אלגזאלי בתשובת שאלות נשאל מהם, הוצ׳ מַלטר עמ׳ ל״ח).

עי׳ הערך הסמוך וערך חללי, מְקֻבָּב, מקער, קעור, קעורי, קערירות, שקערורי; גבנוני, גבנינות, עקמומי, עקמימות ג׳.

קָבוּ, מקובב, קערורי (konkav).

והפרוש וכו׳ ישר או קבוב או עקמומי (ראב״ה, יסודי התבונה ומגדל האמונה, כת״י; עי׳ כתבי רמש״ש א׳ שצ״ו, שהוא מפרש קבוב = מעוקב, אבל נראין דברי ישראל אפרת [JQR NS XX, 136], שכונת ראב״ח: או מקובב או גבנוני).

קִבּוּל, א׳) קבלה, הכח המקבל; הִפָּעלות (Empfänglichkeit, Annahme, Aufnahme; das Affiziertwerden).

וכל מה שיהיה הדבר יותר רקיק ועצמו יותר זך יהיה קבולו יותר חזק והשגתו לדברים, והשכל קבולו חזק והשגתו לכל הדברים ממה שתחתיו (מקור חיים לרשב״ג, ב׳ ו׳; מונק מתרגם: sa faculté de percevoir). וכל פֹּעַל הוא מכח רוחני, וכל קבול הוא מכח גשמי (שם ג׳ ט״ז). והיסוד כשיהיה עב, רחוק ממקור האחדות, ירחק מקבול רשום הרצון (שם ה׳ ס״ג). ואפשר

להמשיל הטבֵיע הצורה ביסוד כשתחזור עליו מהרצון בהטבֵיע המְעַיין במראה, כי היסוד כפי זה המשל יקבל הצורה מהרצון קבול המראה לצורת המעיין (שם ה׳ ס״ד).*) יצלח לקבול הענין האלהי (כוזרי א׳ קט״ו). אך כבר תשלל מהזמן דרך משל החיות ולא יחוייב שיהיה מת, אחר שאין מדרכו קבול החיים והמות (שם ב׳ ב׳). שיהיה המזג כולו מתוקן ומזומן לקבול הנהגת הנפש המדברת (שם ב׳ כ״ו). ואיננו נכסף לקבול צורה יתירה על הנפש החיונית (שם ה׳ י׳). החומר המוכן לקבול החיות (שם ה׳ י״ב). ולפי שהחמר הראשון יקבל קצת הצורות קבול ראשון כקבולו צורות היסודות, וקצתם יקבלם באמצעות וכו׳ רצוני: שכבר יקבל קצתם באמצעות קצת, והיה מבואר שאין זאת ההכנה מהצורות אשר יקבלם החמר הראשון קבול ראשון, הנה אם כן לא ישאר אלא שתהיה מהצורות אשר יקבלם החמר הראשון באמצעות הצורות האחרות (מלחמות השם א׳ ה׳). והוא מבואר ממה שבארו ארסטוטלוס בענין זאת ההכנה שיחויב שיהיה קבולה המושכלות קבול בלתי מעורב עם נושאה וכו׳. ולפי שזאת הצורה היא מהצורות אשר החמר הראשון כחיי על קבולם, והיו כל הצורות אשר החמר הראשון כחיי על קבולם הוות ומחודשות, הנה זאת הצורה הווה ומחודשת (שם).

עי׳ ערך מקבל א׳, מקֻבל א׳.

ב׳) הקבלה, נגוד, הפוך (Entgegensetzung, Umkehrung, oppositio).

יחס הקבול = proportio permutata.

כי יחס שני הזמנים אל שני הכובדים יחס הקיבול וכו׳, יחס הקיבול וכו׳, יחס ההיפוך (פי׳ תאמסטיאוס לס׳ השמים והעולם של ארסטו, הוצ׳ לנדויאר כ״א).

עי׳ ערך הקבלה, מקביל א׳.

קִבּוּלִי = rezeptiv, passiv (בספרות המאוחרת).

קִבּוּעַ קביעת ראשי־החדשים והמועדים (Festsetzung der Monatsanfänge und der Feiertage).

ומקבוע תשרי אתה מסדר ראשי חדשי השנה ומועדיה (ס׳ העבור לראב״ח, עמ׳ ס״ב). זה הוא דרך הקיבוע ועניינו, ואתה דוחה את הקיבוע

---

*) מונק, עמ׳ קל״ט, מתרגם: la matière reçoit la forme de la volonté comme le miroir reçoit l'image de celui qui y regarde.

מי״ח ומעלה מיום הראוי (שם, עמ׳ ס״ג). ומן המופלא שבה העִבור וכו׳ שלא נשתנה מכמה אלפים ומאות שנים, וכבר נשתנו קבועי הקובעים מיון וזולתם והוצרך בהם לתקון ותוספת (כוזרי ב׳ ס״ד). והוא הברור שבקבועים והאמתי שבהם (שם ד׳ כ״ט).

קִבּוּץ, א׳) הִמָּצא יחד; חִבּור, אחוד, השואה (gleichzeitiges Vorhandensein; Vereinigung, Ausgleich).

וכן הָכשר בתכונה הראשונה קבוץ שתי תנועות זאת אחר זאת (כוזרי ב׳ פ׳). כי הקבוץ בין המציאות על צד החיוב ובין החידוש על צד הכונה והרצון, עד שיהיו שני הענינים אחד, קרוב אצלי לקבוץ בין שני ההפכים (מו״נ ב׳ כ׳).

עי׳ ערך הפקה, השואה, התאמה.

קבוץ שני הפכים = coincidentia oppositorum.

ב׳) בחכמת החשבון: חבור מספר במספר (Addition).

ושֵׂם ארבע מלאכות החשבון: קבוץ, הכאה, חסור וחלוק (חכמת המספר לר״א מזרחי, ג׳).

עי׳ ערך אסיפה, חבור ח׳ כנוס.

ג׳) בחכמת המליצה: אספת דברים שונים בנושא אחד (congeries).

הענף הכ״ז וכו׳ אסיפה או קבוץ, גדרו אשר נאסף ונקבץ דברים שונים בנושא אחד וכו׳ (לשון למודים לרמח״ל, למוד ו׳, ל״ז).

עי׳ ערך אחדות ג׳ אספה.

ד׳) בחכמת התכונה והאצטגנינות: חבור הכוכבים, וביחוד דבוק כוכבי הלכת (Konjunktion der Gestirne, besonders der Planeten).

ויודעין שעת קיבוצן (של הירח והחמה) בלא דקדוק (משנה תורה, קדוש החודש ו׳ א׳). לפי שהחשבון הזה הוא לקיבוץ הירח והשמש בהלוכם האמצעי (שם ז׳ ז׳). כדי לפגוע ביום קיבוץ האמתי (שם). ״ספר הקבוצים״ לחכמי הערביים (מראות הכוכבים לגואן משימוני, כת״י; עי׳ רמש״ש תרל״ז, הערה 291b). קבוצים (אגרת תימן להרמב״ם, תרגום נחום המערבי; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: דיבוקים; עי׳ רמש״ש תתק״ל).

עי׳ ערך דבוק ג׳ דביקה ב׳ חבור י״א, מבט א׳ מחברת ב׳.

ה׳) קצור (Kompendium, Abriß).

ס׳ הקבוצים (בערבית גואמע) האלכסנדריים מספרי גלינוס, כת״י (עי׳ רמ״ש תרנ״ד ותרצ״ג, הערה רס״ז). קבוצי ספרי גלינוס (שם תרנ״ו). נרצה שנקצר קבוצי החכמה הטבעית (הצלת הנפש לאבן סינא, תרגום טודרוס טודרוסי, כת״י; עי׳ רמש״ש רפ״ה, הערה צ״ב). ספרי הקבוצים לאבן רשד (כך מכנה ר׳ משה אבואלעפיה את קצורי ן׳ רשד; עי׳ רמש״ש נ״ב, הערה נ׳).

עי׳ ערך קצור ב׳.

ו׳) חבור בני אדם; גם נרדף עם ישוב, מדינה, אומה (Gesellschaft, Gemeinwesen).

ומפני שטבעו (של האדם) נותן שיהיה בין אישיו זה החילוף, וטבעו צריך אל הקבוץ צורך הכרחי, א״א בשום פנים שישלם קבוצו אלא במנהיג בהכרח וכו׳, עד שיָעָלם ההתחלפות הטבעי ברוב ההסכמה ההנחיית ויסודר הקבוץ (מו״נ ב׳ מ׳). היישוב והקבוץ המדיני (עקרים ג׳ כ״ט). קבוץ גדול הוא קבוץ אומות רבות יתקבצו ויעזרו קצתם לקצת, והקבוץ הבינוני הוא האומה, והקבוץ הקטן אשר תקיף אותו המדינה (ס׳ הגדרים). עוד יזכור (אריסטו) אחר זה מה שייחד מדינה מדינה מהם, רצוני מה שייחד הקיבוץ המעולה והכבודיי וזולת זה מן הקיבוצים, וכמו כן יזכור מה שיעיק כל הקבוצים ומה שיעיק מין מהם (אחרית דבר לאבן רשד בבאורו האמצעי לס׳ המדות של אריסטו; עי׳ רמש״ש ר״כ, הערה תתי״ד).

עי׳ ערך ישוב ג׳, מדינה.

ז׳) בחכמת הדקדוק: רבוי, לשון רבים (Mehrzahl).

וזה באמרם בקבוץ חרול כסו פניו חרולים, ובקבוץ שפן שפנים בדגשות בשניהם (הקדמת ס׳ השרשים לריב״ג). ואמרו בקבוץ תענית — תעניות, המירו התו ביוד והבליעו בה יוד תענית (ס׳ הרקמה לריב״ג, שער ז׳; ומצוי הרבה).

ח׳) בנגוד לפרוד: הרכבה, חבור (Zusammensetzung, Verbindung).

ואמרו (המדברים) שאי אפשר שימצא גשם בשום פנים אלא מורכב מאלה החלקים השוים (מהעצמים הפרדים) הרכבה שכנית, עד שההויה אצלם הוא הקבוץ וההפסד הוא הפרוד, ולא יקראוהו הפסד, אבל יאמרו: ההויה הוא קבוץ ופרוד ותנועה ונוח (מו״נ א׳ ע״ג, הקדמה א׳).

עי׳ ערך פֵּרוד.

ט׳) נִקּוּד שורק או חולם ותולדותיהם (ע״ד הערבית: צֹםّ).

כי הקבוץ מהוָו (ריב״ג, ס׳ הרקמה שער י״א, הוצ׳ וילנסקי עמ׳ קל״ב). ויבא על פָּעְלָן וּפְעָלָן בקבוץ הפא בקמץ או בשרק, כמו קָרבן וְקֻרבן ושלחן (שם, עמ׳ קמ״ה). הפתחא לאלף וההא״ והקבוץ לוא״ו והשבר ליו״ד (כוזרי ד׳ ג׳). ויש שיקראוהו (את השורק) קיבוץ פום (ראב״ע, צחות, הוצ׳ ליפמן ד:).

קבוץ שפתים: התנועה הקטנה תולדת השורק (ֻ).

כי מאתנן זונה קבצה — השבר במקום קבוץ שפתים (ס׳ השרשים לריב״ג, ש׳ קבץ). והקבוץ הנזכר בשער זה וכו׳ הוא קבוץ שפתים, ור״ל השלש נקודות תלויות זו על זו (שם, ש׳ ג ל).

בזמן מאוחר נתיחד שם קבוץ סתם לתולדת השורק.

י׳) התקבצות (Zusammenziehung, contractio).

ובעצבים ישלמו הפעולות הבאות מן הבחירה אשר הם כמו הפִּשוט והקבוץ (עולם קטן, הוצ׳ הורוויץ כ״ח).

עי׳ ערך התקבצות; התפשטות, פִּשוט.

י״א) בספרות הקראים: הסכמה כללית (consensus omnium, Herkommen, Konvention).

המצוות נמשכות אל הכתוב וההקש וההעתקה והקבוץ (גן עדן לאהרן בן אליהו, פרק ב׳).

עי׳ ערך הסכמה א׳.

קִבּוּצִי, המדינה הקבוצית או המקובצת (התחלות הנמצאות לאלפראבי, מ״ז) = Republik.

עי׳ ערך מדינה.

קְבִיצוּת, אחד מתשעת הטעמים (Herbheit, der zusammenziehende Geschmack).

המתיקות, המרירות, החריפות, המליחות, החמיצות והעפיצות והקביצות והדשנות (אבן סינא, קאנון ב׳ א׳ ג׳).

עי׳ ערך קָבַץ.

***קָבַל**, בפִעל: קִבל פעולה או מקרה מה, ר״ל: היה נשוא הפעולה, חלה בו, נפלה עליו הפעולה או המקרה (eine Einwirkung erleiden, unterliegen, unterworfen sein; eine Eigenschaft usw. annehmen).

כי כל פועל מלבד הפועל הראשון יצטרך בפעלו למונח יהיה מקבל לפעלו (מקור חיים לרשב״ג, ב׳ י״ד). וההפרש בין שם העצם והיסוד

כי שם היסוד נופל על הדבר המוכן לקבל הצורה שלא קבל אותה עדיין, ושם העצם נופל על היסוד שקבל צורה מה (שם ב׳ ט״ו). והוא (האיש האחד) מקבל ההויה וההפסד והחלוק והחבור והפרידה והשנוי והחלוף והשתוף (חו״ה, היחוד ח׳). העִלה בהפסד המורכב היא העִלה בהשתנות היסודות קצתם לקצתם וכו׳, שאם לא יקבל זה פועַל זה לא נהיה הפסד ולא הויה (עולם קטן א׳ ד׳, הוצ׳ הורויץ עמ׳ י״ח). ואל יהיה רחוק בעיניך הראות רשמי ענינים אלהיים נכבדים בעולם הזה התחתון כשיהיו החומרים ההם נכונים לקבל אותם (כוזרי א׳ ע״ז). וכאשר האבן פחותה משתקבל החכמה והכסילות, כן העצם האלהי יתברך מרומם מלקבל החיים והמות, כאשר איננו מקבל האור והחושך (שם ב׳ ב׳). כי האויר כשׁשב להיות מים לא ימלט ענינו מאחד משני פנים: אם שצורת האויר קבלה צורת המים, ואם שׁשָם דבר אחר זולתם, נושא כל אחד משניהם בחזרת חלילה, רק שהאופן הראשון הוא נמנע, רצוני שתהיה הצורה האוירית מקבלת הצורה המימית, וזה כי הצורה האוירית כבר נעדרה, ואיך תקבל הצורה המיימית (אמונה רמה א׳ ב׳, עמ׳ ט׳). והוא (הגשם) ג״כ מתחלק, מקבל החלוקה (מו״נ א׳ ל״ה). שהם חשבו שהעולם בכללו וכו׳ הוא מחובר מחלקים קטנים מאד, לא יקבלו החלוקה לדקותם (שם א׳ ע״ג, הקדמה א׳). ומי שירצה שיהיה בעל בשר ועצמות ולא יקבל מעשה וכו׳ אמנם ירצה לקבץ בין שני ההפכים (שם ג׳ י״ב).

עי׳ ערך מקבל א׳, קבולי.

בהפעיל: א׳) הקביל דבר מה, הסב אליו פניו ומחשבתו, כִּוֵן אליו (entgegenkommen, sich einer Sache zuwenden, sich nach ihr richten).

כי השכל מחייב להקביל כל מטיב אם בהטבה, אם הוא צריך אליה, אם בהודות, אם איננו צריך לגמול (אמונות ודעות פרק ג׳, ד׳ לייפציג עמ׳ ע״א). והיו בני ישראל מצפים למה שיעד אותם משה שיוריד להם ענין מאת האלהים שיראו אותו ויקבילוהו כאשר היו מקבילים עמוד הענן ועמוד האש בצאתם ממצרים, אשר היו מביטים אליו ומקבילים ומגדלים אותו וכו׳ (כוזרי א׳ צ״ז). הלא זה כמו שירצה ליישר בני אדם כלם אל מקום השמש, אבל עיניהם תרוטות ולא יכלו לראות וכו׳, ונשא אותם אל קוטב הצפון או אל קוטב הדרום ואמר להם: השמש הנה, הקבילוה (שם ד׳ י״א; וע״ש בהערת קסל).

עי׳ ערך כונֵה ב׳.

ב׳) התנגד, סתר (entgegengesetzt sein, widersprechen).
עי׳ ערך הקבלה, מקביל א׳.

קַבָּלָה, א׳) המסורה הדתית (Überlieferung, religiöse Tradition).*)
והשערים שפתח הבורא וכו׳ הם שלשה: האחד מהם השכל הניצל מפגע, והב׳ ספר תורתו הנתונה למשה נביאו וכו׳, והג׳ הקבלות שקבלנו מקדמונינו וכו׳ (הקדמת חו״ה). וכאשר נתברר לי חיוב החכמה הצפונה מן השכל והכתוב והקבלה וכו׳ (שם). ואני שאלתי אחד מהנחשבים מחכמי התורה במקצת מה שזכרתי לך בחכמת המצפון והשיב אותי כי הקבלה תעמוד במקום העיון בזה ובמה שדומה לו (שם). וגם אלו הטעמים המפורשים בראיות נסיות בחכמת השיעור ראויים עוד להיות בקבלה בידך (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, סי׳ ל״ג, עמ׳ י״ח). וכיון שלמדנו הענין הזה מדברי רבותינו ז״ל והיו בקיאין בו בקבלה להם וכו׳ (ס׳ העבור לראב״ח, עמ׳ כ״ז). כדי שיתברר לך חכמת מדת החדש המסור בידינו בקבלה מרבותינו (שם, עמ׳ ל״ה). ומדברי רבותינו ז״ל אשר הם קבלה בידם מרוח הקדש (מגלת המגלה לראב״ח, עמ׳ י״ד). לפי שאין אפשר לשמור דברים כאלו וכו׳ אלא בקבלה ומסורת (פי׳ ס׳ יצירה לר״י ברצלוני, עמ׳ פ״ו). כי התלמוד הוא קבלה ומסורת ביד ראשי ישיבות דור אחר דור (שם, עמ׳ קפ״ז). ואחר כן הקבלה הנמשכת שהיא כמראה העין (כוזרי א׳ כ״ה; עי׳ ערך נמשך ב׳). ושָׂמוּ שבע המלכים והטעמים אותות לתכונות ההם אשר העתיקום בקבלה ממשה (שם, ג׳ ל״א). א״כ הקבלה אנחנו והקראים חייבים בה (שם ג׳ ל״ג; ועי״ש סי׳ ל״ד ול״ה). כי אין הקבלה טובה אלא עם הלב הטוב, אבל עם רוע הלב החקירה יותר טובה (שם ה׳ א׳). ובדתות המפורסמות יתחברו הלבבות החלוקות וכו׳, עד שהיה במדינה אחת קהלות מאנשים דתותיהם רבים ואמונותיהם בקבלותיהם סותרות וקצתם מזלזל בקבלת קצת וכו׳, והמפורסמות יקבצום וכו׳ (אמונה רמה עמ׳ ע״ה). והם ששמעו הקבלה בעקרי התורה כולה דור אחר דור (הקדמת הרמב״ם למשנה תורה). גם החכמים אין להם קבלה בדברים אלו אלא לפי

*) לוי גינצברג בהערותיו לספרו של אפרת על המונחים הפילוסופיים שבמו״נ הראה לדעת שבספרות התלמוד והמדרשים לא נמצא שֵׁם קבלה בהוראת המסורת הדתית אלא פעם אחת באבות דר״נ: עליו היה ר׳ מאיר אומר בקבלה. — גם הגאונים הראשונים לא השתמשו במונח זה כלל, והוא נמצא ראשונה באגרת רש״ג ובקצת תשובותיו של ר׳ האי גאון, אבל לא נתפשט שמושו אלא בספרות המאוחרת לזמן הגאונים.

הכרע הפסוקים (משנה תורה, מלכים י"ב ב'). לפי מה שכתוב בספרי הנביאים ובא בקבלה (מו"נ ב' ל"ט).

עי' ערך הגדה א' העתקה ד' מִספר, מָעְתָּק א' מְקֻבָּל.

ב') חכמת הקבלה: חכמת הנסתר.

לפי שחכמי הקבלה ייחסו כל יום מימי בראשית אל עלול אחד מן הז' שכלים האחרונים ויקראו העלולים ספירות וכו' (עקרים ב' י"א). וחכמת הקבלה יושג למבינים הבאים בשערי ה' כי להיותה במסוה ההעלם כסויה לא באו רבים עד תכונתה (שער השמים לר"א כהן אירירה, פרק ח').

עי' ערך חכמה, מְקֻבָּל ג'.

קָבַץ, בבינוני: הקובץ, אחד מתשעת הטעמים (das Herbe).

ושרשי הטעם תשעה: המתוק והדשן, והם חמים לחים, והמר והמליח והחריף, והם חמים יבשים, והקובץ והחמיץ והעפיץ, והם יבשים קרים וכו' (אמונות ודעות ב', ד' לייפציג עמ' נ"א). והעפיץ והקובץ והחמוץ והתפל, וכולם קרים (אמונה רמה א' ו', המשוש והטעם, עמ' כ"ז).

עי' ערך טעם.

בפִעֵל: א') חִבר, אִחד; ב') הכיל, כלל (ע"ד הערבית); ג') הוסיף מספר על מספר. — ומה שהביא לקבץ נמצא עם נעדר לדבר אחד בענין הוא שקר משחת (אמונות ודעות א', ד' לייפציג כ"ד). מפני שקבצנו בה (בלשון העברית) בין שני נחים ולא קבצנו בין שלש תנועות (כוזרי ב' ע"ח).*) ואני תמיה: איזה דבר קבץ בין שני החמרים המתחלפים האלה (מו"נ ב' י"ט). וזה תכלית היכולת לקבץ בין התועלת לכל אדם ובין מניעת הביאור בלמוד דבר מזה הענין (שם ג', הקדמה). — ובניתי אותו על עשרה שערים מקבצים כל חובות הלבבות (חו"ה, הקדמה). יתחייב בהכרח שישָאלו השאלות ההם כולם ואין לצאת מהם כי אם במענים מגונים יקבצו ההכזבה והבטול לכל פשוטי התורה (מו"נ ב' כ"ה). אמנם אין ענין השגחתו כענין השגחתנו וכו', ולא יקבצם גדר אחד וכו' כמו שלא תדמה פעולתנו לפעולתו ולא יקבצם גדר אחד (שם ג' כ"ג). אלא

*) דוד קַסל מתרגם: „Weil wir in derselben zwei ruhende Buchstaben zusammenstellen, nicht aber drei bewegliche". — ועי"ש הערת קַסל בענין השמוש „קבץ בין שני דברים", שהוא ע"ד הערבית.

יהא חיבור זה מקבץ לתורה שבעל פה כולה (הקדמת הרמב"ם למשנה תורה). — ותקבץ את שני המרובעים ותקח גדר המספר הנקבץ מהם (חבור המשיחה והתשבורת לראב"ח, עמ' פ"א).

בהתפעל: א') התחבר, נדבק (כוכב בחברו); ב') נוסף, נתכנס (מספר עם מספר); ג') התרכב, נתהוה מחלקים נפרדים; ד') התכַוץ; ה') התחבר לחיות חיים מדיניים. — בזמן שעושין על הראִייה היו מחשבין ויודעין שעה שיתקבץ בו הירח עם החמה בדקדוק הרבה (משנה תורה, קדוש החדש ו' א'). משיתקבץ הירח והחמה לפי חשבון זה עד שיתקבצו פעם שניה במהלכם האמצעי (שם ו' ג'). — ואתה מוצא העשרה מחצית שני הצדדים האלה בהתקבצם (יסודי התבונה ומגדל האמונה לראב"ח; עי' הקדמת המו"ל חבור המשיחה והתשבורת, עמ' XI). — ויתקבץ מן הקוים האלה בהתחברם יחד זוית גלומה (שם ב' ב'; עי' כתבי רמש"ש א' ת"א). וכשיתקבצו קצתם אל קצתם יהיה המקובץ בעל כמות והוא אז גשם (מו"נ א' ע"ג, הקדמה א'). — ואם לא יתקבץ החזה לא יצא ממנו האויר החם (עולם קטן, מאמר בנפש החיה, הוצ' הורויץ עמ' כ"ח). סבת תנועת החזה והתפשטו והתקבצו, שהיא מן העצבים הבאים מן המח (שם, עמ' כ"ט). — כבר התבאר תכלית הביאור כי האדם מדיני בטבע ושטבעו שיהיה מתקבץ ואינו כשאר ב"ח אשר אין לו הכרח להתקבץ (מו"נ ב' מ').

קָדוּם, א') קדמון, בלתי מחודש (urewig, anfangslos).
ואם הוא חי בחיים תהיה חיים שלו על שני דרכים: אם קדומה שאינה נקנית ואין לה ראשית ולא תכלית, או שתהיה קנויה אחר שלא היתה (מאמר מחבור ר' דוד אלמקמץ, הוצ' פאלק, הליכות קדם ע"ג). והם שכלים מופשטים מחמרים, קדומים עם הסבה הראשונה ואינם יראים הכליון לעולם (כוזרי א' א'). וכי מי הביא המַשנים לאמר בשתי סבות קדומות אלא הראיות (שם ד' ג'). וברצונו ובמאמרו וחפצו הקדום מני עד (אמונה רמה ב' ו' א', עמ' פ"ו). מחובר אל מה שיתחייב מהיות דברים רבים קדומים אם יהיו התארים רבים (מו"נ א' נ"א).

ב') קודם בזמן, קדמוני, עתיק (alt, früher, vorhergehend).
ושנביאנו הוא חותם הנביאים ומבטל כל תורה הקדומה לו (כוזרי א' ה'). עד שהם ימצאו בספרים ההם הקדומים ראיות גדולות וכו' (מו"נ א' ע"א). כבר ביארו הפילוסופים הקדומים והאחרונים שהשלמיות הנמצאות לאדם ד' מינים (שם ג' נ"ד). ואמנם זולתי חבורי אלה הנזכרים,

כמו ספרי בנדקלוס וספרי פיתאגוראס וספרי הרמס וספרי פורפיריוס, כל אלה הם פילוסופיא קדומה (אגרת הרמב"ם לר"ש ן' תבון, קובץ תשובות הרמב"ם ב', כ"ח:). הוא דעת ן' סינא לקוח מן הפלוסופיא הקדומה (ר' יצחק אלבלג, החלוץ ז', קס"א; עי' תורת התארים לדוד קויפמן, עמ' תק"ט). לרוע הבנתם למאמר הקדומים מן הפילוסופים, וראוי עלינו תחלה שנבאר עניין מאמר הפילוסופים הקדומים שהבורא ית' אינו יודע כי אם עצמו (העגולות הרעיוניות לאלבטליוסי, הוצ' קויפמן עמ' מ"ד). וכבר זכרנו מדברי הפילוסופים הקדומים מה שהוא משתוה לזה שהודיעתנו תורתנו (שם, עמ' נ"א; עי' רמש"ש מ"ב, הערה רצ"ז).

עי' ערך פילוסוף, קדמון, ראשון; אחרון א', מאֻחר, מתאחר ב'.

המדע הקדום, הדעת הקדום: ידיעת העתידות (Vorherwissen).
"מאמר בדעת הקדום" לאבן רשד, כת"י (עי' רמש"ש קפ"ב).

דעה קדומה = vorgefaßte Meinung; משפט קדום, א') = Vorurteil; ב') = Prämisse (רנ"ק).
עי' ערך משפט.

קְדִימָה, א') תכונת הדבר הקודם לחברו; יתרון (Priorität; Vorrang, Vorzug).
והחלותי מן הטבע, מפני שקדימתו קדימה עצמית (אמונות ודעות ז', ד' לייפציג עמ' קל"ג). ולברר הענין הזה אנו אומרים שהקדימה נאמרת על חמשה צדדים. הראשון שבכלם וכו' הקדימה בזמן, והשני שאנו אומרים זה לפני זה מפני שהמוקדם יש לו עמידה וקיימא שלא במאוחר והמאוחר אין לו עמידה אלא במוקדם וכו', וזו היא קדימה בעצם הדבר וקורין לה קדימת הטבע, והשלישי שאנו אומרים זה לפני זה מפני שהוא מסודר לפניו וכו', וזו היא קדימת הסדר, והרביעי שאנו אומרים זה לפני זה מפני שהוא גדול ממנו בחכמה או בעושר או במעשים וכו', וזו היא קדימת המעלה, והחמישי הקדימה האמורה על אחד משני דברים וכו' והאחד מהם גורם את השני וכו', וזו היא קדימת עלילה או קדימת הגרמא (מגלת המגלה לראב"ח, עמ' ט'; וע"ש במבוא עמ' XV). יאמר אצלנו על מה שהוא קודם לדבר אחר על ה' פנים: הראשון הוא הקדימה בזמן וכו', השני קדימה בטבע וכו', והשלישי הקדימה במדרגה וכו', והרביעי הקדימה במעלה וכו', החמישי הקדימה בסבה וכו' (מלות ההגיון י"ב, ע"ש). כי הזמן מקרה דבק לתנועה כשיביטו בה ענין

הקדימה והאחור (מו״נ א׳ נ״ב). ושלא נבלבל הסדר המיוחד בלשון מקדימת התבות ואחורם (נופת צופים ח׳).

קדימה בהקש = ביחס אל דבר אחר; קדימה בשלוח = קדימה מחלטת (ס׳ הגדרים). קדימת המשפט = Primat (מיזס).

ב׳) בחכמת המליצה: קדימה = Vorbeugung, occupatio, praesumptio.

הענף הי׳ וכו׳ נקראהו קדימה, גדרו אשר נקדים להשיב אל אשר יוכלו להקשות ולשאול או לחשוב שומעינו (לשון למודים לרמח״ל, למוד ו׳, כ״ט).

קְדִימוּת, קדמות (Urewigkeit, Anfangslosigkeit).

ואם הוא חי בלא חיים יהיה עוד על שני דרכים: על הקדימות שאין לה ראש ולא סוף, או על הקנין (מאמר מחבור ר׳ דוד אלמקמץ, הליכות קדם ע״ג).

קָדַם, מה שקדם זכרו, מה שהקדמנו זכרו: הנזכר למעלה (das oben-erwähnte).

ואלה הם יותר סכלים מכל מי שקדם זכרם (אמונות ודעות א׳, ד״ה והדעת השביעי; וע״ע בד״ה הדעת החמישית ועוד). והשלישית אנשים ראו חסרון מי שקדם זכרם וכו׳ והרביעית אנשים שהוסיפו על מה שהקדמנו זכרם (חו״ה, עבודת האלהים ד׳).

כפי מה שקדם (אמונה רמה, זכר כלל, עמ׳ א׳); כמו שקדם (מו״נ א׳ כ״ח) = כמו שכתוב למעלה. וכבר העירונו על ראיית זה במה שקדם (מו״נ ב׳ י״ב).

קָדֵם, א׳) קודמים או סבות קודמות: הסוג וההבדל, שהם קודמים בסבה לדבר הנגדר (causae priores).

החלק הראשון שיתואר הדבר בגדרו וכו׳ וזה המין מן התאר מרוחק מן האל יתברך אצל כל אדם, שהוא יתעלה אין לו סבות קודמות שהם סבת מציאותו ויוגבל בהם, ולזה הוא מפורסם וכו׳ כי השם לא יגָדר (מו״נ א׳ נ״ב). וסבות זה רבות מענינים קודמים ומתאחרים והווים (שם ב׳ ל״ח). לְמה שהוא ילך מהקודם אל המתאחר או ההפך (מאמר בכחות הנפש לתומאש די אקינו, הוצ׳ יֶלינק). ומציאות השם ג״כ במופת ראיה התבאר, ר״ל מן המתאחרים, לא מן הקודמים (פי׳ ר״מ נרבוני למו״נ, עמ׳ ט״ז).

מן הקודם אל המאוחר = a priori; מן המאוחר אל הקודם = a posteriori (ערוגת הבושם ט׳; תרגום מאמר הבֵרור הפילוסופי למנדלסזון).

ע׳ ערך מְאֻחר א׳ וב׳ מופת (מופת ראיה)׳ מתאחר א׳ וב׳ סבה (סבות מקדימות׳ קודמות).

המאמר בקודם ובמאוחר = מאמר המתי (Zeitbestimmung, πότε׳ quando).

ע׳ רמש״ש ס״ב; וע׳ ערך מאמר ה׳ (בהערה)׳ מתי׳ עת ב׳.

הקודם בזמן = tempore prius; הקודם במדרגה או בסדר = gradu prius; הקודם בטבע = natura prius; הקודם במעלה או בשלמות = qualitate prius; הקודם בסבה = causa prius (מלות ההגיון י״ב).

כי כל מחובר מורכב וכו׳ והדברים ההם אשר חובר מהם הם קודמים לו הקדמה טבעית׳ וכן צריך שיהיה מחברו קודם לו הקדמה זמנית וטבעית (חו״ה׳ היחוד ה׳). לפי שהתבאר בטבעיות שתנועת ההעתק היא הקודמת שבתנועות (אור ה׳ לר״ח קרשקש׳ ג׳ א׳ א׳).

ע׳ ערך נקדם׳ קדימה א׳.

ב׳) קודם = הקדמה (Prämisse, Vordersatz, propositio, antecedens, θέσις).

וזה מופת אמתי׳ כי נעשה בו הקש תנאי מתדבק׳ הונח בקודם כי הפועל הפעולות [וה]הכנות בגשם הוא הגשם׳ וחוייב ממנו נמשך כוזב׳ אחר כן נעשה מקביל הנמשך והוליד מקביל הקודם וכו׳ (אמונה רמה א׳ ו׳׳ עמ׳ כ׳). הקודם הוא הדבר הקודם בהכרח אל הנמצא׳ אך לא להיותו סבה לו וכו׳׳ הנמשך הוא הפך הקודם וכו׳ (לשון למודים לרמח״ל׳ למוד ג׳׳ י״א:). חלקי התנאי ב׳ קודם ונמשך׳ החלק שבו התנאי — קודם (ס׳ ההגיון לרמח״ל׳ פרק י״ט). מקביל הקודם = oppositum antecedentis (פירוש על מבוא׳ מאמרות ומליצה לר׳ יהודה בן יחיאל׳ הוצ׳ הוזיק).

ע׳ ערך הנחה ב׳ הצעה ב׳ הקדמה ב׳; נמשך.

קַדְמוֹן׳ א׳) קַיָּם מעולם׳ בלתי מחודש (urewig, anfangslos).

ובעלי החומר הקדמון הם מכוונים לקיים היולי וכו׳ (אמונות ודעות א׳׳ ד׳ לייפציג עמ׳ כ׳). כי כל מה שנחשוב שהנמצאות נבראו ממנו כבר חייבנו שהדבר ההוא הוא קדמון׳ ואם היה קדמון ישתוה הוא והבורא בקדמות (שם׳ עמ׳ כ״ה). והדעת החמישית דעת מי שאמר בשני עושים קדמונים (שם׳ עמ׳ ל׳). אתה חכם׳ קדמון לכל קדמון (כתר מלכות

לרשב״ג)· קימת הדברים כלם בידיעת הקדמון ישתבח (מקור חיים לרשב״ג, ב׳ כ״ג)· וכל מה שאינו קדמון הוא מחודש· מפני שאין בין הקדמון והמחודש אמצעי שיהיה לא קדמון ולא מחודש· א״כ כל מחובר איננו קדמון (חו״ה, היחוד ה׳)· כאשר יש באומות העולם מי שכופר בעקר ואומר אין לעולם התחלה· אבל הוא קדמון (מגלת המגלה לראב״ח, עמ׳ י׳)· ואם יהיה זה כן· אז לא יהיה הבורא קדמון ולא יכול· והם בורחים מלומר שהֶחפץ קדמון· שלא יחייבוהו קדמות הבורא (עולם קטן מאמר ג׳, הוצ׳ הורויץ עמ׳ מ״ה)· כי העולם קדמון ולא סר האדם נולד מאדם שקדמו וכו׳· והדבקות קדמון כאשר הסבה הראשונה קדמונית· אין לה תחלה (כוזרי א׳ א׳)· האלהים קיים· קדמון· לא סר· כי אם היה חדש היה צריך אל מחדש וכו׳· עד שיגיע אל מחדש קדמון· הוא הראשון (שם ה׳ י״ח)· ויגיע האמת השלם באלה השלשה דברים· ר״ל במציאות האל ית׳ ושהוא אחד ושהוא בלתי גשם· מבלתי הבטה אל גזרת המשפט בעולם אם הוא קדמון או מחודש (מו״נ א׳ ע״א)· אם היה העולם קדמון יהיו האנשים אשר מתו במה שלא סר אין תכלית למספרם (שם א׳ ע״ד, הדרך השביעי)· ולזה יאמינו שיש חומר אחד נמצא קדמון כקדמות האלוה (שם ב׳ י״ג, הדעת השני)·

עי׳ ערך עתיק· קדום א׳·

ב׳) הקדמונים: החכמים הראשונים (die Alten, Altvorderen).

ואנו מסמיכין להביא על דברינו שאמרנו וכו׳ ראיות ומשלים וטעמים שהביאו אותם חכמים קדמונים (מאמר מחבור ר׳ דוד הבבלי אלמקמץ; עי׳ פי׳ ס׳ יצירה לר״י בן ברזלי, הוצ׳ שזח״ה עמ׳ פ׳)· וראיתי במעשי קדמונינו ז״ל ובמה שקבלנו מדבריהם וכו׳ (חו״ה, הקדמה)· ומצאנו רוב הקדמונים מוציאים מן הכתוב הזה וכו׳ (מגלת המגלה לראב״ח, עמ׳ י״ט)· דע שדרך זה דרך עמוק מאד וכו׳ והרחיבו בפירושו וביאורו החכמים הקדמונים (עולם קטן ב׳ ב׳ ג׳, הוצ׳ הורויץ עמ׳ מ׳)· אבל אמנם טרחו הקדמונים לקיים מה שיבוקש קיומו ולבטל מה שיבוקש בטולו וכו׳ (מו״נ א׳ ע״א)· כבר בארו הפלוסופים הקדמונים והמאוחרים כי שלמות הנמצאות לאדם הם ארבעה מינים (ר״י אלחריזי, מו״נ ג׳ נ״ד; בתרגום ר״ש ן׳ תבון: הקדומים והאחרונים)· ומדברי הפלוסופים גם כן· הקדמונים והחדשים (ח׳ פרקים להרמב״ם, הקדמה)· הפלוסופים הקדמונים (שער ה׳ החדש לר׳ שלמה אלמולי, ד׳; עי׳ תורת התארים לדוד קויפמן, עמ׳ שכ״ד, הערה קפ״ו, ועמ׳ שכ״ה, הערה קפ״ז)·

עי׳ ערך פילוסוף· קדום ב׳ ראשון·

קַדְמוּת, בנגוד אל מושג החדוש, גם בהקבלה אל נצחות: תכונת הדבר הקדמון (Urewigkeit, Anfangslosigkeit).

ואם היה קדמון ישתוה הוא והבורא בקדמות (אמונות ודעות א׳, ד׳ לייפציג עמ׳ כ״ה). והדעת העשירי הדעת הידוע בקדמות (שם, עמ׳ ל״ט). ואין הפרש בין אלהותך וקדמותך (כתר מלכות לרשב״ג). וכל מה שהביאונו להעמיד מציאות הבורא יתעלה מצד מעשיו די למי שיבין וכו׳ ומספיק בתשובת אנשי הקדמות (חו״ה, היחוד ו׳). אך מה שאנו מספרים (=מתארים) אותו בו מן הקדמות, מפני שהראיות הורו כי לעולם הזה ראשון אין ראשון לפניו וכו׳ וזהו ענין הקדמות (שם, היחוד י׳). וכן ראויה לו עוד מדת הקדמות (שם). והם בורחים מלומר שהֵחֵפץ קדמון, שלא יחייבוהו קדמות הבורא (עולם קטן ג׳, הוצ׳ הורויץ עמ׳ מ״ה). אני מאמין בחדוש הנבראות ובקדמות הבורא יתברך (כוזרי א׳ ד׳). אנחנו מקיימים האחדות והקדמות לאלהים יתברך והחדוש לעולם (שם א׳ ה׳). והסכימו (הפילוסופים) על הנצחות והקדמות לעולם (שם א׳ ס״ב). ושאלת החדוש והקדמות עמוקה וראיות שתי הטענות שוות, עד שתכריע החדוש הקבלה (שם א׳ ס״ז). ויסורו מלב המאמין ספקות הפילוסופים ובעלי הקדמות (שם א׳ צ״א). וכן אנשי הקדמות מי הביאם לאמר בקדמות הגלגל ושהוא סבת עצמו וסבת זולתו אלא הראיות (שם ד׳ ג׳). דעות האנשים בקדמות העולם או חדושו וכו׳ הם שלשה דעות (מו״נ ב׳ י״ג, ע״ש). ואין לו (לספר קהלת) פסוק יורה על הקדמות ולא ימצא לו בשום פנים פסוק מבואר בקדמות העולם, ואמנם יש לו פסוקים מורים על נצחותו וכו׳ (שם ב׳ כ״ח). ולזה שמנו שורש שאין לו התלות בזמן, כדי לכלול הקדמות והנצחיות כאחד (עקרים ב׳ י״ח).

עי׳ ערך קדימות; נצחות, נצחיות; חדוש א׳.

קָדְקֹד, הכה על קדקוד איזו דעה: סתר, בִּטל אותה. (ע״ד: מחו לה אמוחא, מגלה י״ט:).

וכבר הכה אבונצר אלפראבי על קדקד זאת ההקדמה (מו״נ א׳ ע״ד, ד״ה הדרך השביעי). והנה ארסטו ומפרשי ספריו הכו על קדקד הסברא הזאת (אור ה׳ לר׳ חסדאי קרשקש, מאמר א׳, הקדמה י׳; עי׳ ספרו של ולפסון Crescas' Critique of Aristotle עמ׳ רנ״ו ותק״ע).

קָדַר, חָשַׁךְ, לקה (השמש או הירח); גם בהוראה מופשטת: נעשה עכור, אפל (sich verfinstern; düster, trüb sein, sich trüben).

על כן לא יקדר השמש כי אם ברגע מחברתו עם הלבנה וכו׳ (ראב״ע לשמות י״ב ב׳). וכל אשר תרחק עת התפלה מהנפש היא הולכת וקודרת במה שפוגע אותה מעסקי העולם (כוזרי ג׳ ה׳). — בהפעיל: וכבר נקבצו מותרים מקדירים עם אורך השבוע וכו׳ (שם). — בנפעל, בהוראת לקוי הלבנה: וכמו שנאמר על עמי הארץ שבעמנו (כצ״ל) שהם סוברים שדבר שהוא דומה לתנין בולע הירח ונקדר (אמונות ודעות, הקדמה).

קַדְרוּת, לקוי החמה והלבנה (Sonnen- und Mondfinsternis).

כקדרות השמש והירח (חו״ה, חשבון הנפש ג׳, ד״ה והשלשה ועשרים). ולא תהיה קדרות ללבנה כי אם בהיותה לנכח השמש בלילה וכו׳ (ראב״ע לשמות י״ב ב׳). קדרות השמש, קדרות הלבנה (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא, עמ׳ מ״ו). מלקוי וקדרות הירח (נחמד ונעים לר״ד גַנז). ״ספר בקדרות הלבנה והשמש וחבור הכוכבים ותקופות השנים״, כת״י (עי׳ רמש״ש תר״ב).

עי׳ ערך לקוי, לקות.

גם בהשאלה לענינים רוחניים: זַכּוּת עצם הנפש מקדרות הסכלות המסירה חשכת הספק אשר בלבבך (חו״ה, חשבון הנפש ד׳).

קַדְרִי, מתיחס על הקדרות.

בדבוקים הקדריים אשר לשמש ולירח (חבור הגדול הנקרא אלמגסטי, תרגום יעקב אנטולי, כת״י; עי׳ רמש״ש תקכ״ג, הערה 163b).

עי׳ ערך לקותי.

קָהָל, קְהִלָּה, א) קבוץ בני אדם, סיעה (Gemeinschaft, Gruppe).

אבל אנחנו קהל המיחדים מאמינים באלה השלשה משכים אשר למדעים וכו׳ (אמונות ודעות, הקדמה, ד׳ לייפציג עמ׳ ט׳). השגות האדם מהן מושכלות ומהן מוחשות וכו׳ ומהם מה שלא יהיה הוא המרגיש אותם, אכן הרגישם כבר זולתו וכו׳ והביאם אליו, אם קהל ואם אחד (אמונה רמה ב׳ ה׳, עמ׳ ס״ט). ולזה נאמר אנו קהל המיחדים באמת וכו׳ (מו״נ א׳ נ״ג). כמו שאין חסרון אצלנו קהל המיחדים לאל אחד היותו בלתי מקבץ בין שני ההפכים בנושא אחד (שם א׳ ע״ה, ד״ה הדרך האחד). והמקובלות מה שקבלנו מחכם מורגל ומומחה או מקהילה שהיא מומחית (עולם קטן א׳ א׳, הוצ׳ הורוויץ עמ׳ ה׳).

עי׳ ערך כת, סיעה, קבוץ ו׳.

ב׳) קהל: לשון רבים, רבוי, קבוץ (בספרי המדקדקים הקדמונים).
עי׳ ערך קבוץ ז׳.

קַו, גודל מדומה שאין לו שעור אלא באורך בלבד (Linie).

כי מן השקר שיחָלק הקו אל הנקודות או שיורכב מהם, לפי שהנקודות אין מרחקים להם וכו׳, והקו הוא בעל מרחק אחד, על כן יש לו שתי קצוות ושני פנים וכו׳, והנקודה היא קצת הקו מכל עבר ואינה נפרדת ממנו (ס׳ היסודות לר׳ יצחק הישראלי, עמ׳ מ״ה). והקו הוא קצת השטח מארבעה פיאות ולא נפרד ממנו מכל צדדיו, אחר שאין קו אלא לשטח ואין שטח אלא מקו (שם, עמ׳ מ״ז). הנה כבר התבאר שהקו לא יחלק אלא אל קוים ולא יורכב אלא מקוים (שם, עמ׳ מ״ח). וקימת הקוים בשטחים וקימת הנקודות בקוים (מקור חיים לרשב״ג, ב׳ כ״ג). והקו הוא ערך שיש לו שיעור באורך בלבד ואין לו רוחב ולא עומק, ותכליותיו על שני ראשיו הם נקודות (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, סי׳ ד׳, עמ׳ ח׳). כי הכמה ימצא בקו, והוא דבר שיש בו התפשטות בצד אחד וכו׳ (אמונה רמה א׳ א׳, ד״ה והכמה, עמ׳ ה׳). וכן ידומה התחלק השטח בקו והתחלק הקו בנקודה (שם, עמ׳ ו׳). כסגולות ההבדל וההשתתפות בקוים ובשטחים והיות קוים מדוברים (כצ״ל) וקוים בלתי מדוברים (מו״נ א׳ ע״ג, ההקדמה השלישית). קוים מדברים וקוים שאינם מדברים, מלות בפי חכמי התשבורת, קוראים אנשי החכמה ההיא הקו שימָצא לו קו שימדדהו כולו קו מדבר, כלומר ידבר בשיעורו, וקו שלא נמצא לו קו שישערהו כולו יקראוהו קו שאינו מדבר (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). יחס העתה אל הזמן הוא יחס הנקודה אל הקו (שם, ערך עתה). הנקודה מחברת הקו והעתה מחברת הזמן (רב פעלים לר״י ן׳ לטיף, סי׳ כ״ב). הפלוסופים לא יאמינו שהקו מורכב מנקודות והשטח מקוים והגוף משטחים, ואם יבדיל בהם הפלוסוף, הוא על צד ההתר, לא על צד החלוק והפרוד (עץ חיים לאהרן בן אליהו, פרק ד׳). שאין בין הבב״ת והב״ת יחס אלא כנקודה אל הקו וכעתה אל הזמן (אור ה׳ לר״ח קרשקש). קו הוא אשר תכליותיו ב׳ נקודות. קו הוא שעור מתדבק, לו אורך בלא רוחב (ס׳ הגדרים). כי התחלת הגדולים הנקודה, שהיא התחלת הקו, ואחריו הקו שהוא התחלת השטח וכו׳ (העגולות הרעיוניות עמ׳ י״ט). הגודלים מהם שיש להם מרחק אחד, והוא הקו (ס׳ אקלידוס, כת״י מינכן; עי׳ רמש״ש תתר״ב). הקו הוא אורך אין רוחב לו (שם).

קו ישר: והקו הישר אשר אין בו עקמימות הוא הנמשך לנוכח הנקודות העומדות על תכליתו אחת אל אחת (חבור המשיחה והתשבורת לראב"ח, סי' ז', עמ' ח')· קו ישר הוא אורך בלא רוחב לא יסתיר אמצעי שתי קצותיו· אבל העיון אליו על יושר (ס' הגדרים)· — קו עקום, מעוקם, מעוות: הקו העקום הנקרא קשת (חבור המשיחה ותשבורת לראב"ח, עמ' ס"ה)· אורך הקו המעוקם (שם, עמ' פ"א)· קו מעוות הוא אורך בלא רוחב בלתי מונח על נוכחות אי זה שתי נקודות שיורשמו בו (ס' הגדרים)· — קוים נכוחיים: והקוים הנכוחיים הם קוים שיהיה המרחק ביניהם שוה ושמור במשיכתן ואין אחד מהם פוגש את חברו בהלוכו ואִלו היית מוליך אותם לאין סוף· והקוים אשר אינם נכוחיים הם קוים שאין המרחק ביניהם שמור לעולם (חבור המשיחה והתשבורת לראב"ח, עמ' ט')· קוים ישרים נכוחיים הם אשר יהיו על שטח אחד שוה, ואם הוצאו בשני הצדדים אל לא תכלית לא יפגשו באחד מהם (ס' הגדרים)· — קו חלזוני; בקו המורכב מהישר והסבובי, אשר הוא החלזוני (אור ה' לר"ח קרשקש, א' י"ג)· קו חלזוני הוא קו עולה ומתעגל עד שהוא מורכב מב' תנועות: ישרה וסבובית (ס' הגדרים)· — הקו המקיף, הקו הסובב, קו עגול: מציר העגול הנקרא מרכז אל הקו המקיף אותו (חבור המשיחה והתשבורת עמ' ל"ד)· קו הסובב, שיש בו שלשה ושביע מן הקוטר וכו'· הקו הסובב, שהוא שלשה מקוטר ועוד ח' חלקים וחצי מששים חלק בקוטר (שם, עמ' ס"ב)· קו עגול הוא אורך בלא רוחב, בתוכו נקודה שכל הקוים היוצאים אליו ממנה שוים (ס' הגדרים)· — קוים נבדלים ומשתתפים: חכמי התשבורת זכרו קוים שהם נבדלים, כלומר שהאחד נבדל מחברו, וחקקום שהם אשר לא ימָצא להם קו שימדדם שניהם עד תומם, ולא הקטן שבהם מודד הגדול עד תומו, וכן זכרו קוים משותפים, וחקקום שהם אשר ימדדם קו אחד (ר"ש ן' תבון, פי' המלות הזרות, ערך סגולות ההבדל וההשתתפות)· — קו האורך, המישור, השוה, השווי: והיבשה וכו' נחלקת לד' חלקים בשני קוים שאדם חושב בלבו כאלו הקוים האלה חולקים אותה, האחד הולך ממזרח למערב, וקו הזה הוא באורך הארץ ונקרא קו השוה (צורת הארץ לראב"ח, עמ' ו')· השוכנים על קו השוה אשר בארץ, והוא קו האורך, היום והלילה להם שוים לעולם (שם, עמ' ז')· ומפני זה לא הגיע הישוב בדרום כי אם עד וכו' מרחק מחצית מזל עקרב ומזל דלי מקו המישור (שם, עמ' י"ט)· שדרך השמש דרך נוטה מן הקו

השוה (מו"נ ב׳ י"א)· הקו השוה שֵׂם לקו סובב בעגולה גדולה עוברת על מרכז העולם מדומה ממזרח למערב עומדת על עגולת אופק העולם על זוית נצבת· והקו ההוא באמצע העולם· תמיד חצי העולם לצד צפונו והחצי לצד דרומו· והיום והלילה שוים לכל העומדים תחתיו מפני זה וכו׳ כי אין בלשון הפילוסופים רק הקו השוה או משוה היום· והוא (הרמב"ם) הוסיף בלשונו: המהלך באמצע העולם· והוא שרחקו משני הקטבים שוה וכו׳ (ר"ש ן׳ תבון· פי׳ המלות הזרות)· ותקָרא העגולה הזאת קו השווי· והיא אשר תגביל אורך הארץ ממזרח למערב או ההפך ותחלק הארץ בשני חצאים· האחד צפוני והאחד דרומי (ס׳ הגדרים· ערך משוה היום)· — קו האמצעי: והיבשה וכו׳ נחלקת לד׳ חלקים בשני קוים שאדם חושב בלבו וכו׳· האחד הולך ממזרח למערב וכו׳· והשני הולך מן הצפון אל הדרום· והקו הזה הוא ברוחב הארץ ונקרא קו האמצעי (צורת הארץ לראב"ח· עמ׳ ז׳)· — הקו הלקותי: והקו אשר יחתוך אזור המזלות לב׳ חצאין וכו׳ יקרא הקו הלקותיי וכו׳· והשמש מהלכו לעולם בזה הקו הלקותיי· לא יטה ימין ושמאל (אשפירא שער ב׳· מ"ז:)· — קו הקדקד = קו נוכח הראש (עי׳ רמש"ש תקפ"ג· הערה של"ט)·

קו אלם· חרש	irrationale Linie
" האמצעי	Meridian
" האורך	Äquator
" חלזוני	Schneckenlinie, Spirale
" ישר	gerade Linie
הקו הלקותי	Ekliptik, Sonnenbahn
קו מאוזר· מדבר· מדובר	rationale Linie
" המישור	Äquator
" המקיף· הסובב	Kreisumfang
קוים משתתפים	kommensurable Linien
" נבדלים	inkommensurable ,,
" נכוחיים	parallele ,,
קו עגול	Kreislinie
קו עקום· מעוקם· מעוות	Kurve, Kreisbogen
" הקדקד	Scheitellinie
" השוה· השווי	Äquator

עי׳ ערך אופן (אופן חצי היום), אפק, גלגל (גלגל המישור, המזלות), עִגול, קטר.

ובמשמעות קרן אור: קוים ניצוציים (מלחמות השם ה׳ ב׳ ו׳; כל מלאכת הגיון, מופת, מ״ו). הקו הניצוצי (אור ה׳ לר״ח קרשקש, ב׳ א׳).

גם בהשאלה לענינים מפשטים: אמנם הכח המדבר הנה לו שני פנים וכו׳, אופן אל צד העליון וכו׳ ואופן אל צד השפל, בו ימשול או לא ימשול על השני כחות הבהמיות וישמרם מן הרבוי והמיעוט אם ילך הדבר על קו היושר (אמונה רמה ג׳, עמ׳ צ״ח). למי שיעשה שום מעשה ויצא בו מקו המישור (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ כ״א). ״קו הבריאות״, וכיו״ב.

בחכמת היד: קו החיים = Lebenslinie; קו החכמה = Kopflinie; קו המזל = Glückslinie.

קִוָּה, רשם קו, חוג (eine Linie, besonders eine Kreislinie ziehen).

המעשה שנקוה אל מרכז א׳ ובמרחק ב׳ א׳ עִגול, והוא עִגול ג׳ ד׳ ב׳, ונקוה עוד על מרכז ב׳ ובמרחק ב׳ א׳ עִגול א׳ ג׳ ה׳ וכו׳ (ס׳ אקלידוס, כת״י מינכן; עי׳ רמש״ש תתר״ב).

קוֹל, למשמע הקול = בהשקפה שטחית (scheinbar, bei oberflächlicher Betrachtung).

והתשובה הזאת מתקנת את הטענה למשמע הקול, לולא שיש עליה פרכא וכו׳, ונמצאת הטענה עומדת במקומה (הגיון הנפש לראב״ח, ל״א).

עי׳ ערך גסות.

קול הוא דבר יגיע באויר בסבת התמוגגות יפול באויר מתנועה חזקה תגיע מדפיקה או עקירה, כי הוא תנועת אויר נדחה מנפילת המקיש על המוקש, והקול ממנו חד וממנו כבד (ס׳ הגדרים).

קול בכח, קול בפעל: והיה זה (ההרגש) [הגשם] בעל קול בכח, כמו הנחשת והאבן והגשמים הקשים, כי הם בכח בעלי קול, וכאשר הכם דבר חודש מהם קול בפועל וכו׳, ואמנם הקול בכח לגשמים הקשים (אמונה רמה א׳ ו׳, השמע, עמ׳ כ״ח).

עי׳ ערך צלילות ב׳.

קול חוזר או מתחזר: הד, הברה (Widerhall; Echo).

עי׳ בס׳ החושים לדוד קויפמן, חוש השמיעה; וע״ע ערך הברה, צליל, צלצול.

קֹטֶב, א׳) ציר הגלגל הסובב (Pol).

והרקיע נסמך בהקפתו זו על שתי נקודות, האחת בקצה צפון ונקראת בלשון ערבי קוטב צפון והשנית בקצה דרום ונקראת קוטב דרום וכו׳, והקוטבים הם שתי נקודות אשר על שתי קצות הבריח, ושתי הנקודות האלה עומדות במקום אחד לעולם, ואינן זזות (ס׳ העבור לראב״ח, עמ׳ ט׳). ועיש וכו׳ היא שבעת כוכבים שהם מתרחבים רוחב גדול מגלגל המישור והם סובבים על אופן קרוב מן הקוטב הצפוני וכו׳ (מגלת המגלה לראב״ח, עמ׳ קי״ג). הלא זה כמי שירצה ליישר בני אדם כולם אל מקום השמש וכו׳ ונשא אותם אל קוטב הצפון או אל קוטב הדרום ואמר להם: השמש הנה, הקבילוה (כוזרי ד׳ י״א). כי שני הקטבים והבריח והעגולה הגדולה אשר מרחקה משני הקטבים מרחק אחד כלן מקרה לעגולה מצד שהיא מתנועעת (אמונה רמה ב׳ ד׳ ב׳, עמ׳ נ״ט). והגלגלים ההם כלם על קטבים אחרים (מו״נ ב׳ י״א; ר״י אלחריזי מתרגם: מסמרים). קוטב — מלה ערבית בפי חכמי התכונה, הוא שֵׁם לנקודה מדומה בגלגל סובב על מרכז, לא תשנה מקומה ולא מצבה, אך היא עומדת במקום אחד תמיד וכו׳, ומאשר תנועת הגלגלים היומית היא ממזרח למערב והאחרת ממערב למזרח, יהיה הקוטב האחד לצד צפון והאחד לצד דרום, ואשר לצד צפון יקרא קוטב צפוני, ואשר לצד דרום יקרא קוטב דרומי וכו׳ (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות, ע״ש). בריחי השמים הנקראים קוטבים (ס׳ אלכסנדרוס מוקדון וקורותיו; עי׳ רמש״ש תתק״א, הערה ש״ב). כאשר ידומה קו ישר יעבור במרכז גלגל מה מתנועע על עצמו ויכלו ב׳ קצותיו אל שטח הגלגל ולא יתנועע הקו הזה בתנועת הגלגל, הנה קצות הקו הזה יקראוהו קטבי הגלגל. קטבי העולם הם קצוות הקו המדומה, כאמור בגלגל, המתנועע התנועה היומית מעצמו (ס׳ הגדרים). הקטב השמאלי = הצפוני; הקוטב הימני = הדרומי.

עי׳ ערך מסמר, סדן, עמוד ד׳, ציר ב׳.

ב׳) בהשאלה: עִקר ויסוד, שורש, וכיו״ב (Fundamentalsatz, Angelpunkt u. ä.).

והוא שלקחתי קטבי דבריהם וסבבתי עליהם אופן העיון ונתקו בו עד שלא נשאר מהם דבר (אמונות ודעות א׳, ד״ה והדעת החמישית, ד׳ לייפציג עמ׳ ל״א). ועל כן נוסדו התורות על קטבי היחול והרהות (חו״ה, עבודת האלהים ג׳). והוא אמרו: בארץ, אשר הוא קוטב התורה (מו״נ ג׳ נ״ד). קוטבי התורה (ס׳ יוסיפון; עי׳ רמש״ש תתצ״ח, הערה רפ״ז).

קְטוּמָה, קטומת ראש: מרובע שאין בו אלא שתי צלעות מקבילות, והן בלתי שוות (Trapez).

והצורה האחת וכו׳ היא צורה שיש לה ארבע צלעות ויש בה שתי צלעות נכוחיות ואינן שוות, והשתים הנשארות אִינן שוות ואינן נכוחיות וכו׳, והצורה הזאת נקראת קטומת ראש שוה, וצלע וכו׳ הקצרה משתי צלעותיה הנכוחיות נקראת ראש הקטומה, וצלע וכו׳ הארוכה נקראת תושבת הקטומה (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, סי׳ ע״ו, עמ׳ נ״א). התמונה השנית וכו׳ היא קטומה אשר יש בה שני קוים נכוחיים ואינן שוים, והם הראש עם התושבת, ושני קוים שאינם שוים ואין אחד מהם עמוד לְא על התושבת ולא על הראש וכו׳, והצורה הזאת נקראת קטומת הראש חלופה, מפני ששתי צלעותיה אשר אינן נכוחיות אינן שוות (שם, סי׳ פ״א, עמ׳ נ״ג ונ״ד). התמונה השלישית קטומה אשר ראשה נכוחי לתושבתה, ואחד מצלעיה עמוד עליה, והתמונה הזאת נקראת חצי קטומה (שם, סי׳ פ״ו, עמ׳ נ״ו). התמונה הרביעית קטומה אשר ראשה נכוחי לתושבתה, והצלע האחת נופלת על התושבת על זוית נרוחת, ולקטומה הזאת שני עמודים תיכונים ועמוד אחד חיצוני, והיא נקראת קטומה מתמוטטת (שם, סי׳ צ׳, עמ׳ נ״ז).

קטומת ראש שוה	gleichschenkliges Trapez
״ ״ חלופה	Trapez mit ungleichen Schenkeln
״ ״ מתחלפת השוקים	Trapez mit ungleichen Schenkeln
״ ״ מתמוטטת	Trapez mit einem stumpfen Winkel
חצי קטומה	rechtwinkliges Trapez
מצבה קטומה	Pyramiden- oder Kegelstumpf, frustum

קֹטֶר, א׳) אלכסון העִגול או בריח הכדור (Durchmesser, Achse).

ואלכסון העגול הוא קו החולק אותו לשנים ונקרא בלשון ערבי קוטר (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, סי׳ י״ג, עמ׳ ט׳). ומצאו קוטר הלבנה כשהיא עומדת בגובה הרום וכו׳ אוחז כדי שלשים שברי מעלה פחות שתות מחשבון ש״ס מעלה בהקף אופנה, ויהיה במקום זה קוטר עגולת הצל ע״ז שברי מעלה, שהן מעלה אחת וי״ז שברים מֵעוקם אופן הלבנה, וזה הנקרא קוטר הצל, ומצאו קוטר הלבנה בעמדה בשפל רומה וכו׳ ל״ה שברי מעלה ול״ה שניים, ויהיה קוטר הצל במעמד הזה צ״ב

שברי מעלה, שהם מעלה אחת ול״ב שברים (צורת הארץ לראב״ח, כ״ד:). וזה שאם תדמה כדור גדול וכו׳, ואחר כן תדמה בו קוטר יעבור על נקודת מרכזו, ואח״כ תדמה שני אנשים עומדים על שתי קצוות הקוטר, עד שיהיה הנחת רגליהם על ישרון הקוטר, וישוב הקוטר והרגלים בקו אחד ישר, לא ימלט מהיות הקוטר נכחי לאופק או בלתי נכחי וכו׳, וכבר התבאר במופת שהארץ כדורית, ושמוה מיושבת על שתי קצוות הקוטר, וכל איש משכוני שתי קצוות ראשו אל השמים ורגליו לצד רגלי האחד שהוא בראש הקוטר האחר וכו׳ (מו״נ א׳ ע״ג, הקדמה י׳, הערה). וזה יתבאר לך מידיעת שיעור קוטר כל גלגל (שם ב׳ כ״ד). קוטר — מלה ערבית, הוא שם לקו ישר חולק העגולה לשני חצאין, ואין ספק שהוא עובר על מרכזה (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). קוטר הוא הקו הישר המגיע בין ב׳ קצות העגולה, החולק אותה לשני חצאים שוים (ס׳ הגדרים). דע שהקו ההולך מצד אחד של הכדור או הגלגל ועובר על המרכז ויוצא אל עבר השני הוא יקרא בריח, וחכמי המחקר קראוהו קוטר (נחמד ונעים לר״ד גנז, כ״א).

חצי קוטר = Halbmesser, Radius.

ומצאו אורך הצל בעלותו משטח הארץ עד הנקודה שהיא תכליתו כגון קס״ח חבל בחבל חצי קוטר הארץ (צורת הארץ לראב״ח, כ״ד:). מפני שהמרחב הזה שוה לחצי קוטר הצל עם חצי קוטר לבנה בשפל הרום וכו׳ (שם). ובארו האחרונים וכו׳ כמה שיעור יציאת המרכזים ההם בחצי קוטר הארץ (מו״נ ב׳ כ״ד). וכמה בין שני המרכזים בחצי קוטר הארץ (שם).

עי׳ ערך אלכסון, בריח א׳.

ב׳) אלכסון המרובע (Diagonale).

או יברא מרובע קטרו שוה לצלעו, ומה שידומה לזה מן הנמנעות (מו״נ ב׳ י״ג, ד״ה הדעת השני). קוטר — מלה ערבית וכו׳, והוא הקו הישר שהוא אלכסון המרובע (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות).

עי׳ ערך אלכסון.

ג׳) הקו האמצעי (Meridian).

והרוחב אשר נחלקים ב׳ הקטרים בקריאת יום בעצמו הוא שמונה עשרה שעות, לא פחות ולא יותר, קוראים אנשי הקוטר הזה

שבת, וכבר יצאו אנשי קוטר אחר מן השבת, קוטר אחר קוטר וכו׳ (כוזרי ב׳ כ׳; נ״א: גבול).

עי׳ ערך קו.

ד׳) רוחק, התפשטות (Dimension).

שהקו מפני היותו בעל קוטר אחד יהיה העתקו אל מה שהוא יותר תם ממנו, אל השטח, ומפני היות השטח בעל שתי קטרים היה העתקו אל מה שהוא יותר תם ממנו, כלומר אל הגשם, והוא שלשה קטרים (פי׳ תאמסטיאוס לס׳ השמים והעולם לארסטו, הוצ׳ לנדויאר עמ׳ ג׳). קטרים השלשה, רצוני האורך והרוחב והעומק (מאמר במערכת לר׳ משה בן יוסף נגארה).

עי׳ ערך גבול א׳ גדר ב׳ המשך א׳ התפשטות א׳ התרקעות, מרחק א׳ משך ד׳ קצה, רחק, שלוח.

קִיּוּם, א׳) בנגוד לסִלוק: חיוב (Bejahung, affirmatio).

קצות הסלוק והקיום (מאמר אלגזאלי בתשובות שאלות, הוצ׳ מַלטר עמ׳ כ״ג). שהאומר שהשי״ת יש לו תארים עצמיים ושהם בלתי מחייבים רבוי בעצמותו, הנה הוא כאלו קבץ בין הסלוק והקיום ולא ירגיש בזה (עקרים ב׳ כ״ב). מעולל בביעורו, מעולל בקיומו (ישועה בן יהודה, בראשית רבה, כת״י). קיום והכחדה (יוסף הרואה; עי׳ לקו״ק, נספחים קצ״ט).

עי׳ ערך חיוב א׳.

גם בנגוד לבטול ולסתירה: חִזוק, העמדה, הוכחה (Bekräftigung, Feststellung, demonstratio)

וקיום התחלות החכמות העיוניות מהמוסריות והטבעיות מן הדבריות (כוזרי ה׳ י״ב). וקיום הבורא הראשון והנפש הכללית וכו׳ (שם). וקדימת הנפש לגשם וכו׳ כבר בטלנוהו, ומזולת שנבטלהו, אבל יהיה אפשר קיומו, יהיה מופתו ממה שנאמר וכו׳ (אמונה רמה א׳ ז׳, עמ׳ ל״ח). אפני ראיותיהם והקדמותיהם בקיום חדוש העולם או בבטול קדמותו (מו״נ א׳ ע״א).

עי׳ ערך ישוב א׳.

ב׳) מציאות (Existenz, Bestand).

וקימת הדברים הנמצאים וקיומם יהיה על תשע מדרגות (מקור חיים לרשב״ג, ב׳ כ״ג). ולא יסופק לך במה שאמרנו כי העצם מקום לכמות, כי אמרנו זה להודיע שהוא נושא אותו ושקימתו וקיומו בו (שם ב׳ כ״ד). ועוד כי אנחנו מוצאים אותו (את העולם) כי הוא צריך בקיומו

ותקונו קצתו אל קצתו (חו"ה, היחוד ז'). ואנו נרצה שנקבל הנפש בעצמה וקיומה על אמתתה (מאמר במהות הנפש לאלפראבי, חמדה גנוזה מ"ה:).

ובמשמעות ἐντελέχεια של אריסטו: הנפש הוא קיום ראשון וכו' (ס' הנפש לאריסטו; קיום ראשון = שלמות ראשונה, עי' כוזרי ה' י"ב).

עי ערך העמדה, עמידה א' קָמָא ב' קימה.

ג') התמדה, השארות (Dauer, Fortbestand, duratio).

ושהזמן איננו כי אם מדת קיום הגשמים, ואשר איננו גשם מרומם מהזמן וממדת הקיום, ואם נספר עליו בעמידה וקיום היא על דרך הקֵרוב (אמונות ודעות ב', ד' לייפציג עמ' ס"ד). ואיה יתרון נפשך על גופך וכו' ועמידתה מחליפתו וקיומה מהפסדו (חו"ה, חשבון הנפש ג', ד"ה והשנים עשר). שאנו לא ראינו עד היום לעולם זה לא עמידה ולא קיום לא בכולו ולא בחלקיו (עולם קטן א' ד', הוצ' הורויץ עמ' י"ז). ויהיה (שֵם עמידה) בענין הקיום וההשאר וכו' (מו"נ א' י"ג). ואמרו (המדברים) בפירוק הקושיא ההיא: המקרה אין קיום לו, ואמנם יבָּרא תמיד (שם א' ע"ג, ההקדמה החמישית). ואולם אם אפשר בה (בנפש ההיולאנית) הנצחיות והקיום אחר הֻשָּׁלְמָה במושכלות, הנה זה ממה שנחקור בו במה שאחר זה (מלחמות השם א' ה').

קיום באיש = individuelle Fortdauer, Unsterblichkeit; קיום במין = Fortbestand der Art.

עי' ערך המשך ב' המשכה א' הֶמְּשְׁכוּת א' השארות, התמדה, מעמד ב' עמדה, עמידה ב' קָמָא א'.

קִיטוֹר, נרדף עם אֵד (Dampf, Dunst, Gas).

והחלק הנִתָּק אל דמות האויר היה אד או קיטור, לא אויר ראוי להתגשם בו (כוזרי ה' י"ד). הראיה הברורה שהיסודות משתנים קצת זה לקצת זה ממה שאנו רואים וכו' שהמים כשיתבשלו ויתחממו חזרו קיטור וכו', והקיטור הזה חוזר להיות עבים בהתקבץ קצתו לקצתו וכו' (עולם קטן א' ג', הוצ' הורויץ עמ' י"ב). שהרגש האף הוא הקיטור ומתחלק לריח טוב ולריח רע, והיה האיכות הנשואה בקיטור המורח, והקיטור ממין האויר, אלא שהוא אויר חסר בטבעו (שם ב' ד', עמ' מ"ב). והאיד היבש הדק נקרא קיטור, והיבש העב נקרא עשן, והלח יקרא איד (ס' הגדרים). קיטורים = Meteora (עי' רמש"ש י').

עי' ערך אד.

קַיָּם, א׳) נח, עומד, שוקט (ruhend, unbeweglich). הכוכבים הקימים: כוכבי שבת (Fixsterne).

כי גרגיר החרדל וגלגל הכוכבים הקיימים מתדמים ברחקים השלשה (מו"נ א׳ נ"ו). שהצעות אריסטו בחכמה הטבעית שא"א בהכרח מבלתי דבר קיים סביבו תהיה התנועה (שם ב׳ כ"ד).

עי׳ ערך כוכב ב׳.

ב׳) מתמיד (dauernd, dauerhaft, konstant).

שהנושא הוא עצם קיים, נצב, והנשוא הוא מקרה חולף (ס׳ היסודות לר׳ יצחק הישראלי, עמ׳ כ"ט). שאין אלו הענינים מיוחסים אליו ואלינו בענין אחד וכו׳, עד שיהיה מציאותו יותר קיימת ממציאותנו וחייו יותר מתמידים מחיינו ויכולתו יותר גדול מיכולתנו וכו׳ (מו"נ א׳ נ"ו). לנמנע טבע קיים קיום עומד (שם ג׳ ט"ו).

קִיָּמָא, א׳) קיום, השארות (Dauer, Beständigkeit).

והשלישי שהדבר הנופל במקרה אין לו קיימא, מפני שאין לו שורש הולך עליו ולא משך שמכלכל אותו ההתמדה. אם יהיה כל דבר אין לו קיימא, מה הוא אשר לו קיימא? ואלה וכו׳ דברים מופסדים והויות שאין להם קיימא בעת המבחן והנסיון (אמונות ודעות א׳, ד"ה והדעת התשיעי, ד׳ לייפציג עמ׳ ל"ט). ויש מהן שיש לו קיימא בעולם הזה ולא לעולם הבא, ויש מהן שאין להן קיימא לא בעולם הזה ולא לעולם הבא, ויש מהן שאין לו קיימא בעולם הזה ויהיה לו קיימא לעולם הבא (הגיון הנפש לראב"ח, ה:). וכולם יש להם עמידה וקיימא וכו׳ (שם, ו:). והמלמד את החכמה מביא לעולם דבר שיש לו עמידה וקיימא (שם, י"ז:).

עי׳ ערך קיום ג׳ ובערכים הנרדפים הרשומים שם.

ב׳) מציאות, עמידה (Existenz, Bestand).

כי התהו הוא דבר שאין לו שום ערך ולא חששא וכו׳ ואין לו קיימא, לא דמות ולא צורה וכו׳, להודיעך כי התהו אין לו קיימא (הגיון הנפש לראב"ח, ב:).

עי׳ ערך העמדה, עמידה א׳, קיום ב׳.

קִימָה, א׳) עמידה, מציאות (Vorhandensein, Haften, Innewohnen).

וקימת הדברים הנמצאים וקיומם יהיה על תשע מדרגות: הראשונה קימת הדברים כולם בידיעת הקדמון ישתבח, ותחת זה קימת הצורה

הכללית ביסוד הכללי, ותחת זה קימת העצמים הפשוטים קצתם בקצתם, ותחת זה קימת המקרים הפשוטים בעצמים הפשוטים, ותחת זה קימת הכמות בעצם, ותחת זה קימת השטחים בגרמים וקימת הקוים בשטחים וקימת הנקודות בקוים, ותחת זה קימת הגוונים והתבניות בשטחים, ותחת זה קימת מקצת חלקי הגופים המתדמים החלקים במקצת, ותחת זה קימת מקצת הגופים במקצתם, וזהו המקום הידוע (מקור חיים לרשב"ג, ב׳ כ"ג). כי כשתעיין קימת הצורות בשכל תמצא אותה ביחוס קימתן בנפש וקימת התשע הנאמרות בעצם, ועל כן נאמר כי השכל מקום לצורות הטבעיות וכו׳ ועל זה תקיש עוד קימת כל הצורות ביסוד הראשון וכו׳ וכן תמצא הדברים המחולפים קמים בנפש וכו׳ ולא נמנעה קימתם בה מקימת מקצתם במקצתם (שם ה׳ כ"א).

הקימה בעצם (מקור חיים לרשב"ג, א׳ ו׳) = עמידה בנפשו, מציאות בלתי תלויה בזולתו (selbständige Existenz).

עי׳ ערך העמדה, עמידה א׳, קיום ב׳.

ב׳) קיום, התמדה (Dauer, Beständigkeit).

ולפי שהיתה מחשבת הלב מתהפכת הרבה ואין לה קימה, למהירות עבור ההרהורים על הנפש, היה קשה עליה לסדר עניני התפלה מעצמה (חו"ה, חשבון הנפש ג׳, ד"ה והתשיעי).

קַיָּמוּת, תכונת הדבר הַקָּים, המתמיד (Beständigkeit, Dauerhaftigkeit).

אמר ביעודי ירושלים בעמידה ובקיימות, והיא במעלה העליונה: וראמה וישבה תחתיה (מו"נ א׳ י"א). ועניניהם הקיימים כקיימות הארץ יאבדו הענינים ההם כאבדת הבגד הבלה (שם ב׳ כ"ט).

עי׳ ערך קיום ג׳ ובערכים הנרדפים הרשומים שם.

קִיצָה, א׳) רגש הבחילה (Überdruß, Widerwille).

והרביעית הקיצה בעיון ומעוט התישבות בעת השמע והמחשב ומספיק לו המזער ויאמר: כבר עיינתי וכו׳ (אמונות ודעות, הקדמה, ד׳ לייפציג עמ׳ י"ז).

ב׳) הָקִיץ (das Wachen, Wachsein).

סבות השינה והקיצה (השינה והיקיצה לאבן סינא, תרגום שלמה בן משה; עי׳ רמש"ש רפ"ד, הערה פ"ו).

עי׳ ערך יקיצה.

קַלִ׳ בחכמת הדקדוק: הבנין הראשון, היסודי של הפעלים (erste Konjugation, Grundform der Verba).

וחלקתי הפעלים לשני מחלקים: פועל קל ופועל כבד (אותיות הנוח לר׳ יהודה חיוג, י״ב). ומפני שהיה אם תבעיון בעיו פעל קל, והיה המבעה כבד, מאן שמואל לגזרו ממנו, והוא אָמרוֹ: מי קתני בוֹעה, והיה השנוי אשר בין הכבד והקל אצל שמואל יותר רחוק מהשנוי אשר בינו ובין הנפעל וכו׳, וזה מפני שהפעל הקל לא יצא אל הכבדות כי אם בתוספת (ס׳ הרקמה לריב״ג, הקדמת המחבר). כונתי בזה לקצוב לכל הפעלים החולפים קליהם וכבדיהם (הקדמת ס׳ השרשים לריב״ג). ויהיה משמע שָׁב הקל השיב הדבר, כאמור: ושב ה׳ אלהיך את שבותך (הגיון הנפש לראב״ח, י״ט:). מן גזרת הפועל הקל (שם, עמ׳ כ׳). ואני גזרתי ממנו לשון נפעל בשני הענינים, ואעפ״י שנמצא בלשונו הבנין הקל (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות, ערך עתק).

עי׳ ערך כבד ג׳.

קַלִ׳ (פעל), בהפעיל: התיר, וִתר, הניח, הסכים (erlauben, hingehen lassen, zugeben).

אלא שהוא (תאר היחס) הראוי שבתארים אשר צריך שיַקֲלוּ בתָאֵר הבורא בו (מו״נ א׳ נ״ב; ר״י אלחריזי מתרגם: התאר הראוי להעלים עינינו ולספר בו הבורא). ואנחנו נקל לו בהיותה (יציאת המרכזים) סביב נקודה באש או באויר (שם ב׳ כ״ד; בתרגום אלחריזי: ואנחנו נסכים לו).

עי׳ ערך הֵקֵל; וע״ע תורת התארים לדוד קויפמן, עמ׳ תכ״ה, הערה צ״ז.

קַלּוּת, א׳) אחת מעשר האיכויות (Leichtigkeit, levitas).

שהאנשים רצו להוסיף במספר אלה החושים ואמרו: במה מהם תודע הקלות והכובד, ונאמר: בחושי התנועה, שבה תמצא הקלות והקושי (אמונות ודעות, הקדמה, ד׳ לייפציג עמ׳ ט׳). והצורה היא הצורה הראשונה הכללית אשר היא שורש כל צורה עצמית וכל צורה מקרית כחום וכקור וכלחות וכיובש והכובד והקלות וכו׳ (חו״ה, היחוד ו׳). אם היה גשם בלתי בעל תכלית נמצא, הנה ימצא בהכרח כובד בב״ת או קלות בב״ת, אבל כובד בב״ת וקלות בב״ת נמנע, א״כ גשם בב״ת נמנע (אור ה׳ לר״ח קרשקש, א׳ א׳, המין השלישי, המופת השני). בשכבר אפשר שיאָמר שהכובד והקלות למתנועעים בטבע ואין צורך בהם לממוצעים (שם א׳ ב׳ א׳).

ההבדלים האחרים הנמצאים להם (להיסודות) הנה הם נמשכים להם, כמו הכבדות והקלות השעירות [והחלקות] והספוגיות והמקשיות (ר"י אברבנאל, צורות היסודות). בכבדות והקלות (שֵׁם ספר המיוחס לאבקלידס; עי' עקרים ב' י"ז ורמש"ש תק"ג, הערה כ'). קלות — כח טבעי יתנועע בו הגשם אל [המקיף מן] האמצע בטבע (ס' הגדרים, הגהת ר' יצחק ן' ארויו).

עי' ערך איכות, כבדות.

ב') בהשאלה למדות ב"א: קלות = קלות הדעת (Leichtfertigkeit, Zügellosigkeit).

וכן תמצא מבני אדם אנשים בעלי קלות והמיה ותנועותיהם נבהלות מאד וכו' (מו"נ א' ל"ד).

קְלָלִי (מל' נחשת קלל, יחזקאל א' ז', דניאל י' ו'), ממורק, משופה, חָלק (geglättet, glatt).

ויקָרא (אור השמש) באבנים הזכות ובשטחים הקלליים אור בהיר על הדמיון (כוזרי ד' ט"ו).

קָם, עמד, נמצא (bestehen, vorhanden sein, innewohnen, subsistere).

והדברים הנמצאים שידעת אותם קמים בעצמך על צד מהצדדים (מקור חיים לרשב"ג, א' ד'). והצורות אינן קמות בעצמיהן (שם א' ו'). ויתחייב מזה שיהיה הגלגל בכל מה שבו קם בעצם הרוחני ושיהיה העצם הרוחני נושא אותו. ויתחייב שיהיו הצורות האישיות הטבעיות קמות בצורה הכללית הטבעית, והצורה הכללית הטבעית קמה בצורה הכללית הגלגלית, והצורה הכללית הגלגלית קמה בצורה הכללית הגשמית, והצורה הכללית הגשמית קמה בצורה הכללית הרוחנית (שם ב' ג' וד').

עי' ערך עמד א', עמידה א', קימה.

בפִעֵל: א') העמיד, השלים (constituere).

ועל כן היתה האחדות המקיימת ליסוד השכל אחת, פשוטה זולתי מתחלקת ולא מתרבה (מקור חיים לרשב"ג, ב' כ"ו). ועל כן היה עצם השכל ישיג כל הדברים באחדות עצמו המקיים אותו, [כי היתה אחדותו מקפת בכל האחדיות המקיימות לעצם כל דבר (שם). וכל תאר שיחייב לעצם אחד חיוב עצמי, הוא אם מקיים לעצם והוא הוא, או איכות לעצם ההוא (מו"נ א' נ"ב).

עי' ערך ממַלא, מעמיד, מקַיֵּם, משלים א', מתקן, עמד א'.

ב׳) גזר׳ פסק; החליט׳ חִיב׳ הוכיח (setzen, festsetzen, ponere; behaupten, bekräftigen, affirmare, demonstrare).

כי כשתתאר הדבר בשהוא גשם תקיים תאר ומתואר (מקור חיים לרשב"ג׳ ב׳ ב׳). וכל אחד מקיים מה שהרחיק בעל דינו וכו׳ כמי שקיים שכל הדברים נחים וכפר בתנועה׳ ואחֵר קיים כי כל הדברים נעים וכפר בנוח (אמונות ודעות׳ הקדמה׳ ד׳ לייפציג עמ׳ ט׳). אנחנו מקיימים האחדות והקדמות לאלהים ית׳ והחדוש לעולם והיחש אל אדם (כוזרי א׳ ה׳). אבל השולליות כמו חי ואחד וראשון סוּפּר עליו באלה כדי לשלול ממנו הפכם׳ לא לקיים לו אלה (שם ב׳ ב׳). עם שאנחנו כבר קיימנו שהנפש האנושית איננה צורת גשמו כלל (אמונה רמה א׳ ז׳׳ עמ׳ ל"ט). ולא תחשוב וכו׳ כי השתדלות קדמוניהם לקיים החֵלק (= העצם הפרדי) אין צורך לו (מו"נ א׳ ע"ג׳ ההקדמה הי"ב). אבל אגיד לך כוונת כל אחד מהם ודרך הוראותיו לקיים חדוש העולם או לבטל קדמותו (שם א׳ ע"ד).

עי׳ ערך גזר א׳׳ חִיב א׳׳ מִחַיֵב׳ קיום א׳.

בפֻעל: וכבר קוים שהצורה היא שלמות המחובר מן היולי וחומר והיא תכליתו (אמונה רמה א׳ ז׳׳ עמ׳ ל"ח). — בהתפעל ובנתפעל: וכאשר תתקיימנה אלה השלש הקדמות׳ תהיה התולדה מהן וכו׳ כי יש לעולם בורא בְרָאוֹ מאין (חו"ה׳ היחוד ה׳). וכיון שנתבררה ההקדמה השלישית אשר זכרנו נתקיימו השלש הקדמות (שם׳ בסוף הפרק).

עי׳ ערך בֵרר׳ כּוֹנֵן.

קְמוּץ׳ בנגוד לפתיחה: התנועות הנולדות על ידי סתימת הפה (שורק וחולם).

כי צדדי הדבור בעברית בדרך החלוקה משיגים קמוץ ופתיחה ושבר׳ ובחלוקה אחרת: קמוץ גדול׳ והוא קמץ׳ וקמוץ בינוני׳ והוא חולם׳ וקטן׳ והוא שורק (כוזרי ב׳ פ׳). הפתחא לאלף וה"א והקמוץ לוא"ו והשבר ליו"ד (נוסח בכוזרי ד׳ ג׳; נ"א: והקבוץ). קמוץ מאוסף = חולם (ר"י חיוג).

עי׳ ערך קבוץ ט׳.

קָמוּץ׳ מנוקד בקמץ או באחת מנקודות הקִמוּץ.

ובדק בצחות קמוצות ופתוחות (דונש בשירו שלפני תשובותיו על מנחם׳ הוצ׳ פיליפובסקי עמ׳ ב׳). פן תשחת הלשון ובטלו קמוציה ופתחיה (תשובות תלמידי מנחם׳ הוצ׳ זלמן כוכב טוב עמ׳ כ"ז). ובפתוחים ובקמוצים (ר"ש הנגיד

בשירו „עשה אחי״). והשיב לנכוחות קמוצות ופתוחות (רשב״ג, שירי שלמה עמ׳ ס״ח). רשומות קמוצות פתוחות וסתומות (אזהרת אתה הנחלת).

הקדמונים כנו את תורת הנקוד דרך כלל בשם קמוצות ופתוחות. עי׳ הערת מיכאל וילנסקי להקדמת ס׳ הרקמה, עמ׳ י״ב, סי׳ ב׳.

קְמִיצָה, קִמּוּץ (ע״ש).

„קמיצה ופתיחה״.

קַמְצוּת, נִקּוּד אות בקמץ.

בְּרית — העקר בו דגשות הרש וקִמוץ הבית בשרק או בקמצות, עַל משקל גפרית ומלח (ס׳ השרשים לריב״ג, ש׳ ברר).

עי׳ ערך פתחות.

קִנֶּה, כנוי יחס הגוף (Pronominalsuffix).

עי׳ ראב״ע, צחות ל״ב; דקדוקי הטעמים לבן אשר הוצ׳ בֶּר ושטרַק עמ׳ ל״ה.

קָנוּי, השכל הקנוי: הנקנה, הנאצל (der positive, „erworbene“ Intellekt).

ודע כי היה נכון שנמשיל ערך הבורא יתברך אל העולם כערך השכל הקנוי אל האדם (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ ע״א; בתרגום ר״ש ן׳ תבון: יחס השכל הנקנה הנאצל לאדם). והענין השלישי הוא הנקרא השכל הקנוי (פי׳ ר׳ יוסף בן שם טוב למאמר אלכסנדר בשכל ע״פ פי׳ בן רשד; עי׳ רמש״ש ר״ה, הערה תש״ט).

המזג הקנוי, עי׳ רמש״ש, אלפראבי קי״ד.

האחד הקנוי: המקרי (akzidentelle, „erworbene“ Einheit).

אתה אחד ולא כאחד הקנוי והמנוי (כתר מלכות לרשב״ג).

קִנְיָה, א׳) בנגוד לאפיסה ולהעדר: תכונה חיובית; מדה קנויה בהרגל (positive Eigenschaft; erworbene Wesensart).

ההקדמה השביעית שדין הקניות דין העדרם ושהם כולם מקרים נמצאים צריכים לפועֵל (מו״נ א׳ ע״ג). ההקדמה השביעית שהם מאמינים באפיסת הקניות כי הם ענינים מצואים בגוף ונוספים על עצמו (ר״י אלחריזי, שם; בתרגום ר״ש ן׳ תבון: שהעדרי הקנינים הם ענינים נמצאים בגוף). בין שיהיה זה בטבע או בקנייה (ר״י אלחריזי, מו״נ ב׳ כ״ד; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: בקנין). אלה המדברים וכו׳ לא יעלה בלבם אפיסה כי אם האפיסה המוחלטת, אבל אפיסת הקנייות כולם לא יחשבו אותם אפיסה ויחשבו כי כל אפיסה וקנייה דינם כדין שני הפכים, כעורון והראות והמות והחיים,

וכי זה אצלם במעלת החום והקור (ר"י אלחריזי, מו"נ ג' י'). אלא למי שלא יבדיל בין האפיסה והקנייה ובין שני הפכים (שם). קניות — שיהיו לאדם מדות טובות לא מכח תולדתו, אלא ממה שקנה בשכלו ובבחינתו (ר"י אלחריזי, פי' המלות הזרות).

עי' ערך חיוב א', קנין א'; אפיסה, העדר.

ב') בתורת המדברים: רֶוח (בערבית: כסב או אכתסאב), הקנין שאדם קונה את מעשיו, אעפ"י שבאמת אינם ברשותו אלא נעשים ע"פ רצון הבורא („Aneignung" der menschlichen Handlungen, Kasb).

וכמאמר אחרים: העצם הפרדי אינו במקום, אבל יטריד הגבול, והאדם אין לו פעל כלל, אבל יש לו הקניה (מו"נ א' נ"א; וע"ע עץ חיים לאהרן בן אליהו, הוצ' דֶליטש עמ' קט"ו).*)

עי' ערך רֶוח.

ג') מאמר לו (Haben, habere, ἔχειν).

קניה — כך נקרא מאמר לו בפי' ס' יצירה לרס"ג. הרכוש והקניה (עי' נחל קדומים לדוּקֶס, עמ' ג').

עי' רמש"ש תת"ר, סי' ל'; וע"ע ערך יש ג', לו, מאמר ה' (בהערה), קנין ג'.

קִנְיָן, א') בנגוד להעדר: תכונה או איכות חיובית (positive Eigenschaft, realitas).

ההקדמה השביעית היא האמינם שהעדרי הקנינים הם ענינים נמצאים בגוף, נוספים על עצמו וכו', שהם לא יראו כי המנוחה היא העדר התנועה ולא שהמות העדר החיים ולא העורון העדר הראות ולא כל מה שדומה לזה מהעדרי הקנינים, אבל דין התנועה והמנוחה אצלם דין החום והקור (מו"נ א' ע"ג). ויחשבו (המדברים) שכל העדר וקנין דינם שני ההפכים וכו' (שם ג' י'). כי אשר ימציא חמר אחד בלתי מקבל לקנין מן הקנינים יאָמר עליו שהוא עשה ההעדר ההוא (שם). אלא אצל מי שלא יבדיל בין ההעדר והקנין ובין שני ההפכים (שם). וכאשר יהיו שני דברים שאי אפשר התחברם יחד במקום אחד, לפי שהאחד מהם הוא מציאות דבר מה והאחר הוא הסתלקות המציאות

*) ע"ד ההבדל הדק שבין מושגי הקניה והרֶוח לפי דעת אהרן בן אליהו עי' בספרו של ל. שטיין Antike und mittelalterliche Vorläufer des Occasionalismus, עמ' ל"ב ואילך.

ההוא והעדרו׳ כעורון והראות׳ הנה נאמר שהראות קנין והעורון העדר׳ ולא נאמר בהם שהם הפכים כמו שנאמר בחום ובקור וכו׳ ובזה יִבָּדל בין ההעדר והקנין ובין שני ההפכים׳ וכן בהחכמה והסכלות נאמר: החכמה קנין׳ והעדר הקנין ההוא סכלות׳ וכן העושר והעוני וכו׳ כל אלה נקראים קנין והעדר (מלות ההגיון י״א)· חיוב ושלילה׳ קנין והעדר (כל מלאכת הגיון׳ מליצה׳ י״ב)·

עי׳ ערך חיוב א׳׳ קניה א׳; אפיסה׳ העדר·

בקנין׳ בנגוד למה שהוא בטבע: ואמרו במדברת שהיא השכל ההיולני וכו׳ ויהיו בו הצורות המושכלות אם בלמוד אלהי ואם בקנין (כוזרי ה׳ י״ב)· אין הפרש אצלנו בין שיהיה זה בטבע או בקנין (מו״נ ב׳ כ״ג)· ולזה השכל מדרגות׳ יהיה פעם היולאני ופעם שכל בקנין ופעם שכל נקנה (אלפראבי׳ עין משפט הדרושים; עי׳ שייאר׳ נפש האדם וכחותיה עמ׳ צ״א)·

עי׳ ערך שכל.

ב׳) מדה קבועה וַקימת (dauernder geistiger oder moralischer Zustand, ἕξις)·

והסוג השני הוא האיכות וכו׳ והוא ארבעה מינים׳ אחד מהם תכונה׳ אם בנפש וכו׳ ואם בגשם וכו׳ וכל אלה בהיותם מהירי ההסרה יקראו ענין׳ וכאשר נקבעו נקראו קנין (אמונה רמה א׳ א׳׳ עמ׳ ו׳)· ואינו יתעלה בעל נפש שתהיה לו תכונה וישיגוהו הקנינים׳ כענוה וכבֹשת וכיוצא בהם (מו״נ א׳ נ״ב; אלחריזי מתרגם: המדות)· הדמיון הראשון׳ כמו שתספר על אדם שיש לו קנין מקנייני העיון או (היצוריות) [היציריות] או התכוניות (ר״י אלחריזי׳ מו״נ א׳ נ״א; תבון מתרגם: בתארך האדם בטבע מטבעיו העיוניים או המדות או התכונות)· והמדות הן התכונות הנפשיות שתגענה בנפש עד שעור היותם לקנין ותסדרנה מהן הפעולות (מלות ההגיון י״ד)· ומעלות המדות הן תכונות נפשיות וקנינים ממוצעים בין ב׳ תכונות רעות׳ האחת מהן יתרה והאחת חסרה (ח׳ פרקים להרמב״ם׳ פרק ד׳). קנין׳ קנינים — נמשכתי בהם אחר לשון הערבי שקוראים הטבע שבאדם לחכמה או למלאכה או למדה קנין׳ וכבר עשיתי עליו טבע לביאור (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). קנין יאָמר על כל מה שיהיה מסוג האיכות יותר נשאר ויותר עומד זמן ארוך׳ כחכמה על דרך משל כשתסתבך בבעליה סבוך מורגש ותקשה הסרתה (ס׳ הגדרים)· ומה שיתחזק מזה עד שיקשה הסרתם

ייוחדו בשם הקנין, ומה שהוא מהיר ההסרה יקרא ענין (כל מלאכת הגיון, מאמרות, ז׳).

עי׳ ערך טבע א׳, יצירה ג׳, מדה א׳, תכונה; ענין ב׳.

ג׳) מאמר לו (Haben, habere, ἔχειν).

ועל הקנין, כי כל הברואים הם ברואיו ומעשיו ולא יתכן שנאמר שקונה זה מבלעדי זה ולא שקנינו לזה יותר ולזה פחות (אמונות ודעות ב׳, ד׳ לייפציג עמ׳ ס״ד). כי אתה תמצא לכל אחד מהסוגים העשרה הנמצאים בקצה השפל מה שהוא נכחו בקצה העליון, ותמצא היסוד הכללי נוכח העצם, ותמצא הכמות נוכח צורת השכל וכו׳, ותמצא הקנין נוכח מציאות הצורה הכללית ביסוד הכללי וכו׳ (מקור חיים לרשב״ג, ג׳ כ״א). וכבר אמר הפילוסוף כי סוגי הסוגים הם עשרה, והם עצם וכמה ואיך ומצטרף ואנה ומתי ומצב וקנין וכו׳ (חו״ה, היחוד ז׳). קנין — כך נקרא מאמר לו גם בפי׳ ס׳ יצירה לרס״ג ובמחברת התיגאן י״ב (עי׳ רמש״ש תת״ר, סי׳ ל׳, ואוצר חכמת הלשון ללויאס, א׳ פ״א).

עי׳ ערך יש ג׳, לו, מאמר ה׳ (בהערה), קניה ג׳.

ד׳) הון ורכוש (Besitz).

כבר ביארו הפילוסופים הקדומים והאחרונים שהשלמיות הנמצאות לאדם ד׳ מינים: הראשון וכו׳ הוא שלמות קנין, ר״ל מה שימצא לאדם מממון ובגדים וכלים ועבדים וקרקעות וכיוצא באלו (מו״נ ג׳ נ״ד).

עי׳ ערך שלמות.

קִנְיָנִי, שלמות קניני = שלמות הקנין.

קֶנֶץ, ראיה, טענה; תכלית (Beweis, Argument: Endzweck).

ונבדיל ממנו הקול הפיתוכי והחינוכי שהוא ידוע לפיתוך ולטבע ואין בו לא שכל ולא קנץ, כמו אַ אַ (התרגום הקדום של אמונות ודעות, הקדמה; ר״י ן׳ תבון מתרגם: עד שיפריש מהם הקול הטבעי אשר הוא קול אַ אַ [כצ״ל] והדומה בו בעבור שאין בו תועלת. עי׳ כתבי דוד קויפמן ג׳ תמ״א). ובעשר האמירות הללו מחייב החייב ומזכה את הזכאי בראיות וקנצים חסינים (המתרגם הקדום של אמונות ודעות, שם). ובמדרגה הט׳ נדרש ראיה ונעמיד קנץ מן השכל והבינה וכו׳ (הנ״ל, שם; ר״י ן׳ תבון מתרגם: ואח״כ יעלה בענין התשיעי אל הבאת הראיה בדבר ההוא). ומן הקנצים (הנ״ל, שם; בתרגום ר״י ן׳ תבון: משרשי הראיות והטענות,

ע׳ כתבי דוד קויפמן ג׳, תל״ח). כמו שנתברר לנו מ ק נ צ י השכל (הנ״ל, אמונות ודעות ב׳). וכיון שיתמו ויגמרו ק נ צ י ה ם ויחקרו תכליותיהם, בזמן ההוא יפריש ה׳ ביניהם ויבדיל זה מזה (הנ״ל, אמונות ודעות ו׳; ר״י ן׳ תבון מתרגם: וכאשר ישלם, יפריד ביניהם). תוכן ה ק נ צ י ם = תורף הראיות (שם; ע׳ מאמרו של בלוך על התרגום הקדום של אמונות ודעות, 412, MGWJ 1870).

גם ר׳ יעקב בן ראובן במלחמות ה׳, שער י״ב, משתמש בבטוי ק נ צ י ה ם; ע׳ כתבי צונץ ג׳, רל״ג. ונמצאים גם הפעלים קִנֵּץ (בפיוט) ו ה ק נ י ץ (בתרגום הקדום של אמונות ודעות). וע״ע באוצר חכמת הלשון ללויאס, מבוא, י״א.

קַעֲבּ, (בערבית כ ע ב), כך נקרא ה מ ע ו ק ב בס׳ עיון העקרים לְכָשיר בן לבן (כת״י), תרגום שלום בן יוסף ענבי.

ע׳ רמש״ש תפ״ב ותקס״ו.

קָעוּר, קערירות (Hohlrundung, Konkavität).

אמנם ה ק ע ו ר יחייב עכוב יציאת האויר הדפוק (האמונה הנשאה א׳ ו׳, תרגום ר״ש מוטוט, כת״י; באמונה רמה ע״פ תרגומו של ר״ש ן׳ לביא, הוצ׳ וייל עמ׳ כ״ח: אמנם ה ק ע ר י ר ו ת יחייב המנע יציאת האויר המוכה).

ע׳ ערך מְקֻבָּב, מְקֹעָר, קבוב, קערורי, קערירות, שקערורי, שקערירות.

קַעֲקוּעַ, שאון, רעש (Lärm, Geräusch).

שהגרמים הקטנים אשר אתנו כשיתנועעו תנועה ממהרת יִשָּׁמַע להם ק ע ק ו ע עצום וצלול מרעיד, כ״ש גרמי השמש והירח והכוכבים (מו״נ ב׳ ח׳; בתרגום אלחריזי: קול שאון גדול מחריד).

קַעֲרוּרִי, מקוער (hohlrund, konkav).

ואלו תדמה כלי ק ע ר ו ר י הורק מן האויר ולא נתמלא אויר במקומו, הנה הפנאי ההוא יאמר בו גדול או קטן (אור ה׳ לר״ח קרשקש, א׳ ב׳ א׳). כי איך ישתוה החלק ה ק ע ר ו ר י מן הגלגל וכו׳ לחלק הגבנוני ממנו (ר״י אברבנאל לבראשית א׳).

ע׳ ערך ק ע ו ר ובערכים הנרדפים הרשומים שם.

קַעֲרוּרִית, (יסוד עולם לר״י ישראלי, ג׳ ד׳) = קערירות.

קַעֲרִירוּת, קבוב (Hohlrundung, Konkavität).

אמנם הקערירות יחייב המנע יציאת האויר המוכה (אמונה רמה א׳ ו׳, עמ׳ כ״ח). שהאומר בגשם הבלתי בעל תכלית יאמר שמקומו הוא [מצד] שטח קערירותו, והוא השטח המקיף המרכז, ומצד גבנינותו הוא בלתי בעל תכלית (אור ה׳ לר״ח קרשקש, א׳ ב׳ א׳, העיון השני). וזה שמקום האויר על דרך משל לפי סברתו הוא השטח המקיף בקערירות האש (שם). גבנונית הגלגל מתנועע על קערירותו (רשב״ץ דוראן, מגן אבות ב׳ ט׳).

ע׳ ערך קעור ובערכים הנרדפים הרשומים שם.

קֶפֶא, קֹפֶא, בל״ר: קפאים, דומם, מחצב (Gestein, Mineral).

והשני מצד סימני החכמה הנראים בכל העולם הזה, עליונו ותחתונו, קפאיו וצמחיו ובעלי חיים אשר בו (חו״ה, היחוד ז׳). ולדעת רוחניות העולם הזה וגשמותו ומדַברו ודוממו ונחו ונעו וקפאיו וצמחיו וכו׳ (שם, הבחינה ג׳). בכל מה שברא מקופא וצומח וחי ומדבר (שם, עבודת האלהים ח׳). ומחכמת הבורא יתעלה ברא לך העולם הזה בכל אשר בו מקופא וצומח וחי וכו׳ (שם, עבודת האלהים ט׳).

ע׳ ערך דומם, מוצא א׳, מוצק א׳, מחצב א׳, מעדן, מקור ב׳, מתכת, נקפא א׳, קפאון, קפוא.

קִפָּאוֹן, בל״ר: קפאונות, בספרות הקראים: דומם, מחצב (Gestein, Mineral).

שני אנשים הנדברים אל מקצת הקפאונות, והיא אלגמאדאת, ויאמר: אבן, וישַנן הרמיזה אליו והדבור, וכי ישמע אותו הא׳ יאמר כן, ידע כי הוא גמה (= התכַון) בדבור אל הקפאון ההוא (ישועה בן יהודה, בראשית רבה ; ע׳ שריינר, חקירות על ישועה בן יהודה עמ׳ ע״ד).

קָפוּא, בל״ר: קפואים, דומם, מחצב (בתרגום הקדום של אמונות ודעות).

ע׳ הערך הקודם.

קָפִיץ = Muskel (שרשבסקי, מסכת נתוח, האסיף ו׳, חלק ידיעות הטבע, עמ׳ קע״ח).

קְפִיצוּת = Schnellkraft, Elastizität (שרשבסקי, ששה ס׳ מדע).

ע׳ ערך נוציות, ספוגיות.

קְפֵל, עי׳ ערך מַקְפֵּל.

קֶצֶב, קֹצֶב, מדה מסוימת, שעור (bestimmtes Maß, Größe, bestimmte Zahl).

וקוצב גופן (של כוכבי לכת) ומדת ערכן מעת עלותן על הארץ עד שקיעתן עומד על ערך אחד (צורת הארץ לראב״ח, ב׳). מהלך הרקיע השמיני אשר הוא סובב ממזרח למערב ומסבב עמו את כל הרקיעים אשר תחתיו על **קצב** שוה שאין בו שום חילוף (שם, ה.). ולא תוכל לתקן החשבונות האלה וכו׳ ולהוציא **קצב** מנין זה ממנין זה אם לא תהיה בקי בחכמת החשבון ורגיל בה (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, ב׳). טובע טבעם ככה וקוצב **קצבם** כן (פי׳ רס״ג לס׳ יצירה, תרגום משה בן יוסף; עי׳ רמש״ש תמ״ח). וזכרתי זה **הקצב** והשיעור על דרך מקוצר, להיות הקדמה לאשר בו אחריו (ישועה בן יהודה, פתיחה לס׳ העריות; עי׳ שריינר, חקירות על ישועה בן יהודה, נספחים ג׳).

ידיעת **קצב** מנין ממנין: אחת ממלאכות החשבון, לאמר: הקשת מספר קטן אל מספר גדול (Resolvieren).

לדעת **קצב** מנין ממנין (יסודי התבונה ומגדל האמונה לראב״ח, כת״י; עי׳ כתבי רמש״ש א׳, שצ״ה).

קָצַב, גזר, פסק (bestimmen; ableiten; behaupten).

טובע טבעם ככה **וקוצב** קצבם כן (פי׳ רס״ג לס׳ יצירה, תרגום משה בן יוסף; עי׳ הערך הקודם). שהם פעמים רבות **קוצבים** שם הפועל מבנין התואר עצמו וכו׳, **כקצבם** כסילות מן כסיל וכו׳ (ס׳ השרשים לריב״ג, ש׳ לאך). לו **קצבנו** כי אין לנו ראיה על זה, היה זה הדבר מושחת וכו׳ (ישועה בן יהודה, בראשית רבה; עי׳ שריינר, חקירות על ישועה בן יהודה עמ׳ מ״א, הערה ה׳).

קִצְבָה, קצב, מדה מסוימת (bestimmtes Maß).

אבל החכמים נותנים לגופי הכוכבים בפאת מזרח ומערב וחצי השמים ערך אחד **וקצבה** אחת (צורת הארץ לראב״ח, ב:). שיתקנו מעשיהם ויכינו מפעלותיהם קצת אחר קצת **וקצבה** אחר **קצבה** ושיעור אחר שיעור (המתרגם הקדום של אמונות ודעות, הקדמת המחבר; עי׳ בלוך, Vom Glauben und Wissen עמ׳ י״ג).

קִצָּבוֹן, קצב, קצבה.

ולא נחשבהו (את יוצרנו) בקצבונם ולא נדמהו בדמיונם (המתרגם הקדום של אמונות ודעות, מאמר ב׳; עי׳ מאמרו של בלוך MGWJ 1870, 453).

קָצֶה, א׳) נרדף עם יסוד (Ur- oder Grundstoff, Element).

והיסוד בהקש אל העולם פנה, ובהקש אל מה שיתרכב ממנו קצה, ובהקש אל מה שיתהוה ממנו יסוד וכו׳, כי האויר יסוד לענין יתעבה ממנו וכו׳ והוא קצה ויסוד לצמח וכו׳. אלה השמות אשר הם ההיולי והנושא והיסוד והחומר והקצה והפנה כבר יֵעָשו ע״ד ההרדפה ויומר קצתם מקום קצת בדרך ההקל (ס׳ הגדרים, ערך פנה).

עי׳ ערך פנה ב׳.

ב׳) בהגיון: קצות, שני החלקים הבלתי משותפים של ההקש (Endglieder eines Syllogismus).

ואולם אם תתבונן בזה אשר המשלנו בו תמצא חלקי ההקש ג׳ חלקים וכו׳ החלק המשותף לשני המשפטים נקראהו גבול אמצעי, החלקים הנבדלים נקראים הקצות וכו׳. והתבונן ג״כ בשני חלקי התולדה, כי הנשוא בתולדה הוא אשר יִקָרא מן ההקש הקצה הראשון והגדול וכו׳, ונושא התולדה הוא אשר יִקָרא מן ההקש הקצה האחרון והקטן (מלות ההגיון ו׳). ואלו שני ההקדמות יתחלקו לשלשה חלקים, והם הנקראים גבולים, אחד מהם נושא המבוקש, והוא הנקרא בהקש הקצה הקטן, והשני החלק המשותף, והוא הנקרא גבול אמצעי, והשלישי נשוא המבוקש, והוא הנקרא הקצה הגדול (כל מלאכת הגיון י״ד:).

הקצה הראשון, הגדול = Oberbegriff, terminus major; הקצה האחרון, הקטן = Unterbegriff, terminus minor.

עי׳ ערך גבול ה׳.

שני קצות (או קצוות) הסותר = die beiden Glieder eines Gegensatzpaares, Extreme.

עי׳ ערך סתר.

ג׳) קצוות: שטחי הגוף; צלעות השטח; גבולי הקו (Flächen; Seiten; Enden).

שני קצוות האורך, והם אחור וקדם, ושני קצוות הרוחב, והם ימין ושמאל, ושני קצוות העומק, והם מעל ותחת (ס׳ היסודות לר״י הישראלי,

עמ' מ"ז). אם כן השטח הוא מרחק נכנס בין שני קוים על יושר, ולכן יש לו שתי קצוות וארבעה צדדין וכו', והקו הוא קצת השטח מארבע פאות (שם). והקו הוא בעל מרחק אחד, על כן יש לו שתי קצוות ושתי פנים וכו', והנקודה היא קצת הקו וכו'. ואם תספר קצה ותאמר קצה, כבר ציירת במחשבתך המוקצה, לפי שהמוקצה הוא נכלל בקצה, מפני שאין קצה אלא למוקצה ואין מוקצה אלא בקצה (שם, עמ' מ"ה ומ"ו). גוף הוא כל מה שיש לו שלשה רחקים ושש קצוות, השלשה רחקים הם אורך ורוחב ועומק, ושש הקצוות הם מעלה ומטה ופנים ואחור וימין ושמאל (ר"ש ן' תבון, פי' המלות הזרות).

עי' ערך פאה ב', צד א', צלע, תכלית.

ד') בתורת המדות: קצוות, המדות והמעשים הרחוקים מן הדרך הבינוני (Extreme).

המעשים הטובים הם המעשים השוים הממוצעים בין שתי קצוות ששתיהן רע, האחת מהן תוספת והשנית חסרון (ח' פרקים להרמב"ם, ד'). אבל רוב התאוה הוא הקצה הראשון והעדר הרגש ההנאה לגמרי הוא הקצה האחרון, ושתיהן רע גמור (שם). ואמנם יָדַע זה (טבע השלמות) בדברים הנחלקים אשר בהם קצוות ואמצעיות וכו', ואמצעות הדבר בעצמו הוא הרחוק משתי הקצוות בשוה (ראשית חכמה לרש"ט פלקירא, עמ' י"ג). ודעת המדברים וכל מי שאמר בחדוש העולם הקצה, ודעת הכת דהריה, ודעת הפלוסופים אמצעות בצד מה (מורה המורה לרש"ט פלקירא, עמ' צ"ח).

ה') בחכמת החשבון: קצה ראשון = untere Grenze; קצה אחרון = obere Grenze.

ואין לו (לאחד) מצד המספר קצה ראשון, ולא קצה אחרון, עם היות לכל המספרים קצה ראשון וקצה אחרון בפנים מה, ואם יתואר לאחד קצה מצד המספר, לא יהיה זה כי אם בהחלקו (מעשה חושב לרלב"ג, עמ' ג').

קָצוּב, מסוים, קבוע (genau bestimmt oder bemessen).

והרצון ממציא אותם הדברים בזמן קצוב ומקום קצוב ואצל דבר קצוב (ראשית חכמה לרש"ט פלקירא, עמ' ס"ו). כי כל מה שהוא נמצא עצם גופני הוא לכוונה ותכלית קצובה (שם, עמ' פ"ב).

מדינה קצובה, עי' ערך מדינה.

קְצָוִי, ביחוד בספרי ר' ש"ט פלקירא ובתרגומיו: מתיחס על הקצה, קיצוני, תכליתי (letztes, äußerstes, finalis).

הרצון הוא המניע לכל הצורות וכו' והמפלש אותם אל התכלית הקצוית מהיסוד (מקור חיים לרשב"ג, ב' י"ח).*) וכשיהיו הגופים קצתם נכבדים מקצתם והיה העליון מהם יותר נכבד מהשפל, התחייב מזה שיהיה הקצוי מהנמצאים בעליונות יותר נכבד מהם ויותר חזק, והקצוי בשפלות הגרוע שבהם והחלש (שם ג' ט').**) והתחלות המציאות ארבע: החומר והצורה והפועל והתכלית, ומסוגי הנמצאים מה וכו' שלא תהיה במציאותו התחלה כלל, והיא ההתחלה הקצוית למציאות שאר הנמצאים (ראשית חכמה לרש"ט פלקירא, עמ' ס"ג). וישקיף מהשכל [ו]הנפש על התחלותיהם אשר בעבורם נבראו ועל התכלית ועל השלמות [ה]קצוי אשר בעבורו נברא האדם (שם, עמ' ס"ד). כי אלו ההתחלות השכליות אינן סבות שישיג עמהם האדם השלמות הקצוי אשר בעבורו נברא (שם, עמ' ס"ה). ותגיע ידיעת הנמצאים בסבות הקצויות, וזה הוא העיון האלהי (שם). כי כל אדם אמנם נברא כדי שיגיע אל השלמות הקצוי אשר בטבעו שיגיעהו כפי מעלתו במציאות המוסגל לו, וזה המסוגל בשם ההצלחה הקצוית (שם, עמ' ס"ט). והיא ההצלחה הקצוית והשלמות האחרון אשר יגיע לאדם (שם). והתבאר כי האדם יתחייב שיהיה חלק מהעולם (הכרחי) [הכללי] כדי שתגיע ממנו הכוונה הקצוית מכל העולם (שם, עמ' ע"ט). והושמו הגופים הטבעיים שני מינים: האחד יהיה הקצוי ממה שיתעצם בו הוא הטבע, והשני יהיה הדבר הקצוי ממה שיתעצם בו הטבע (שם, עמ' פ"ו). תכלית הקצוית (ס' המעלות לרש"ט פלקירא, ע"מ ל"ה; ס' הנפש לרש"ט פלקירא, עמ' י"ח). המעלה הקצוית (ס' המעלות לרש"ט פלקירא, עמ' כ"ו). ותדע (הנפש) העלות הקצויות (מורה המורה לרש"ט פלקירא, עמ' קמ"ג). מההתחלה הראשונה עד הקצוי שבנמצאים (שם). וזו היא חכמת האלהות המעיינת בכל

---

*) מונק (עמ' 25) מתרגם: ... c'est la Volonté qui meut toutes les formes ... et qui les fait pénétrer jusqu'à la dernière extrémité de la matière.

**) בתרגומו של מונק (עמ' 41): ... il s'ensuit nécessairement que celui des êtres qui est à l'extrémité supérieure est le plus noble et le plus fort et que celui qui est à l'extrémité inférieure est le plus vil et le plus faible.

הנמצא סתם ובסבותיו הקצויות ובהשגותיו העצמיות (שם, עמ׳ קל״ט). כי התנועות הגלגליות מורות על הפועל הקצוי שהוא עלת הכל (שם, עמ׳ מ״ב). כדור הגלגל הקצוי בכל מה שבו הוא איש אחד בלא ספק (שם, עמ׳ מ״ג, תרגום מו״נ א׳ ע״ב; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: כדור הגלגל הקיצון; ר״י אלחריזי: עגול הגלגל העליון).

עי׳ כתבי צונץ ג׳ רע״ט.

קָצוּץ, קצוצה, מצבה קצוצה: מוצק שאין ראשו מתמעט עד שעור נקודה (Pyramiden- oder Kegelstumpf, frustum).

עמודי המצבות המוצקות והתמונות הקצוצות אשר הן מתמוטטות ואין צלעי מצוקתם שוות בכל צד (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, עמ׳ פ׳, סי׳ קכ״ז). ויש שקורין לה מצבות קצוצות (שם, עמ׳ צ״ז הערה ג׳). וכן תהיה זריז ומהיר לדרוש על גובה התמונות הקצוצות, ובכל המין הזה השני מהקצוצות אתה צריך אל הצד והתחבולות וכו׳ (שם, עמ׳ ק״ד).

עי׳ ערך מצבה, מתמוטט, קטום.

קִצּוּץ, בספרות הקבלה: נרדף עם פֵּרוּד.

ואין בין גון לגון פירוד וקיצוץ (מאירת עינים לר׳ יצחק מעכו, כת״י).

קִצּוּר, א׳) ע״ד הערבית: המעוט במעשים מכפי הראוי; גם נרדף עם לאות וחסרון (Unzulänglichkeit; Unvermögen, Beschränktheit, Unvollkommenheit, Mangel).

וכיון שהתברר אופני הקצור במעשי האדם וכו׳ (חו״ה, התשובה, פתח השער). אופן תשובתו מקצורו יהיה בהשתדלו במעשה הנכון והדבקו בגדרי התשובה (שם, התשובה א׳). שיוכיח נפשו ויכלימנה במצפונו על מה שהיה מקצורו בחובת הבורא יתעלה עליו (שם, התשובה ה׳). שאין עמי הארץ נמלטים מן הקצור (שם, חשבון הנפש ג׳, ד״ה והשבעה עשר). הסבה השנית קצור דעות האנשים כולם בתחלתם (מו״נ א׳ ל״ד). או ישיג השגה מבולבלת מעורבת מן ההשגה והקצור (שם). וכשישתדלו הלשונות להגדילו בתארים ישוב כל הפלגת דברים לאות וקצור (שם א׳ נ״ח). פועל הכח המדמה בעת השינה היא פעולתו בעת הנבואה, אלא שיש בו קצור ולא הגיע אל תכליתה (שם ב׳ ל״ו). ומפני קצורנו מהשיג אמתתו ית׳ התחדשו

לנו אלו הספקות העצומות (שם ג׳ י״ט). אלא שנעלמה ממנו, אם לקצור דעתנו או לחסרון חכמתנו (שם ג׳ כ״ו).

עי׳ ערך מקצר.

ב׳) דמות קטנה, חקוי, דפוס, דוגמא (Abriß, Abbild).

ויהיה האדם קצור המציאות כולו (אמונה רמה עמ׳ ס״ז; ע״ש בהערת וייל).

גם בהוראת ספר מקוצר (Epitome, Kompendium).

קצור הגיון; כל מלאכת הגיון מקצורי אבן רשד; קצור אלמגיסטי, אלפרגאני; קצורי הרפואות, וכיו״ב.

עי׳ רמש״ש מ״ה, נ״ב, נ״ו, תס״ה, תצ״ב, תקמ״ז, תקנ״ה, תקנ״ו, תקצ״ו, תרפ״ז, תש״ף, תשצ״ח, תתט״ו.

עי׳ ערך קבוץ ה׳.

קֹצֶר, א׳) קצור, חסרון, השגה חסרה (Unzulänglichkeit, Beschränktheit).

מפני קוצר ידיעת הדורש בדרושו (אמונות ודעות, הקדמה, ד׳ לייפציג עמ׳ א׳). „עומק המושג וקוצר המשיג״.

ב׳) באורך ובקוצר = Kommentar und Epitome (עי׳ רמש״ש צ״ג, הערה שמ״ד).

קָצַר, בפָּעל: מְעט מכפי הצורך; לא השיג השגה שלמה (in unzulänglicher Weise handeln oder erkennen).

נאמר קִצר בענין פלוני כענין לא עשה בו כל הצורך, וכן שמתיו בענין לאות שכל האדם להבין הדבר וכו׳, שכן הוא לשון הערבי, זה השורש בעצמו (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות).

עי׳ ערך מקצר, קצור א׳, קֹצר.

קָצֵר, חסר, בלתי שלם (mangelhaft, unvollkommen).

ואם יהיה השפע על המדמה לבד ויהיה קצר הדברי וכו׳ (מו״נ ב׳ ל״ז).

קצר הקיום: בלתי מתמיד, אובד מהרה (von kurzer Dauer).

והיות קצתם קצרי הקיום וקצתם ארוכי הקיום (מלחמות השם ה׳ ט׳, ד׳ לייפציג עמ׳ ר״ח).

קִצָּרוֹן, קצור.

קצרון יד (טוביה בן משה הקראי; עי׳ רמש״ש תתקמ״א, הערה רנ״ה).

קְצָת, א׳) ע״ד הערבית: קצת החסידים, החכמים, המפרשים = אחד מן החסידים, החכמים, המפרשים, וכיו״ב.

ונשאל קצת החכמים על הבורא מהו, ואמר: אלוה אחד וכו׳. ונאמר על קצת מן החכמים שהיה אומר בתפלתו וכו׳ (חו״ה, היחוד י׳). שבקצת איי הודו עיר אחת וכו׳ (שם, עבודת האלהים ט׳). אבל תנאי הפרישות המיוחדת כאשר אמר קצת החסידים וכו׳ (שם, הפרישות ד׳). וקצתם אמר בסבה, וגנוהו (מו״נ א׳ ע״ג, ההקדמה הו׳). קצת המפרשים (פי׳ ס׳ ההגיון לר׳ יהודה בן יחיאל; עי׳ רמש״ש פ״ג, הערה ר״ע).

קצתם אל קצתם או אל קצת: זה אל זה; קצתם עם קצתם: זה עם זה; קצתו בקצת: זה בזה (einander, gegenseitig).

ושהגשמים הרבים השוים בצורתם פוסקים קצתם את קצתם ולכן התנועות יחסרו קצתם מקצתם או יוסיפו עליו (אמונות ודעות, הקדמה, ד׳ לייפציג עמ׳ י״א). וצורך בעלי חיים קצתם אל קצתם וכו׳, וצורך הארצות והפלכים והחכמות והמלאכות קצתם אל קצתם (חו״ה, היחוד ז׳). כי לא בראו הדברים את עצמם ולא קצתם את קצתם (כוזרי ב׳ ו׳). ולא יצוייר הכנס הגשמים קצתם בקצתם (מו״נ א׳ ע״ג, ההקדמה הב׳). שהדרך והזמן והתנועה המקומית שלשתם שוים במציאות, ר״ל שערך קצתם אל קצתם ערך אחד הוא ובהחָלק אחד מהם יחָלק האחר על ערכו (שם, ההקדמה הג׳). שהשכל הפועל יודיע גם כן לשכל ההיולאני מדרגת המושכלות האלו קצתם עם קצתם, ר״ל שכבר יודיעהו שקצת הצורות הם שלמות לקצת (מלחמות השם א׳ ו׳). שיהיה קשור קצתו בקצת (כל מלאכת הגיון, בשלוחים ובקשורים, עמ׳ נ״ב). ושהם ישתנו קצתם אל קצת ויתהוה קצתם מקצת (ס׳ ההויה וההפסד, קצור אבן רשד, כת״י). עלות אין תכלית להם כאשר הונחו מסודרות בצד יהיה קצתם עלה לקצת (מאמר אלגזאלי בתשובת שאלות, הוצ׳ מַלטר, עמ׳ נ״א).

ב׳) חלק, מקצת (Teil).

וכל מה שאין לו תכלית אין לו חילוק ולא רבוי ולא קצת ולא כל, כי החלוק והרבוי והקצת והכל הם משער החבור (ערוגת הבושם לרמב״ע, ציון ב׳ קל״ו; עי׳ קויפמן, תורת האלהים של בחיי, כתבי דוד קויפמן ב׳ ל״ז).

קְצָתִי מתיחס על הקצת (partikulär).

כוללים הם המאמרים שנושאיהם כולל, דהיינו שיכלול פרטים רבים וכו׳, פרטיים הם שנושאיהם פרט א׳ לבד וכו׳, קצתיים שיזכרו בנושא קצת מכלל אחד (דרך תבונות לרמח״ל, ו׳:).

עי׳ ערך חלקי, פרטי, מאמר ד׳.

קֹרִי קְרִירוּת, אחת מארבע האיכויות הראשונות (das Kalte).

האיכויות: החום והקור והלחות והיובש (ס׳ היסודות! לר״י הישראלי, עמ׳ י״א). וכל צורה מקרית כחום וכקור וכלחות וכיובש (חו״ה, היחוד ו׳). כי אחרי המחקר יוצא לנו ההכרח להודות בחמימות והקרירות והלחות והיבשות ושהם איכיות ראשונים, לא ימלט מהם! או מאמצעיהם גשם מהגשמים (כוזרי ה׳ י״ד). ואלה הכחות הארבעה יעבדום שתי איכיות, החום והקור וכו׳, והחום והקור יעבדום הלחות והיובש (אמונה רמה א׳ ו׳, עמ׳ כ״ה). מן האיכיות הראשונות וכו׳, ר״ל החום והקור והלחות והיובש (מו״נ ב׳ כ״א). טבעי בני אדם משונים במזגיהם כפי חלוף איכויותיהם בלחות ויובש וחום וקור (בינה לעתים לר״ע פיגו, דרוש ל״ב).

עי׳ ערך איכות, יבש, לח.

קָרָא, קורא, בחכמת החשבון: מורה (Nenner).

והמספר אשר נקרא בו חצי הוא שנים, והוא קטן מחמשה אשר נקרא בו חומש וכו׳, ויהיה מספר ד׳ המספר הקורא לחלק הנקרא בב׳ וכו׳ (מעשה חושב לרלב״ג, הוצ׳ גרשון לַנגי, עמ׳ ב׳)!

עי׳ ערך מורה א׳.

קְרֵבוּת, פגישה, נגיעה (Berührung, Kontakt).

כן לא יצייר הדמיון היות פעולה רק בקריבות פועל וכו׳, ובעבור זה וכו׳ ידמו שהוא יצוה המלאכים והמלאכים יעשו הפעולות ההם בקרבות ובנגיעת גשם בגשם (מו״נ ב׳ י״ב).

קָרָה, אֵרַע, חל, ביחוד בענין המקרה (als Akzidens zum Wesen eines Dinges hinzutreten).

ואומַר שהוא (האל) באמת לא יתכן שיקרהו מקרה, כי הוא בורא המקרים כולם (אמונות ודעות ב׳, ד׳ לייפציג עמ׳ ס״ג). ולא יקרה בעצם פשוט כלל = העצם הפשוט אין לו מקרים (אמונה רמה א׳ ז׳, עמ׳ ל״ו). ידוע כי המציאות מקרה קרה לנמצא ולזה הוא ענין מוסף על מהות הנמצא וכו׳, וממה שצריך שיָדע עוד כי האחדות והרבוי מקרים קרו לנמצא באשר הוא רב או אחד (מו״נ א׳ נ״ז). ואינו (השם) עצם קרה לו שימָצא (שם).

בבינוני: הקורה, הקורות, לפעמים בהוראת המקרה (Akzidens).

קורות הגוף ומאורעיו אשר הן עוברין וחולפין עליו (מגלת המגלה לראב"ח, עמ' ח'). כי זה הקורה אשר קרה עתה לטבע ולחומר וכו' (פי' תאמסטיאוס לס' השמים והעולם של ארסטו, עמ' נ"ז). כי כבר קדם שהמהות זולת הישות, ושהמציאות אשר הישות מליצה ממנו קורה למהות, ושכל קורה הוא עלול (כונות הפילוסופים לאלגזאלי, תרגום יהודה בן שלמה נתן, כת"י).

בנפעל: כי המקרה לא יהיה נקרה במקרה אחר וכו', והנה אנחנו מוצאים הנפש נקרית במקרים רבים (אמונות ודעות ו', ד' לייפציג עמ' קי"ח).

עי' ערך מקרה, נקרה.

קָרוֹב, מתקבל על הדעת, נראה, מובן, קרוב לודאי (einleuchtend, naheliegend, verständlich, wahrscheinlich).

ואני אוחז בו הדרך הקרובה להעיר להורות ולהשכיל בלשון המבואר הקרוב והנוהג, כדי שיהיה מה שאני רוצה לבארו קרוב להבין (חו"ה, הקדמה). וימשול בזה משל קרוב וכו' (שם, חשבון הנפש ג', ד"ה הראשון). והדמיון הקרוב בזה למלך שצוה וכו' (שם, חשבון הנפש ג', ד"ה והששי). והקרוב אצלי שלא היה שֵׁם אחד אלא שתי שמות או שלשה וכו' (מו"נ א' ס"ב). והקרוב אצלי שהיו מנהגיהם ועניניהם מפורסמים (שם ג' נ').

עי' ערך רחוק.

קֵרוּב, א') בְּקֵרוּב: בערך, באומד (annähernd, schätzungsweise).

ולחשוב את כל חשבונותינו כפי אמידה ובקירוב, בלא חקירה ודקדוק (חבור המשיחה והתשבורת לראב"ח, הקדמה). כי הקירוב באלכסון המרובע אינו מזיק במדידת הארץ ולא בחלוקתה (שם, עמ' ח'). ומפני שאין בין שני החשבונים האלו אלא דבר שאין בו חששא וכו', והקֵרוב הזה אינו מזיק בחשבון הזה וכו', סמכו אנשי המדידה על החשבון הראשון (שם, עמ' ס"ב, סי' צ"ז). ולא היה באורך הזמן אשר מאדם עד משה רבנו רק אלפים וחמש מאות שנה בקֵרוב (מו"נ ג' נ').

ב') קֵרוּב: הקרבה, העברה, השאלה (uneigentliche, figürliche Redeweise).

והדמיון בזה על דרך הקֵרוב (חו"ה, היחוד י', ד"ה ונשאל קצת החכמים). ונאמר כי הוא דרך העברה וקירוב לשכלנו (כוזרי א' ה').

עי' ערך הקרבה ובערכים הנרדפים הרשומים שם.

קְרוּם, קרום החולק: הסתר המבדיל (Zwerchfell, Diaphragma).

וכן נצטרך הלב אל הריאה והגרון והאף והקרום וכו׳ (כוזרי ב׳ כ״ו). כי יש לאיברים שהם למטה מהקרום החולק סוד, מפני שהם הטבע הראשון והתולדה הראשונה, והקרום חולק בין עולם הטבע ועולם החיים (שם ד׳ כ״ה).

עי׳ ערך סֵתֶר.

קֵרוּר, פעולה הגורמת קור (das Bewirken von Kälte).

יש ליסודות ולשמש ולירח ולכוכבים פעלים על דרך החמום והקירור וההרטבה והיובש (כוזרי א׳ ע״ז). כי הגשמים אשר הם כן, והם היסודות, לא יצאו מהם פעולות אחרות כלל, זולת פעולת החימום והקירור וההרטבה והיובש (אמונה רמה א׳ ו׳, עמ׳ כ״א).

קֶרִי, נרדף עם הזדמן (Zufall).

שמה שבקרי מציאותו במעט מהזמן ובמעט מהדברים יחד, כמו שנאמר בשני מהשמע (מלחמות השם ב׳ א׳, עמ׳ צ״ב). וזה כולו בלתי אפשר במה שבקרי וכו׳ שזאת ההודעה אינה בקרי (שם, עמ׳ צ״ג). שכבר יֵרָאה במה שבקרי ובהזדמן שיש לו סדור מה (שם ב׳ ב׳, עמ׳ צ״ה).

עי׳ ערך הזדמן, מקרה ב׳.

קְרִיאָה, מלות הקריאה, עי׳ ערך מלה א׳.

קְרִיבָה, התקרבות; פגישה, נגיעה (Herannahen; Berührung, Kontakt).

אמנם ענין קריבה הראשון והוא הקריבה במקום (מו״נ א׳ י״ח). שהשם יתברך לא יעשה הדברים בקריבה (מו״נ ב׳ ד׳).

עי׳ ערך מגע, קרבות.

קֶרֶן, א׳) זוית (Winkel).

ואם יהיה המרובע בתוך העגול ויהיה מושש לעגול מבפנים בארבעת קרנותיו וכו׳ (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, הקדמה, עמ׳ ד׳).

עי׳ ערך זוית, מקצע.

ב׳) ק ר נ י ם = Hornhaut, cornea.

עד שלא יודו שנקב המחיצה הענבית ובהירות הק ר נ י ם הוא מפני עבור הרוח הרואה עד שישיג מה שישיג (מו״נ ג׳ כ״ה).

קִשּׁוּט, א׳) מלאכת ה ק ש ו ט = Kosmetik (משרת הרופאים לזהראוי, תרגום עזריה בן יוסף, כת״י; עי׳ רמש״ש תשמ״א). ס׳ ה ק י ש ו ט (עי׳ רמש״ש תתר״ח, סי׳ מ״ו).

ב׳) אולי מל׳ קָשׁוֹט, קֹשֶׁט: אֱמוּת?

הזיכוך וה ק י ש ו ט וכו׳, וה ק י ש ו ט הוא שיתרשם בנפש האמת הברור עד שיגלו לה האמתיות האלהיות, גם כל המציאות כלו על סדרו (הקדמת ר״י אלבלג לס׳ דעות הפילוסופים של אלגזאלי, הוצ׳ אויֶרבַך עמ׳ י׳).

קְשִׁי, קושי (Härte).

והשיג בחוש משושו קרירותה ו ק ש ו י ה (חו״ה, היחוד י׳, ד״ה וראיתי לקרב לך).

קֶשֶׁר, א׳) הרכבה וקבוץ נפרדים (Synthese).

משפטי ה ק ש ו ר = synthetische Sätze (בנגוד למשפטי ההתר או ההפרדה). — על דרך ה ק ש ו ר synthetisch (נגודו: על דרך ההתרה).

ב׳) ק ש ו ר המשפט או מלת ה ק ש ו ר: מלה המקשרת את הנושא בנשוא (Verbindungswort, Kopula).

עי׳ ערך ד ב ו ר ב׳ (דבור המציאות), ק ש ר ד׳.

ג׳) בנגוד לשִׁ ל ו ח: חבור והצטרפות בזמן ובמקום (Bedingtheit, Relativität).

הרכבת תנאי ו ק ש ו ר (כל מלאכת ההגיון, מבוא; השוֵה: הרכבת באור ותנאי, פֵּרוש ח ב ו ר ותנאי, מלות ההגיון י״ג). בשלוחים וב ק ש ו ר י ם. אולם ה ק ש ו ר י ם הנה הם דברים שדרכם שילקחו נקשרים בזמן או מקום, וידומה שהם יצדקו במוחלט וכו׳, וזה כזב. ואמנם יהיו ק ש ו ר י החבור כאשר ישולחו צודקים כאשר ישמרו בהם בשני דברים וכו׳ (כל מלאכת ההגיון, בענינים המטעים, נ״ב:). ההקש המשולח אשר שתי הקדמותיו אפשר שתהיינה מקושרות עם ק ש ו ר אחד מהזמן והמקום וכו׳, או שהיו שתיהן בזולת ק ש ו ר (ההקש הישר לרלב״ג, כת״י; השוֵה: אם מ ק ו ש ר ת, אם מוחלטת, פי׳ ר״מ נרבוני למו״נ ב׳, הקדמה ד׳).

עי׳ ערך צֵרוּף, צרופי.

קָשׁוּת, בתורת המדות: נטיה אל חומר הדין (Strenge).

הקשות, הכילות, הקנאה, השנאה, החרטה (תקון מדות הנפש לרשב"ג, הוצאת פולק עמ' י"ט).

קֹשְׁטְ, בנגוד לבטל: דעה המתאמת אל חקי השכל (das Denkbare, Zutreffende).

וכן בלשוננו יאמר על הקושט והבטל: אמת ושקר, ועל הנאה והמגונה: טוב ורע (מו"נ א' ב').

קֹשִׁי, אחת מן האיכויות השניות (Härte, duritas).

בחוש התנועה שבו תמצא הקלות והקושי (אמונות ודעות, הקדמה, ד' לייפציג עמ' ט'). ושעורים מן הגודל והקושי והרכות (אמונה רמה א' ו', עמ' כ"ב). והמשל בו כאלו אמר אומר: מן האיכויות הראשונות התחייבו בו החלקות והפכו והקושי והרכות וכו', אשר לא יסופק אדם שהם, ר"ל החום והקור והלחות והיובש, הם המחדשים לאלו החלקות והפכו והקושי והרכות והספוגיות והפכו ומה שדומה לזה (מו"נ ב' כ"א). ואמנם גדרות האדם לקל ולכבד בריבוי ובקטנות וכו' או ברפיון ובקושי הוא כזב (פי' תאמסטיאוס לס' השמים והעולם של ארסטו, הוצ' לנדויאר עמ' קמ"ח).

ע' ערך איכות, קשוי.

קֻשְׁיָא, גם בעניני מחקר: שאלה חמורה (Problem, schwierige Frage).

ופירוק קושיא זאת וכו' הוא מה שתשמע (עולם קטן, מאמר בחפץ, עמ' נ"ג). הקשה לי איש חכם זה לו שנים קושיא גדולה, צריך להתבונן בקושיא ובתשובתנו בפירוקה (מו"נ א' ב').

קִשָּׁיוֹן, בתרגום הקדום של אמונות ודעות: הקש, הקשה (Analogie, Schlußfolgerung).

אם יטעון טוען ויאמר כי האמנתי בעלה פלונית קשיון על מה שראיתי בעיני בעלה פלונית והִקַשְׁתִּי במדעי הקשיון הפלוני, כבר ראוי שנבחון ונבדוק קשיוניו, אם נמצא שהוא מבטל בהקישו מדע אחר וכו', ראוי שנעזב הדבר המועט וכו' ונסמוך על הקשיון הכללי (המתרגם הקדום של אמונות ודעות; בתרגום ר"י ן' תבון, הקדמת המחבר, ד' לייפציג עמ'

י״ב: וכשיאמר אומר האמנתי בכך הקשה על המוחש, והיתה האמונה ההיא מפסדת מוחש אחר, נדון בגדול [כצ״ל] שבשני המוחשים.

עי׳ מאמרו של בלוך בירחון MGWJ 1870, עמ׳ ת״ד, וכתבי דוד קויפמן ג׳ תמ״ח.

קֻשְׁרִי א׳) ספקי שאלה (Problem, Schwierigkeit).

ויותרו קשרים רבים בידיעת הענין ההוא אשר אבארהו (מו״נ ב׳ ב׳; ר״י אלחריזי מתרגם: קושיות). קשר במקום ספק לדמיון שביניהם, כי הדבר הקשור אין אדם רואה אותו ולא יודע, והתר הקשר בענין ביאור הספק שהוא הודעת מה שלא היה נודע (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות).

ב׳) חבור וצרוף (Verbindung, Zusammenhang).

שיודיעהו תולדתם וכחותם וקשר קצתם בקצתם (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ נ״נ; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: והקשרתם). אבל אע״פ שאינם מענין הספר, קשר הדברים מביא לזה (ר״י אלחריזי, מו״נ ג׳ ח׳; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: סדר הדברים).

קשר זוגי = Nexus harmonicus (לוי, הנפש).

ג׳) מלת היחס או אות היחס (Präposition).

ועוד שמלות רבות הם בלשון הערבי עם קשר אחד ובלשון העברי עם קשר אחר (פתיחת ר״ש ן׳ תבון למו״נ).

ד׳) מלת הקשור (Verbindungswort, copula).

הקשר הוא מה שיקשור הנשוא בנושא (ס׳ ההגיון לרמח״ל, פרק י״ז).

עי׳ ערך דבור ב׳, קשור ב׳; וע״ע רמש״ש נ״ח.

קָשַׁרִי קשר ספקות (בנגוד להתיר ספקות) הקשה, טען (Fragen auf-werfen).

ולא תדקדק היותי קושר הספקות אשר התחייבו לדעתו (של אריסטו) ותאמר: הבספקות יְבֻטל דעת או יתקיים סותרו (מו״נ ב׳ כ״ב).

עי׳ הערך הקודם.

בנפעל ובהתפעל = konstruiert werden.

כמלת דמה שנתקשרה בערבי בבי״ת, ובעברי בלמ״ד או בא׳ ול׳, וכן קבל נקשר בערבי בלמ״ד, כלומר: אקבל לו, ובעברי: אקבל ממנו (פתיחת ר״ש ן׳ תבון למו״נ).

קִשָּׁרוֹן, בספרות הקראים: קשר (Zusammenhang, Verbindung).

אם מפני עצור וקשרון לב עושה אלטן שהוא הקווי בדבר שאינו כמו ראיה (ישועה בן יהודה, הקדמה לס' העריות; ע' שריינר, חקירות על ישועה בן יהודה, עמ' פ"ה, הערה ג', ונספחים עמ' ב').

קֶשֶׁת, א') חצי עגולה (Halbkreis).

או שתי קשתות כשיקובצו יהיה מהם עגולה (אמונה רמה א' א', ד"ה האיכות).

ב') בכלל: חלק מקו העגולה; שבר עגולה (Kreisbogen; Kreis-abschnitt, segmentum).

העגול הפגום הוא הצורה הדומה לצורת קשת (חבור המשיחה והתשבורת לראב"ח, עמ' ס"ד, סי' ק"ב). הוי מרבע את חצי המיתר הזה, אשר הוא קוטר העגול, בחצי הקו העקום הנקרא קשת (שם, עמ' ס"ה, סי' ק"ג).

ג') נטית איזו נקודה מעגולת משוה היום.

הרוחב היו יודעין משיעור הקשת אשר יגיע אליה גובה החמה בחצי השמים וכו' (ס' העבור לראב"ח, עמ' ט"ו).

קשתי הנטיות: שקשתי הנטיות הפרטיות לשָם הן לקוחות מאופני חצי היום ונקרא קשתי נטית החמה, וקשתי נטית הירח הן לקוחות מאופנים אחרים (יסוד עולם לר"י ישראלי, ג' ח').

ע' ערך נטיה ב'.

קשת חצי היום = astronomischer Meridian.

והקשת אשר מן הגלגל הזה על הארץ נקראת קשת חצי היום, והוא כנגד קו רוחב הארץ בצורה אשר קדמתי (ס' העבור לראב"ח, עמ' ט').

קשת הנמיכות = die Schiefe der Ekliptik.

ותהיה הקשת מהאופן הזה הנגבלת בין שני האופנים האלה הנחלקת בינתים שוה לקשת אשר בין שני הקוטבים, והקשת הזה נקראת קשת הנמיכות (צורת הארץ לראב"ח, ה:). הקשת הנאחזת בין שני אופני המישור והמזלות, הנקראת קשת הנמיכות (חשבון מהלך הכוכבים לראב"ח, ג', כת"י).

ע' ערך נמיכות.

קשת החלוף, קשת חלוף ההבטה = Parallaxe.

הנקודה שיכלה אליה הקו שיצא ממרכז העולם וילך במרכז אחד מן הכוכבים הרצים עד שיכלה אל נקודה מה מגלגל המזלות, אינה היא

הנקודה אשר יכלה אליה הקו היוצא מן הראות וילך במרכז הכוכב עד שיכלה אל גלגל המזלות וכו׳ והקשת שבין ב׳ נקודות אלו היא אשר תקרא קשת חלוף ההבטה וכו׳ (ס׳ הגדרים).

עי׳ ערך חלוף ה׳.

ד׳) באצטגנינות: קשת = מבט (Aspekt).

קשת שלישית: מבט משולש (מגלת המגלה לראב״ח, עמ׳ קל״ד) = Trigonalschein; קשת רביעית: מבט מרובע (שם, עמ׳ קכ״ט) = Quadrat-schein; קשת שתות (שם) = Sextilschein; קשת מראה (שם, עמ׳ קמ״ט).

ה׳) שם אחד המזלות (Schütze, sagittarius).

גלגל חמה עגול הוא וכו׳ ושנים עשר מזלות קבועין בו, וזה סדרן: טלה, שור וכו׳ קשת, גדי, דלי, דגים (רש״י, ר״ה י״א:).

492.43 K63Z v.3 416035